

ინოვაციური ეკონომიკა
და მართვა

INNOVATIVE ECONOMICS AND
MANAGEMENT

3

ტომი - Volume V.

2018

UDC (უკ) 050: {33+338.24}
ო - 603

ჟურნალი „**ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა**“ ინდექსირდება საერთაშორისო მონაცემთა ბაზებში და სისტემებში:

The Journal „**INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT**“ is indexed in the international scientometric databases, repositories and search engines:

Academic Resource Index ResearchBib

Index Copernicus (პოლონეთი)

Open Academic Journals Index

elibrary.ru (რუსეთი)

Академия Google (CWA)

cosmos impact factor (გერმანია, ბერლინი) Germany, Berlin

სარედაქციო კოლეგია

მთავარი რედაქტორი

ბადრი გიგიაიძე, ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი. მენეჯმენტის რეგიონული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი.

მთავარი რედაქტორის მოადგილე

ბელა მაგულაძე, ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი

პასუხისმგებელი რედაქტორი

პაატა აროშიძე, ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

სარედაქციო კოლეგიის წევრები:

ე.მ.დ., პროფესორი. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი **ავთანდილ სილაგაძე**, ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ნინო აბესაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნანა ახალაია**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ეკატერინე ხახტაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **რამაზ აბესაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ანზორ აბრალაშვილი**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გიორგი აბუსელიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **იოსებ არჩვაძე**; ტ.ა.დ., პროფესორი **თენგიზ აფხაზაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **თეიმურაზ ბაგუნაშვილი**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **აპაქი ბაპუაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ევგენი ბარათაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **ელგუჯა მაქვავიშვილი**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ბენიკ ბაუჩაძე**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გივი ბაქრაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **როსტომ ბერიძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **გივი გაბიაშვილი**; ტ.ა.დ., პროფესორი **ქეთი-**

ვან გოლეთიანი; ე.ა.დ., პროფესორი **ვახტანგ ღათაშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **ანზორ დევაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ციური ღურული**; ე.ა.დ., პროფესორი **ლია ელიაშვილი**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გულნაზ ერქომაიშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **მირაზ ვანიშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **გოჩა თუთხარიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნაზირა კაკულია**; ე.მ.დ., პროფესორი **პაატა კოლუაშვილი**; პ.ა.დ., პროფესორი **ნათია მიქელთაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ალექსანდრე სიჭინავაძე**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ნინო ფარესაშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **რომან მაგულაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნინო ლიპარტელიანი**; ე.მ.დ., პროფესორი **რაზო მანუაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **ლამარა ქოქიაშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **გიორგი ღვთაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ვლადიმერ ღლონტი**; ე.მ.დ., პროფესორი **პარლან ღურგაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ლარისა ყორღანაშვილი**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გოდარძი შანიძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **თეიმურაზ შანგელია**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნანა შონია**; ე.მ.დ., პროფესორი **ნი-**

კოლოზ ჩხლაძე; ე.ა.დ. ასოცირებული პროფესორი **ირმა ჩხაიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ასიე ცინცაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნათია ნიკლაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **ეთერ ხარაიშვილი**; ტ.ა.დ., პროფესორი **პარმენ სხედელიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **დავით ჯალაღონია**; ე.მ.დ., პროფესორი **მიხეილ ჯიბუტი**; ე.ა.დ., პროფესორი **გურამ ჯოღია**; ს.მ.მ.დ., პროფესორი **რაზო ჯაბინაძე**; ბ. ა. დ. **ზურაბ მუშაუდია**; ბ. ა. დ. ასისტენტ-პროფესორი **გიორგი გაბადავა** (მთავარი რედაქტორის მოადგილე ჟურნალის ინგლისურენოვან ნაწილში)

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები:

პესუს ფარაბრო აპარაციო, ე.მ.დ. ბასკეთის უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორი (ესპანეთი);
შპარლატი სარგაი, ე.მ.დ. პროფესორი, ჩერნიგოვის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის რექტორი (ჩერნიგოვი, უკრაინა);
პიზიმ ნიკოლაი, ე.მ. დ. პროფესორი. უკრაინის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი. (ხარკოვი, უკრაინა);
რუდინკო ოლგა, სახელმწიფო მართვის დოქტორი, პროფესორი. ჩერნიგოვის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის სახელმწიფო მართვის და მენეჯმენტის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი (ჩერნიგოვი, უკრაინა);
ვდოვანკო ნატალია, ე.მ. დ. პროფესორი. უკრაინის ბიოლოგიისა და გარემოსდაცვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გლობალური ეკონომიკის კათედრის გამგე (კიევი, უკრაინა);
შივანოვსკა-დინიჩ ლუდმილა, ე.მ. დ. პროფესორი. პოლტავას ეკონომიკისა და ვაჭრობის უნივერსიტეტის მენეჯმენტის კათედრის გამგე (პოლტავა, უკრაინა);
ლევიანკო ალექსანდრა, ე.მ.დ. პროფესორი. ცენტრალური უკრაინის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის რექტორის მოადგილე.
ხაუსტოვა პიტორია, ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასოცირებული პროფესორი (ხარკოვი, უკრაინა);
გადიდა მიროსლავ, მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. ქ. კოშიცეს ტექნოლოგიური უნი-

ვერსიტეტის პროცესებისა და ინჟინერიის კათედრის გამგე (კოშიცე, სლოვაკეთი);
კოვალ პიტორ, ე.მ.დ. პროფესორი (ოდესა, უკრაინა);
ლუკინი სარგაი, ე.მ.დ. ბელორუსიის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (მინსკი, ბელორუსია);
ზლოტნიკოვა ლილია, ე.მ.კ. პროფესორი. ბელორუსიის ვაჭრობისა და ეკონომიკის უნივერსიტეტი (გომელი, ბელორუსია);
ისაივი ნამიზ, ბიზნესისა და მართვის დოქტორი, აზერბაიჯანის საერთაშორისო დიასპორის წარმომადგენელი საქართველოში (ბაქო, აზერბაიჯანი);
მიდალსკი სარგაი, პროფესორი. მენეჯმენტის რეგიონული აკადემიის პრეზიდენტი (ყაზახეთი, პავლოდარი);
პარსოლა მიხაილ, დოქტორი, პროფესორი მიხაილ ბალუდიანსკის სამეცნიერო საზოგადოების პრეზიდენტი. (სლოვაკეთი, კოშიცე);
რაში გაურანზ, ეკონომიკის დოქტორი, ვიირ ნორმანდის გუჯარატის უნივერსიტეტის პროფესორი (გუჯარატი, ინდოეთი);
რომანენკო ევგენი, სახელმწიფო მართვის მეცნიერებათა დოქტორი. პერსონალის მართვის რეგიონული აკადემიის საჯარო მმართველობის კათედრის გამგე, დოცენტი (უკრაინა, კიევი);
გრიშინოვა ელენა, ე.მ.დ. ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
კუშმინკო გალინა, ე.მ.დ. კიროვოგრადის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის პროფესორი, (უკრაინა, კროპივნიცკი);
ჩაპლაი ირინა, სახელმწიფო მართვის მეცნიერებათა კანდიდატი, (უკრაინა, კიევი);
შალიმოვა ნატალია, ე.მ.დ. კიროვოგრადის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის პროფესორი, (უკრაინა, კროპივნიცკი).
პროკოპენკო ოლგა, ე.მ.დ. ტექნიკურ-ჰუმანიტარული აკადემიის მენეჯმენტის დეპარტამენტის პროფესორი, პოლონეთი

© ა(ა)იპ ეკონომიკური კვლევების ეროვნული ინსტიტუტის და ბათუმის ნავიგაციის სასწავლო უნივერსიტეტის საერთაშორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი სამეცნიეროპრაქტიკული ჟურნალი „ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა“.

ISSN: 2449-2418
E-ISSN: 2449-2604

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief

BADRI GECHBAIA, Doctor of Economics, Associate Professor.

Deputy Editor

GELA MAMULADZE, Doctor of Economics, Professor.

Responsible Editor

PAATA AROSHIDZE, Doctor of Economics, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Avtandil Silagadze, Doctor of Economic Sciences, Professor. Academician of the National Academy of Sciences of Georgia; **Nino Abesadze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Nana Akhalaia**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ekaterine Bakhtadze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ramaz Abesadze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Anzor Abzalava**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Giorgi Abuselidze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ioseb Archvadze**, Doctor of Economics, Professor; **Tengiz Apkhazava**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Teimuraz Babunashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Evgeni Baratashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Elguja Meqvabishvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Akaki Bakuradze**, Doctor of Economics, Professor; **Besik Bauchadze**, DBA, Associated Professor; **Givi Bakradze**, DBA, Associated Professor; **Rostom Beridze**, Doctor of Economics, Professor; **Givi Bedianashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Ketevan Goletiani**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Vakhtang Datashvili**, Doctor of Economics, Professor; **Anzor Devadze**, Doctor of Economics, Professor; **Tsiuri Duruli**, Doctor of Economics, Professor; **Lia Eliava**, Doctor of Economics, Professor; **Gulnaz Erqomaishvili**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Merab Vanishvili**, Doctor of Economics, Professor; **Gocha Tutberidze**, Doctor of Economics, Professor; **Nazira Kakulia**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Paata Koguashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Natia Mikeltadze**, Doctor, Professor; **Aleksandre Sichinava**, Doctor of Economics, Professor; **Nino Paresashvili**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Roman Mamuladze**, Doctor of Economics, Professor; **Nino Liparteliani**, Doctor of Economics, Professor; **Rezo Manvelidze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Lamara Qoqiauri**, Doctor of Economic

Sciences, Professor; **Giorgi Gvartadze**, Doctor of Economics, Professor; **Vladimer Glonti**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Karlo Gurtckaia**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Larisa Korganashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Goderdzi Shanidze**, DBA, Associated Professor; **Teimuraz Shengelia**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Nana Shonia**, Doctor of Economics, Professor; **Nikoloz Chikhladze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Irma Chkhaidze**, Doctor of Economics, Professor; **Asie Cincaidze**, Doctor of Economics, Professor; **Natia Tsiklashvili**, Doctor of Economics, Professor; **Eter Kharaishvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Parmen Khvedelidze**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Davit Jalagonia**, Doctor of Economics, Professor; **Mikheil Jibuti**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Guram Jolia**, Doctor of Economics, Professor; **Rezo Jabnidze**, Doctor of Agricultural Sciences, Professor; **Zurab Mushkudiani**, DBA; **George Gabedava** (Deputy Chief Editor in English Section of Journal).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Aparacio Jesus Fereiro, professor of the faculty of Economics and Business on the university of Basque country (Spain);

Kyzym Mykola, Doctor of Economic Sciences, Professor. Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine. Honored Economist of Ukraine

Shkarlet Serhii, Doctor of Economic Sciences, Professor. Rector of Chernihiv National University of Technology (Ukraine);

Rudenko Olha, Doctor of Public Administration, Associate Professor, Director of SRI of Public Administration and Management, Professor of the Department of Management of Chernihiv National University of Technology (Ukraine);

Vdovenko Natalia, Doctor of Economic Sciences, Professor (Ukraine);

Shimanovska-Dianich Ludmila, Doctor of Economic Sciences, Professor (Ukraine);

Levchenko Aleksandr, Doctor of Economic Sciences, Vice Doctor for Scientific Activities of the Central

Khaustova Victoria, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine;

Badida Miroslav, Doctor of Sciences, Professor, Pro-Dean of Machine Building Faculty of Technical University of Kosice (Slovak Republic);

Koval Viktor, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Applied Economics of Odessa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, (Ukraine);

Lukin Sergei, Doctor of Economic Sciences. Belarusian State University, Professor (Belarus, Minsk);

Zlotnikova Lidia, PhD in Economics, Associate Professor. Belarusian Trade And Economics University Of Consumer Cooperatives (Belarus, Gomel);

Isayev Namig, PhD in business administration. Representation of Azerbaijan International Diaspora Centre in Georgia, (Azerbaijan);

Midelski Sergey, Professor. President of Regional Academy of Management (Kazakhstan);

Varchola Michal, Doctor of Sciences, Professor, President of the Academic Society of Michal Baludansky (Slovak Republic);

Rami Gaurang, PH.D Professor, Department of Economics Veer Narmad South Gujarat University (India);

Romanenko Yevchen, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Dept. of Public Administration of Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine).

Grishnova Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Kuzmenko Halyna, Doctor of Economics, Associate Professor, Kyiv (Ukraine).

Chaplay Irina, PhD of Public Administration, Associate Professor, Kyiv (Ukraine).

Shalimova Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, (Kropivnicki, Ukraine).

Prokopenko Olha, Doctor of Economics, Professor. Professor of Management Department at University of Bielsko-Biala, Poland

A (N) and the National Institute of Economic Research of the Teaching University of Batumi Navigation and reviewing scientific journal “Innovative Economics and Management”.

ISSN: 2449-2418

E-ISSN: 2449-2604

სარჩევი CONTENTS

ინოვაციური ეკონომიკა - INNOVATIVE ECONOMY

ნინო ქოქიაური — სწარმოების ინოვაციური განვითარების პროგნოზირებისათვის.....9	9
NINO QOQIAURI — FOR PROGNOSIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES..... 9	9
იგორ გალიცა, მიხეილ შევარი, ანზორ დევაძე, ნიკოლაი შევჩენკო — სახელმწიფო და ინოვაციური განვითარება.....18	18
IHOR HALYTSIA, MICHAEL SCHAEFER, ANZOR DEVADZE, MYKOLA SHEVCHENKO — STATE AND INNOVATION DEVELOPMENT.....18	18

დარგობრივი და რეგიონული ეკონომიკა - SECTORAL AND REGIONAL ECONOMY

ოქსანა მიკოლიუკი, ვალენტინა ბობროვნიკი — განახლება ენერგიის განვითარება უკრაინის ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კონტექსტში.....25	25
OKSANA MYKOLIUK, VALENTYNA BOBROVNYK — DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF ENERGY SAFETY FORMATION OF UKRAINE..... 25	25
ანნა სლობოდნიკი, გიორგი აბუსელიძე — ინტერნეტ-ტრეიდიგის პერსპექტივები უკრაინის ფინანსურ ღირებულებებში.....32	32
ANNA SLOBODYANIK, GEORGE ABUSELIDZE — PROSPECTS FOR ONLINE TRADING OF FINANCIAL DERIVATIVES IN UKRAINE..... 32	32
ტატიანა ლაზარევა, ოლგა ბლახი — კვების მრეწველობის დარგის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჩანერგვით დასაქმების საუკუნოვანი შესაძლებლობის გეგმობა.....37	37
TETIANA LAZARIEVA, OLGA BLAHYI — THE METHODOLOGY OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY..... 37	37
კონსტანტინ ჯადკო, ტატიანა დუბჩაკი — უკრაინის ლაქსაღებავების მრეწველობის დარგის სწარმოების სამიანიერის უზრუნველყოფა გარე ფაქტორების გავლენის დასაბუთება.....46	46
KONSTANTIN ZHADKO, TETIANA DUBCHAK — SUBSTANTIATION OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF THE INDUSTRY OF PAINT AND VARNISH INDUSTRY OF UKRAINE..... 46	46
ოქსანა ოხრიმენკო, ულიანა ბიჰუნ — ცირკულარული ეკონომიკის აქტივების აქტივიზაცია ენერგეტიკის სფეროში..... 53	53
OKSANA OKHRIMENKO, ULIANA BIHUN — ACTIVATION OF THE CIRCULAR ECONOMY LEVERS IN AN ENERGY INDUSTRY.....53	53
ირინა ნოვაკოვსკაია, ლილია სკრიპნიკი — საავიაციო ტრანსპორტის მიერ მიწის გამოყენების საკითხები უკრაინაში: არსებული მდგომარეობა და განვითარების სტრატეგია.....62	62
IRYNA NOVAKOVSKA, LILIIA SKRYPNYK — THE LAND USE OF AVIATION TRANSPORT IN UKRAINE: CONTEMPORARY STATUS AND DEVELOPMENT STRATEGY.....62	62

სოციალური ეკონომიკა - SOCIAL ECONOMY

ლამარა ქოქიაური — ახალი საპენსიო რეფორმის უპირატესობები საქართველოში.....72	72
LAMARA QOQIAURI — ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF NEW PENSION REFORM IN GEORGIA.....72	72
ელენე გრიშნოვა, ოლგა რისნი — უმუშევრობის მატერიალური უზრუნველყოფის სახელმწიფო პოლიტიკა უკრაინაში და აღმოსავლეთი ევროპის ქვეყნებში: შედარებითი ანალიზი და ტრანსფორმაციის მიმართულებები.....90	90
OLENA GRISHNOVA, OLEH RISNYI — STATE POLICY OF MATERIAL SUPPLY OF UNEMPLOYED IN UKRAINE AND EASTERN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS AND TRANSFORMATION DIRECTIONS. 90	90
ნადეჟდა რეზნიკი, ანატოლი ოსტაპჩუკ — ახალი სამუშაო ადგილების პროგნოზირება უკრაინის ეკონომიკის სამრეწველო სექტორში.....97	97
NADIYA REZNIK, ANATOLIY OSTAPCHUK — PREDICTION OF NEW WORK PLACES IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY..... 97	97
ლილია ზლოტნიკოვა — სოციალიზაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები ინოვაციური განვითარების პირობებში.....109	109

LIDIYA ZLOTNIKOVA — AND ECONOMIC ASPECTS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT	109
ბალინა გომბატირევა, ვალენტინა ბარაბანოვა — ტურისტული მომსახურების გაზრდის განვითარების სოციალური განვითარება უკრაინაში	116
GALINA BOHATYRYOVA, VALENTINA BARABANOVA — SOCIAL MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF MARKET OF TOURISM SERVICES IN UKRAINE.....	116
დეა ფირცხალაიშვილი, დავით დუგლადე — კერძო უნივერსიტეტებში დსაქმებულ სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის სტატისტიკური ანალიზი და ძირითადი პირობები სქესობრივ ჯგუფში	124
DEA PIRTSKHALAISHVILI, DAVIT DUGLADZE — STATISTICAL ANALYSIS OF STUDENTS' TIME MANAGEMENT AND PRIVATE HYPOTHESES IN PRIVATE UNIVERSITIES	124
ელენა სკორუკი — შრომითი მიგრაციის ზრდა უკრაინაში და მისი შედეგები	130
ELENA SKORUK — GROWTH OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND ITS EFFECTS.....	130

მენეჯმენტი და მარკეტინგი - MANAGEMENT AND MARKETING

ირინა კოლოდიჩუკი — უკრაინაში ნარჩენების მართვის კონცეპტუალური საფუძვლები.....	135
IRINA KOLODIICHUK — CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE	135
ალინა ვოლიკი — ცნებების „სახე“ და „მიმღ“ შესაბამისობა - შედარებითი ასპექტები	140
ALINA VOLYK — CONCEPTS «WAY» AND «IMAGE»: CONVENIENT AND COMPARATIVE ASPECT	140
ეკატერინა ბახტაძე — ურთიერთობათა მარკეტინგისადმი სისტემური დამოკიდებულება, ბათუმის მასშტაბის გაზრდის გაზომვები	146
EKATERINE BAKHTADZE — ATTITUDE OF HOTELS TO RELATIONSHIP MARKETING IN THE CASE OF BATUMI HOSPITALITY MARKET	146
ნატალია ხარაძე, დავით დუგლადე, დეა ფირცხალაიშვილი — სახელმწიფო და კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის შედარებითი ანალიზი.....	151
NATALIA KHARADZE, DAVIT DUGLADZE, DEA PIRTSKHALAISHVILI — COMPARATIVE ANALYSIS OF STUDENTS TIME MANAGEMENT AT STATE AND PRIVATE UNIVERSITIES	151
ლიუდმილა კალინიჩენკო, ვალენტინა სმაჩილო, ტარას ნალივაიკო — შრომის სფეროში თანამედროვე ტრენდების გავლენა საწარმოს საკადრო პოტენციალის ფორმირებაზე	163
LIUDMILA KALINICHENKO, VALENTYNA SMACHYLO, TARAS NALYVAIKO — THE INFLUENCE OF MODERN TRENDS IN LABOR ON THE FORMATION OF WORKFORCE CAPACITY OF THE ENTERPRISES.....	163
ლიუდმილა პეტრაშკო, პავლო პეტრაშკო — კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა: მითი თუ რეალობა	171
LIUDMYLA PETRASHKO, PAVLO PETRASHKO — CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: MYTH OR REALITY ..	171

ფინანსები, საბანკო და საბუღალტრო საქმე - FINANCE, BANKING AND ACCOUNTING

მარინა მუჩიასვილი, მაია გიორგობიანი, ჯამირა შონია — ფისკალური მდგრადობის შეფასება და ფისკალური რისკების მართვა საქართველოში	178
MARINA MUCHIASHVILI, MAIA GIORGOBIANI, ZAMIRA SHONIA — ASSESSMENT OF FISCAL SUSTAINABILITY AND MANAGEMENT OF FISCAL RISKS IN GEORGIA	178

ეკონომიკური თეორია - ECONOMIC THEORY

ნადეჟდა რეზნიკი, ანნა სლობოდნიკი, გიორგი აბუსელიძე — მოქმედი სავაჭრო სტრატეგიები: მათი გამოყენება და რეკომენდაციები ევროპიანობის დონის გაუმჯობესების მიზნით	182
NADIIA REZNIK, ANNA SLOBODYANIK, GEORGE ABUSELIDZE — EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY	182
ნატალია ვდოვენკო, ეკატერინა ნაკონეჩნაია — უკრაინის ეკონომიკაში სტრუქტურული ტრანსფორმაციის თანამედროვე ტენდენციები	191
NATALIA VDOVENKO, EKATERINA NAKONECHNAIA — MODERN TENDENCIES OF STRUCTURAL TRANSFORMATION IN THE ECONOMY OF UKRAINE.....	191

საერთაშორისო ბიზნესი და მენარეგობა - INTERNATIONAL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP

გოდერძი შანიძე — ბიზნესის განვითარების პოტენციალი იმერეთის რეგიონში.....	197
GODERDZI SHANIDZE — BUSINESS DEVELOPMENT POTENTIAL IN IMERETI REGION	197
გოდერძი შანიძე — იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა უკრაინაში	203
GODERDZI SHANIDZE — PRODUCTS PRODUCED IN IMERETI REGION ARE COMPETITIVE IN UKRAINE ...	203
გულნაზ ერკომაიშვილი — ღამწუხ მენარეგობა სულმეწურობა ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში	209
GULNAZ ERKOMAISHVILI — ECONOMIC POLICY FOR BEGINNER ENTREPRENEURS IN GEORGIA	209
ელენა პრიატელჩუკი — სოციალური მენარეგობა, როგორც ევროსაბჭოში სოციალური ეკონომიკის რეალიზაციის ფორმა	214
OLENA PRYYATELCHUK — SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL ECONOMY MODEL IN EUROPEAN UNION	214
ნატალია მუდრაკი — გლობალიზაციის პრობლემები და მსოფლიო ეკონომიკის გაღებრა (სტრუქტურულ-ფუნქციონალური მიდგომა)	221
NATALIIA MUDRAK — CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND OFFSHORIZATION OF THE WORLD ECONOMY (STRUCTURAL-FUNCTIONAL APPROACH)	221

აგარარული მეცნიერებები - AGRICULTURAL SCIENCES

მირზა სუქნიშვილი — მეცხოველობის განვითარების ტენდენციები და პერსპექტივები აჯარის რეგიონში	229
MIRZA SUKNISHVILI — TENDENCIES AND PROSPECTS FOR CATTLE-BREEDING DEVELOPMENT IN ADJARA REGION	229
ანნა სლობოდნიკი — ეფექტური კულტურის წარმოების ეკონომიკური უწყებანობა უკრაინაში	238
ANNA SLOBODYANIK — EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY	238

ტრანსპორტი - TRANSPORT

ვალენტინა კუხარჩიკ, ალექსეი კუხარჩიკ — მულტიმოდალური და ინტერმოდალური გაღაგოვები სატრანსპორტო სისტემებში	244
VALENTYNA KUKHARCHYK, OLEKSII KUKHARCHYK — MULTIMODAL AND INTERMODAL TRANSPORTATION IN TRANSPORT SYSTEMS	244
ნუგზარ ზოსიძე — საქართველოს საგზაო სანაოსნოს ისტორია და მისი როლი ქვეყნის საგზაო ინფრასტრუქტურის განვითარებაში	250
NUGZAR ZOSIDZE — THE HISTORY SHIPPING COMPANY OF GEORGIA AND ITS ROLE IN THE MARINE INDUSTRY DEVELOPMENT	250

სოციალური მეცნიერებები - SOCIAL SCIENCES

სიუზანა პასიჩნიკი, ვიჩესლავ ნაგაჩევსკი, რომან ნანივსკი — აღაგინის უღლებებისა და თავისუფლების უგანაგობის უგრუნველყოფა	253
SUZANNA PASICHNYK, VIACHESLAV NAGACHEVSKYI, ROMAN NANIVSKYI — SUSTAINMENT OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS	253
სვეტლანა ფურდუი — პასუხისმგებელი მიდგომის ფორმირება სტუდენტ აგაღაგრდობის მიმართ, როგორც სოციალური - პედაგოგიური პრობლემა	258
SVETLANA FURDUY — THE FORMATION OF RESPONSIBLE RELATIONS TO HEALTH OF STUDENT YOUTH AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM	258
ნატალია ხოლიავკო — უგაღაგის განათლების ეროვნული სისტემის მოღერნეგანითი პოზიტიური სინერგიული უგაგბის მიღწევის მოღალი	263
NATALIYA KHOLIIVKO — MODEL OF ACHIEVEMENT OF POSITIVE SYNERGY EFFECTS OF MODERNIZATION OF NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM	263
გაგტოვენკო ოქსანა — ჯანეროვლობის უგანერუნება - უმიკური განათლების მასწავლებლის პერიოტიტული ამონანა	270
OKSANA BASHTOVENKO — HEALTH PRESERVATION IS A PRIORITY COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHER	270

საწარმოების ინოვაციური განვითარების პროგნოზირებისათვის

FOR PROGNOSIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

ნინო ჟოჭიაური,

ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი
საქართველო, ქუთაისი

NINO JOQIAURI,

Doctoral Student of Kutaisi University,
Kutaisi, Georgia

ანოტაცია

სამეცნიერო – ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარებაში პროგნოზირების საკითხის აქტუალობიდან გამომდინარე სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია პროგნოზირების შემუშავების ძირითად მეთოდოლოგიაზე, მათ პრინციპებზე; მოცემულია ინოვაციური განვითარების პროგნოზის გათვლების მოდელების და ინსტრუმენტების შერჩევისა და განხორციელების დროს გადასაწყვეტი ამოცანების თავისებურებები, აგრეთვე ამოსავალი ინფორმაციის სპეციფიკა და ფაქტორების სახეები.

სტატიაში შესწავლილია პროგნოზირების მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტები, პროგნოზირების შედეგის ძირითადი ეტაპები და სტრუქტურული მოდელები.

შრომში განხილულია და წარმოდგენილია დასკვნები ინოვაციურ საქმიანობაში სახელმწიფო მხარდაჭერის ძირითადი მიმართულებების, ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსების მექანიზმის სრულყოფის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: პროგნოზირება, ინოვაციები, ინოვაციური ეკონომიკა, პროგნოზირების პრინციპები, პროგნოზირების სქემა, პროგნოზის შედეგის ეტაპები.

ABSTRACT

The work highlights the main methodological principles of constructing prognosis of structural prognosis of scientific-technological development, peculiarities of decisive tasks in the process of considering models of prognosis, choosing instrumentation and fulfillment. The work presents a scheme and main stages of elaboration of prognosis of development of scientific-technological sphere in a modern way. The article characterizes in logical succession six stages of prognosis of development of scientific – technological sphere existing today in economic literature. It also states the main directions of the state support in the direction of creation and usage of innovative prognosis and innovative infrastructure in general.

Key words: Forecasting, Innovations, innovative economy, Forecasting principles, Forecast scheme, Stages of drawing up the forecast.

1. შესავალი.

დღეს საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ეკონომიკური სუვერენიტეტის შენარჩუნების შანსი XXI საუკუნეში აქვს მხოლოდ იმ ქვეყნებს, რომლებიც დღეისათვის ფორსირებული ტემპებით აგრძელებენ მონინავე, მეცნიერებისა და ტექნიკის ბოლო მიღწევების გამოყენებაზე დაფუძნებულ ინოვაციურ და სამრეწველო კაპიტალს. ინოვაციური განვითარების მოცემული პრინციპებისადმი მიდევნებას ნათლად ადასტურებს დასავლეთის ქვეყნების განვითარებას.

ბოლო წლებში ბევრს ლაპარაკობდნენ და წერდნენ ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაზე გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში. შეუჩერებელი რიტორიკა იმის შესახებ, რომ პოსტკომუნისტური სივრცის ქვეყნები აუცილებლად უნდა გადავიდნენ ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ მოდელზე, გადაუჭარბებლად შეიძლება მათი სუვერენიტეტის აუცილებელ წინაპირობად ჩათვალოს. მართლაც, დირექტიული გეგმიანი ეკონომიკის მთავარი ნაკლი იყო ის, რომ საბაზრო – კაპიტალისტური რეფორმების იდეოლოგები თავდაპირველად აღნიშნავდნენ ყველა დონის ეკონომიკური სისტემების დაბალ ინოვაციურ დონეს, რასაც ადგილი ჰქონდა „საკომანდო – ადმინისტრაციული დიქტატის“ პირობებში. მათი მტკიცებით, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებაზე უარის თქმა (მათ შორის ინოვაციურ – სამრეწველო პოლიტიკის იგნორირება), მისი ლიბერალიზაცია და „საბაზრო რელსებზე“ გადასვლა უნდა აღვივებდეს ეკონომიკური სუბიექტების ინოვაციურ აქტივობას.

ჩვენი ქვეყნის თანამედროვე სოციალურ – ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ამოცანაა

მისი ინოვაციურ ტრექტორიაზე გასვლა, პოსტინდუსტრიული ინფორმაციული ეპოქისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური ზრდის პრინციპულად ახალი ფაქტორების მაქსიმალურად გამოყენება. ეს ამოცანა ძალზე მნიშვნელოვანია თანამედროვე საქართველოსთვის, სადაც ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ გზაზე გადასვლის აუცილებლობა მოითხოვს ინოვაციური საქმიანობის მძლავრ აქტივიზაციას, პირველ რიგში სამეურნეო სუბიექტების, საწარმოს დონეზე შესაბამისი სამეცნიერო – ტექნიკური დამუშავებების, საინვესტიციო და სხვა პირობებს. ის ეროვნული მეურნეობის რეორგანიზაციის შესაძლებლობას იძლევა. მეცნიერებატევად წარმოების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება საქართველოს დიდი და ტრადიციულად მზარდი ჩამორჩენის დაძლევა (მეურნეობრიობის სხვადასხვა სფეროში მსოფლიოს მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით).

აღნიშნული პრობლემების გადაჭრის აუცილებლობა განაპირობებს სამეცნიერო – ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის, მისი შემუშავების ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპების გათვალისწინება, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პროგნოზის შედგენის ფაქტორების გათვალისწინებას.

მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტების პროგნოზული გათვლების, საერთოდ, სამეცნიერო – ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის ეტაპების და სტრუქტურული მოდელების აგება, აგრეთვე მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შედეგიანობის პროგნოზული შედეგების სქემის აგება ჩემი სამეცნიერო მუშაობის ერთ – ერთი ძირითადი პრობლემაა. ზემოთაღნიშნული საკითხების შესწავლისას გავეცანი და შევისწავლე უცხოელი და ქართველი მეცნიერ – მკვლევარების – ლ. ჩიქავას, ა. აბრალავას, ე. ბარათაშვილის, გ. ჯოლიას, ი. შუმპეტერის, ვ. ანშინის, ე. ბრიუსის და სხვა მონოგრაფიებს.

2. ძირითადი ნაწილი.

2.1. სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზირების პრინციპები.

საინვესტიციო რესურსების დეფიციტის პირობებში მნიშვნელოვანი ფაქტორი არის სამამულო მრეწველობის განვითარების საქმეში სამეცნიერ-

ო-ტექნიკური და ინოვაციური პოტენციალის აქტიური გამოყენება. ცნობილია, რომ ტექნიკური პროგრესის ფაქტორი განსაზღვრავს წარმოების გადიდებას არსებული სამუშაო ძალისა და სიმძლავრეების (ფონდების) პირობებში.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების (ტექნიკური პროგრესის) ფაქტორის ასახვის ერთ-ერთი შედარებით გავრცელებული ინსტრუმენტია ე.წ. საწარმოო ფუნქციები. ამ პროცესის მოდელირებისას საწარმოო ფუნქციის აპარატის საფუძველზე ტექნიკურ პროგრესს უწოდებენ „ნეიტრალურს“, თუკი იგი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში არ ცვლის დამოკიდებულებას ისეთ მაჩვენებლებთან დაკავშირებით, როგორებიცაა:

- წარმოების მოცულობა, სამუშაო ძალისა და კაპიტალის ღირებულება — თუკი კაპიტალით სამუშაო ძალის შეცვლა არ იწვევს წარმოების გადიდებას. ამ შემთხვევაში, „ჰიკსის“ მიხედვით, ტექნიკური პროგრესი ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ტექნიკამ მიაღწია ზღვრულ მწარმოებლურობას და ამ ფაქტორების ზრდა განაპირობებს წარმოების მოცულობის ექსტენსიურ გადიდებას;
- კაპიტალუკუება და პროცენტის ნორმა — თუკი პროცენტის ნორმას და კაპიტალტევადობას აქვს უცვლელი ხასიათი, მაშინ ტექნიკური პროგრესი, „ჰაროდის“ მიხედვით ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ კაპიტალის მწარმოებლურობა ზღვრული გახდა, ე.ი. მიაღწია პროცენტის ნორმის დონეს და ამ ფაქტორების ზრდა გამოიწვევს შრომის მაჩვენებლის ექსტენსიურ ზრდას;
- შრომის მწარმოებლურობა და ხელფასის დონე — თუკი მათ შორის დამოკიდებულება დარჩება უცვლელი, მაშინ ტექნიკური პროგრესი, „სოლოუს“ მიხედვით, ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ შრომის მწარმოებლურობა ზღვრული გახდა; ტექნიკური პროგრესის ზრდა გამოიწვევს კაპიტალის მოცულობის ექსტენსიურ ზრდას.

წარმოებაზე ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედების კვლევისას, ავტონომიური ფაქტორის როლში (წარმოების სხვა ფაქტორების ცვლილების გათვალისწინების გარეშე), შრომისა და კაპიტალის უცვლელი დონის შემთხვევაში იგი განისაზღვრება, როგორც წარმოების ზრდა.

„სოლოუს“ მიხედვით, განსაზღვრული ტექნიკური პროგრესი ნივთდება კაპიტალში, რომლის ზრდას უწოდებენ ახალ ტექნიკაში ინვესტირებას (ე.ი. ეს არის მეცნიერებატევადი ინვესტიციები, რომლებიც განაპირობებენ კაპიტალის მწარმოებლობის ცვლილებას).

„სოლოუსეული“ მიდგომის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ტექნიკური პროგრესი პერიოდში განსაზღვრება გასულ პერიოდში შექმნილი ტექნიკის დონით. ამასთან, კაპიტალური დაბანდება გაითვალისწინება არა წმინდა მოცულობით, არამედ ტექნიკური პროგრესის ტემპში ასახული მათი ხარისხის მაჩვენებლის გათვალისწინებით.

მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ პერსპექტივაში მხოლოდ შრომითი რესურსების რეზერვები და ხარისხი არ შეიძლება იყოს ეკონომიკური ზრდის ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორი. აუცილებლად არის გასათვალისწინებელი ინვესტიციებისა და ძირითადი კაპიტალის ხარისხთან დაკავშირებული ტექნიკური პროგრესის ასპექტები. მათ განსაზღვრავს ინტენსიური ინვესტიციები და ინტენსიური საინვესტიციო პროცესი.

განხილული სისტემის ჩარჩოებში სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შემუშავებისას, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია შემდეგი ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპების გათვალისწინება;

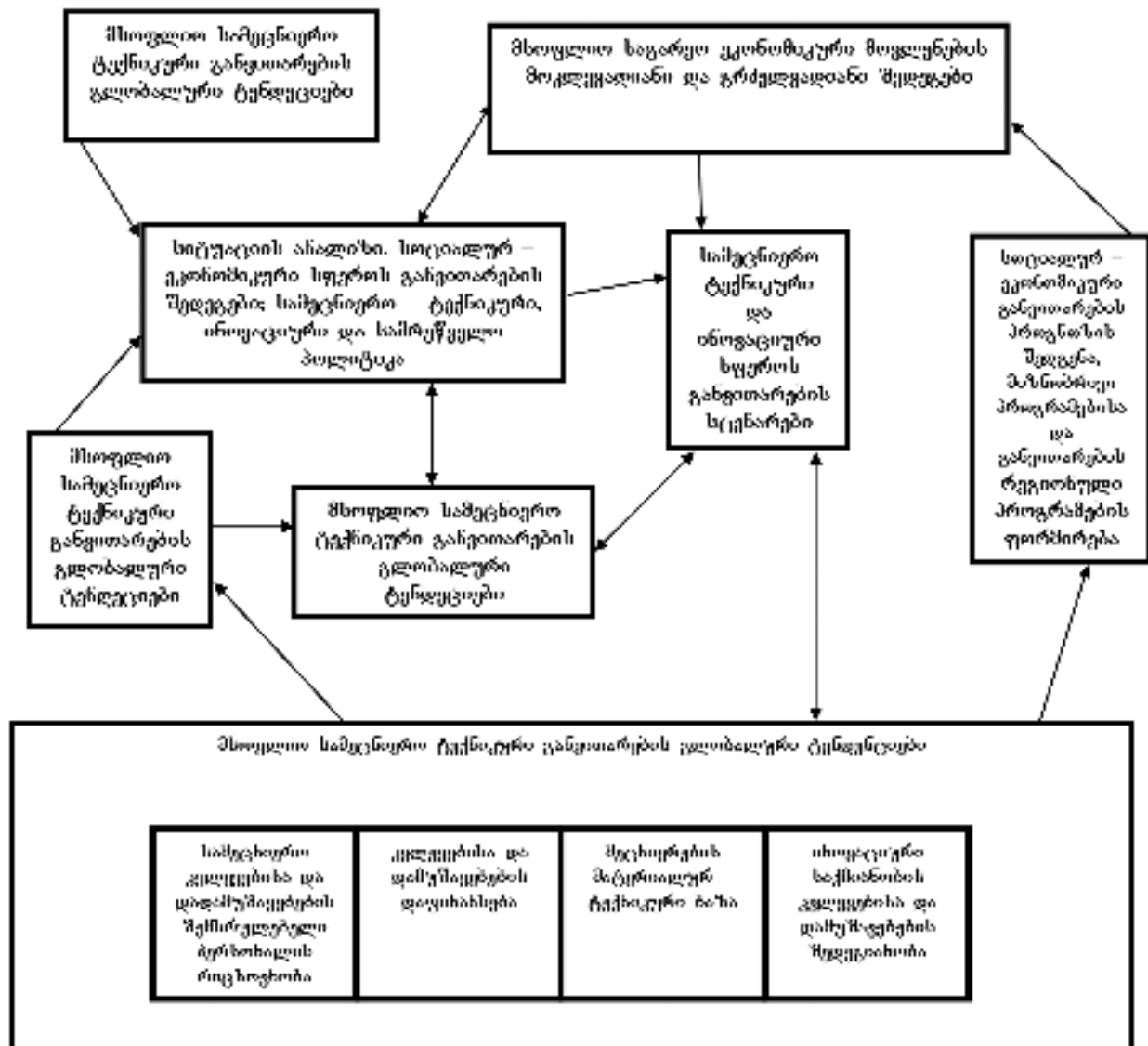
- ამოსავალ საინფორმაციო მაჩვენებლებად უნდა გამოიყენონ ის მაჩვენებლები, რომლებიც ყველაზე მეტად ახდენენ გავლენას საპროგნოზო სიდიდეზე;
- პროგნოზების შემუშავებისას მიზნებით, ამოცანებითა და რესურსული უზრუნველყოფით განსხვავებული სოციალ-ეკონომიკური, სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების ალტერნატიული გზების განხილვა;
- პროგნოზირების მოდელების გამოყენებადი ხასიათი მონაცემთა შერჩევის პირობაში, შერჩევაში შემთხვევითი და გამოტოვებული მონაცემების არსებობის გათვალისწინებით, რომლებიც ზუსტად არ ასახავენ რეალურ ტენდენციებს;
- პროგნოზირების პროცესში სამეცნიერო-ტექ-

ნიკური და ინოვაციური სფეროს მაჩვენებლების, როგორც სამეცნიერო, სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური საქმიანობის პროგნოზის ურთიერთშეთანხმებული და ერთიმეორესთან დაკავშირებული მახასიათებლების განხილვა;

- პროგნოზირების მოდელების ადაპტაციურობა და სისრულე (პროგნოზირების მოდელების თვითმაკორექტირებელი სისტემის შექმნა, რომელსაც შეუძლია პროგნოზის შედეგების გათვალისწინებით ოპერატიულად მოახდინოს რეაგირება მონაცემთა დინამიკის ხასიათის ცვლილებაზე);
- გადაწყვეტილების მიმღებ პირთა აქტიური როლი იმ მონაცემთა შერჩევაში, რომელთა მიხედვით კეთდება პროგნოზი და პროგნოზირების მოდელების ადაპტაციური სისტემის ჩამოყალიბება (ამა თუ იმ ამოსავალი მონაცემების შერჩევაში შესაძლებლობების გათვალისწინება და პრიორიტეტულობის ვარირება იმ პირობისა, რომლებიც იღებენ გადაწყვეტილებებს, პროგნოზირების შერჩეული მოდელების გათვალისწინებისა და ვარირების შესაძლებლობისას). სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს პროგნოზის შემუშავების გამსხვილებული სქემა გამოსახულია 2.1. ნახაზზე.

საანალიზო სფეროს განვითარების პროგნოზის გათვლის მოდელებისა და ინსტრუმენტარიუმის შერჩევისა და რეალიზაციისას უნდა გაითვალისწინონ გადასაწყვეტი ამოცანების თავისებურებები, ამოსავალი ინფორმაციის სპეციფიკა და ფაქტორების შემდეგი ჯგუფი:

1. საგარეო-ეკონომიკური მოვლენების შედეგები. აქ საუბარია ქვეყანაში ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიტუაციაზე, სხვადასხვა სახის საგარეო-ეკონომიკური და სხვა ფაქტორების გავლენის გათვალისწინების მიზანშეწონილობაზე. ეკონომიკის განვითარების ტემპების მსოფლიო მნიშვნელობის რყევები და პოლიტიკური კონიუქტურის ცვლილებები ქმნიან იმ ფონს, რომელიც უნდა გაითვალისწინონ სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზების შემუშავებისას.

ნახ.1. სამეცნიერო - ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების პროგნოზის შემოწმების გამსხვილებული სქემა

2. სიტუაცია ქვეყანაში. ქვეყნის შიგნით სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების მოკლევადიანი და საშუალოვადიანი პროგნოზირების დროს მიზანშეწონილია გაითვალისწინონ ორი ძირითადი ასპექტი: პროგნოზი უნდა ითვალისწინებდეს როგორც თვით სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს, ასევე მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკის შიდა მოთხოვნებსა და შესაძლებლობებს; გარდა ამისა, იგი უნდა ეყრდნობოდეს საანალიზო მაჩვენებლების ჩამოყალიბებული დინამიკის ნინასწარ ანალიზს.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენისას მხედველობაში უნდა მიიღონ და გაითვალისწინონ

შემდეგი ფაქტორები: მეცნიერებისა და განათლების პრიორიტეტულ მიმართულებებზე რესურსების კონცენტრაციის აუცილებლობა; სამამულო ეკონომიკის ჩამოყალიბებული ტექნოლოგიური სტრუქტურა და ტექნოლოგიური ფაქტორების წამყვანი როლი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემების გადაჭრაში; ტექნოლოგიური განვითარების სამამულო რესურსების მდგომარეობა; შრომითი პოტენციალის მდგომარეობა და ხარისხი, სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების მთელი სფეროს სტრუქტურული რეორგანიზაციის აუცილებლობა.

3. მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტები. პროგნოზული გათვლები აუცილებელია აიგოს სამეცნიერო-ტექნიკურ სფეროსთან მიმართებაში რიგი, გარე პარამეტრების საფუძველზე. მაგალითად, სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს დაფინანსების პროგნოზი ემყარება ისეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების პროგნოზებს, როგორებიცაა მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობა, სამრეწველო წარმოების მოცულობა, ინფლაციის დონე და სხვა. მეცნიერების სფეროში დასაქმების პროგნოზი, ერთის მხრივ, არ შეიძლება არ ითვალისწინებდეს მოცემულ სფეროში ფინანსურ მდგომარეობას და მეორეს მხრივ, მასში უნდა გაითვალისწინონ ქვეყანაში დემოგრაფიული სიტუაციის პერსპექტივების მახასიათებელი მონაცემები.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზი ჩამოყალიბებული ტენდენციების ექსტრაპოლიაციის ტრადიციული მეთოდების საფუძველზე, ცალკეული მაჩვენებლის რეტროსპექტივის არასაკმარისი სიღრმის გამო, შეიძლება შეიმუშაონ მხოლოდ ეკონომიკური სიტუაციის განვითარების ინერციული სცენარისათვის, თანაც ერთობ პირობითად. ქვეყანაში ეკონომიკური სიტუაციის არასტაბილურობა და უკანასკნელ ათწლეულში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებები არ იძლევა საშუალებას, პირდაპირ გამოიყენონ 1991 წლამდე პერიოდში საპროგნოზო მაჩვენებლების დინამიკის ამსახველი სახელმწიფო სტატისტიკური ანგარიშგების არსებული ფორმები.

ცალკეული მაჩვენებლების მიხედვით, რეპრეზენტაციული მონაცემების უქონლობის გამო, სახელმწიფო სტატისტიკურ ანგარიშგებაში ატარებენ ერთდროულ გამოკვლევებს. ამ პროცესის უპირატესობაა ის, რომ შედარებით სრულად ხდება კვლევის ობიექტის ასახვა კვლევის წინაშე დასმული მიზნების შესაბამისად. თუმცა ამ გამოკვლევების ჩატარება, ჩვეულებრივ, პირველადი მონაცემების დამუშავებისას გარკვეულ სირთულესთანაა დაკავშირებული, რაც განაპირობებს შეფერხებებს კვლევების შედეგების გამოქვეყნებისას.

ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფო სტატისტიკური ანგარიშგებისა (თუნდაც არასრულის, მაგრამ თავისდროულად და რეგულარულად შემოსულის) და ჩატარებულ გამოკვლევების მონაცემებს შორის საჭირო და აუცილებელია გონივრული კომპრომისი.

2.2. სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის ეტაპები და სტრუქტურული მოდელები.

ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენა განსაზღვრულ ლოგიკურ თანმიმდევრობას მოითხოვს; ეკონომიკურ ლიტერატურაში სამეცნიერო-ტექნოლოგიური სფეროს განვითარების პროგნოზის შემდეგ ეტაპებს განიხილავენ:

1. კვლევებისა და დამუშავებების დაფინანსების სიდიდის პროგნოზი;
2. კვლევებსა და დამუშავებებზე განხორციელებული დანახარჯების სიდიდის პროგნოზი ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით);
3. მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შესრულებაზე დასაქმებული პერსონალის რიცხვოვნობის პროგნოზი;
4. მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შესრულებაზე დასაქმებული პერსონალის საშუალო ხელფასის პროგნოზი;
5. მეცნიერების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მაჩვენებლების პროგნოზი;
6. საპატენტო აქტივობის მაჩვენებლების პროგნოზი. მოკლედ განვიხილოთ ყველა ჩამოთვლილი ეტაპის შინაარსი.

პირველ ეტაპზე ხორციელდება კვლევებსა და დამუშავებებზე განხორციელებული საერთო შიდა დანახარჯების მოცულობის პროგნოზირება. კვლევებისა და დამუშავებების დაფინანსების ძირითადი წყაროების სახით საპროგნოზო მოდელებში გამოყოფილია: საბიუჯეტო სახსრები, სამეწარმეო სექტორის სახსრები; უმაღლესი განათლების სექტორის სახსრები; არამომგებიანი კერძო სექტორის სახსრები; უცხოური წყაროების სახსრები; უცხოური წყაროების სახსრების პროგნოზი.

ბიუჯეტის სახსრებიდან დაფინანსების მაჩვენებლის სიდიდის პროგნოზი გაითვლება მთლიანი შიდა პროდუქტისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის მაჩვენებლის დინამიკის საფუძველზე. სამეწარმეო სექტორიდან შემოსული ფინანსური სახსრების სიდიდის პროგნოზირებისას, ამოსავალი პარამეტრების სახით გამოიყენება სამრეწველო წარმოების საპროგნოზო სიდიდე. არამომგებიანი კერძო სექტორიდან და უმაღლესი განათლების სექტორიდან შემოსული სახსრების სიდიდის პროგნოზირება მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებლისა და სამრეწველო წარმოების მოცულობის მაჩვენებლის დინამიკის შეფასებები. უცხოეთის წყაროებიდან დაფინანსების პროგნოზი გაითვლება საექსპერტო შეფასებების

მიღების ტექნოლოგიების, მიმდინარე პერიოდში დაბალანსებული უცხოური ინვესტიციების დინამიკის ექსტრეპოლაციის გათვალისწინებით

მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე დანახარჯების მაჩვენებელი განზოგადოებული ხასიათის მატარებელია. ამიტომ, მისი პროგნოზული შეფასებები გამოიყენება შემავალი ინფორმაციის სახით სამეცნიერო-ტექნოლოგიური და ინოვაციური სფეროს სხვა დანარჩენი მაჩვენებლების პროგნოზირებისას.

მეორე ეტაპზე ხდება იმ სახსრების ოდენობის პროგნოზირება, რომლებიც მიიღება დაფინანსების სხვადასხვა წყაროდან ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით. მეცნიერების ყველა სექტორში მოცემული მაჩვენებლის დინამიკა სხვადასხვანაირად ყალიბდება. ამიტომ, მოდელები მათი პროგნოზირებისათვის, ისევე, როგორც დანახარჯების საერთო სიდიდის პროგნოზირებისას, მეცნიერების ცალკეული სექტორისათვის ინდივიდუალურად მუშავდება. ამ მოდელებში, შემავალი ინფორმაციის სახით, პირველ ეტაპზე ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებთან ერთად, აიღება შიდა დანახარჯების საერთო მოცულობის პროგნოზი.

მესამე ეტაპზე გაითვლება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების სფეროში დასაქმებული პერსონალის რიცხოვნობის პროგნოზი ამ ეტაპისათვის შემავალი ინფორმაცია არის მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე განხორციელებული დანახარჯების საერთო მოცულობის ადრე გაკეთებული პროგნოზი, მეცნიერების ყოველ სექტორსა და მეცნიერების სფეროში დასაქმებულ თითოეულ მუშაკზე დანახარჯების სიდიდის პროგნოზი. დამატებითი ამოსავალი ინფორმაციის სახით გამოიყენება მოსახლეობის რიცხოვნობისა და დასაქმების პროგნოზები.

პერსონალის საერთო რიცხოვნობის პროგნოზი გაითვლება, როგორც ცალკეულ სექტორებში დასაქმებულთა რიცხოვნობის ჯამი.

მეოთხე ეტაპზე პერსონალის რიცხოვნობისა და შიდა დანახარჯების პროგნოზების საფუძველზე გაითვლება მეცნიერების ცალკეულ სექტორში მუშაკთა საშუალო ხელფასის სიდიდის პროგნოზი.

მოცემული პროგნოზი კორექტირდება ინფლაციის მოსალოდნელი დონის პროგნოზული შეფასების გათვალისწინებით.

მეხუთე ეტაპზე ხდება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მაჩვენებლების პროგნოზების შემუშავება. ეს პროგნოზები გაითვლება შიდა ხარჯების პროგნოზების საფუძველზე, კერძოდ, გაითვალისწინება

მიმდინარე და კაპიტალურ დანახარჯებში მოწყობილობაზე განხორციელებული ხარჯების ხვედრითი წილი.

მეექვსე ეტაპზე ხორციელდება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შედეგიანობის პროგნოზის შემუშავება, საპატენტო აქტივობის ისეთი მაჩვენებლის საფუძველზე, როგორიცაა სამამულო და უცხოელი პირების განაცხადები, ასევე მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე განხორციელებული დანახარჯების პროგნოზი და ამ სფეროში დასაქმებულთა რიცხოვნობის პროგნოზი.

ამრიგად, ინოვაციური საქმიანობის მართვის სისტემა ითვალისწინებს საგანგებო გაანგარიშებების ჩატარებას, რომლებიც დაკავშირებულია სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგნოზებთან. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგნოზი წარმოადგენს ამა თუ იმ სფეროში მეცნიერებისა და ტექნიკის მომავალი განვითარების შინაარსის, მიმართულებებისა და მოცულობების კომპლექსურ სავარაუდო შეფასებას.

პროგნოზი ამცირებს ვარიანტული დამუშავებების რაოდენობას გეგმის ფორმირებისას, ამალავს გეგმის დასაბუთების ხარისხს, აყალიბებს მის საბოლოო მიზნებს, განსაზღვრავს გეგმის შესრულების პირობებს, გამოკვეთავს ობიექტის განვითარების შესაძლებელ გზებს, მოსალოდნელ შედეგებს. ამდენად, ის, პირველ რიგში, ემსახურება საგეგმო გადაწყვეტილებების დასაბუთებას.

ინოვაციურს განეკუთვნება შემდეგი სახის საქმიანობები:

- სამეცნიერო-კვლევითი, საცდელ-საკონსტრუქტორო და ტექნოლოგიური სამუშაოების შესრულება, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან ეკონომიკურ ბრუნვაში რეალიზებული ახალი ან სრულყოფილი პროდუქციის, ახალი ან სრულყოფილი ტექნოლოგიური პროცესის შექმნაზე;
- მარკეტინგული კვლევების ჩატარება და ინოვაციური პროდუქციის გასაღების ბაზრის ორგანიზება;
- ტექნოლოგიური ხელახალი აღჭურვის განხორციელება და წარმოების მომზადება;
- ახალი პროცესების, პროდუქციისა და ნაკეთობათა გამოცდის, სერტიფიკაციისა და სტანდარტიზაციის განხორციელება;
- ახალი ან სრულყოფილი პროდუქციის წარმოების პირველსაწყისი პერიოდი, ახალი ან სრულყოფილი ტექნოლოგიების გამოყენება ინოვაციური პროექტის გამოსყიდვის ნორმატიული ვადის მიღწევამდე;

- ინოვაციური ინფრასტრუქტურის შექმნა და განვითარება;
- ინოვაციური საქმიანობისათვის საჭირო კადრების მომზადება და გადამზადება;
- ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებსა და კონფიდენციალურ სამეცნიეროტექნიკურ და ტექნოლოგიურ ინფორმაციაზე უფლებების დაცვა, გაცემა და შეძენა;
- ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსება ინოვაციურ პროგრამებსა და პროექტებში ინვესტიციების განხორციელების ჩათვლით;
- სხვა სახის სამუშაოები, რომლებიც აუცილებელია ინოვაციური საქმიანობის განხორციელებისთვის და არ ეწინააღმდეგებიან ქვეყნის კანონმდებლობას.

ყველა განვითარებული ქვეყნის მთავრობა ინოვაციური პოლიტიკის პრიორიტეტების საფუძველზე ამუშავებს და ამტკიცებს ინოვაციურ პროგრამებს, ასევე ინოვაციური საქმიანობის მხარდაჭერა და ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამებს. გარდა ამისა, ამ ქვეყნებში შემუშავებულია ინოვაციური საქმიანობის შესახებ კანონები, რომლებშიც შეტანილია ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერის ღონისძიებები (ფორმები).

სახელმწიფო ინოვაციური პროგრამებისა და მიზნობრივი პროგრამების შექმნა ჩამოყალიბებისას ხდება მათში ჩართული ინოვაციური პროექტებისა და ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარების პროექტების საკონკურსო შერჩევა.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერა ხორციელდება შემდეგი ძირითადი მიმართულებით:

- ა) ინოვაციურ საქმიანობასთან დაკავშირებული სამეცნიერო-კვლევითი, საცდელ-საკონსტრუქტორო და ტექნოლოგიური სამუშაოების დაფინანსება;
- ბ) ინოვაციური პროგრამებისა და პროექტების ინოვაციური საქმიანობის უზრუნველყოფი ღონისძიებების, ასევე, ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის, სუბიექტების, სამუშაოების დაფინანსება;
- გ) საზღვარგარეთ გამოგონებებისა და სამრეწველო ნიმუშების დაპატენტების დაფინანსება, რომლებიც შედიან საექსპორტო პროდუქციის შემადგენლობაში ან ექსპორტირებისათვის გამიზნულ სამამულო პროდუქციაში;
- დ) ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების შექმნასა და განვითარებაში სახსრების ინვესტირება;

- ე) ინოვაციური საქმიანობის შედეგად შექმნილი პროდუქციის შესყიდვაზე სახელმწიფო შეკვეთის განთავსება;
- ვ) ცალკეული საინოვაციო პროექტების და მათი განმახორციელებელი ღონისძიებების რეალიზაციაზე სუბსიდიების გაცემა;
- ზ) ქვეყნის თავდებობა უცხოეთის კრედიტორებსა და ინვესტორებთან ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების და ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების ვალდებულებების შესრულებაზე;
- თ) ქვეყნის მენარმეების მიერ წარმოებული მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის სატარიფო და არასატარიფო რეგულირება იმ ანალოგებთან მიმართებაში, რომლებიც სუბსიდირდებიან უცხოური მენარმეების პროდუქციით და მათ სახელმწიფოები ახორციელებენ;
- ი) შეღავათების გაწევა ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისა და ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების მიმართ, გადასახადებთან, მოსაკრებლებთან, ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტების თუ არასაბიუჯეტო ფონდებში შენატანებთან მიმართებაში, ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად;
- კ) სახელმწიფოსათვის კუთვნილი ქონების გამოყენებაზე, მათ შორის ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების გამოყენებაზე უფლების გაცემა.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერა ხორციელდება მხოლოდ ამ საქმიანობის განხორციელების პერიოდში. ინოვაციური პროექტის სახელმწიფო მხარდაჭერა ზოგიერთ ქვეყანაში ხორციელდება გამოსყიდვის ნორმატიული ვადის პერიოდში, მაგრამ წარმოების დაწყების მომენტიდან სხვადასხვა პერიოდებია დადგენილი.

ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტებს, რომლებიც კომერციულ საწყისებზე არიან შექმნილი, სახელმწიფო მხარდაჭერის მიღება შეუძლიათ ქვეყანაში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად.

სახელმწიფო ორგანიზაციებს უფლება აქვთ ინოვაციური საქმიანობის განმახორციელებელ მცირე ინოვაციურ საწარმოებს არენდით გადასცენ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ფართობი ან ქონება, შესაბამისი შეღავათების გათვალისწინებით.

ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსება ხორციელდება:

- ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების სახსრების ხარჯზე;
- ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების მიერ გარედან მოზიდული სახსრების ხარჯზე;
- ცენტრალური ბიუჯეტის, ადგილობრივი ბიუჯეტების სახსრების ხარჯზე;
- ინოვაციურ პროცესში მონაწილე სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების და სხვა სახელმწიფო ორგანიზაციების სახსრების ხარჯზე;
- უცხოელი ინვესტორების, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებისა და ფონდების სახსრების ხარჯზე.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო დაფინანსება ხორციელდება:

- ქვეყნის აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების მიერ, მთავრობის მიერ დადგენილი ნორმატივების ფარგლებში;
- აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების სუბიექტების მიერ მათი უფლებამოსილების ფარგლებში;
- სახელმწიფო ორგანიზაციების მიერ, რომლებიც ახორციელებენ ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერას.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის რეალიზაციისას ხორციელდება ღონისძიებები მცირე და საშუალო ინოვაციური მენარმეობის მხარდასაჭერად. ეს ღონისძიებები და მათ განსახორციელებლად გაწეული სახსრები გამოიყოფა ინოვაციური საქმიანობის მხარდაჭერი პროგრამებისა და მცირე მენარმეობის მხარდაჭერი პროგრამების დასაფინანსებლად. ინოვაციური პროექტების საბიუჯეტო დაკრედიტება ხორციელდება დადგენილი წესით.

3. დასკვნა

პროგნოზირება - მუშაობის წინასაგეგმო სტადიაა. პროგნოზირების მეთოდებიდან შედარებით გავრცელებულია საექსპერტო შეფასებისა და მოდელირების მეთოდები;

ინოვაციების პროგნოზირება – ეს არის რთლი პროცესი რისკის დიდი წილით. ეს აიხსნება ისეთი ფაქტორების გათვალისწინების აუცილებლობით, როგორცაა კონსულტანტების ქმედებები, საკუთარი ხარჯების გათვლის სირთულე, პროდუქციის დამზადებაზე და ფასების ცვლილებით პროდუქციაზე, რაც უფრო რთული და ძვირადღირებულია ტექნიკა, მით უფრო აქტუალურია მისი სასიცოცხლო ციკლის გაგრძელების შესაძლებლობის გათვალისწინების პრობლემა;

ინოვაციების უზრუნველყოფას ყოველ შემდეგ სახეობებად: ინფორმაციული, ტექნიკური, ფინანსური და საკადრო. ინფორმაციული უზრუნველყოფა – რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესია, რამდენადაც, ერთი მხრივ, საჭიროა სრული ინფორმაცია მეციერებისა და ტექნიკის მოცემული მიმართულების მდგომარეობის შესახებ, ხოლო მეორეს მხრივ, საჭიროა არ იქნას დაშვებული ინფორმაციის გაჟონვა საკუთარი დამუშავებების შესახებ. ინოვაციების ტექნიკური უზრუნველყოფა გულისხმობს შესაბამის ბაზას, რათა შესრულდეს სამუშაოები კონსტრუირებისათვის, საცდელი ნიმუშების დამზადებისათვის და ტექნოლოგიების გამართვისათვის. ინოვაციების ფინანსური უზრუნველყოფა – ერთ – ერთი რთული პრობლემაა თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნის (განსაკუთრებით გარდამავალი ეკონომიკების მქონე ქვეყნების) ეკონომიკაში, რამდენადაც არ არსებობს ინოვაციების სახელმწიფო მხარდაჭერის ეფექტიანი სისტემა. მკაცრად გაუარესდა მდგომარეობა მეცნიერულ კადრებთან მიმართებაში;

ინოვაციების პროგნოზირების სტადიაზე საჭირო და აუცილებელია ეკოლოგიური და სოციალური ფაქტორების გათვალისწინება. ამ ფაქტორების იგნორირებით შეიძლება მკვეთრად შემცირდეს ინოვაციების ეფექტიანობა;

მცირე ბიზნესი ერთობ ეფექტიანია ინოვაციურ საქმიანობაში, რამდენადაც წარმოების მცირე მასშტაბები ტექნოლოგიური პროცესების მოქნილობა და მუშაკების მაღალი კვალიფიკაცია და შემოქმედებითი გარემო შესაძლებელს ხდის სწრაფად დაინერგოს ინოვაციები წარმოებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] აბრალავა ა., გვაჯია ლ., ქუთათელაძე რ., 2009. საინოვაციო მენეჯმენტი. თბ.: სტუ.
- [2] ბარათაშვილი ე., დათაშვილი ვ., ნაკაიძე გ., ქუთათელაძე რ., 2008. ინოვაციური მენეჯმენტი. თბ.: გამომცემლობა „ვეროპული უნივერსიტეტი“.
- [3] ქოქიაური ლ., ქოქიაური ნ., 2015. ინოვაციები. თბ.: სტუ გამომცემლობა.
- [4] ჩიქავა ლ., 2006. ინოვაციური ეკონომიკა. თბ.: საგამომცემლო „სიახლე“.
- [5] ჯოლია გ., სეხნიაშვილი დ., 2010. ცოდნის ეკონომიკა და მართვა. თბ.: სტუ.
- [6] Давтян М., Щербакoвa Т., Карзанoвa И., 2014. Экономикa инновациoннoй деятельности предприятия. М.: ГУДН.
- [7] Экономика инноваций: учебник. 2009. Под ред. В. Горфинкеля. М.: Вузовский учебник.
- [8] Peter F Drucker., 2015. Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles. With a foreword by Joseph Maciariello. Harperkolin. London and New York.
- [9] Khargadon E., 2007. Management of Innovations. Experience of Leading Companies. М.: Williams.
- [10] Лемерль П., 1994. Инновациoннaя теория: истоки и перспективы развития. Пер. с франц. Киев: Арена – Пресс. с.119.
- [11] Lundvall B., 1992. National Sისტems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Printer Publishers.
- [12] Nelson R., 1993. National Innovation Sისტems: A Comparative Analysis. Oxford Univ. Press.
- [13] Porter M., Bжд G., 1999. Innovative Capacity and Prosperity the Next Competitiveness challenge in the Global Competition venes Report. N.Y. p.12.
- [14] Qoqiauri L., 2016. For Further Perfecting of Innovation Policy in Georgia. International Journal of latest research in Science and Technology. (IJLRST). Volume 5. Issue 3. Pp 11-21.
- [15] Qoqiauri L., 2017. From the History of Forming and Development the Concept of the National Innovative System. 2017. World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development. 51. September. Volume 3. Issue 9. Pp. 234 – 239. <https://www.wjmrд.com/index.php> (Im. F.)
- [16] Qoqiauri L., Qoqiauri N., 2017. Theoretical Aspects of Innovative Economics. SC-Media Media Group. Baku. Vol. 4. Pp. 3 – 18. (Im. F.)

სახელმწიფო და ინოვაციური განვითარება

STATE AND INNOVATION DEVELOPMENT

იგორ გალიცა,

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ოფიციალურად აკრედიტებული საერთაშორისო
ექსპერტი ინოვაციური ეკონომიკის სფეროში,
ეკონომიკისა და მართვის უნივერსიტეტის „KPOK“ -ის
საწარმოს ეკონომიკისა და მენეჯმენტის კათედრის პრო-
ფესორი, კიევი, უკრაინა

მისაელ შაფარი,

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი.
ასოციატია „1901 SEPIKE“-ს პრეზიდენტი,
პოინტესი, საფრანგეთი

ანზორ დავაძე,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ტურიზმის ფაკულტეტის პროფესორი,
ბათუმი, საქართველო

ნიკოლაი შვეჩენკო,

ფიზიკა-მათემატიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი,
ინოვაციური განვითარების სფეროს ანალიტიკოსი,
კიევი, უკრაინა

IHOR HALYTSIA,

Dr of Economics, Full Professor, Professor
at the Economics and Enterprise
Management Department, University
of Economics and Law «KROK»,
Kiev, Ukraine

MICHAEL SCHAEFER,

Doctor, Professor, President L' Association 1901
SEPIKE. Poitiers, France

ANZOR DEVADZE,

Ph.D in Economics, Professor, Head of Tourism
Department at Shota Rustaveli Batumi State
University, Batumi, Georgia

MYKOLA SHEVCHENKO,

Ph.D in Physical and Mathematical Sciences,
Analyst in the field of innovative
development,
Kiev, Ukraine

ანოტაცია

ნაჩვენებია, რომ თანამედროვე პირობებში მდ-
გრადი ეკონომიკური უპირატესობების უზრუნველ-
საყოფად აუცილებელია მაქსიმალურად იქნას გამოყ-
ენებული რაც შეიძლება მეტი ინდივიდის კრეატიული
პოტენციალი როგორც მაკრო, ასევე მიკროდონეზე.
მოცემული ამოცანის მაკროდონეზე გადასაწყვეტად
შემოთავაზებულია მონიტორინგის, პროგნოზირების,
დაგეგმარებისა და ინოვაციური საქმიანობის რეალ-
იზაციის უზრუნველყოფის სისტემები. განხილულია
მოცემული სისტემის შემადგენლები (ქვესისტემები)
და მისი ფუნქციონირების მექანიზმი.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური განვითარება,
ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო რეგულირე-
ბა, მონიტორინგის, პროგნოზირების, დაგეგმარებისა
და ინოვაციური საქმიანობის რეალიზაციის უზრუნ-
ველყოფის სისტემები.

ABSTRACT

*It is shown that in modern conditions, in order to ensure
sustainable economic advantages, it is necessary to use in
maximum the creative potential of as many individuals as
possible, both at the macro and at the micro level. To solve*

*this problem at the macro level, a System for monitoring,
forecasting, planning and ensuring the implementation of
innovation activities is proposed. The components (subsys-
tems) and the mechanism of functioning of this system are
considered.*

Keywords: innovative development, state regulation of
innovative development, systems of monitoring, forecasting,
planning and ensuring the implementation of innovative ac-
tivities.

კვლევის აქტუალობა

თანამედროვე პირობებში ინოვაციური მართ-
ვის საკითხები სამეურნეო საქმიანობის ყველა
დონეზე იძენენ პრიორიტეტულ თეორიულ და
პრაქტიკულ მნიშვნელობას. აღნიშნული ბუნე-
ბრივიცაა, ვინაიდან, ექსტენსიური ეკონომიკური
ფაქტორების ამონურვის პირობებში, ინოვაცია
წარმოჩნდება როგორც კონკურენტუნარიანო-
ბის უზრუნველყოფისა და ეკონომიკური ზრდის
მძლავრი ბერეკტი, და აქედან გამომდინარე ნებ-
ისმიერი ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის კეთილ-
დღეობის საფუძველი. თანამედროვე პირობებში
განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო

ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო რეგულირების საკითხები, რასაც ეძღვნება მოცემული სტატია.

კვლევის ობიექტს წარმოადგენს სახელმწიფო რეგულირების ინოვაციური პროცესის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები. მოცემული სტატიის კვლევის საგანი-სახელმწიფო რეგულირების, პროგნოზირებისა და ინოვაციური პროცესების განვითარების სისტემებია საბაზრო და გარდამავალ ეკონომიკაში.

მასალები და მეთოდები. კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა სისტემური ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

კვლევის შედეგები. ინოვაციები, როგორც ეკონომიკური განვითარების ფაქტორი, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს თანამედროვე პირობებში. აღნიშნული სიტუაცია დაკავშირებულია იმასთან, რომ ცივილიზაცია გადადის განვითარების პრინციპულად სხვა ეტაპზე, ყველა წინამდებარე ეტაპებისაგან ძირითადად განსხვავებული. ეს ეტაპი შეიძლება დავახასიათოთ როგორც „ეკონომიკური სტრესი“, რომელიც არსებითად განსხვავდება წინა პერიოდების განვითარებისაგან. უპირველესად მოცემულ ეტაპზე გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ინფორმაციულ-ინოვაციური რესურსები, დაკავშირებული ინფორმაციის შექმნის, აკუმულირების, გადამუშავებისა და მათი კონკრეტულ ინოვაციებში ტრანსფორმაციისთვის, მომზადებულს უშუალო პრაქტიკული გამოყენებისათვის. მეორე, თუ განვითარების წინამდებარე ეტაპებზე მთლიან საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და, კერძოდ, ეკონომიკაში (თავისებურ „ეკონომიკურ სტრესებში“) ხარისხიანი ნახტომები არ ატარებდნენ მუდმივ ხასიათს და წარმოიქმნებოდნენ პერიოდულად მეტნაკლებად ხანძრვით დროში, პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე ისინი იძენენ პერმანენტულ ხასიათს ეკონომიკის ყველა სივრცეში. ხარისხიანი ნახტომი - ეს არაა თუ იმ საქმიანობის სახეობის განვითარების ისეთი დონეა, რომლის დროსაც ერთი და იგივე ამოცანა შეიძლება შესრულდეს მნიშვნელოვნად მოკლე ვადებში და მნიშვნელოვნად ეფექტური მეთოდებით, ვიდრე განვითარების წინა პერიოდებში.

ამასთან ხარისხიანი ნახტომები იძენს სისტემატურ ხასიათს სამი უმთავრესი ფაქტორის ერთდროული მოქმედებით: მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების ტემპის დაჩქარებით, კერძოდ, ეკონომიკურ ცხოვრებაში; წარმოების სამეურნეო ბრუნვაში მნიშვნელოვანი რაოდენობის ახალი

ფაქტორების წარმოქმნითა და ჩართვით; მსოფლიოს ურთიერთგავლენისა და ურთიერთდამოკიდებულების მნიშვნელოვანი გაძლიერებით. მუდმივ „ეკონომიკური სტრესებს“ მივყავართ პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე უმთავრესი კანონზომიერებების წარმოქმნასა და ფუნქციონირებად: ცოდნის თაობათა და ასევე ტექნიკისა და ტექნოლოგიების თაობების დაჩქარებულ ცვლამდე, მათი „ცხოვრების ციკლების“ შემცირებამდე; წარმოებებისა და შრომის წარმოების წარმადობის ამაღლებამდე; ჯანმრთელობის როლის, როგორც კონკურენტული რესურსის ამაღლებამდე.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის გარემოება, რომ „ეკონომიკური სტრესის“ პირობებში განსაკუთრებით ჩქარდება ცოდნის, ტექნიკისა და ტექნოლოგიების თაობათა ცვლა. ერთდროულად ხდება ტექნიკისა და ტექნოლოგიების „ცხოვრებისეული ციკლების“ პროგრესირებადი შემცირება. ამას მივყავართ ინოვაციების რაოდენობის იმპულსურ ზრდასა და მათი ხარისხიანობის ამაღლებამდე.

თუმცა ინოვაციური პროცესის პროდუქტიულობა მნიშვნელოვანწილად განისაზღვრება ორგანიზაციის მექანიზმების ეფექტურობითა და ქმედითუნარიანობით. კერძოდ ამ მექანიზმებზეა დამოკიდებული, თუ რამდენად სწრაფად მოხდება ფუნდამენტური კვლევების შედეგების გამოყენება შემუშავებაში და რამდენად სწრაფად მოხდება ამ ახალი ინოვაციების დანერგვა მეურნეობების ყველა სფეროში.

განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების მნიშვნელოვან ნაწილში შემუშავებულია საკმაოდ მნიშვნელოვანი კანონმდებლობა ინოვაციურ და სამეცნიერო-ტექნიკური მოღვაწეობის მიმართულებით. ასევე არსებობს სერიოზული სამეცნიერო კვლევები ინოვაციური პროცესის სფეროში.

თუმცა გლობალიზაციის, საერთაშორისო კონკურენციის გაძლიერების პირობებში არ შეიძლება მიღწეულზე გაჩერება და აუცილებელია შორს წასვლა. ცხოვრება ითხოვს განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის მქონე უმეტეს ქვეყნებში მუდმივმოქმედი, ეროვნული ინოვაციური მოღვაწეობის პროგნოზირების, დაგეგმარების და რეალიზაციის განხორციელების მონიტორინგის სისტემის შექმნას (შემდგომში პრმს).

პრმს ფუნქციონირების მეთოდოლოგიური საფუძვლები. უპირველესად, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ პრმს-ს უნდა ჰქონდეს მუდმივმოქმედი ხასიათი და თანხმდებოდეს საბაზრო ეკონომიკის

რეგულირების ეროვნულ სისტემასთან, ასევე უნდა იყოს მისი განუყოფელი ქვესისტემა. საკუთარი ფუნქციის უფრო ეფექტური შესრულებისათვის მიზანშეწონილია, რომ პრემს შედგებოდეს შემდეგი ქვესისტემებისაგან.

1. საინფორმაციო-ანალიტიკური ქვესისტემა, რომელიც ახორციელებს მსოფლიოსა და შესაბამის ქვეყანაში საინფორმაციო მოღვაწეობის პასპორტიზაციასა და განვითარების ანალიზს მოცემული ქვეყნის ყველა დაინტერესებული სააგენტოების ყველა ხელმისაწვდომი საინფორმაციო წყაროებისა და მასალების საფუძველზე;

2. სახელმწიფო და არასახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტების ქვესისტემა (ინსტიტუტი), რომელიც მიმართულია სახელმწიფო და არასახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ინსტიტუტების ფორმირებისა და სტრუქტურირებისათვის, მათი ინტელექტუალური მოღვაწეობის შედეგების გამოყენებისათვის ინოვაციური პოლიტიკის მომზადებასა და რეალიზაციაში.

სახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტი (შემდგ. -სახელმწიფო ექსპერტი) -გარკვეული სახელმწიფოს მოქალაქეა, მეცნიერ-მუშაკი, ან მაღალკვალიფიციური სპეციალისტია, რომელსაც აქვს გამოჩენილი მიღწევები სამეცნიერო-ტექნიკურ, ან პროფესიონალურ მოღვაწეობის ამა თუ იმ სფეროში, გაიარა საკონკურსო შერჩევა ქვეყნის მიერ დადგენილი გარკვეული კრიტერიუმების შესაბამისად, დადო სახელმწიფო ექსპერტისა და ექსპერტიზის მომზადების პასუხისმგებლობის ვიცი.

სახელმწიფო ექსპერტები მხოლოდ პირადად ამზადებენ საექსპერტო დასკვნებს და არიან პერსონალურად პასუხისმგებლები მათზე. სახელმწიფო ექსპერტებს, რომლებსაც გარკვეული პერიოდი ჰქონდათ აღნიშნული სტატუსი, კანონმდებლობით სავალდებულოა გაუთვალისწინდეთ რიგი მატერიალური და მორალური ღგოტებისა, რაც ჩამოერთმევა მას საექსპერტო დასკვნების მომზადების დარღვევის, ან უხარისხო დასკვნების მომზადების მიზეზით სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის გაუქმების შემთხვევაში. სახელმწიფო ექსპერტები ფორმირდებიან სპეციალურ საექსპერტო ჯგუფებში მათი მოღვაწეობის მიმართულების შესაბამისად.

მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების სტრატეგიული პროგნოზები, ქვეყნის განვითარების ინოვაციური სტრატეგია, განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზები და გეგმები ფორმირდება და კორე-

ქტირდება სახელმწიფო ექსპერტების დასკვნებისა და წინადადებების საფუძველზე. სახელმწიფო ექსპერტების ერთობლიობაა თუ იმ ქვეყნის ეროვნული სამეცნიერო-ტექნიკური ელიტის საუკეთესო ნაწილია, ძირითადი კონკურენტულ-ნარიანი რესურსია. სახელმწიფო ექსპერტების ინსტიტუტის გამოყენება საშუალებას იძლევა გამოყენებულ იქნას ქვეყანაში არსებული საუკეთესო ინტელექტუალური რესურსები პროგნოზებისა და გეგმების დამუშავებაში.

სახელმწიფო ექსპერტების ინსტიტუტის ფორმირებას, სტრუქტურირებასა და გამოყენებისათვის სამუშაოს აწარმოებს საჯარო და არასაჯარო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტების ეროვნული მაკოორდინირებელი ქვესისტემის ორგანო.

აუცილებლობის შემთხვევაში საჯარო ექსპერტები გამოიყენებენ არასაჯარო ექსპერტების მასალებსა და დასკვნებს, რომლებიც შეიძლება იყვნენ იურიდიული და ფიზიკური პირები და ფლობენ შესაბამის განათლებასა და ოპერაციულ დროს და მზად არიან გადასცენ ის საჯარო ექსპერტებს. არასაჯარო ექსპერტები მუშაობენ საზოგადოებრივ საწყისებზე.

3. ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემა. სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემის მოღვაწეობის მიზანია პროგრამულ და ხელმისაწვდომ საინფორმაციო რესურსის მთლიან კომპლექსზე დაფუძნებული შემუშავება, რომელიც მოდის საინფორმაციო-ანალიტიკური ქვესისტემიდან და საჯარო და არასაჯარო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტებისგან, მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების პროგნოზიდან. ამ პროგნოზის მასალების საფუძველზე და არსებული და პერსპექტიული რესურსების გათვალისწინებით მუშავდება კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების პროგნოზი და სტრატეგია.

ინოვაციური განვითარების პროგნოზირების სტრატეგიული სისტემა უნდა ფუნქციონირებდეს ქვეყნის რეალური მოთხოვნის გათვალისწინებით, არსებული მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალის შესაძლებლობების შეფასებით და სამეცნიერო სკოლებით, მიღებული მეცნიერული კვლევების შედეგებით და დარეგისტრირებული ობიექტების ინტელექტუალური საკუთრებით, ასევე შესაბამისი ქვეყნის მატერიალურ-ტექნიკური და ფინანსური შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

პროგნოზირების სისტემა უნდა ითვალისწინებდეს კონკრეტული პრიორიტეტული მიმართულებების განვითარების სცენარის სხვადასხვა ვარ-

იანტებს, სახელმწიფო ხელშეწყობის სავარაუდო ვარიანტებს, ასევე მოსალოდნელი შედეგების შეფასებასა და გავლენას ქვეყნის ეკონომიკასა და ცხოვრების ხარისხზე.

პროგნოზირების მასალების ანალიზის ექსპერტთა შეფასების საფუძველზე მუშავდება კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების 15 წლიანი სტრატეგია.

4. საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემა, ითვალისწინებს მსოფლიოს ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზების საფუძველზე კონკრეტული ქვეყნის სტრატეგიული ინოვაციური განვითარება 5 წლით, განსაზღვრავს:

- სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების საერთო მიზნები და ანალოგიური მიზნები მათი რეგიონებისთვის;
- მისაღწევი მიზნების გზები და რესურსები;
- პირობების მკაცრი ჩამონათვალი, რომელთა წარმოშობის შემთხვევაში შესაძლებელია იცვლებოდეს სტრატეგია;
- სტრატეგიაში ცვლილებების მკაფიო მა ერთპიროვნული მექანიზმი.

5. საშუალოვადიანი განვითარების ქვესისტემა.

საშუალოვადიანი 5 წლიანი სტრატეგიის საფუძველზე მუშავდება სახელმწიფო ინოვაციური განვითარების გეგმები, რომელიც ითვალისწინებს კანონპროექტში და ნორმატიულ აქტებში ცვლილებების შემუშავებასა და შეტანას.

ამასთან აუცილებელია ნორმატიულად დადგინდეს, რომ საშუალოვადიანი სტრატეგია და გეგმები უნდა კორექტირდებოდეს მხოლოდ დადგენილი ცვლილებების შეტანის მექანიზმის შესაბამისად.

6. საშუალოვადიანი გეგმების რეალიზაციის და შესრულების კონტროლის ქვესისტემა. მითითებული ქვესისტემა ახორციელებს საშუალოვადიანი გეგმების შესრულების კოორდინაციასა და კონტროლს.

7. უსაფრთხოების ქვესისტემა. ინფორმაცია, რომელსაც იმუშავებს პრემს, და თვით პრემს-ს ფუნქციონირება არის ამა თუ იმ ქვეყნის მთავარი კონკურენტუნარიანი რესურსი და უნდა შეადგენდეს უმკაცრეს სახელმწიფო საიდუმლოს.

აუცილებელია ხაზი გაესვას, რომ მთავარ მაჩვენებლებს, რომელთა დახმარებითაც ხორციელდება ინოვაციური მოღვაწეობის სრულფასოვანი მონიტორინგი, განეკუთვნება:

- საწარმოების რაოდენობა, რომლებმაც დანერგეს ინოვაციები, ახალი ტექნოლოგიები,

აითვისეს ახალი სახეობის პროდუქციის წარმოება;

- შემოქმედთა რაოდენობა;
- ქვეყანასა და მის ფარგლებს გარეთ ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე უსაფრთხოების დოკუმენტებზე შენატანი განაცხადების რაოდენობა;
- ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე გაცემული უსაფრთხოების დოკუმენტების რაოდენობა;
- ქვეყანის მეურნეობაში გამოყენებული ინტელექტუალური ობიექტების რაოდენობა;
- წარმოებული ინოვაციური პროდუქციის რაოდენობა;
- საშინაო და საგარეო ბაზრებზე გასაღებული ინოვაციური პროდუქციის რაოდენობა და სხვა.

პრემს-ს ფუნქციონირების მექანიზმი. პრემს-ს ფუნქციონირების მექანიზმი ფორმირდება მთელი რიგი ოპერაციებისგან, ანუ შედარებით დასრულებული მოქმედებებისაგან, რომლებიც არიან ამ მექანიზმის ელემენტები და გარკვეულწილად დაკავშირებული არიან სხვა ოპერაციებთან.

ოპერაცია 1. სამეცნიერო და ინოვაციური მოღვაწეობის სახელმწიფო აღმასრულებელი ხელისუფლების ცენტრალური ორგანო (შემგ.-ცენტრალური ორგანო) აფორმირებს და ახორციელებს მაკოორდინერებელი ორგანოებით ხელმძღვანელობას შემდეგ ქვესისტემებზე:

- საინფორმაციო-ანალიტიკური;
- საჯარო და არასაჯარო მეცნიერულ-ტექნიკური ექსპერტების ინსტიტუტები;
- ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირება;
- ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირება;
- ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი გეგმების რეალიზაციის და კონტროლის სრულება;
- უსაფრთხოება.

ოპერაცია 2. ინფორმაციულ-ანალიტიკური ქვესისტემის ეროვნული მაკოორდინერებელი ორგანო(შემდგ. იაქეო), სხვადასხვა წყაროებიდან მოწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე, აწარმოებს პასპორტიზაციას:

- ქვეყანაში დასრულებული მეცნიერული კვლევებს;
- ქვეყანაში წარმოებულ მეცნიერულ შემუშავებებს;

- ქვეყანაში შემუშავებული ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებს;
- მეცნიერ მუშაკებს;
- მეცნიერ-მუშაკებს, რომლებიც დაკავებული არიან კვლევებით მეცნიერული განვითარების სფეროში და ინოვაციური მოღვაწეობით;
- სამეცნიერო ორგანიზაციებს;
- სამეცნიერო ორგანიზაციებს, რომლებიც დაკავებული არიან კვლევებით მეცნიერული განვითარების სფეროში და ინოვაციური მოღვაწეობით.

პასპორტი ყველა ზემოთჩამოთვლილი მიმართულებით უნდა იყოს დეტალურად შემუშავებული და შეიცავდეს ინფორმაციას, აუცილებელს შესაბამისი გადანაწილებების მისაღებად.

ოპერაცია 3. ინფორმაციის შეგროვება და დამუშავება მთელ მსოფლიოში და ცალკეულ ქვეყნებში ინოვაციური პროცესების განვითარების შესახებ;

ოპერაცია 4. მონაცემთა ბაზების ფორმირება კონკრეტულ ქვეყანაში მეცნიერულ-ტექნიკური და ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების მდგომარეობის შესახებ, კერძოდ მონაცემთა ბაზების:

- დასრულებული მეცნიერული შემუშავებების;
- შესრულებადი მეცნიერული შემუშავებების;
- შექმნილი ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების;
- მეცნიერ-მუშაკების;
- მეცნიერ-მუშაკების, რომლებიც ჩართული არიან მეცნიერული განვითარების კვლევებში და ინოვაციური მოღვაწეობის სფეროში;
- მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების;
- სამეცნიერო ორგანიზაციების;
- სამეცნიერო ორგანიზაციების, რომლებიც ჩართული არიან მეცნიერული განვითარების კვლევებში და ინოვაციური მოღვაწეობის სფეროში;

ოპერაცია 5. ზემოთჩამოთვლილ მონაცემთა ბაზების მუდმივი კორექტირება მონოდებული ინფორმაციის შესაბამისად.

ოპერაცია 6. პრემს ყველა ქვესისტემებში ინფორმაციის მიწოდება მათი მოთხოვნისამებრ;

ოპერაცია 7. ეროვნული მაკოორდინერებელი ორგანოს საჯარო და არასაჯარო მეცნიერულ-ტექნიკური ექსპერტების ქვესისტემის (შემდგ.-ეექ) მეცნიერულ-მუშაკთა მონაცემთა ბაზიდან მიღებული ინფორმაციის ანალიზი;

ოპერაცია 8. კრიტერიუმების განსაზღვრა, რომელთა შესაბამისად მეცნიერ-მუშაკს, ან

მაღალკვალიფიციურ სპეციალისტს ენიჭება სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსი.

ოპერაცია 9. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისანიჭებელ პრეტენდენტთა სიის ფორმირება;

ოპერაცია 10. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისაღებ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების წინასწარ განმხილავი საექსპერტო კომისიის შემადგენლობის ფორმირება და დამტკიცება;

ოპერაცია 11. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისაღებ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების განმხილავი სპეციალური საექსპერტო კომისიების ფორმირება და დამტკიცება;

ოპერაცია 12. სპეციალური საექსპერტო კომისიების მიერ სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისანიჭებელ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების განხილვა და აღნიშნულ სტატუსზე კანდიდატების შერჩევა დადგენილი კრიტერიუმების შესაბამისად. შესაბამისი სიის წარდგენა ეექ-ზე განსახილველად.

ოპერაცია 13. წარდგენილი სიის ეექ-ის მიერ განხილვა და წარმოდგენილ კანდიდატთა დამტკიცება არდამტკიცება;

ოპერაცია 14. დამტკიცებული კანდიდატების მიერ ფიცის მიღება და გაფრთხილება ექსპერტის ჩატარების პასუხისმგებლობაზე, რის შემდეგაც მათ მიენიჭებათ სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსი;

ოპერაცია 15. სახელმწიფო ექსპერტების სტრუქტურირება შესაბამისი მეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური მოღვაწეობის მიმართულებებით;

ოპერაცია 16. დისციპლინარული კომისიის შემწა სახელმწიფო ექსპერტების პირადი საქმეების განსახილველად;

ოპერაცია 17. დისციპლინარული კომისიის მიერ სახელმწიფო ექსპერტების პირადი საქმეების განხილვა, რომელთაც დაარღვიეს ფიცი და ეექ-ზე შესაბამისი წინადადებების მიწოდება ამა თუ იმ პირზე სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის ჩამორთმევის (არ ჩამორთმევის შესახებ);

ოპერაცია 18. დისციპლინარული კომისიის მიერ მიწოდებული წინადადებების განხილვა ეექ-ის მიერ;

ოპერაცია 19. ეექ-ის მიერ ინფორმაციის მიწოდება პრემს სხვა ქვესისტემებში.

ოპერაცია 20. ეროვნული მაკოორდინერებელი ქვესისტემის ორგანო:

- იღებს ყველა აუცილებელ ინფორმაციას სმპრ-ის სხვა ქვესისტემებიდან;

- აფორმირებს სამუშაოთა პროგრამებს.

ოპერაცია 21. ეროვნული მაკოორდინირებელი ქვესისტემის ორგანო აფორმირებს:

- სახელმწიფო ექსპერტთა სამუშაო ჯგუფებს, სამუშაო პროგრამების ამოცანების შესასრულებლად;
- ექსპერტთა ორგანოს, სამუშაო ჯგუფების მისრ წარმოდგენილი მასალების შესაფასებლად;
- სააპელაციო ორგანოს, საექსპერტო ორგანოს მიერ ჩატარებული ექსპერტიზის შედეგების განსახილველად.

ოპერაცია 22. სამუშაო ჯგუფები ასრულებენ მათ წინაშე სამუშაო პროგრამის ფარგლებში დაყენებულ ამოცანებს და წარმოდგენენ მათ მიერ მომზადებულ მასალებს საექსპერტო ორგანოს განსახილველად;

ოპერაცია 23. საექსპერტო ორგანო აწარმოებს სამუშაო ჯგუფების მიერ მომზადებული მასალების ექსპერტიზას, და დადებითი შედეგის შემთხვევაში გადასცემს ზემოთხსენებულ მასალებს ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანოს ქვესისტემას ინფორმაციისათვის;

ოპერაცია 24. იმ შემთხვევაში, თუ საექსპერტო ორგანოს დასკვნები უარყოფითია, სამუშაო ჯგუფს შეუძლია მის მიერ მომზადებული მასალები გადასცეს სააპელაციო ორგანოს, რომელიც კიდევ ერთხელ ჩაატარებს შესაბამის ექსპერტიზას;

ოპერაცია 25. სააპელაციო ორგანო ატარებს დამატებით ექსპერტიზას. იმ შემთხვევაში, თუ დასკვნები დადებითია, მასალები ცნობისათვის მიეწოდება ეროვნულ მაკოორდინირებელი ორგანოს ქვესისტემას. უარყოფითი დასკვნის შემთხვევაში ისმება საკითხი სამუშაო ჯგუფის წევრებზე საჯარო ექსპერტების სტატუსის ჩამორთმევის შესახებ;

ოპერაცია 26. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო სამუშაო ჯგუფების საფუძველზე, რომელთაც წარმატებით გაიარეს ექსპერტიზა, აფორმირებს საბოლოო დოკუმენტს, რომელიც ქვესისტემის მოღვაწეობის ეფექტია.

ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემისთვის საბოლოო დოკუმენტებად ითვლება მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების პროგნოზი და კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების 15 წლიანი პროგნოზი და სტრატეგია.

ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემისთვის

საბოლოო დოკუმენტი-სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების 5 წლიანი სტრატეგიაა.

ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი დაგეგმარების ქვესისტემისთვის საბოლოო დოკუმენტი-ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო გეგმებია.

ამასთან წინა ქვესისტემის საბოლოო დოკუმენტი ემსახურება მომდევნო ქვესისტემის მოღვაწეობის საფუძველს. სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების 5 წლიანი სტრატეგია არის სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების გეგმების შემუშავების საფუძველი.

ოპერაცია 27. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო აუცილებლობის შემთხვევაში აკორექტირებს საბოლოო დოკუმენტს, რომელიც ითვლება ქვესისტემის მოღვაწეობის შედეგად, თუ:

- სხვა ქვესისტემებიდან მოვიდა შესაბამისი ახალი ინფორმაცია;
- კორექტირებას იწყებს ესა თუ ის სახელმწიფო ექსპერტი.

სასუალყოფადიანი გეგმების რეალიზაციისა და კონტროლის ქვესისტემის ფუნქციონირების მექანიზმი.

ოპერაცია 28. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო ახორციელებს სასუალყოფადიანი გეგმების შესრულების კოორდინაციას კონტროლს მათ შესრულებაზე; ქვესისტემის ფუნქციონირების უსაფრთხოების მექანიზმი.

ოპერაცია 29. მოცემული ქვესისტემის ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო უზრუნველყოფს როგორც СМРР-ის ინფორმაციის, ასევე მთლიანად მისი მოღვაწეობის საიდუმლოების რეჟიმს.

დასკვნები.

უნდა აღინიშნოს, რომ პრემს-ის შექმნა, როგორც წესი არ მოითხოვს დამატებით საბიუჯეტო და არა საბიუჯეტო სახსრებს. უმეტეს ქვეყნებში ის შეიძლება მთლიანად შეიქმნას იმ სახსრების ფარგლებში, რომელიც თანამედროვე პირობებში გამოიყოფა მეცნიერებისა და ინოვაციური მოღვაწეობისთვის. პრემს უმეტეს შემთხვევაში პრაქტიკულად არ მოითხოვს ახალი ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების შექმნას. ის მხოლოდ ცვლის კავშირებს უკვე არსებულ, ინოვაციური მოღვაწეობის გამტარებელ ინსტიტუტებს შორის, აერთიანებს მათ ერთ მუდმივ მოქმედ სისტემაში, და ამის ხარჯზე სინერგიული ეფექტის მიღწევის საშუალებას იძლევა.

REFERENCES

- [1] **Halytsia I.** Industrialization and commercialization of applied science [Industrializatsiya i kommersializatsiya prikladnoy nauki] // Society and Economy. - 2001. - №10. - p. 185-198. [in Russian];
- [2] **Halytsia I.A.** “Economic Stresses”: nature and consequences [“Ekonomicheskiye stressy”: priroda i posledstviya] // Bulletin of the Belarusian State Economic University. - 2009. - №3 - p. 17-22. [in Russian];
- [3] **Geyets V.** The nature of the transition processes to the knowledge economy [Kharakter perekhodnykh protsessov k ekonomike znaniy] // Economy of Ukraine. - 2004. - № 4. - p. 4-14; №5. - p. 4-13. [in Russian];
- [4] **Chukhno A.** Actual problems of the strategy of economic and social development at the present stage [Aktual'nyye problemy strategii ekonomicheskogo i sotsial'nogo razvitiya na sovremennom etape] // Economy of Ukraine. - 2004. - № 4. - p. 15-23; №5. - p. 14-23. [in Russian];
- [5] **Inozemtsev V.L.** For ten years. To the concept of posteconomic society [Za desyat' let. K kontseptsii postekonomicheskogo obshchestva]. - M.: Academia, 1998. - 528 p. [in Russian];
- [6] Problems of management of innovative business of ecological direction [Problemy upravlinnya innovatsiynym pidpryyemnytstvom ekolohichnoho spryamuvannya] / Ed. O.V. Prokopenko. - Sumy: University Book, 2007. - 512 p. [in Ukrainian];
- [7] **Pavlenko I.A.** Innovative entrepreneurship in the transformational economy of Ukraine [Innovatsiynе pidpryyemnytstvo u transformatsiyniy ekonomitsi Ukrayiny]. - K.: KNEU, 2007. - 248 p. [in Ukrainian];
- [8] Potential of national industry: goals and mechanisms for effective development [Potentsial natsionalnoyi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku] / Ed. Yu.V. Kindzersky. - K.: State institution “Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”, 2009 - 928 p. [in Ukrainian];
- [9] **Dudar T.G., Melnichenko V.V.** Innovation Management [Innovatsiynyy menedzhment]: Teaching manual. - K.: TSUL, 2009. - 256 p. [in Ukrainian];
- [10] **Asaul A.N.** Problems of innovative development of the domestic economy [Problemy innovatsionnogo razvitiya otechestvennoy ekonomiki] // Economic revival of Russia. - 2009. - №4. - p. 3-6. [in Russian];
- [11] **Demchenko A.O.** Formation of a portfolio of innovative projects of an enterprise under financial constraints [Formirovaniye portfelya innovatsionnykh proyektov predpriyatiya v usloviyakh finansovykh ogranicheniy] // Economic Revival of Russia. - 2010. - №1. - p. 37-44. [in Russian].

განახლებადი ენერგიის განვითარება უკრაინის ენერგეტიკულ უსაფრთხოების ფორმირების კონტექსტში

DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF ENERGY SAFETY FORMATION OF UKRAINE

ოქსანა მიკოლიუკი,

ე.მ.კ.დოცენტი, ბუღალტრული აღრიცხვის, აუდიტის
და საგადასახადო დაბეგრვის კათედრის დოქტორანტი,
ხმელნიცკის ეროვნული უნივერსიტეტი,
ხმელნიცკი, უკრაინა

ვალენტინა ბობროვნიკი,

ე.მ.კ., ბუღალტრული აღრიცხვის, აუდიტის და
საგადასახადო დაბეგრვის კათედრის დოცენტი,
ხმელნიცკის ეროვნული უნივერსიტეტი,
ხმელნიცკი, უკრაინა

OKSANA MYKOLIUK,

PhD (Economics Sciences), Associate Professor,
Doctoral Student at the Department of
Accounting, Auditing and Taxation, Khmelnytsky
National University Khmelnytsky, Ukraine

VALENTYNA BOBROVNYK,

PhD (Economics Sciences), Associate Professor
at the Department of Accounting, Auditing and
Taxation, Khmelnytsky National University,
Khmelnytsky, Ukraine

ABSTRACT

Analysis of the state and prospects of the development of renewable energy in Ukraine based on the formation of its energy security. The link between politicization and the implementation of policies aimed at using technologies to increase the production of energy from renewable sources has been identified. The problem of replacing natural energy resources with alternative energy sources is investigated. The main ways of forming the energy security of Ukraine are set out. The categories "renewable energy sources", "alternative sources" are investigated and differences in their values are determined. Monitoring of the proportion of the usage of renewable energy in Ukraine in recent years has been carried out, which indicates its gradual growth. The impact of the use of renewable energy in reducing the energy intensity of the gross domestic product of the country has been proved. The key guidelines of the energy efficiency policy in Ukraine are given and the place of renewable energy sources in its implementation is substantiated.

Key words: renewable energy, innovative energy sources, energy efficient technologies, national economy, energy security, strategic directions.

საშუალო

განხორციელებულია უკრაინაში განახლებადი ენერგიის მდგომარეობის ანალიზი და განსაზღვრულია მისი განვითარების პერსპექტივები ენერგეტიკული უსაფრთხოების ფორმირების საფუძველზე. გამოვლენილია ურთიერთდაბეგრება ენერგეტიკული უსაფრთხოების ფორმირებასა და იმ პოლიტიკის

დანერგვას შორის, რომელიც უზრუნველყოფს ისეთი ტექნოლოგიების გამოყენებას, რომელიც ზრდის ენერგიის წარმოებას განახლებადი წყაროებიდან. გამოკვლეულია პრობლემა ბუნებრივი ენერგეტიკული რესურსების ენერგიის ალტერნატიული წყაროებით ჩანაცვლების შესახებ. განსაზღვრულია უკრაინის ენერგეტიკული უსაფრთხოების ფორმირების ძირითადი მიმართულებები. გამოკვლეულია კატეგორიები „ენერგიის განახლებადი წყაროები“, „ალტერნატიული წყაროები“, და დადგენილი ნიქნა სხვაობა მათ მნიშვნელობებს შორის. განხორციელებული იქნა მონიტორინგი განახლებადი ენერგიის წილის გამოყენების შესახებ უკრაინაში ბოლო წლების მანძილზე, რაც ცხადყოფს მისი გამოყენების ზრდას. დასაბუთებულია განახლებადი ენერგეტიკის გამოყენების გავლენა ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ენერგოტევადობის შემცირებაზე. მოყვანილია უკრაინის ენერგოეფექტურობის საკვანძო ორიენტირები და დასაბუთებულია ენერგიის განახლებადი წყაროების ადგილი მათ რეალიზაციაში.

საკვანძო სიტყვები: განახლებადი ენერგენიკა, ენერგიის ინოვაციური წყაროები, ენერგოეფექტური ტექნოლოგიები, ეროვნული ეკონომიკა, ენერგეტიკული უსაფრთხოება, სტრატეგიული მიმართულება.

INTRODUCTION

An important criterion for sustainable development is a stable, cost-effective and environmentally acceptable procuring of the energy resources of the economy, which is the key to its energy security. With the beginning of the

military aggression in the east of Ukraine, a clear direction was taken to obtain energy independence. Among the main challenges our state faces with is the fight against inefficient energy consumption in order to improve energy efficiency and energy saving. The present of Ukraine is reflected in the need to import energy resources and the lack of sufficient possibilities for alternative generation of certain energy sources. Therefore, the formation of energy security becomes a priority vector in the economic and state policy of the state, and the processes occurring on the world energy market once again confirm the relevance of this problem both for the entire world community and for Ukraine in particular. The level of energy supply is one of the main factors of the country's socio-economic development. The bulk of the Ukrainian industry is characterized by a significant energy intensity of the manufactured products and a high dependence on imported energy, therefore the introduction of a policy aimed at energy-efficient technologies and increasing energy production from renewable sources creates the future of the country's energy security. The search for alternatives to the replacement of traditional energy sources is intended to compensate for the shortcomings of the existing energy system, since the reserves of renewable energy sources are practically unexhaustible, and also contribute to economic growth by reducing energy costs in all areas of business. Besides, Ukraine receives support from a number of international organizations. One of the examples is the EBRD initiative -IQ Energy, which is an additional source of funding for the implementation of energy efficiency measures in the housing sector of Ukraine, taking into account European standards [1].

Actual scientific researches and issues analysis. To the questions of the development of renewable energy in Ukraine a significant number of scientific works, including G. Kaletnik, G. Geletukha, S. Curls, G. Pivnyak and many others is devoted. Problems of development and implementation of energy efficiency measures are reflected in the works of such scientists as V. Barannik, O. Tsapko-Poddubnaya, N. Kazakova and others. However, the scale of the problem of developing renewable energy in Ukraine and thus ensuring its energy security necessity of further researches, in particular in the area of achieving a high level of energy efficiency.

The aim of the research. The aim of the research is to analyze the current state of renewable energy, to justify the prospects for its development and to determine ways of forming the energy security of Ukraine.

The statement of basic materials. As the results of many scientific studies show, the usage of traditional en-

ergy resources (coal, oil, gas) causes significant damage to the ecosystem of the entire planet and causes climate change, which in turn affects the health and living conditions of the population and, consequently, the world and national economies [2-6; 15-17]. That's why, in recent decades, the world community has been actively developing technologies and methods of using unexhaustible and clean energy sources, such as wind, solar radiation, renewable bioenergy resources and others. Localization of these problems is not exclusive, therefore Ukraine should actively participate in initiatives of low-carbon economic development, taking full care of today's and next generations. The aim of scientists in this context is the implementation of a comprehensive analysis of the correlations between the conditions of the usage of natural resources and the risks which they bear to the environment.

In 2015, 195 countries of the world, including Ukraine, decided to adopt the Paris Climate Agreement, which is aimed at strengthening the global response to threats of climate change in the context of their sustainable development. The main goal of the Paris Climate Agreement is to keep the increase in average temperature on the planet below 2 ° C compared to the pre-industrial level. According to the results of the 20th United Nations (UN) Climate Conference, renewable energy was recognized as the main tool for reducing greenhouse gas emissions into the atmosphere in order to minimize the effects of climate change on the planet. There is a steady trend towards the development of renewable energy sources (RES) and the gradual replacement of traditional generation with them [1, 3, 6].

The study of the category "alternative sources" should begin with a description of the types of energy sources in general. In the scientific literature, the categories "renewable and alternative energy sources" are basically identical. But, as the analysis shows, there are certain differences between these categories [7]. The term "renewable" is derived from the verb "renew", which means to bring to its previous state. Thus, renewable energy sources are those energy sources that are not exhausted during their usage, for example, solar, wind, water, geothermal and biomass [8; 13]. In recent years, Ukraine has witnessed a gradual increase in the share of the usage of renewable energy, but the difficult economic situation in the country does not contribute to the achievement of the goals adopted in the National Action Plan for Renewable Energy. The term "alternative" means that it is possible to choose one of two or more opportunities. Alternative sources of energy in the encyclopedic literature are defined as a method, device or structure that allows to obtain electrical energy (or other

desired type of energy) from the energy of renewable or practically unexhaustible natural resources and phenomena and replaces the traditional energy source operating on oil, gas or coal [9, p. 114]. In the economic literature, alternative energy sources are defined as other sources or other methods of manufacturing than burning fossil fuels or nuclear fuel fission [9, p. 198-199]. In this definition, the essence of alternative energy sources as a substitute for traditional sources is quite clearly determined.

It is known that Ukraine is an energy-intensive state - the amount of energy resources needed to produce a unit of gross domestic product (GDP) is, on average, twice as high as the average for European countries. Researches show that the geographical position of Ukraine is favora-

ble for the implementation of renewable energy projects, in particular the generation of solar energy. Ukraine has very good indicators in terms of solar radiation (insolation), a great number of sunny days is character for the domestic climate. By the degree of insolation of Ukraine, it significantly exceeds, for example, Germany.

However, as it is seen in fig. 1. Ukraine lags behind by the rate of the use of renewable energy sources (RES) in the economically developed countries of the world (including the Visegrad countries), including the global average. The share of renewable energy (RES) in gross final energy consumption (GFEC) in the world was 20% in 2014, while in Ukraine this figure was only 4.2%.

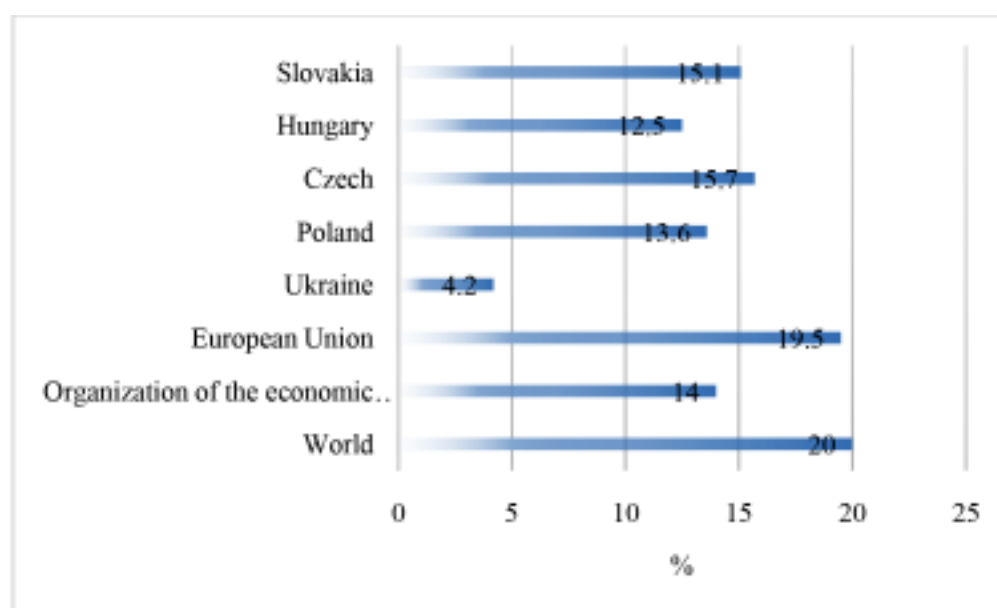

Fig. 1. Renewable energy sources in gross final energy consumption in 2016.

The problem of replacing natural energy resources with renewable energy sources is directly linked with the decrease in the energy intensity of Ukraine's gross domestic product and is due to the need to ensure energy security and independence of the state. Ukraine has significant potential in the development of alternative energy and prospects for its use. According to the estimates of the international agency IRENA, Ukraine has the most extensive technical potential of using renewable energy among the countries of South-Eastern Europe - 408.2 GW (excluding large hydroelectric power plants). The greatest potential is the use of wind and solar power plants: 321 GW and 71 GW, respectively [4]. According to experts of the Institute of Renewable Energy of the National Academy of Sciences of Ukraine, the

total annual technically achievable energy potential of renewable energy sources of Ukraine in terms of reference fuel is about 98 million tons r.f., which is more than 50% of the total energy consumption in Ukraine at the present time and 30% of energy consumption in 2030 [5]. The share of energy extracted from alternative sources today is about 3%. According to the Ukrainian energy strategy, until 2030, the share of alternative energy in the country's overall energy balance will be increased to 20% [6; 11].

The main and most effective directions of renewable energy in Ukraine are wind energy, solar energy, bioenergy, hydropower, geothermal energy.

Respectively, in 2016, the total installed capacity of wind energy in Ukraine was 525.6 MW, from which 437.8 MW are located on mainland Ukraine. Ukraine has

a significant wind energy resource, sufficient to ensure the development of large wind power objects. Therefore, the southern coast of Ukraine and the Carpathians are among the best in the country according to the existing wind potential, that is, the development of wind energy should be concentrated, first of all, in the regions mentioned above. At the present time, the Zaporozhye region is leading in terms of the current wind power capacities, with an wind power capacity of 200 MW. At the end of 2016, there were 12 wind power stations (WPSs) operating in Ukraine, the largest of which is the Botievskaya wind power station with a capacity of 200 MW, located in the Zaporizhye region [1, 4].

It should be noted that the electric energy produced at wind power stations is the cheapest among other types of electricity produced from renewable energy sources.

According to the development of solar energy, the annual technically achievable energy potential of solar energy in Ukraine which is equivalent to 6 million tons r.f., its use would allow to replace about 5 billion cubic meters of natural gas. The average annual amount of total solar radiation falling on 1 sq. M. surface in Ukraine is in the range of 1070 kW • h / m² in its northern part up to 1400 kW • h / m² and higher in the south of Ukraine. Ukraine has a green tariff that ensures a return on investment in the construction of solar power stations at about 6 years. At the same time, currently investments are in the range from 1,000 to 2,000 euros per kilowatt of installed capacity. The average life of the solar power station is 25-30 years, respectively, the investments return and make a real profit.

Today, in Ukraine, the capacity of large hydropower stations is about 9% of all generating capacity of the United Energy System of Ukraine (UES), but there is a potential for further upgrading to 15-20%. A separate direction of hydropower development in Ukraine is the development of small hydropower in existing reservoirs, main canals, as well as the reconstruction of small hydropower facilities that perform the function of protecting adjacent territories from flooding. The capacity of small hydropower plants in Ukraine today is 118 MW [3, 10].

The aggravation of the process of environmental pollution by organic waste and waste products of human settlements is a significant motivation to intensify scientific and technical developments to improve the process of biogas production. It should be noted that the manufacturing of electricity from biomass is only a part of a developing industry in Ukraine. Biomass-based heat generation should become more extensive and as expected a more capitalized market segment.

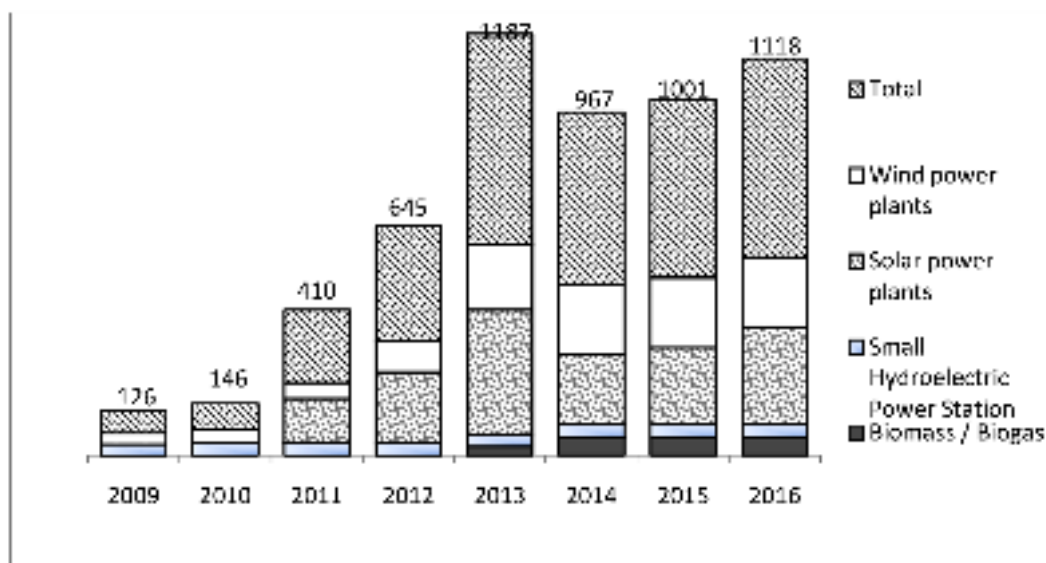
As a result of the research, it was revealed that at present 11 geothermal power stations have been built in Ukraine, and the total potential of geothermal power stations is 8,400,000 t o.e. / year Among all alternative sources of electricity, geothermal ones are the least powerful. On the other side, geothermal power stations fully satisfy the needs of small settlements and have great development prospects.

Taking into account the mentioned above, renewable energy is less than 1% of the total electricity production in present time. The role of renewable energy sources tends to increase, as it was declared by the government, as an established 10% indicator for renewable energy sources until 2020. And in accordance with the recently adopted Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Safety, energy efficiency, competitiveness", renewable energy should reach a level of 25% in the overall structure of electric energy production.

Analysis of a number of researches shows that the installed capacities of renewable energy sources in Ukraine tend to grow annually (the fall in 2014 was due to the loss of energy facilities in the Crimea and in the ATO zone). The average annual growth rate of installed capacity of renewable energy sources is 31%. As at 1 January, 2017, the installed capacity of renewable energy facilities in Ukraine, which operate at a "green" tariff, amounted to 1,117.7 MW (Fig. 2).

In addition, in 2016, 120.6 MW of capacity was put into operation, among them more solar facilities - 99.1 MW and wind energy - 11.6 MW. Small hydropower facilities and those that produce energy from biomass and biogas were built approximately 3 MW each. According to the National Commission implementing state regulation in the spheres of energy and utilities (EUNRCU), by the end of 2016, the renewable energy industry in Ukraine already has 170 companies and 291 energy facilities. During 2016, the largest increase was demonstrated by solar energy - 36 new entities and 47 new power generation facilities. In the first half of 2018, Ukraine installed 269 MW of "green" capacity which is more than twice compared with the same period last year (127 MW) and exceeds the figures for the entire year 2017 (257 MW) [1].

Despite certain changes in the development of renewable energy sources, the Ukrainian paces of development of alternative technologies differs significantly from European ones. In the EU during the past decade, there has been an annual increase in the volume of renewable energy production by approximately 5.5%. At the same time, from 2005 to 2015, its volumes increased by 71%, and the part

Data for 2014-2016 are presented excluding the Autonomous Republic of the Crimea and the ATO zone

Fig. 2. Installed capacity of renewable energy facilities operating on the “green” tariff in Ukraine, MW [14]

of renewable energy in the total volume of primary energy production from all sources in year 2015 was 26.7%.

World hydropower industry today provides about 20% of total energy production. Only thermal power plants produce more electricity, but today they are too harmful. The capacity of hydroelectric power plants (HPP) in the world is 1267 GW, including hydro-accumulating power stations (HAPS) - 142.1 GW. The largest producers of hydropower in the world are the USA, Canada, Brazil, China and Russia. First place in the world belongs to China -27%, Brazil -8.6%, USA -7.7%, Canada -7.5%, Russia - 4.7% [14]. If we analyze the percentage of hydropower in meeting the energy needs of a state, then in China its share is 17%, in Brazil, Canada, Venezuela, Austria — more than 50%, and Norway and Paraguay - almost 100% of their electricity needs come from water resources. At the same time, Ukraine, which has huge water reserves, uses them only by 50%. The installed capacity of HPP and HAPS in the United Energy System of Ukraine (UESU) is 7350 MW. In the power balance of the power system of Ukraine, the share of hydropower plants does not exceed 9.1%. Moreover, in Ukraine there is a shortfall of shunting and regulatory capacities.

Thus, the analysis of trends in the development of world energy shows that its main factors are energy security, credibility of energy supply, energy efficiency and environmental friendliness. Indeed, in the XXI century, hu-

manity finally started to think about the problem of energy saving and increasing the efficiency of energy usage with a steady increase in energy consumption. This was preceded by climate change and the problem of global warming caused by greenhouse gas emissions. According to experts, the global energy demand by 2030 will increase to almost 60% and can reach 30,000 billion kWh.

To enhance the national security of Ukraine and its independence, an increase in electricity exports and the integration of Ukraine’s UES to the European energy system in the Ukraine’s energy development Strategy until 2035 approved a whole range of hydropower development directions, including the restoration of existing hydroelectric power stations on small rivers and gutters.

The acquisition by Ukraine the status of a full member of the International Renewable Energy Agency IRENA was an important event in year 2018. Joining IRENA for Ukraine means entering the international arena of players in the renewable energy market. Such a step will contribute to improving the state’s investment image, wider possibilities for attracting the world’s best practices and technologies, and most importantly, green investments. The membership of Ukraine in IRENA will allow [1]:

- apply to the Abu Dhabi Development Fund to receive concessional loans for green projects (at 1-2% for up to 20 years, including a 5-year grace period, subject to co-financing of 50% of the project cost);

- closely and productively cooperate with developed countries;
- to have access to advanced research, practices and technologies for the use of renewable energy sources;
- to increase investment in domestic renewable energy industry ;
- to improve the legislative base and develop effective mechanisms to stimulate the development of “clean” energetics.

It should be noted that Ukraine’s membership in IRENA for the development of renewable energy can be one of the key factors for investors when deciding on the implementation of projects in this area. However, despite the need to reach in Ukraine until 2020 a 11% share of energy produced from renewable sources, the process of developing renewable energy is characterized by rather slow dynamics. The reasons for this trend are the lack of system of economic promotion for the transition to the usage of renewable energy, the declarative nature of legal acts without specific implementation mechanisms, as well as low executive discipline. Taking into account global trends, the European Commission in its energy strategy until 2020 defines a number of priorities in ensuring energy security, such as : improving the technology for the exploration, production and consumption of excavated fuel; introducing energy saving and energy efficiency technologies; energy policy definition; development of technologies for the usage of alternative sources and the protection of consumer rights [6]. Therefore, there is no other way to improve the energy efficiency of the national economy, to achieve energy independence, than developing renewable energy, which will ensure an adequate level of the country’s energy security.

Thereby , the development of renewable energy sources is intended to solve important socio-economic problems of Ukraine, in this way helping to reduce the power consumption of the gross domestic product (GDP), ensure energy security and improve the efficiency of the national economy as a whole. This will enhance the competitiveness of domestic products and, respectively , will create additional demand for products. In this case, the economic effect of the use of energy from renewable sources will be achieved.

CONCLUSIONS.

Overcoming the economic crisis caused by the energy dependence of Ukraine, as well as a number of factors of social, economic and political origin, requires the development and adoption of qualitatively new solutions on the implementation of energy efficiency policies. One of the main directions of increasing the efficiency of the national economy of Ukraine is to provide the energy security of the state through the development and implementation of renewable energy sources. The main factors determining the need for the development of renewable energetics in Ukraine are: the lack of own energy resources in Ukraine of sufficient volumes, energy dependence on energy imports, the growing shortage of traditional energy resources, the constant growth of their value on the world market, and problems with external supply; environmental problems, in particular the need to fulfill international obligations to limit harmful emissions; the negative state and trends in the fuel and energy complex, namely, the lack of efficiency in the usage of traditional fuel and energy resources; the thrust of Ukraine’s state policy on integration into the European Union, which requires achieving a high level of usage of renewable energy sources.

Dependence on the import of expensive energy resources creates significant socio-economic problems. A very high degree of deterioration of the domestic infrastructure, in particular, energy, and, accordingly, low efficiency in the use of energy resources is one of the factors why Ukraine was among the countries with high energy intensity indicators of the economy. Thus, the level of energy intensity of Ukraine’s GDP is 2.8 times higher than the corresponding indicators of OECD and Visegrad countries as of year 2016.

Ukraine has begun a global energy shift for future economic growth. Renewable energetics brings additional investments in the Ukrainian economy and opens up new horizons for development. In accordance with the National Action Plan on Renewable Energy, by year 2020 we must provide 11% of the state’s energy needs with energy from renewable sources already in 2020. Besides, in 2035, the share of renewable energy in the total primary supply should be 25%. So, the search for ways to accelerate the transition to sustainable energy is one of the main tasks not only to achieve energy independence, but also to ensure a decent future for future generations.

REFERENCES

- [1] Transition of Ukraine to Renewable Energy by 2050 (2017). In front of the Fund them. Kyiv: View of «ART KNOGA» Ltd.
- [2] **Kaletnik G.M., Klimchuk O.V.** (2013). Ecological energy - the basis of the development of the state's economy. *Balanced nature management*, 2-3, 14 - 17.
- [3] Analysis of energy strategies of EU countries and the world and the role of renewable energy sources in them (2015). Analytical note of the Bioenergy Association of Ukraine, 13. Retrieved from: <http://www.uabio.org/img/files/docs/uabio-positionpaper-13-ua.pdf>
- [4] **Kudrya S.O.** (2015). Status and Prospects for the Development of Renewable Energy in Ukraine / SO Kudrya // *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, 19-26.
- [5] **Peasant G.** (2013). *Alternative energy in Ukraine: monograph*. Dnipropetrovsk.
- [6] **Aranik V.** (2015). Energy intensity of the state's GDP: historical parallels and lessons for Ukraine. *Strategic Priorities*, 1 (34), 113-119.
- [7] **Beloglavl O.I.** (2011). *International legal protection of investments in the field of energy* / O.I. Beloglavl. - K.: Tucson.
- [8] **Podgornyi I.** (2003). *Alternative sources of energy. Small and alternative energy*, No. 3 (31). Retrieved from <http://www.eprussia.ru/epr/31/2042.htm>.
- [9] *Encyclopedic Dictionary*. (1993). In 86 t. Rep. the rally ed. «Encyclopedic Dictionary of F. A. Brockhaus and I. A. Efron. - SPb.: POLRADIS.
- [10] **Tsapko-Poddubna O.I.** (2015). Mechanisms for achieving the energy efficiency of the economies of Central and Eastern Europe in conditions of European integration: diss. Cand. Ecology of Sciences: 08.00.02 / Tsapko-Poddubna Olga Ivanivna.
- [11] The Energy Strategy of Ukraine until 2035: «Security, Energy Efficiency, Competitiveness. Approved by the CMU from August 18, 2017, No. 605-p «[Enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku:] Bezpeka, energoefektyvnist, konkurentospromozhnist «. *Skhvalen rozporiadzhenniam KМУ vid 18 serpnia 2017, No. 605-r*] (n.d.). Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112>
- [12] **Kazakova N.A.** (2015). Using German Energy Policy Experience in Enhancing Energy Efficiency in Ukraine's Economy / N.A. Kazakova, O.V. Azarenkova // *Actual problems of international relations*, № 2, 101-107.
- [13] **Shkuridin E. E.** (2014). The notion of alternative energy sources / Ye.E. Shkuridin // *Young scientist*, № 4 (07), 42-44.
- [14] Development of Renewable Energy Sources in Ukraine [Electronic Resource]. - Mode of access: <http://energymagazine.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukrai-ni.pdf>.
- [15] **Voinarenko M., Dykha M., Mykoliuk O., Yemchuk L. and Danilkova A.** (2018). Assessment of an enterprise's energy security based on multi-criteria tasks modeling. *Problems and Perspectives in Management*, 16(4), 102-116. doi:10.21511/ppm.16(4).2018.10
- [16] **Mykoliuk, O.** (2018). Priority trends in ensuring the energy security of Ukraine in the terms of eurointegration. *Innovative technologies and scientific solutions for industries*, 1(3), 116-123. <http://dx.doi.org/10.30837/2522-9818.2018.3.116>
- [17] **Voinarenko, M., & Mykoliuk, O.** (2017). Strategic energy security outlook formation of Ukraine under European integration process. *Scientific bulletin of Polissia*, 3(11), 29-37.

ინტერნეტ-ტრეიდიგის პერსპექტივები უკრაინის ფინანსურ ლარიზაციაში

PROSPECTS FOR ONLINE TRADING OF FINANCIAL DERIVATIVES IN UKRAINE

ანნა სლობოდნიკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი,
საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის უფროსი მას-
წავლელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ
მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა
გიორგი აბუსელიძე,
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის
დეპარტამენტის ხელმძღვანელი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ბათუმი, საქართველო

ANNA SLOBODYANIK,

PhD. In Economics, Senior lector
National University of Life and
Environmental Sciences
Ukraine

GEORGE ABUSELIDZE,

Doctor of Economics, Assoc. Professor,
Head, Department of Finance, Banking and
Insurance
Batumi Shota Rustaveli State University,
Georgia

სამოთხე

სტატიაში აღწერილია ინტერნეტ-ტრეიდიგის უპირატესობა უკრაინის ფინანსურ დერევატივებში. გაანალიზებულია უკრაინის ბირჟაზე ელექტრონული ვაჭრობის მდგომარეობა და განვითარების ტენდენციები. ელექტრონული პლატფორმის საშუალებით აქციების, ობლიგაციების, ოფციონების, ფიუჩერებისა და ვალუტის შეძენის თავისებურებები. ეს პლატფორმები როგორც წესი ხელმისაწვდომია ბროკერებისათვის, ვისაც სურს რომ სცადოს ფულის გამოუმუშავება ბაზარზე. გაანალიზებულია ბოლო წლებში უკრაინის საფონდო ბაზარზე სს. „უკრაინის ბირჟა“ ინტერნეტ ვაჭრობის ძირითადი მაჩვენებლები. გაკეთებულია დასკვნები ინტერნეტ-ტრეიდიგის პერსპექტივებზე უკრაინის ფინანსურ დერევატივებზე, ასევე მოცემულია რამდენიმე რეკომენდაცია მომავალში ინტერნეტ-ტრეიდიგის გამოყენების გაუმჯობესებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: ინტერნეტ-ტრეიდიგის, თმ ინდექსი, ფინანსური დერევატივები, აქციები, ობლიგაციები, ფასიანი ქაღალდები

ABSTRACT

The article describes the advantages of online trading in financial derivatives in Ukraine. The state and tendency of e-commerce development on the Ukrainian exchanges are analyzed. Shares, bonds, options, futures and currencies can be traded online on electronic platforms. These platforms are usually provided to online brokers and are available to anyone who wants to try and make money on the market. The main indicators of online trading on the stock market of OJSC Ukrainian Stock Exchange in recent years have been

analyzed. Conclusions on the prospects of online trading by financial derivatives in Ukraine are presented, as well as a number of recommendations to improve the use of online trading in the future.

Keywords: internet trading, PFTS index, financial derivatives, stocks, bond, securities.

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ

В настоящее время практически все брокеры используют Интернет для предоставления торговцам удобных торговых платформ (с возможностью открытия демо-счетов), аналитической поддержки и инструментов технического анализа. Используя Интернет, трейдер может легко получить всю необходимую информацию для осуществления операций в любое время и из любой части мира. С появлением онлайн-торговых платформ для мобильных устройств, доступность смартфона и подключения к сотовой сети хватило для торговли с любого места, где будет доступно мобильное соединение.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование проблем и тенденций развития электронной торговли в Украине были проведены многими национальными и международными организациями иностранные авторы, среди них М. Авад (2002), А.М. Береза и И.А. Казак (2004), модели и информационные технологии в Киевском национальном торгово-экономическом университете, Украина. А.М. Грехов (2008), Д. Козинор (1997), Н. В. Макарова (2002), С. Пирогова и др. (2003), В.Л. Плескач и Т. Затоначка (2007), А. Лето и Г. Дункан (1999), В.В. Царев и А.А. Кантарович (2002) и др

Постановка задачи является рассмотрение состояния и основных конкурентных преимуществ механизмов торговли через интернет и определения перспектив их дальнейшего развития на финансовом рынке Украины.

Результаты исследования. Интернет-торговля - это договор купли и продажи финансовых продуктов через интернет-торговую платформу. Акции, облигации, опционы, фьючерсы и валюты можно продавать в режиме онлайн. Эти платформы, как правило, предоставляются интернет-брокерам и доступны всем, кто хочет попробовать и зарабатывать деньги на рынке. Вы можете учиться своим инвестиционным вариантам, размещать заказы на покупку и продажу, и, возможно, сделать (или потерять) значительную сумму денег, не разговаривая с брокером или оставляя ком-форт в вашем доме.

Интернет-торговля имеет много преимуществ:

- 1) Удобно
- 2) Дешево
- 3) Можно контролировать свои инвестиции в любое время.
- 4) Это почти исключает посредника.
- 5) Инвестор имеет больший контроль
- 6) Быстрые транзакции
- 7) Лучшее понимание своих денег

Когда речь идет об онлайн-торговле, вам нужно лишь открыть торговый счет через Интернет, и в онлайн-режиме проводить покупку или продажу определенного товара или услуги. Вы не связаны между собой время и место, если у вас есть подключение к Интернету. Итак, онлайн-торговля удобная и доступная из любой точки с ограниченными трудностями. Это также экономит время.

В онлайн-биржевом трейдинге плата брокера, которую вы должны платить, ниже, чем комиссия, которая взимается по традиционному методу. Если вы торгуете достаточно большим объемом акций, то вы можете пройти переговоры об оплате ваших посредников.

Возможность контролировать свои инвестиции в любое время. Интернет-торговля позволяет покупать или продавать акции в соответствии с вашим удобством. Он предлагает расширенные интерфейсы и возможность инвесторов видеть, как их деньги выполняют в течение дня. Вы можете использовать свой телефон или компьютер для оценки прибыли или потери.

Исключает посредника. Интернет-торговля позволяет торговать практически без прямого общения с посредником. Кроме уменьшения общих торговых

издержек, эта выгода также делает торговлю несомненным, что делает эту услугу гораздо выгоднее.

Инвестор имеет больший контроль. Интернет-трейдеры могут торговать в любое время, когда они хотят. Интернет-торговля позволяет совершать мгновенные транзакции. Кроме того, инвесторы имеют возможность просмотреть все свои варианты, а не в зависимости от брокера, чтобы рассказать им лучшие ставки за свои деньги. Они могут контролировать свои инвестиции, принимать решения и самостоятельно покупать / продавать товары без какого-либо внешнего вмешательства тем самым предоставляя им больший контроль над своими инвестициями

Быстрые транзакции. Интернет-банкинг является быстрым и эффективным. Средства можно переводить между аккаунтами практически мгновенно, особенно если две учетные записи находятся в одной банковской учреждении. Все, что нужно, чтобы иметь возможность покупать или продавать акции, - это лишь один клик мыши. Благодаря этому можно сделать быстрее обмен, который также может обеспечить быстрый заработок.

Лучшее понимание своих денег. Как обычная торговля акциями, вы сможете рассчитывать на рыночное поведение и использовать ее для прогнозирования роста цен или падения цен. Вы будете обрабатывать свои собственные финансы и отвечать за них. Со временем вы становитесь более опытными в понимании рынка и хороших инвестиционных возможностей от плохих. Таким образом, в то же время, когда вы быстро платите, вы также сможете стать финансово умнее как в вашей профессиональной, так и в личной жизни.

Проанализируем использование интернет-торговли в Украине. Число онлайн-услуг по состоянию на декабрь 2017 Представляло 6900000. То есть 39% от общей численности населения Украины, с проникновением электронной торговли 38%, среди них 8,5% Украинские регулярно покупают товары через Интернет (Справочник по статистике Евростата, 2017; InMind, 2017). Таким образом, по данным Украинской интернет-ассоциации (InAU), объем электронной торговли в Украине в 2017 году составила 1590000000. Долл. США (InAU, 2017). Как видно из Таблицы 1, объемы торговли Интернет росли ежегодно на 36% в среднем Проникновение Интернет-торговли ежегодно растет в среднем на 2%, объем электронной розничной торговли увеличился.

Сейчас в Украине развивается интернет-торговля. А именно на основе интернет-трейдинга создано очень много программных средств, помогающих

управлять своим капиталом. Это можно делать как через посредников так и самостоятельно с помощью торговых площадок.

Опишем требования к программному обеспечению для интернет-трейдинга:

1. Оперативность:

- Высокая оперативность выставления заявок
- Возможность полного контроля над текущим состоянием своего счета по деньгам и по ценным бумагам
- Высокий уровень информированности о текущей ситуации на рынке

2. Функциональность

- возможность формирования заявки на покупку / продажи ценных бумаг и их в соответствие лимитам. Личное формирования заявки контроль выполнения каждую линию своего соглашения.
- возможность одновременно по нескольким счетам одной терминале, а также работать на одном счете различными терминалах
- возможность передавать и анализировать данные в современных программах технического анализа, например, Metastock, а так же экспортировать и сохранять информацию о дина-

мике торгов стандартные офисные приложения, например, в Excel

3. Наочность

- система должна отражать текущее состояние рынка, позволять отслеживать изменение котировок за любой период. На экране монитора необходимо наблюдать информацию, которая была доступна только профессиональным участникам.
- возможность аналитического видения рынка в программах технического анализа. Любое изменения должно отводиться соответствующими цветами

4. Безопасность

- безопасность информации необходимо обеспечить программным обеспечением с встроенным системой криптографической защиты.

Название «интернет-трейдинг» начала использоваться на украинском фондовом рынке недавно, хотя стала уже достаточно популярной среди отечественных инвесторов. В Украине официальной датой запуска интернет-трейдинга есть 26 марта 2009 года. Интернет-трейдинг в Украине появился благодаря фондовой площадке - ОАО «Украинская биржа», которая запустила его в расцвет финансового кризиса. [4].

Таблица 1.

ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ОНЛАЙН ТОРГОВЛИ НА ФОНДОВОМ РЫНКЕ ПАО «УКРАИНСКАЯ БИРЖА»

Годы	Объем торгов ценными бумагами млн. грн.	Количество сделок	Рынок заявок тыс. грн.	Количество сделок	Рынок котировок тыс. грн.	Количество сделок
2016	7 091 017, 6	126 382	2 854 419	123 662	97 217, 9	2 047
2017	27 426 211	990 377	16 359 174	783 747	328 197, 9	7 396
01.01.2018- 01.03.2018	14 142 743,	384935	5 892 932.	254 456	79 650, 3	1 125

Источник: <http://www.pfts.com>

Рассмотрим интернет-трейдинг торговли ценными бумагами. В таблице 2 приведена структура операций с финансовыми инструментами на фондовом рынке Украины в 2017 году.

Анализ ситуации показывает, что доля биржевого рынка в общем объеме торгов на рынке ценных бумаг

является достаточно низкой (2017 - 26,59%), но этот показатель умеренно растет. Интернет-трейдинг финансовыми деривативами розвений только на биржах «Перспектива» -7891,6 млн.грн, УМФБ -0,2 млн. грн УБ-1404,8 млн.грн. [4].

Таблица 2

ОБЪЕМ БИРЖЕВЫХ КОНТРАКТОВ С ЦЕННЫМИ БУМАГАМИ НА
ОРГАНИЗАТОРАХ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ (С РАСПРЕДЕЛЕНИЕМ ПО ВИДУ
ФИНАНСОВОГО ИНСТРУМЕНТА) В 2017 ГОДУ, МЛН ГРН

Организатор торговли	Акции	Облигации	Государственные облигации Украины	Облигации местных органов	Инвестиционные сертификаты	Внутренние облигации	Сберегательные сертификаты	Опционные сертификаты	Деривативы	Итого
Перспектива	1699,7	5185,1	171156,0	562,2	610,0	2,1	180,1	171,0	7891,6	190458,0
ПФТС	1575,6	22130,1	71283,2	3,3	69,2	0,0	820,2	0,0	0,0	95881,7
ПФБ	12632,7	6,9	0,0	0,0	99,7	0,0	0,0	0,0	0,0	12739,2
КМФБ	2676,6	7881,5	0,0	0,0	7363,3	0,0	0,0	0,0	0,0	9921,4
УБ	6481,6	260,6	329,1	14,8	74,9	0,0	0,0	0,0	1104,8	8565,9
СБФБ	144,6	1105,9	0,0	0,0	15,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1265,5
УФБ	76,5	251,8	0,0	0,0	5,9	0,0	0,0	122,7	0,0	456,9
УМФБ	260,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	260,4
УМФБ	110,4	2,1	0,0	0,0	6,2	0,0	0,0	0,0	0,0	118,7
ИННЕРКО	26,5	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	27,3
Усього	25634,3	32823,9	545763,0	580,3	4245,2	2,1	1000,3	293,7	9296,6	619695,0

Источник: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk/>

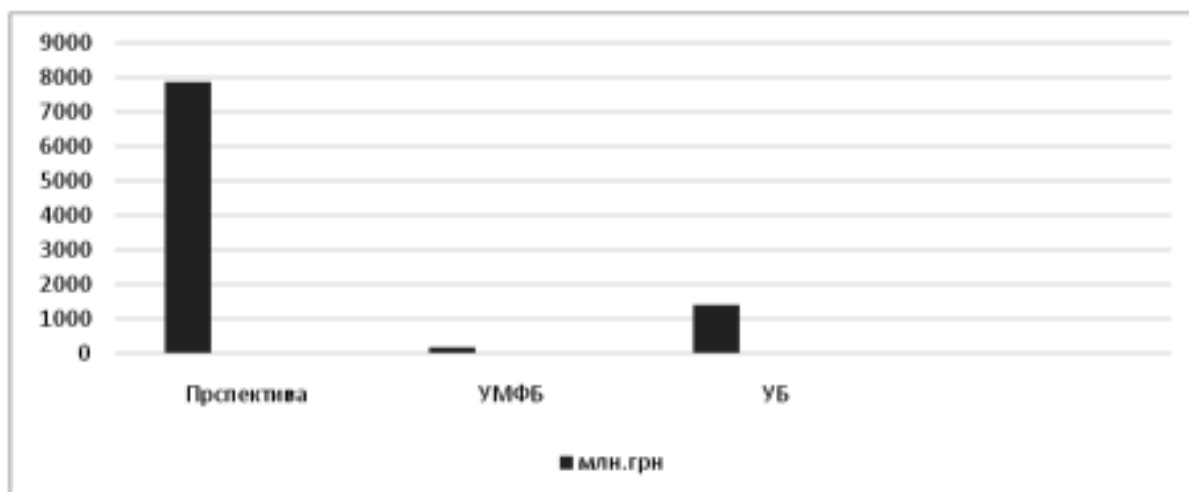

РИС.1. ИНТЕРНЕТ-ТРЕЙДИНГ ФИНАНСОВЫМИ ДЕРИВАТИВАМИ НА БИРЖАХ УКРАИНЫ.

Источник: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk/>

Наверное каждый думает что в интернет-трейдинга ничего особенного нет, но это далеко не так. В первую очередь для того, чтобы стать инвестором нужно в первую очередь иметь стартовый капитал в размере 5000грн. И обовязово иметь онлайн доступ.

По нашему мнению, рынок онлайн-торговли ценными бумагами развиваться прямо пропорционально развитию самого интернета. Чем больше у нас активнее пойдет популяризация современных технологий, чем станет больше

качественных линий связи, тем больший интерес появится к интернет-трейдингу, тем быстрее фондовый рынок. В будущем, не исключено, что торговля ценными бумагами погрузится в интернет с головой раз и навсегда, что приведет положительный результат

Поэтому для полноценного запуска интернет-трейдинга в Украине есть два препятствия: недостаточная готовность к этому бирже ПФТС и депозитария «Межрегиональный фондовый союз», а также неразвитость «рынка заявок». Главное препятствие для интернет-трейдинга было снято после принятия закона об электронном документообороте и электронная подписи. Но еще нужен документ для маржинальной торговли, регулирующего взаимоотношения клиента и его брокера [2].

В Украине уже используется несколько сертифицированных программ для доступа на фондовые биржи, такие как QUIK, WEB2L, Smart-Trade. Со временем их количество будет только расти. Развитие интернет-трейдинга, безусловно, поможет упростить региональным инвесторам процесс инвестирования в фондовый рынок, а также поможет тем самым брокерам привлечь новых инвесторов из более отдаленных регионов Украины. [7]

Выводы. Уже сегодня интернет-трейдинг охва-

тывает все большее количество людей, желающих самостоятельно инвестировать. Отрывается масса учебных торговых площадок, определенные уроки, которые помогают начинающему изучить биржу, схему ее функционирования и куда и как лучше инвестировать чтобы получить более высокую прибыль с минимальными рисками. Некоторые из них даже предоставляют возможность работать в их команде не только как инвестор, но по трейдер, брокер. Для Украины это является весомым преимуществом.

Двигаясь рационально и взвешенно, принимая положительный опыт ведущих иностранных государств, пытаясь преодолеть результаты вливу ложных стереотипов относительно онлайн-торговли и осуществляя работу по устранению актуальных проблем развития интернет-трейдинга, можно достичь высоких перспектив развития интернет-трейдинга в Украине. А у отечественного фондового рынка будут все шансы стать одним из ведущих развитых финансовых рынков. В дальнейшем стабильная экономическая ситуация, изменение законодательства в разрезе регулирования интернет-трейдинга, здоровая конкуренция и, возможно, поддержка со стороны государства приведут рынок к такому состоянию, которое можно будет назвать развитым.

REFERENCES

- [1] Online edition of UX Review [Electronic resource]: - Access mode: <http://fs.ux.ua/f/859/2-ux-review.pdf>
- [2] Paper will estimate in megabytes of IR «Galt & Taggart Securities» launched Internet trading [Electronic resource] / Access mode: <http://proit.com.ua/internet/2008/01/21/092725.html>
- [3] State Committee of Statistics of Ukraine [Electronic resource]: Statistical information. Number of exchanges. - Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- [4] Securities market. European Choice: New Opportunities and Growth / Report of the National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine for 2017. - Kyiv: NCSSMF, 2017. - 104 s [Electronic resource] Access mode: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspfr-za-2016-rk/>.
- [5] Internet Trading in Ukraine / Economic Pravda [Electronic resource] / Sergey Atamash Mode of access: www.news.finance.ua.
- [6] Official site of OJSC «PFTS» [Electronic resource] Access mode: <http://www.pfts.com>.
- [7] Development of Internet Trading in Ukraine [Electronic resource] / Semchuk O.V. Access mode: www.securities.org.ua

კვების მრეწველობის დარგის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჯანმრთელობის დამოკიდებულების საფუძვლების შესწავლის მეთოდოლოგია

THE METHODOLOGY OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

ტატიანა ლაზარევა,

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, კვებისა და ქიმიური ტექნოლოგიების
კათედრა უკრაინის საინჟინრო-პედაგოგიური
აკადემია

ოლგა ბლაჰი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასისტენტ
პროფესორი, კვებისა და ქიმიური ტექნოლოგიების
კათედრა უკრაინის საინჟინრო-პედაგოგიური აკადემია

TETIANA LAZARIEVA,

Doctor of pedagogical Sciences, Professor
Department of Food and Chemical Technology
Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy

OLGA BLAHI,

Candidate of pedagogical Sciences, Assistant
of Professor Department of Food and Chemical
Technology Ukrainian Engineering-Pedagogics
Academy

ABSTRACT

The research was theoretically grounded methodology of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as goals and content reflecting the medical and physiological, biological and technological components; differential and integrated method involving two stages of mastering the content of education (the first stage provides a separate learning medical and physiological, biological and technological components of the content, the second stage is integrated); training, which is information backup method; forms of training, modeling of professional activity of future specialists for developing health-saving products in real production conditions.

Key Words: professional training, future engineer-technologists of the food industry, health-saving competence, training method, content model, differential-integrated method, professionally-oriented tasks, poliprofessional lectures, poliprofessional business games.

ანოტაცია

თეორიულად დასაბუთებულია და შემუშავებულია კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჯანმრთელობის დამოკიდებულების საფუძვლების შესწავლის მეთოდოლოგია, რომლის რეალიზაციაც ხორციელდება მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების ინტეგრაციის გზით, რომელიც ეფუძნება კომპეტენტური და სისტემური მიდგომების ერთიანობის საფუძველზე აღნიშნული სპეციალისტების მომზადებას. დაზუსტებული და წარმოდგენილია მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჯანმრთელობის დამოკიდებულების საფუძვლების სწავლების შინაარსი. თეორიულად

დასაბუთებულია და შემუშავებულია ჯანმრთელობის დამოკიდებულების საფუძვლების შესწავლის დიფერენციალურ-ინტეგრირებული მეთოდი კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგებისათვის, რომელიც ითვალისწინებს სწავლების ორ ეტაპს. პირველ ეტაპზე ხორციელდება შინაარსის მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების დიფერენცირებული ათვისება, ხოლო მეორე ეტაპზე ხორციელდება მათი ინტეგრირებული სწავლება. განსაზღვრულია სპეციალისტებისთვის ჯანმრთელობის დამოკიდებულების საფუძვლების შესწავლის საშუალებები, კერძოდ, შემუშავებულია პროფესიულ-ორიენტირებული ამოცანების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების ინტეგრაციას. წარმოდგენილია კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების სწავლების ფორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ცალკეული პროფესიულად აუცილებელი ჯანმრთელობის დამოკიდებულების უნარ-თვისებების ჩამოყალიბებას მისი კომპლექსურად გამოყენების შემთხვევაში. შემოთავაზებულია ნახევრადპროფესიული ლექციები და საქმიანი თამაშები.

საკვანძო სიტყვები: პროფესიული არევა, კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგები, პროფესიულად ორიენტირებული ამოცანები, ნახევრადპროფესიული ლექციები, ნახევრადპროფესიული ბიზნეს-თამაშები

INTRODUCTION

The modern labor market puts in new claims on the vocational training of engineers-technologists of the

food industry and their ability to develop and implement health-saving food products. This calls for training the future specialists in the basis of health saving purposely to ensure the state program for the organization of production of health-saving products in the food industry.

The teaching methodology consists of a complex of hierarchically related components: goals, content, methods, means of training and forms of learning activity that form a single integral functional structure [1]. Thus, the structure of the methodical system of training of future engineers-technologists of the food industry in the process of learning the basis of health-saving provides theoretical substantiation and development of the components such as:

1. Training goals that determine the specific knowledge, skills and professionally important qualities that are the main health-saving activities of future professionals in the development of health-saving products.

2. Advanced content of training, which reproduces the current trends of the food industry development.

3. Teaching methods for the development of the requirement content of future specialist training, the formation of abilities, skills, experience of health-saving activities.

4. Means and forms of training for reflecting the content and methods of training of future engineers-technologists.

The aim of the research is the theoretical substantiation of the teaching methodology the basis of health-saving for future engineers-technologists of the food industry.

1. GOALS OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

The goals of training are the first backbone element of the methodology of training future engineers-technologists of the food industry. The goal characterizes the future state of the subject of activity, the ideal result to which is aspired and must be achieved with the help of certain actions or motivated activity [2]. Thus, in the process of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry should be put and achieved:

- training goals for the formation of knowledge, skills and experience in the performance of production functions and operations for the development and production of health-saving food products;
- developing goals that foresee the development of intellectual, emotional, volitional, activity-behavioral sphere of the individual and they are aimed at

the formation of professionally important qualities of the future specialists;

- educational goals which are aimed at the formation of valuable attitude to their own health and the health of the consumers, as well as the involvement of society in the preservation and development of health through the consumption of health-saving products.

Analysis of academic papers and researches of the scientists allowed us to conclude that the purpose of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry form a hierarchical structure, namely:

- the goals of a medical and physiological component;
- the goals of the biological component;
- the goals of the technological component formation.

Let us consider the objectives of the formation of medical and physiological component of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry. So, based on the views of the scientists, according to the medical and physiological component, future specialists should possess knowledge, skills and abilities on the internal needs of the human body, depending on age; gender; physical activity; the functional state of organs and systems.

Based on the scientific works analysis it was determined that in order the biological component of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of food industry should include knowledge and skills, that take into account:

- types of food raw materials and healthy supplements;
- nutrient composition of food raw materials and healthy supplements based on microorganisms, mushrooms, plant and animal origin, hydrobionts, products of processing of insects, minerals and biologically active supplements;
- criteria for the selection of food raw materials and healthy supplements based on microorganisms, mushrooms, plant and animal origin, hydrobionts, products of processing of insects, minerals and biologically active supplements.

According to the analysis of the scientists the goals of formation of the technological component of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as a system of knowledge and skills to determine the technological parameters:

- health-saving raw materials and supplements;
- production of health-saving grain-flour, bakery, dairy, oil and fat products, meat and fish products and beverages;

- establishment of health-saving raw materials and supplements into the products.

It should be noted that according to the results of B. Bloom research [3], the aims of learning are hierarchically

dependent on the mental processes, such as memorizing, understanding, application, analysis, evaluation and synthesis.

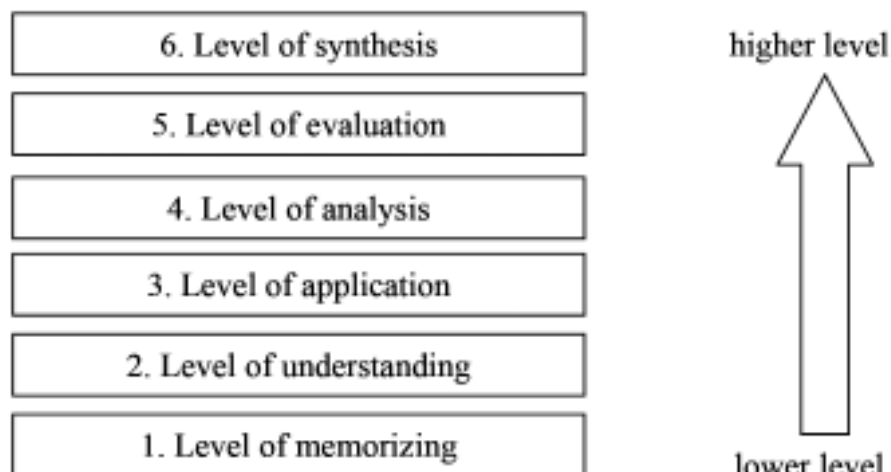

Figure. 1. Hierarchy of goals for B. Bloom research[3]

At the same time, the scientists [4, 5] correlate the level of memorizing to the reproductive level (introductory and indicative), the level of understanding, application, analysis and evaluation to the productive (conceptual and analytical), and the level of synthesis is considered to be creative (productive and synthetic) level of knowledge assimilation (Fig. 2). Thus, the reproductive level involves the reproduction of educational information on the basis of its conscious perception and fixation in memory. The next, exactly the productive level, characterizes the

understanding, application, analysis and evaluation of knowledge and skills, as well as their application in a typical situation. The creative level is responsible for the reproduction and application of knowledge and skills in an atypical, non-standard situation. This encourages the future specialist to search for creative ideas. Therefore, the objectives of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry should meet the reproductive, productive and creative levels of knowledge and skills.

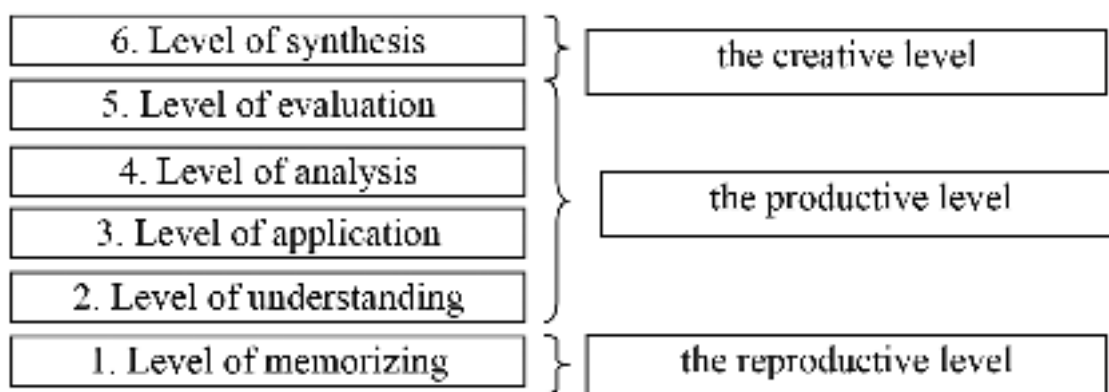

Figure. 2. Hierarchy of learning goals by levels of knowledge formation and skills

We are going to determine the professionally important qualities in the structure of the teaching goals the basis of health-saving that should be developed and formed in the future specialists of the food industry.

Scientists reveal the need for the formation of the following professionally important qualities of the future specialists: the interest in the profession; commitment to professional growth, self-discipline, interest in people, love of children, empathy, tolerance, responsibility; willingness to take risks and accept non-standard solutions; diligence; sociability; organizational communication skills; friendliness; attentiveness, self-discipline, initiative, energy, perseverance, morality; personal activity; independence. However, the authors' attempts to systematize the features by groups do not reveal the completeness of the requirements to the qualities of the future engineers-technologists of the food industry in the process of their vocational training, but only fragmentary determine the elements of the structure.

Professionally important qualities of the future engineers-technologists of the food industry are disclosed in detail in the works of the scientists and the following groups are highlighted:

- a package of motivational and objective qualities, which includes motivation of the importance of professional activity, motivation of success in professional activities, the desire in creative professional activity;
- a package of cognitive qualities that represents the abilities of sensation, perception, imagination, representation, thinking, attention, memory;
- a package of ideological qualities, namely moral;
- a package of organizational and activity qualities such as personal and social activity.

The suggested structure is a generalized system of professionally important qualities of the engineers-technologists of the food industry and should be the basis of those professionally important qualities that form the health-saving activities of the future professionals.

2. The content of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry

The structure of the teaching goals the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is the basis for the development of the content of training. Thus, the learning goals allow to identify interrelated components of the content: medico-physiological, biological and technological peculiarities.

So, we define the medical and physiological component of the content of training the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry.

According to the scientists an urgent task that is faced by process engineers is to develop food products aimed at health-saving of children of different ages. In addition, the necessity of developing health-saving products for men and women, especially pregnant women, childbirthing and nursing. A significant number of scientists in their works address the issue of nutrition of old people and the need to develop food products gerodietetic direction. At the same time, others support the development of health-saving products according to the physical activity of the consumers and athletes.

Except for certain directions the scientists also consider the relevance of the development and manufacture of health-saving products that can improve the performance of organs and systems of the body. According to the analysis, the content of the medical and physiological component should contain information about the functional state of organs and systems of the consumer, namely: nervous, cardiovascular, digestive, endocrine, sexual and excretory, cover systems and musculoskeletal system.

So the content of the medical and physiological component should be aimed at training of the future engineers-technologists to develop and produce health-saving products for consumers in the following areas:

- by age: for children, adults, the elderly;
- by gender: for men and women;
- by groups of physical activity: for workers mainly of intellectual work; for workers engaged in light work; workers in moderate work; for workers of heavy physical work;
- the functional state of the organs and systems of the consumer as nervous, cardiovascular, digestive, endocrine, sexual and excretory, integument systems and musculoskeletal system.

The content of the biological component should be aimed at training of the future engineers-technologists to develop health-saving products, which take into account the therapeutic (or healing) properties of microorganisms, mushrooms, plants and animals, birds, hydrobionts, insects, minerals and biologically active supplements.

The content of the technological component should provide training for future specialists in the development and production of health-saving products such as grain flour and bakery products, dairy, meat and oil-butter products, fish products, beverages.

The developed model of the content of training in the basis health-saving for the future engineer-technologists of the food industry is given in Fig. 3.

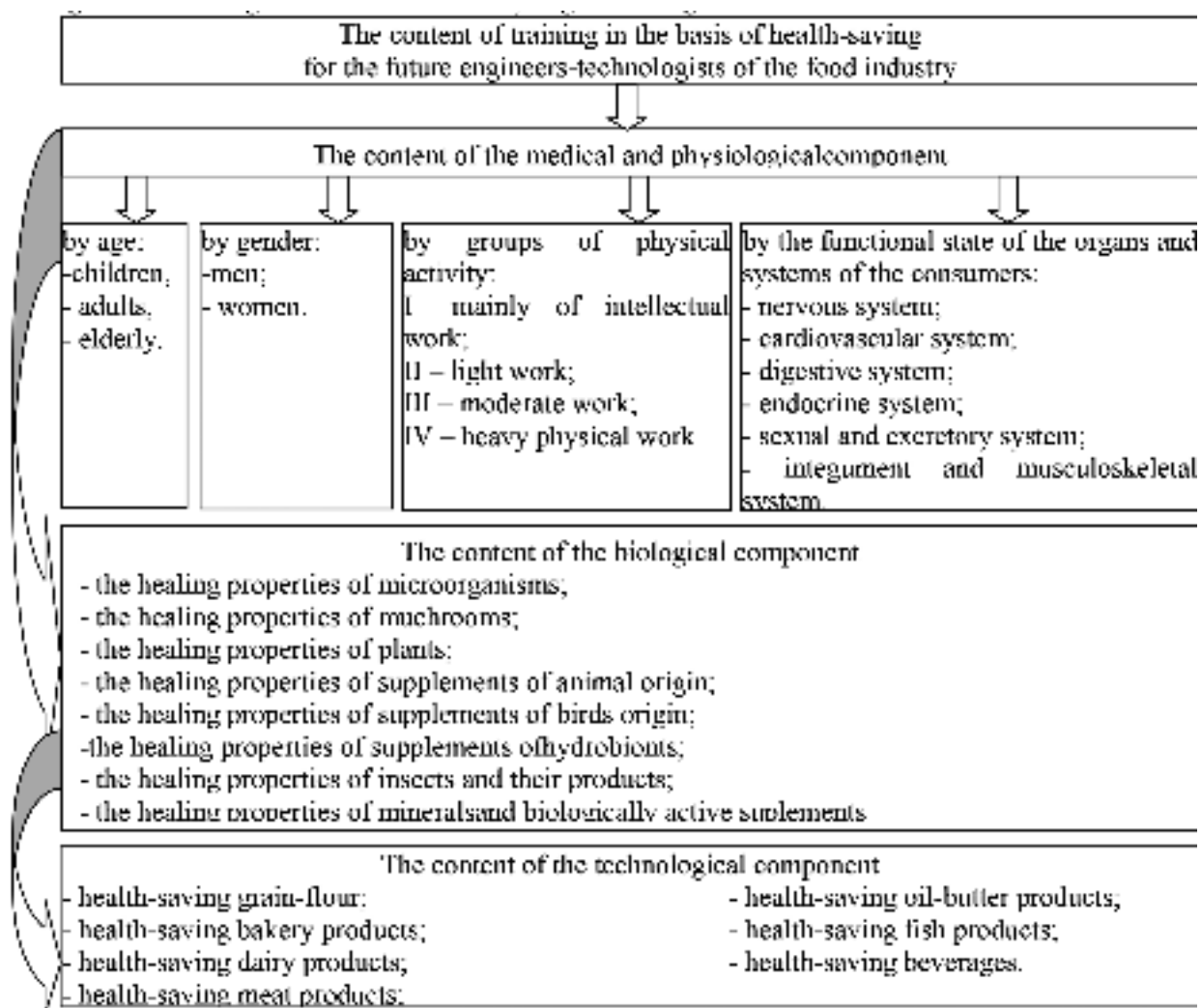

Figure. 3. Model of the content of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of food industry

3. METHOD OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEER-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

The learning of the content of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is ensured to be integrated through the selected methods and means of training.

At the stage of development of the training method of the future engineers-technologists of the food industry, it is important to identify two successive stages of the interaction of the content components such as differentiation and integration (Fig. 4).

Thus, at the first stage, fundamental and general professional knowledge is formed, and at the second stage, due to the solution of complex professional tasks, there is a process of integration, which provides training in

the basis of health-saving protection of future specialists.

The formation of skills and abilities in the process of mastering the components of the content of training takes place in a certain sequence. One of the ways to improve the learning process, according to I. Cheredova is allocation of several levels of knowledge formation, abilities and skills of future specialists [6]. Psychological and pedagogical researches show that in the process of mastering professional knowledge has three interrelated levels: reproductive, productive and creative. Methods of reproductive level of education form the basis of concepts, their initial understanding and memorization. The level of productive reproduction and application of knowledge in different conditions is responsible for the versatile reproduction and understanding of the basics of concepts, their addition to new information and the formation of skills to link these concepts with new information. The

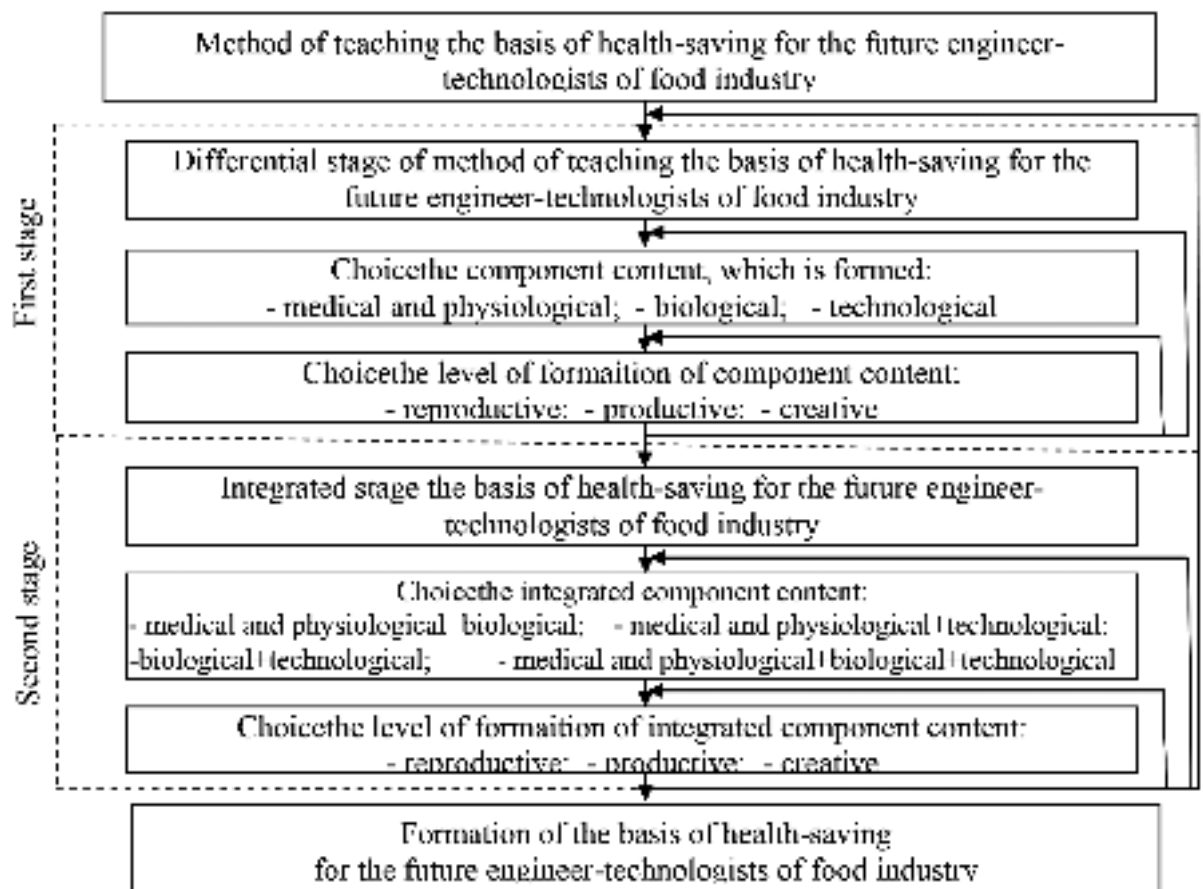

Figure. 4. Differential and integrated method of teaching the basis of health-saving for the future engineer-technologists of food industry

level of creative application of knowledge is appropriate in the process of new problem emergence, hypotheses and search for their solutions.

Training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is possible in the conditions of productive educational activities. This is implemented in the introduction in the educational process of training of the future engineers-technologists of the task method of training [7, 8, 9]. The following principles should be followed by developing professional and oriented tasks:

1. In the context of the tasks it should be reflected that allow you to highlight all the problems of the development of health-saving products. Such tasks will contribute to the formation and consolidation of skills that meet modern production requirements. So they allow to model the future professional activity of engineers-technologists of the food industry.

2. The solution of problems should be based on the interrelations of the medical and physiological, biological

and technological components of the content, which will ensure their consistent integration.

Therefore, in the process of developing health-saving products, future professionals should decide and solve a variety of professionally-oriented tasks. This allows you to simulate the professional activities of the specialists in the development and production of health-saving products. The introduction of the task method of training creates conditions for the assimilation of knowledge, the development of systemic thinking, concentration, perception and sensation of phenomena, processes, modes, raw materials and products.

The basis for the development of the goals of education health-saving for the future engineers-technologists of the food industry of the selected typology of task D. Tollynger and V. Laudis [9, 10]. Nevertheless, we propose to distribute groups of tasks in accordance with the goals and content of training on reproductive, productive and creative. Thus, the tasks for the development of health-saving products of reproductive level include the following:

1. Tasks that involve the reproduction of knowledge.
2. Tasks that involve simple mental actions.

We consider the following tasks of the development of health-saving products of a productive level, providing training in the basics of health-saving of the future engineers-technologists of the food industry:

1. Tasks that involve complex mental operations.
2. Tasks that involve the generalization of knowledge and delivery of objects.
3. Tasks that involve some productive thinking.

Next, we define the tasks of the creative level of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as:

1. Tasks on heuristic search by logical thinking.
2. Tasks to build strategies to joint and individual solutions to problem situations.

Thus, the suggested structure of task training contributes to the formation of an effective system of gradual learning of the training content. At the same time, the

conditions of professionally-oriented tasks allow modeling the real professional activity of the future specialists in the development of health-saving products.

4. MEANS OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

Let us consider the means of training to ensure the solution of the presented professionally-oriented tasks. Scientists describe a considerable number of classifications of the means of the future specialist training. Among them, the most justified is the classification of teaching health-saving by the nature of their representation of the surrounding reality, which is taken as a basis in the methodology of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry [11]. Thus, a certain classification of learning means is shown in Fig. 5.

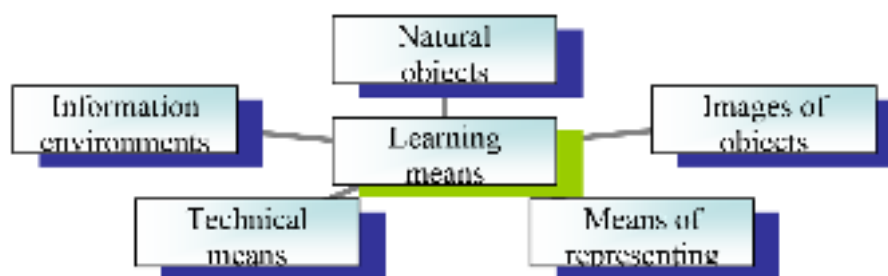

Figure. 5. Classification of learning means

So, the structure of training means assume their division into the following groups:

- natural objects that include the collection of raw materials, plants, herbaria, models and stuffed animals, hydrobionts, insects, mineral samples, microsections, reagents, and also training and production, demonstration and laboratory equipment;
- images and displays of material objects: stands, diagrams, illustrations, video and slide presentations;
- means of training, representing the description of subjects and phenomena of objective reality, namely text tables, maps, textbooks (textbooks and manuals, collections of tasks, instructions for independent work, didactic materials);
- technical means of training, including films, computer programs and electronic computers;
- information environments, such as Internet information resources.

5. FORMS OF TRAINING IN THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

Let us consider the following element of the method of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as the form of student training. Thus, the form of organization of the educational process is a purposeful, well-organized order and established mode of joint activity of the teacher and students in the learning process [12]. Forms of training organization are divided into frontal, individual, pair, group (collective) forms [13].

The frontal form is aimed at simultaneous training of a group of students who solve the same type of problems with the subsequent control of the results by the teacher [14]. This classical form is quite effective at the stage of teaching some new material. The use of the frontal form

in the learning process allows students to reduce the time spent on self-search and selection of basic educational information. Thus, its use allows to form knowledge of reproductive and productive level. However, this form of training allows teachers to convey to students the importance of their future professional activities, to convince them of the need to create innovative products that will improve the health of a significant number of consumers. Therefore, the use of the frontal form ensures the formation of the future engineers-technologists of the food industry motivation for professional activities in the development of health-saving products, as well as qualities such as responsibility for the life of each consumer, civil dignity. At the same time, moral qualities are formed, namely: humanity and respect for consumers.

In the process of frontal training, basic cognitive professional qualities are formed as mnemonic ability to memorize large amounts of information on the medical and physiological, biological and technological components, the ability to concentrate attention in the process of creating health-saving products, imagination and representation of the state, phenomena and processes. In professional work, these qualities allow the specialist to maximize the use of raw materials, to choose the optimum technological parameters of the production of improving production and productive use of time. Therefore, the frontal forms of training are the foundation for the training of the future engineers-technologists of the food industry and ensure the sustainable development of certain professionally important qualities. Therefore, it is an important element of the method of teaching the basis of health-saving for the future specialists.

The individual form of the organization of student training is capable to provide formation of knowledge at all three levels. This way of organizing work is aimed at taking into account the mental abilities of each student and the choice of tasks in accordance with their capabilities. In the future professional activity this form is realized in the direct process of development of a compounding, technology of improving production or improvement of the existing technological parameters of its production. At the same time, experts should show their individual ability to invent, to reveal their intellectual and creative potential. Therefore, in the process of individual training should take into account the need for the formation of such professionally important qualities as the desire for creative activity to make health-saving products, motivation to succeed in creating health-saving products and a number of cognitive qualities as the ability of imagination and representation of the state, phenomena

and processes with the medical and physiological, biological and technological components and the ability to system thinking. Since the development of health-saving products is aimed at mass social consumption, the future engineers-technologists of the food industry should have such moral qualities as honesty, discipline, demands on themselves and their work, civil dignity.

In addition to these characteristics, the future leadership and the highest rank colleagues require the future specialist of universal moral qualities, namely empathy and respect for consumers. At the same time, in the process of implementing their own ideas for the development of health-saving products will be necessary such personal qualities of activity as determination and perseverance.

Therefore, the use of individual forms of training of the future engineers-technologists of the food industry should ensure the formation of a system of these professionally important qualities.

Group (collective) form of organization of training involves the interaction of a group of students with each other and the teacher in the process of solving problems¹³. Application of the specified form of the organization of educational process allows to bring as close as possible educational process to professional practical activity. At the same time, the pair form provides for a joint task by a pair of students under the guidance of a teacher [13]. This form of learning organization promotes competition [15], so students are more creative and fervent in solving problems. So, in the future professional activity this form is realized in real professional tasks of the enterprise as well as in need to correspond to modern requirements of consumption only of qualitative improving production of food. At the same time, the company's management is interested in increased demand for products and reducing its cost. Such professional tasks have a large amount of work and a wide range of professional issues, ranging from commodity characteristics of raw materials and ending with the calculation of the cost of the finished product. Because this amount of work is too much for one employee, it is assigned to a group of people. That is why, future engineers-technologists of the food industry should be ready for steam or collective professional activity. In the process of such work, future specialists should be motivated to achieve success in the creation of health-saving products. At the same time, directly in the process of development of health-saving products future professionals need to have a number of formed cognitive professional qualities, namely the ability to perceive and feel the phenomena, processes, raw materials and products.

It is also important in the development of health-saving products to maintain a high level of moral relations with people. Moral qualities as responsibility for life of each consumer and social and activity qualities such as abilities to the organization of development process of improving production is guarantee of production of qualitative improving production. The presented qualities can be formed only in the process of active group, collective and pair forms of education.

In the process of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is optimal integrated application of forms of training. Depending on the form used, the types of organization of educational and cognitive activity are chosen. Such types of training of the future specialists can be lectures, seminars, practical and laboratory classes, independent work and others. The choice of forms of training provides optimal conditions for the implementation of certain

goals, content, methods and means of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry. Therefore, the form of instruction should reflect poliprofessional health-saving activities for the medico-physiological, biological and technological components.

CONCLUSIONS

Theoretically substantiated methodology of teaching the basis of health-saving which includes goals, content model, differential and integrated method, means and forms of training of the future engineers-technologists of the food industry. This technique creates the necessary conditions for the formation of knowledge, skills, professionally important qualities of health-saving. This allows future engineers-technologists of the food industry in the process of professional activity to develop health-saving products.

REFERENCES

- [1] **Pyshkalo A.** Metodycheskaia systema obucheniya heometry v nachalnoi shkole : avtorskyi doklad po monografii «Metodyka obucheniya elementam heometry v nachalnykh klassakh», predstavlennoi na soyskanye uchenoi stepeny d-ra ped. nauk. M.: Akademiya ped. nauk SSSR, 1975. 60 s.
- [2] **Fylosofskiy slovar.** Pod red. Frolova Y. M.: Polytyzdat, 1986. 590 s.
- [3] **Pometun O.** Shcho take taksonomiia Bluma i yak vona pratsiuie na urotsi. Osvitnia platforma «Krytychne myslennia» : sait. URL: <http://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shcho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/>.
- [4] **Zahviayzynskiy V.** Ynnovatsyonnye protsessy v obrazovanyy pedahohycheskaia nauka. Ynnovatsyonnye protsessy v obrazovanyy: sb. nauch. tr. Tiumen: Tiumen. hos. un-t, 1990. S.5.
- [5] **Salov V.** Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly : navch. posib. Dnipropetrovsk : NHU, 2003. 170 s.
- [6] **Monakhov V., Orlov V.** Dyferentsyatsiya obucheniya v srednei shkole. Sovetskaia pedahohyka. Moskva, 1991. № 8. S. 42—47.
- [7] **Kostiuk H., Ball H., Mashbyts E.** O zadachnom podkhode k yssledovaniyu uchebnoi deiatelnosti. Psykholohiya chelovecheskoho ucheniya y reshenye problem: 2-ya Prazhskaia konf. Praha, 1973. S. 70.
- [8] **Talyzyna N.** Upravlenye protsessom usvoeniya znaniy (psykholohycheskye osnovy). yzd. 2-e, dop., yspr. M. : MHU, 1984. 345 s.
- [9] **Tollynherova D., Holoushova D., Kantorkova H.** Psykholohiya proektyrovaniya umstvennoho razvytiya detei. M. : Rospedahentstvo, 1994. 48 s.
- [10] **Liaudys V.** Metodyka prepodavaniya psykholohyy: ucheb. posoby. 5-e yzd. SPb. : Pyter, 2008. 192 s.
- [11] **Shapovalenko S.** Metodyka obucheniya khymyy v vosmyletnei y srednei shkole: obshchye voprosy : posoby. M.: Uchpedhyz, 1963. 663s.
- [12] **Zynovkina M.** Formyrovanye tvorcheskoho tekhnicheskoho myshleniya y ynzhenernykh umenyi studentov tekhnicheskikh vuzov: dys. d-ra ped. nauk: 13.00.01. M., 1989. 326 s.
- [13] **Sytarov V.** Dydaktyka: ucheb. posoby. M.: Akademiya, 2004. 368 s.
- [14] **Iakovyshyn P.** Teoretychni ta metodychni osnovy navchannia studentiv metodiv analizu i syntezy mekhanizmv i mashyn : avtoref. dys. d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2001. 41 s.
- [15] **Iakunyn V.** Pedahohycheskaia psykholohiya. SPb.: Yzd-vo Mykhailova V., 2000. 349 s.

უკრაინის ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების საქმიანობის ეფექტურობაზე გარე ფაქტორების გავლენის დასაბუთება

SUBSTANTIATION OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF THE INDUSTRY OF PAINT AND VARNISH INDUSTRY OF UKRAINE

კონსტანტინე ჯადკო,

ტექნიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, საწარმოს ეკონომიკისა და
მენარმეობის კათედრის გამგე

ტატიანა დუბჩაკი,

საგანმანათლებლო ხარისხის „მაგისტრი“ მაძიებელი
ფინანსებისა და საბაჟო საქმის უნივერსიტეტი
დნეპრი, უკრაინა

KONSTANTIN ZHADKO,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of
Philosophy, Head of the Department of
Entrepreneurship and Enterprise Economics

TETIANA DUBCHAK,

applicant of educational degree “master”
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine

ABSTRACT

This article discusses impact of internal factors on activities of enterprises of paint and varnish industry, shows and analyzes the dynamics of production, consumption and sales of products of the paint industry in Ukraine for the period 2013-2017, according to the State Statistics Service of Ukraine and the Association of Ukrainian manufacturers of paint and varnish products. Key factors affecting the performance of companies of paint and varnish industry for the period 2016-2018 was revealed. Forecast of further development of analyzed and adjacent industries for the next few periods was made on basis of predictions of Ministry of economic development and trade of Ukraine. It was also concluded and justified that the further researches of this topic are needed

Key words: efficiency of enterprises activity, paint and varnish materials, water-dispersion paints, organic solvent based paints, varnish-paint industry, factors of influence, factors of influence on the efficiency of enterprises activity.

საშუალო

სტატიაში განხილულია გარე ფაქტორების ზემოქმედება ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების საქმიანობაზე, მოყვანილია და გაანალიზებულია ლაქ-საღებავების პროდუქციის წარმოების, მოხმარების და რეალიზაციის დინამიკა 2013-2017 წწ უკრაინის სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახურისა და უკრაინის ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების მწარმოებლების ასოციაციის მონაცემები, აღმოჩენილი და განხილული

იქნა ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებენ საწარმოების საქმიანობის ეფექტურობაზე. წარმოდგენილია განსახილველი და მისი მომდევნო დარგების განვითარების პროგნოზი 2016-2018 წლებისათვის, რომელიც ეყრდნობა უკრაინის ვაჭრებისა და ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს პროგნოზებს/ასაბუთებულია მოცემულ სფეროში შემდგომი კვლევების ჩატარების აუცილებლობა.

საკვანძო სიტყვები: საწარმოს საქმიანობის ეფექტიანობა, ლაქ-საღებავი მასალები, საღებავები ორგანული გამზავებლების საფუძველზე, გავლენის ფაქტორები, გავლენის საწარმოს ეფექტურ საქმიანობაზე.

INTRODUCTION

The paint and varnish manufacturing are one of the important components of the chemical industry of Ukraine. Dynamic changes in the country's economy and global trends in economic development have a significant impact on the work of chemical enterprises, therefore the identification of external factors of influence on the efficiency of the company's operations is relevant in modern conditions.

The purpose of the article is to analyze the current state of the paint and varnish industry and identify external factors that influence the performance of enterprises operating in this field of activity.

The objective of the article is to analyze raw materials security and dynamics of production output by enterprises of the industry.

The author's contribution to the research of the topic is an identification of the main factors that influence the performance of chemical enterprises; those factors are the raw material import dependence of the industry, low solvency of consumers and the overall amount of building works around the country nowadays.

Analysis of the market of paint and varnish materials in Ukraine is a complicated process due to certain reasons, such as: discrepancy in the definitions of the terms «paint and varnish materials» and «paint and varnish products», which affects the comparison of statistical data of production output and sales; the absence of certain criteria in the statistical data collection and processing for market analysis; a large amount of small companies, whose information concerning production output is difficult to track for statistical report; lingering publication periodicity of official data by the State Statistics Committee.

Empirical and theoretical research methods were used in the work.

The decent contribution in the topic's investigation was made by M.M. Yakubovskiy and V.I. Lyashchenko in their article [p.1;195] «Priority is given to the export-oriented production of nitrogen fertilizers, the raw material for which is the natural gas, which is purchased for import. At the same time, almost nothing is done for the development of such important for economics and society chemical substances such as paints with organic chemical compounds. According to the authors, this particular segment of paints can improve industrial performance, and therefore the performance of enterprises particularly. In one interview P. Bilyak, Director of the Color Studio Tikkurila network, commented on the state of the industry: «One of the world's trends in the development of the PVM market is the intercalation of water-soluble materials for consumers, not only for mineral foundations, but also for wood and metal. This trend has been relevant for several years now. « [p.10;41]. Accordingly, water-dispersion paint is now prior mainly because of the strong demand in the market.

The main reason of enterprise effectiveness assessment is to identify companies further possible development which is determined by the results of a full analysis of financial and economic activities. Therefore, the most important objective of modern enterprise functioning is increasing its operational effectiveness through reasonable usage of internal reserves and systematic development of

the ways of improvement to operational effectiveness. The ways of improvement to operational effectiveness are used to describe as set of specific measures of improvement to enterprise's effectiveness [p.2;30].

The level of operational efficiency of the enterprise depends on external and internal factors.

For instance, external factors are state and social policy (the activities of legislature, legislation, financial instruments, economic standards), institutional mechanisms (research and training centers, institutions, associations), infrastructure (innovation funds, commercial banks, stock exchanges, information networks, transport, trade), structural changes in society and the economy (in technology, in scientific researches, in labor on the basis of education and qualifications).

Internal factors are divided into «solid» that are measurable and have physical parameters (technologies, equipment, materials, energy, products) and «soft» (organization and management system, employees, work methods, management style). Each company have to monitor the process of usage of internal factors through development and consistent implementation of its own program of improvement to business performance and also have to take into account the influence of external factors on this program[p.3].

In some literary sources the external environment is divided into factors of the general environment (factors of indirect influence) and operational environment (factors of direct influence). However, it is necessary to use a methodology that will allow taking into account the existing problems in the field of economic, technological and innovative nature of the enterprise's activities to study influencing factors of the environment. One of such methodologies is to structure the environmental factors of the macrolevel using the method T.E.M.P.L.E.S. (Technology, Economics, Market, Politics, Laws, Ecology, Society). This method has an advantage due to its structural form that covers a significant amount of environmental factors[p.3].

T.E.M.P.L.E.S. (Technology, Economics, Market, Politics, Laws, Ecology, Society) gives possibility to consider a group of issues related to the environment by dividing them into several subgroups for the corresponding definition and classification. Each of these factors is subjected to an appropriate analysis to find out what difficulties can arise when working in this field of

activity and what opportunities are opened there. These reasons are convenient to analyze taking into account the various (mainly long-term and medium-term) prospects, when it is necessary to predict what changes the company expects in the future [p.4].

DATA:

Let's have a look upon the influence of external factors on the performance of enterprises in the market of paints

and varnishes materials (PVM) of Ukraine. According to the State Statistics Service of Ukraine for the period 2013-2017 indicators of sold products produced from their own raw materials are reflected in Fig. 1 [p. 5; 41] [p. 6; 45] [p. 7; 44] [p. 8; 39-40] [p. 9; 42], indicators net sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017 according to the Association of Ukrainian Manufacturers of Paints and Varnishes, are shown in fig. 2 [p.10;39].

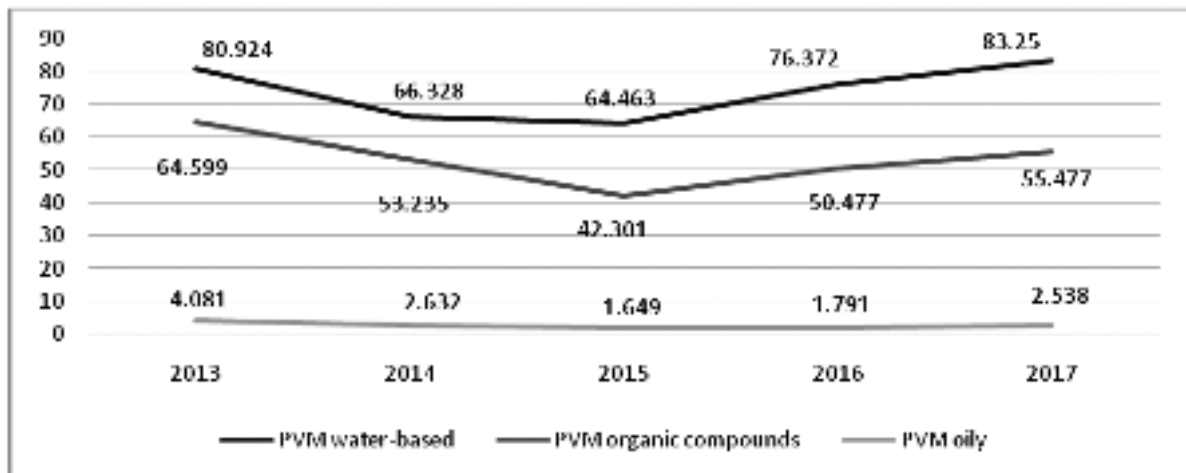

Fig. 1 –Sold PVM products produced from their own raw materials in Ukraine for the period 2013-2017, thousand tons

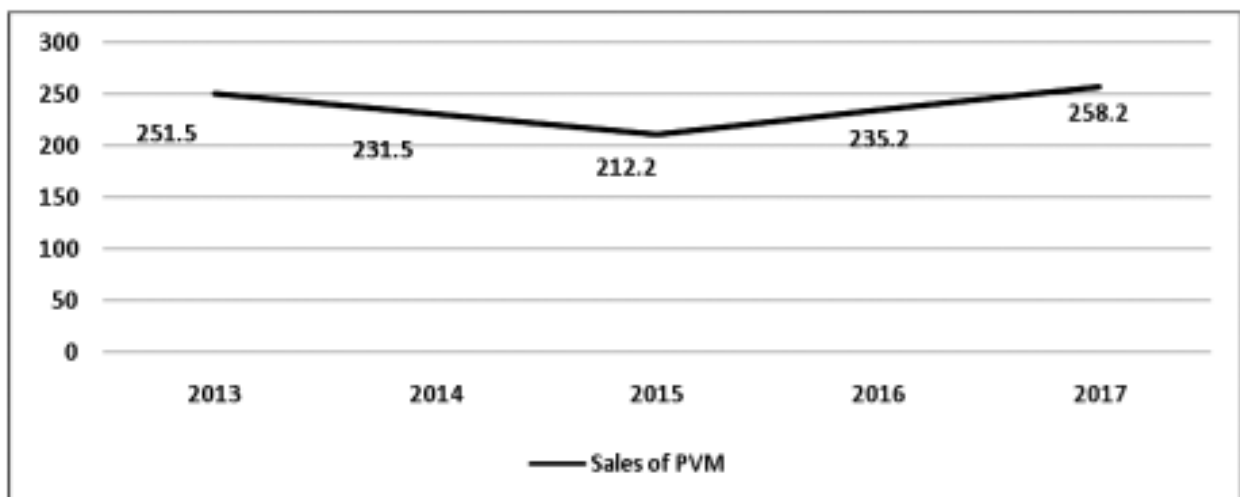

Fig. 2- Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand tons

After considering Fig. 1 and Fig. 2 we have noticed that about 42% of the raw materials used to manufacture paint and varnish products are imported, which indicates a rather high-altitude import dependence of the industry in terms

of providing raw materials. Consider the dynamics of the consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017 [p.10;39].

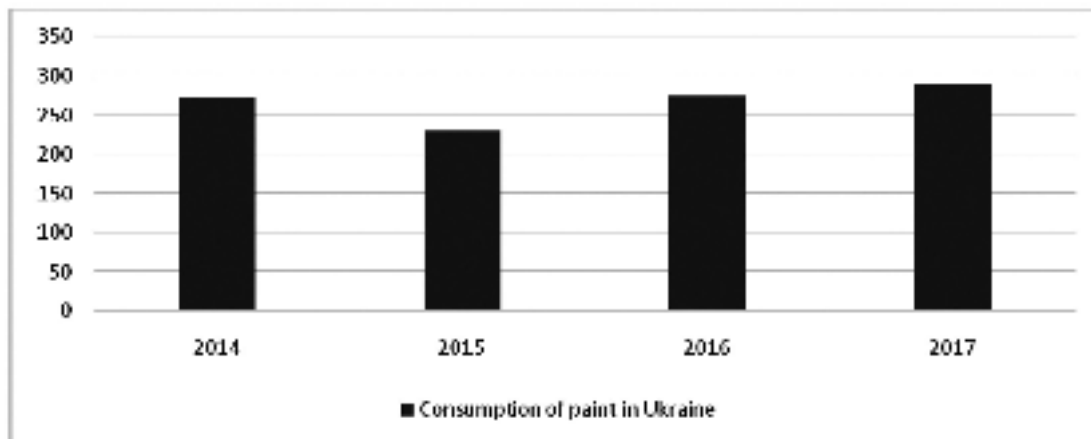

Fig. 3 – Consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017, thousand tons

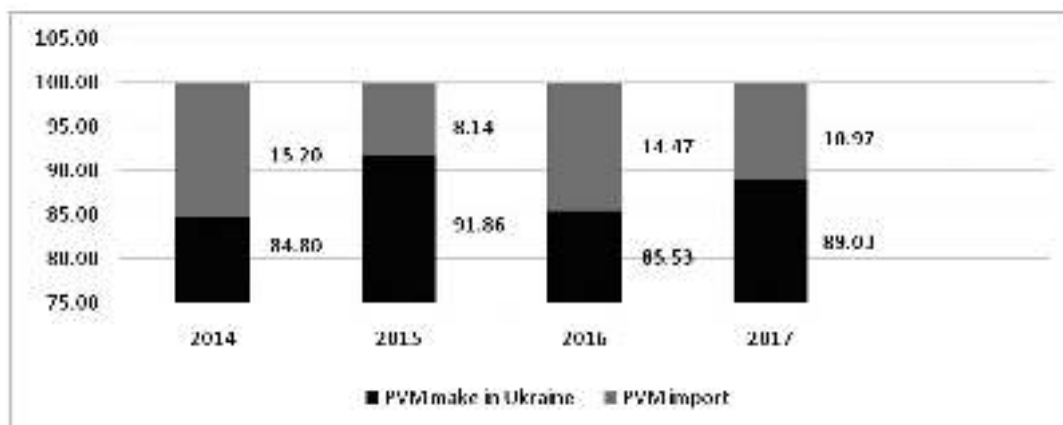

Fig. 4 – Consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017, %

Having considered the consumption of PVM for the period 2014-2017, we have noted the opposite situation in comparison with the raw material supply, dynamics over analyzed period in fig. 4 indicated that the vast majority

of consumed PVM products are domestically produced in Ukraine.

Consider the volume of PVM products in the cost measurement. [p.5;41] [p.6;45] [p.7;44] [p.8;39-40] [p.9;42].

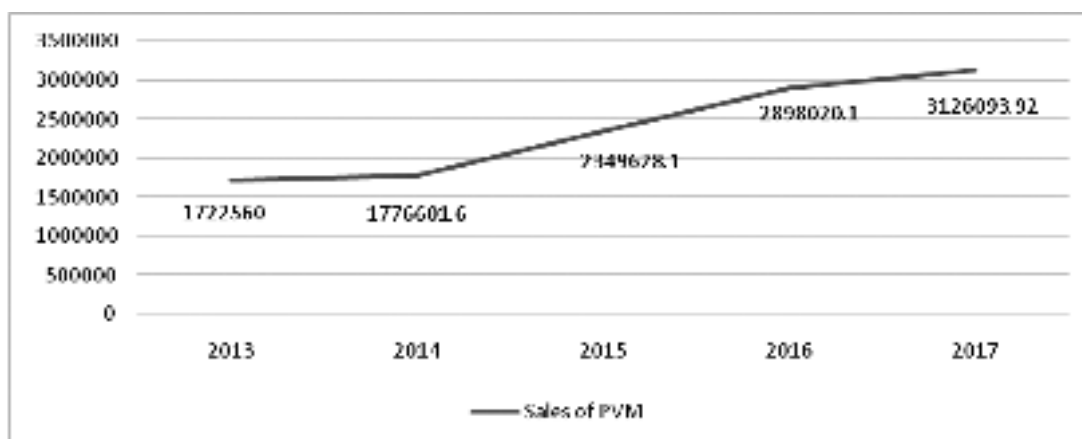

Fig. 5 – Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand hryvnias

After analyzing expansion of the market of paint and varnish products for the period 2013-2017, according to fig. 2, we can highlight 2014-2015 as the crisis period, accompanied by amount recession of products produced and consumed, 2016 was a period of recovery of the industry and 2017 was a growth period featured by a greater production output than the pre-crisis period.

Since about 42% of the raw materials used in the manufacture of PVM are imported, it is worth considering the dynamics of production output in terms of value in a freely convertible currency, for example, in USA dollars. Exchange rate is calculated as an arithmetic average between the NBU rates as at January 1 of the base year and as at January 1 of the next year (Calculated exchange rate is 27.629 UAH = 1 USD).

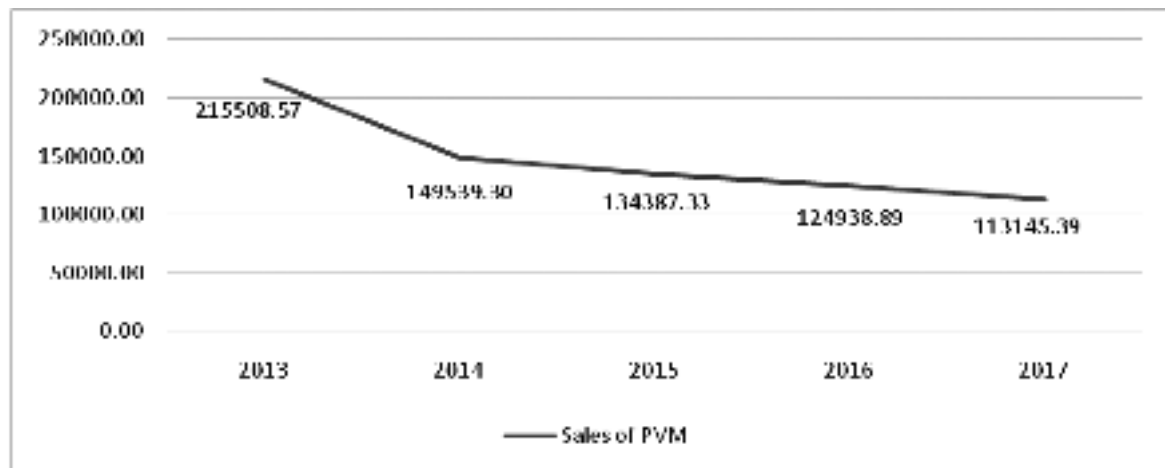

Fig. 6 – Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand dollars USA

According to fig. 5 and fig. 6 we should note that according to the results the production output in terms of value for the analyzed period has gradually increased, however, recalculating net product value into USA dollars have shown a reverse trend caused by the devaluation of the hryvnia over the analyzed period by 253.8% comparing to USA dollars. The significant devaluation rate has directly proportional affect on the final result of companies of chemical industry, since the cost of the raw materials depends on the foreign currency rate which is used to make settlements with the counterpart from another country.

EMPIRICAL RESULTS

Among the factors that determined the development of the domestic paint and varnish market in 2016 are:

- economic recovery. By the end of 2016 Ukraine's GDP had grown by 1.8%. In addition, the growth of industrial production by the end of the year was 2.4%.
- amount of construction works had increased by 13.1% compared to 2015, assuming that this factor had shown the decrease for 12.3% in 2015 comparing to 2014\$

- price increase for raw materials for the production of paint and varnish products;
- low solvency of consumers;
- gradual replacement of water-dispersion coatings in the decorative segment.

The PVM market in 2016 was notable for growth of varnishes and paints production output in size by 10%, while the market growth rate in terms of value was higher than in terms of volume, which is primarily due to the increase in prices for imported raw materials in hryvnia equivalent, which is negative factor due to the low solvency of the consumer.

Among the factors affecting the PVM enterprises in 2017 were low effective demand, bank loan unavailability, problems in commodity markets and so on.

After analyzing the financial market for the supply of credit funds as at October 2018, Ukrainian banks offer loans with minimum interest rate about 17.87% (Oschadbank), the average interest rate is about 21.59% per annum in UAH [p.11]. In neighboring Poland the average commercial loan interest rate is 9.84% [p.12].

The chemical industry of Ukraine, unfortunately, is import-dependent. Moreover, since 2014 trade relations with one of the largest producers of titanium dioxide,

Crimean Titan, have been terminated, which in turn have led domestic companies in search of a new supplier and have increased overall import of raw materials by 42%. Thus, for the analyzed period the growth of total production output amounted 9.1%, water dispersion coatings output increased by 10%, alkyd coatings by 14.5%.

Alongside with the territorial changes within Ukraine in 2017 the cost of raw materials for the production of coatings on the world market significantly increased, some of them by 2-3 times. This is due to the intensive development of the Asian and Pacific regions. Consumption of paint have increased in those regions and, accordingly, the law of the free market has worked out: if demand is high the price grows until the market becomes saturated. In addition, negative factors influence the growth of prices on the world market as well. For instance, a large titanium dioxide plant has burnt in Finland [p.13]. As a result, there was a certain deficiency of titanium dioxide, to which raw materials market has immediately responded with an increase in the price of this component.

CONCLUSION

Also, 2017 was notable for an increase of tax burden on PVM-producing enterprises, in which products are included import raw materials. Therefore, according to the explanation of the State Fiscal Service of Ukraine from 01/04/2016 for the excise tax on fuel sales as at January 1, 2017: «The issue of taxation of excise tax from retail at a rate of EUR 0,042 per each liter of sold (disposed) commodity of mixed solvents, which are classified by codes 2710 12 25 00 and 3814 00 90 90 UKTZED, if they are sold through retail trade» The list of mixed solvents includes a significant number of components used in the manufacture of PVM [p.14]. So, in addition to taxation during the customs clearance of raw materials, enterprises must pay an additional excise tax, which in turn raises the cost of production and the selling price. Considering the low solvency of customers, this factor causes reduction

of profit gained by company, reduces its final economic effect from doing business.

According to of economic and social development forecast in Ukraine for 2019-2021, which was announced in July by the Ministry of Economic Development, according to the baseline scenario, in 2019 GDP is projected at 3% with inflation (December to December of the previous year) at 7%, and by 2020 - economic growth at level of 4% with inflation of 5%. According to analysts, the real estate and construction market will grow by 7% annually [p.15; 56].

Based on the foregoing forecast of the Ministry of Economic Development, we believe that the PVM enterprises in the industry would also have a positive trend in production output over the next 2 years, which is a positive factor.

So, analyzing the PVM market of Ukraine for the period 2013-2017 We have concluded that the main factors negatively affecting the performance of enterprises in this industry were the crisis in 2014-2015, the dissolution of trade relations with the Crimean Titan, the devaluation of the hryvnia and overwhelming tax pressure. Among the positive factors of external influence we have highlighted the economic recovery in 2016-2017 and the gradual recovery of the economy from the crisis, the development of the construction industry as this industry is the main consumer of PVM products. In accordance with the Ministry of Economic Development forecast for economic development in the upcoming years, we have noted that the PVM enterprises in the industry will also have a positive trend in production output over the next 2 years. Taking into account the rapid changes in the country's economy, as well as global development trends enterprise's key efficiency factors of enterprises might change, therefore, analysis of indicators, their significance assessment and identification of new factors of influence require further research.

REFERENCES

- [1] **Yakubovsky M.M., Lyashenko V.I.** [Modernization of the economy of industrial regions: an attempt to conceptualize]. Journal of Economic Sciences of Ukraine. – 2016. – No. 1. – P. 188-195.
- [2] **Voronin O.O.** [Determination of indicators of economic efficiency of production based on the modification of there source approach]. Ukraine economy. - 2007. - No. 10. – P. 29-37.
- [3] **Pasieka D.V., Grin'ko T.V.** [Economics and Management - 2013: Prospects for Integration and Innovation Development]. Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar. - 2013. – Part №4
- [4] **Gepshyn A.M.** [Analysis of the business environment]. Elitarium Center for Continuing Education. – 2017. – 1 p.

- [5] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2013]. - 2013. - 113 p.
- [6] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2014]. - 2014. - 127 p.
- [7] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2015]. - 2015. - 123 p.
- [8] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2016]. - 2016. - 111 p.
- [9] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2017]. - 2017. - 120 p.
- [10] **Bondarenko S.** [Market of PVM of Ukraine: the first results of 2017]. Capital construction. - 2017. - No. 5. - P. 37-42.
- [11] Prostobiz.ua. Credits for the development of Ukrainian business.
- [12] Official website of Credit Agricole Poland.
- [13] **Volkova M.** [A fire occurred at the Huntsman plant for the production of titanium dioxide in Finland]. - 2017. - 1 p.
- [14] The State Fiscal Service of Ukraine. [Explanation of the SFS of Ukraine regarding the excise tax on the sale of fuel]. - 2016.
- [15] Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. [Ukraine: Perspectives of development of the forecast of economic and social development of Ukraine for 2019-2021 years]. - 2018. - p.56.

სირკულარული ეკონომიკის ბერკეტების აქტივიზაცია ენერგეტიკის სფეროში

ACTIVATION OF THE CIRCULAR ECONOMY LEVERS IN AN ENERGY INDUSTRY

ოქსანა ოხრიმენკო,

ე.მ.დ. საერთაშორისო ეკონომიკის კათედრის გამგე,
უკრაინის ეროვნული ტექნიკური უნივერსიტეტი,
„იგორ სიკორსკის სახელობის კიევის პოლიტექნიკური
ინსტიტუტი“, კიევი, უკრაინა

ულიანა ბიჰუნი,

საერთაშორისო ეკონომიკის კათედრის ასპირანტი,
უკრაინის ეროვნული ტექნიკური უნივერსიტეტი
„იგორ სიკორსკის სახელობის კიევის პოლიტექნიკური
ინსტიტუტი“, კიევი, უკრაინა

OKSANA OKHRIMENKO,

Doctor of Economics, Prof. of International
Economics Department, National Technical
University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv
Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

ULIANA BIHUN,

PhD Student of International Economics
Department, National Technical University of
Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”,
Kyiv, Ukraine

ABSTRACT

The research includes an analysis of preconditions and features of the circular economy. Description and comparison of the linear and circular economies are shown. Drivers of the circular economy, as well as the barriers towards to implementation of circular economy business models and sustainable technology, are revealed. In the paper, the benefits associated with activating of the circular economy in the energy industry, which these take into account a subject-functional structure of the energy markets, are presented. The authors emphasize the influence of the circularity on the energy industry in the context of sustainable development achievement. Global trends in the development of the circular economy based on the experience of China, USA and the EU's members are analysed. The implementation practices of the circular economy based on nuclear fuel reprocessing by the example of France and Japan are presented. Factors hindering circular economy development in Ukraine's energy market are outlined.

Keywords: circular economy, energy industry, decoupling, waste recycling, sustainability.

შეჯამება

კვლევა მოიცავს ცირკულარული ეკონომიკის წინაპირობების და თავისებურებების ანალიზს. წარმოდგენილია ხაზობრივი და ცირკულარული ეკონომიკების აღწერა და შედარება. გამოვლენილია ცირკულარული ეკონომიკის დრეივერები, ასევე ბარიერები, რომლებიც აფერხებენ მდგრადი ტექნოლოგიების და წრიული ეკონომიკური ბიზნეს-მოდელების დანერგვას. სტატიაში ენერგეტიკული ბაზრების სავნობრივ-ფუნქციონალური სტრუქტურის გათვალისწინებით განსაზღვრულია წრიული ეკონომიკის აქტივიზაციის უპირობებები ენერგეტიკულ დარგში.

ავტორების მიერ ხაზგასმულია წრიულობის გავლენა ენერგეტიკულ დარგზე მდგრადი განვითარების მიღწევის კონტექსტში. ჩინეთის, აშშ-ს და ევროსაბჭოს გამოცდილების საფუძველზე გაანალიზებულია წრიული ეკონომიკის განვითარების გლობალური ტენდენციები. განხილულია წრიული ეკონომიკის გამოყენების პრაქტიკული მეთოდები ბირთვული საწვავის გადამუშავების გადამუშავების დროს საფრანგეთისა და იაპონიის მაგალითზე. ჩამოყალიბებულია ფაქტორები, რომლებიც აფერხებენ წრიული ეკონომიკის განვითარებას უკრაინის ენერგეტიკულ ბაზარზე.

საკვანძო სიტყვები: ცირკულარული ეკონომიკა, ენერგეტიკა, დეკაპლინგი, ნარჩენების უტილიზირება, მდგრადობა.

INTRODUCTION.

Increasing the negative impact of a human economic activity on the environment has led to an increase in climate change threats. At the International Summit in Rio de Janeiro in 1992, it was recognized that the global problem of society in the immediate future is the reduction of greenhouse gas emissions and the prevention of climate change. On this occasion, A. Gore [1], awarded the Nobel Prize for his contribution to climate protection, emphasized the coming of the most terrible catastrophe in the history of human civilization - a global climate crisis that deepens and quickly becomes the most dangerous phenomenon we have ever encountered. Thus, climate change is now understood as a central issue for economic prosperity and development.

Therefore, a new paradigm for industry should become a circular economy, because it aims at generating ecological, social and economic value, resulting in effective

tiveness improving the state of the environment and even go beyond sustainability [2].

The process of consistent conceptualization of the ecological imperative in the system of economic activity is clearly visible in economic theories and studies. The problems of threatening human-induced impacts on the climate have been thoroughly studied and outlined in the Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future" [3]. Great attention to these problems in their studies was given to foreign scholars such as R. Welford [4], R. Hahnel [5], M. Cato [6]. The issues of the circular economy were addressed in scholar works of P. Lacy [7], P. Ghisellini [8], F. Preston [9] and others.

Yet, despite the numerous scientific papers, there still is a need to concretize the importance of the circular economy for energy markets as a whole and their stakeholders in particular as the crucial modern imperative.

RESEARCH OBJECTIVE.

The aim of the present research is to define a concrete meaning of the circular economy in the energy industry for finding practical measures of minimizing the negative impact on the environment of the results of production and consumption.

According to the envisaged objective, the following tasks have to be accomplished: to examine the origins, preconditions and features of the circular economy; to outline the benefits of implementation of the circular economy for all subjects of the energy market; to investigate the role of reprocessing and recycle of used fuel as a tool of the circular economy in national energy strategies; to analyse the factors hindering circular economy development in Ukraine's energy market.

METHODOLOGY.

In the process of research on the above-mentioned problem, the following methods of research have been used: theoretical generalization, systematization and comparison – for the definition of the features of term «circular economy»; abstraction – for the identification of benefits of the circular economy, that might be received by all participants acting on different levels of the energy market; analysis and synthesis – for the research of scholar works dealing with the present topic.

1. THE ORIGINS AND PRECONDITIONS OF THE CIRCULAR ECONOMY

Securing the environmental conditions is a prerequisite for a thriving human society. Some researchers focus on the losses that are causing the global economy to impact

the effects of climate change. According to the estimates of British economist N. Stern [10, p. 6], climate change losses on the planet can reach 5% of world GDP each year. But if do not take appropriate measures today, then these losses would reach 20% of GDP and after 15 years the natural environment will make only half of its current potential. At the same time, representatives of the Club of Rome, in particular, Welford [4] for some time advocated the idea of "zero economic growth" in the interests of promoting environmental protection and environmental stabilization.

However, Stern convinces the world does not need to choose between averting climate change and promoting growth and development. Changes in energy technologies and in the structure of economies have created opportunities to decouple growth from greenhouse gas emissions. Based on these positions the Stern Review is considered as the turning point after which climate change has been considered an important economic issue, in addition to being an environmental one.

Therefore, the most promising strategy for ensuring future prosperity lies in decoupling future economic growth from the rising rates of natural resource use and the environmental impacts that occur across the production-consumption continuum [11]. Decoupling has been a core concept underlying the work of the International Resource Panel more or less since its inception. Increasing human quality of life or wellbeing, or the value of economic output, while proportionately reducing both resource use («resource decoupling») and negative environmental impacts («impact decoupling») has been referred to as «double decoupling» [12].

The term describes a situation in which resource use or an environmental pressure either grows at a slower rate than the economic activity that is causing it (relative decoupling) or declines while the activity continues to grow (absolute decoupling) [13].

Environmental impacts – including climate change and pollution – cannot be effectively mitigated by focusing on emission abatement alone. The level of resource use determines the magnitude of final waste and emissions released to the environment, making resource management and efficiency key strategies for environmental protection.

A circular economy transition, to the extent that it results in lower resource extraction without an associated reduction of economic output, can result in improved resource efficiency and decoupling [14, p.9].

The overarching strategies manifest differently in terms of possible pathways depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic context.

Absolute decoupling is recommended as an aim for high-income nations, with the need to lower average resource-consumption levels, distribute prosperity equally and maintain a high quality of life. Strategies toward waste prevention, high-value resource recovery, circular resource flows. Relative decoupling is a key strategy suited to developing economies and economies in transition to raise average income levels and eliminate poverty. These countries should strive to improve their resource efficiency even as their net consumption increases, until a socially acceptable quality of life is achieved. There is an opportunity to fast track sustainable development in such countries by learning from and leapfrogging traditional pathways [15].

Unlike the traditional linear “take-make-dispose” approach, the concept of the circular economy comes from the idea that waste, once adequately treated, can become a resource again, thereby forming a loop in the production-consumption chain. The circular economy seeks to respect planetary boundaries through increasing the share of renewable or recyclable resources while reducing the consumption of raw materials and energy and at the same time cutting emissions and material losses [16, p.6].

Each economic concept is characterized by its own approach to the step plan. These economic concepts differ in features and value, have their own advantages and disadvantages. If the linear economy system boundaries are limited by short term, from purchase to sales, then the circular economy plays its lifecycle for a long time (Table 1).

Table 1

DESCRIPTION AND COMPARISON OF THE LINEAR AND CIRCULAR ECONOMIES

Parameters	Linear economy	Circular economy
Step plan	“Take-make-dispose”	“Reduce, Reuse & Recycle”
Features	Products are used until they are discarded and disposed of as waste.	Products are made of reused parts and materials and after discarding a product, materials are recycled.
Value	Value is created by maximizing the amount of products produced and sold.	Focused on value retention by keeping material streams as pure as possible during the complete value chain.
Emphasis	Eco-efficiency - maximizing the economic gain, which can be realized with a minimized environmental impact.	Eco-effectivity - minimizing the negative impact of the system, the focus is put on maximizing the positive impact of the system by radical innovations and system change.
System boundaries	Short term, from purchase to sales	Long term, multiple life cycles
Disadvantages	- Need for forecasting of supply risks; - dependence on raw material prices volatility; - degradation of ecosystems; - non-consideration the “value” of social and environmental benefits; - lack of incentives to develop business models that focus on sustainable development; - resource dependence.	- If producers could direct their own product-waste, it may be more difficult to benefit from waste management for those in scale economy; - necessity of significant investments.
Advantages	- The sufficient experience has been gained and the material and technical base created.	- Facilitate ecosystems; - decoupling of economic growth from resource consumption; - substantial resource savings; - employment growth; - incentives for innovation; - reduction of carbon footprint; - diminishing resource dependence; - the economy grows less exposed to price fluctuations of the materials.
Related concepts	Brown economy	Regenerative design, Performance Economy, Cradle-to-cradle, Industrial Ecology, Bioministry, Green Economy, Blue Economy, Bio-based Economy

Source: developed by the authors based on [17]

However, despite its obvious advantages, there are barriers towards to implementation of circular economy business models and sustainable technology, among which [18, p. 8-11]:

- Policies and regulations (the inadequate control systems for traceability hinder companies from reusing material or products that more than well meet the requirements of the new product).
- Economic viability (sustainable solutions often lack the economic viability to compete with more resource intensive alternatives or those using unsustainable input materials).
- Consumer preferences (a lack of acceptance for reused or recycled products among consumers who often have strong preferences towards new products made by virgin materials).
- Technology and infrastructure (the infrastructure for recycling is severely hampering the efficient use of resources in the country. Most of the recycling is performed by scavengers without access to adequate technology).

Nevertheless, according to Rizos et al [19] in recent years the circular economy has received increasing attention worldwide due to, inter alia, the recognition that security of supply of resources and resource efficiency is crucial for the prosperity of economies and businesses.

Lacy and Rutqvist[5] distinguish three fundamental drivers of the circular economy:

1. Resource constraints – because the current economy is wasteful and does not leave enough resources for all forever.
2. Technological development – because the introduction of new technologies, notably digital innovations, is making the circular economy increasingly attractive and viable for businesses.
3. Socio-economic opportunity – because decoupling constrained resources from growth not only enables inclusive growth but also empowers customers to squeeze the most value out of products and assets.

It should be noted that the transition to the circular economy encompasses all of the changes which allow different economic actors (including end-users) to continue creating value while preserving the natural capital and using increasingly fewer limited resources (whether non-renewable or renewing too slowly compared to consumption).

Moreover, compared to the linear economy, which is primarily transactional, the circular economy encourages greater collaboration between economic actors.

The motivation behind such collaboration can be:

- Economies of scale in terms of waste management. This production facility uses previously unreclaimed waste as fuel.
- The creation of new synergies between businesses for the reuse of waste products.
- Gaining customer loyalty by offering products that are better adapted to their needs.
- Larger investments that require a certain degree of partner commitment.
- An exchange of know-how: work with large companies specialising in waste management in order to benefit from their know-how and develop efficient recycling methods.
- The need to remove barriers linked to restrictive regulations or deeply ingrained consumer habits. Public-private partnerships are a powerful driver to address this challenge. Businesses improve their practices while the State simplifies and adapts corresponding regulations [20].

There are many benefits associated with activating the various levers of the circular economy, both for the environment and for economic growth. It is a process of innovation and transformation of business models, that affects all subjects of the energy market, namely regulatory authorities, energy generating companies, distribution and supplying companies, end-customers and investors (Figure 1).

Energy resources are facing important supply pressures due to limited stocks and an explosion in demand following increases in population. The first advantage of the circular economy is its capacity to limit this pressure, which otherwise leads to high costs, increased price volatility, and, in the long-run, risks of global shortages.

The circular economy transition has a positive role to play, including in the fight against climate change, and atmospheric pollution. This is the case for recycling because manufacturing recycled products rather than new products lead to fewer CO₂ emissions.

Therefore, by reducing waste at every stage of the value chain, the circular economy could play an essential role in the functioning of the energy market as a whole.

2. THE PLACE OF THE CIRCULAR ECONOMY IN NATIONAL ENERGY STRATEGIES

The circular economy provides a model which, if implemented correctly, would go much further than minimizing waste. Effective cycling of the many materials our society discards would enable us to rebuild our natural assets—soil and soil quality in particular—so crucial to continued prosperity [21, p. 14].

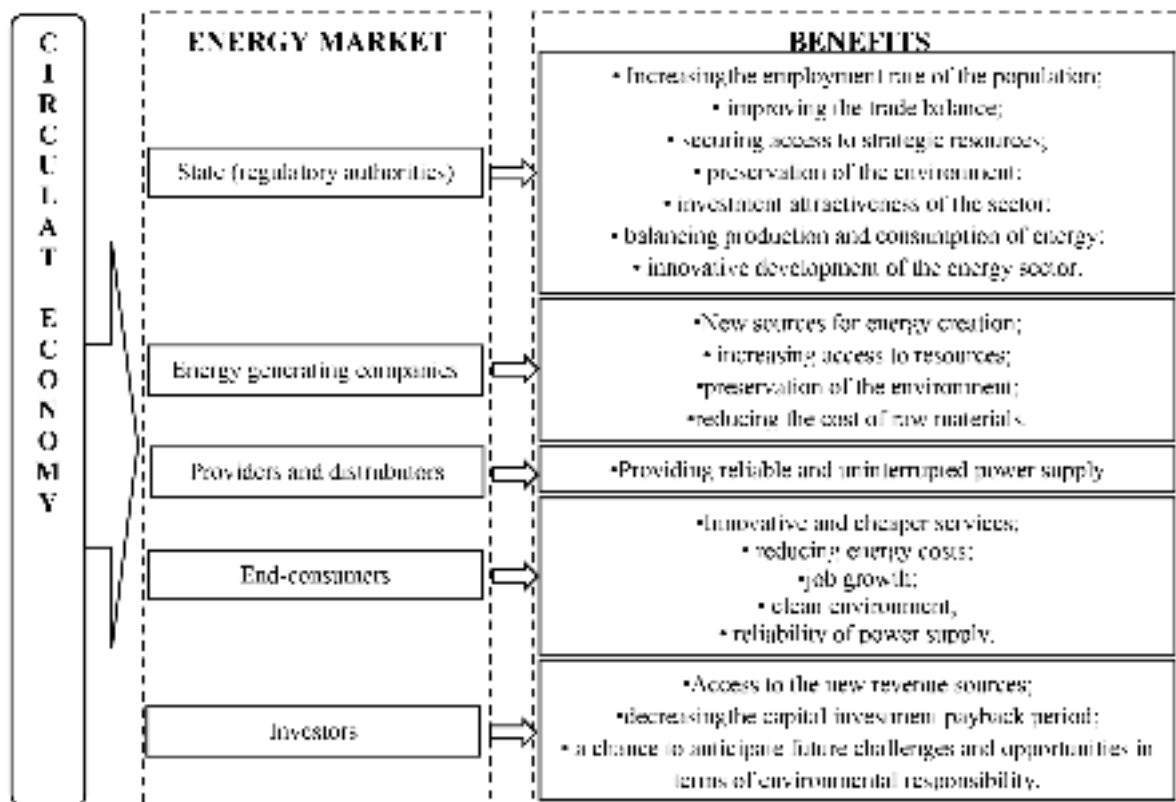

Figure 1. Benefits of the circular economy for subjects of the energy market

Source: authors' work

It should be noted that energy in the circular economy has five active research fields [22]:

- Resources: This active field focuses on the development of production systems that utilise biomass, and consequently land, water and other resources, in efficient and sustainable ways;
- Industrial combustion and gasification processes: In this active field, the work is focused on optimisation of combustion and gasification processes – including flash pyrolysis – from the perspective of efficiency, and investment and maintenance cost, as well as emission control;
- Biochemical processes: The research within this active field is focused on developing new and existing biochemical processes that sustainably can produce products derived from biomass;
- Carbon capture processes: This active field is focused on the development of new, efficient technologies that capture and treat carbon dioxide emissions from industrial combustion processes;
- Chemical processes and process integration: The technologies and chemical processes developed within this active field will allow the energy-intensive industries to significantly increase the energy

efficiency of their core processes as well as converting residual streams to high-value products.

Additionally, the increase in the use of alternative forms of energy stimulates the availability of energy for the most remote corners of the planet, increases national energy security, and minimizes the impact of climate change by reducing greenhouse gas emissions through decarbonisation of energy supplies.

At the national level, a bundle of strategies and tools is available to public authorities to support the shift towards inclusive, resource-efficient and pollution-free economies.

The Chinese government was one of the early adopters of the concept, making the transition towards the circular economy a national policy already in the 11th five-year plan. The plan intended to promote resource saving and to preserve the environment and achieve a harmonious balance of economic growth, resources as well as the population and the environment [23, p. 4].

According to International Energy Agency (IEA) statistics, China is the world leader in coal production (44.6% of world production). This, accordingly, determines coal as the main source of energy in the process of generating electricity. At the same time, the government concentrates its efforts on the development of the circular

economy at large and medium-sized enterprises in major energy-consuming industries, including electric power generation and coal mining. Thus, the regulation, which aims to stimulate the utilisation coal ash, took effect in 2013. By introducing stricter environmental policies the Chinese central government intends to reduce the environmental impact and improve the sustainability of the country's economy. China, once the world's biggest polluter, is now the world's largest backer of green energy [24].

However, in practice, only a minority of national and industry standards are mandatory; the others are voluntary standards that industry is merely encouraged to adopt. Therefore, irrespective of the content of these standards, their effectiveness is too limited to serve as a strong control to the practices of coal-fired power plants. This is one of the main reasons why it is very difficult for China to make any major headway in preventing coal ash pollution.

Within the EU, the circular economy is also gaining momentum. In December 2015, the European Commission presented an EU Action Plan for the circular economy, which addressed the whole product lifecycle from design and production through consumption and waste management. This Action Plan formed part the Circular Economy Package, which included proposals to revise key elements of the EU waste acquires: the Waste Framework Directive, the Landfill Directive, the Packaging Directive, and the Directives on end-of-life vehicles, batteries and accumulators, and waste electrical and electronic equipment (WEEE) [25].

In January 2017, the European Commission published guidelines on the role of waste to energy in the circular economy [26]: these underlined that waste to energy facilities can play a positive role. EU waste policy aims to ensure that waste is used wherever possible as raw material to make new products. Recycling is important for EU members because they are dependent on imports of scarce raw materials, and recycling provides EU industries with essential supplies recovered from waste [27, p. 6]. Therefore, all the EU member countries classify coal combustion wastes (CCWs) as non-hazardous and interpret the EU regulations into their own domestic legislation. For example, the Netherlands recycles 100 per cent of its coal ash because landfill is not allowed in the country. In Germany, where around 10 million tonnes of coal ash are produced per year, around 97 per cent is re-used, with the rest stored only on a temporary basis [28]. However, the level of development of the circular economy varies greatly from one European country to the other depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic context.

Unlike EU countries, there was a lively debate in the USA about recycling the CCW. The decision by the Environmental Protection Agency to revisit the potential classification of CCWs as a hazardous material in 2008 led to a steady downturn in total utilization through 2014. On 19 December 2014, the Agency once again expressed its support for beneficial use activities.

It should be noted, that coal was the second-largest energy source for U.S. electricity generation in 2017 — about 30%. But coal consumption in power industry since 2007 has been decreasing each year. As a result, it has decreased by 36% over 10 years (from 1045.1 million tonnes in 2007 to 664.7 million tonnes in 2017).

Notwithstanding President Trump's decision to revive the American coal industry, according to IEA, electric coal consumption in power sector is expected to decline more than 10 percent, within the next five years. Instead, the consumption of all other sources of energy, especially gas, due to the decrease in prices for it, will increase significantly.

Moreover, in order to support the American coal industry, D. Trump announced 1 June 2017 that the United States would withdraw from the Paris climate accord, weakening efforts to combat global warming.

Consequently, focusing on the inexpedient development of thermal power generation, the US government ignores the consideration of other weighty solutions relating to the energy market, especially nuclear power regulation.

The USA is the world's largest producer of nuclear power, accounting for more than 30% of worldwide nuclear generation of electricity. For countries that use a large amount of nuclear energy, a spent fuel is a major problem because it has to be either recycled or disposed of. The USA has 99 nuclear power reactors in 30 states, but there are no nuclear fuel reprocessing plants are now operating, though three have been built. The first, a 300 t/yr plant at West Valley, New York, the second was a 300 t/yr plant built at Morris, Illinois, the third was a 1500 t/yr Purex plant at Barnwell, South Carolina. However, plants were shut down due to changes in government policies which ruled out all US civilian reprocessing as one facet of US non-proliferation policy.

In return, in May 2017 \$150 million was allocated to restart licensing activities for siting interim storage at Yucca Mountain. Yucca Mountain in Nevada is the sole initial repository of high-level wastes. By 2020 the inventory of used fuel awaiting disposal is expected to be 88000 tonnes.

Therefore, in the United States, the possibility of reprocessing of used fuel is excluded. But it should be noted

that reprocessing used fuel to recover uranium (as RepU) and plutonium (Pu) avoids the wastage of a valuable resource. Both can be recycled as fresh fuel, saving up to 30% of the natural uranium otherwise required. Thus, this contributes to national energy security. A secondary reason is to reduce the volume of material to be disposed of as high-level waste to about one-fifth. In addition, the level of radioactivity in the waste from reprocessing is much smaller and after about 100 years falls much more rapidly than in used fuel itself [29].

Hence, in the United States, there is at present no fed-

eral mechanism dealing with the circular economy as a whole. The degree to which various circular economy initiatives are adopted very much depends on each State: California - probably the most advanced State in this regard - introduced a zero-waste objective into its legislation in 2002. Other States have launched no particular initiatives [20].

Despite US policy, some other states of the world (France, United Kingdom, Russia, Japan, India) chose to reprocess and recycle these materials (Table 2).

Table 2

WORLD COMMERCIAL REPROCESSING CAPACITY [29]

Type of fuel	Reprocessing facility	Capacity (tonnes per year)
LWR (light-water reactor) fuel	France, La Hague	1700
	UK, Sellafield (THORP)	600
	Russia, Ozersk (Mayak)	100
	Japan (Rokkasho)	800* (expected to start operation in 2021)
	Total LWR (approx.)	3500
Other nuclear fuels	UK, Sellafield (Magnox)	1500
	India (PIWR, 4 plants)	330
	Japan, Tokai MOX	40
	Total other (approx.)	1870
Total civil capacity		5370

Moreover, Japan is planning to start up a major (800 t/yr) plant at Rokkasho in 2021. The AEC fuel cycle sub-committee had noted that in each case reprocessing and recycle of used fuel is economically much better – by about 20% – than direct disposal. In May 2016 Japanese parliament passed a bill aimed at “taking measures necessary for the steady implementation of the reprocessing of used nuclear fuel”.

It should be noted that in Japan, transition to the circular economy is considered as a way of compensating for the country’s lack of natural resources and scarcity of space, because Japan has no indigenous uranium and buy it from Australia, Canada, Kazakhstan and elsewhere. It is based on the 3-Rs (reduce, reuse, recycle) and the desire to create a “Sound Material Cycle Society”: that is a society in which the consumption of natural resources is preserved and the environmental impact reduced through the application of a 3R approach to wastes.

France, EU’s largest producer of nuclear power, chose the closed fuel cycle at the very beginning of its nuclear program. In France, spent fuel from that country’s 58 nuclear power plants is shipped to a recycling facility at Cap La Hague. As a result, France today generates 80 percent of its electricity needs with nuclear power, about 20% of it generated through recycling. Moreover, La Hague pro-

vides about 11000 jobs and about \$600million for the local economy.

In the conditions of integration of the united power system of Ukraine into the pan-European energy grid ENTSO-E there are a number of economic, political and technological risks. In these conditions, the main thing is to harmonize the approaches to implementing the principles of the circular economy in the functioning of the electricity market.

Necessary legislative requirements that will stimulate the production of renewable energy and provide priority for development for such enterprises. The current situation in the field of energy regulation, when DTEK’s thermal power plants receive subsidies, is unacceptable. The corruption component of such a decision demobilizes alternative energy producers and disrupts work carried out in this direction.

A reasonable approach to the calculation of electricity tariffs, taking into account the investment component, can become a leverage that will stimulate the development of the energy sector of Ukraine on the basis of the circular economy.

Conclusions. The results of the study proved that the circular economy comes already true in national energy strategies and concerns mainly reprocessing and recycle

of used fuel, such as coal combustion waste and nuclear fuels; yet the core aspects of the circular economy varies depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic and politic context. Thus, despite the promising state of sustainability in the energy industry, there is clearly room for improvement for different countries and Ukraine in particular.

The scientific novelty of this study is the definition of

potential economic benefits of circularity in the energy industry, which, unlike the existing ones, takes into account the subject-functional structure of the energy markets. It enables to consider its significance for each economic entities acting on the energy market of every hierarchical level.

The authors see potential need in research in the identification of factors which stimulate the development of the circular economy in the energy industry.

REFERENCES

- [1] **Gore, A.** (2006). *An inconvenient truth: The planetary emergency of global warming and what we can do about it*. Emmaus, PA, US: Rodale Press.
- [2] Kopnina Helen & John Blewitt (2015). *Sustainable business: Key issues*. Routledge, Oxon.
- [3] United Nations World Commission on Environment and Development, ed. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- [4] **Welford, R.** (1995). *Environmental Strategy and Sustainable Development: Challenges for Business into the 21st Century*. London, Routledge.
- [5] **Hahnel, R.** (2010). *Green Economics: Confronting the Ecological Crisis*. New York, NY: M. E. Sharpe.
- [6] **Cato M.** (2009). *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice*. London: Earthscan, 224 p.
- [7] **Lacy, P., Rutqvist, J.** (2015). *Waste to Wealth - The Circular Economy Advantage*. Palgrave Macmillan, New York, NY.
- [8] **Ghisellini, P., Cialani, C., and Ulgiati, S.** (2016). A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production* 114, 11-32.
- [9] **Preston, F.** (2012), "A Global Redesign? Shaping the Circular Economy", Briefing Paper, London: Chatham House.
- [10] **Stern, N., S. Peters, V. Bakhshi, A. Bowen, C. Cameron, S. Catovsky, D. Crane, S. Cruickshank, S. Dietz, N. Edmonson, S.-L. Garbett, L. Hamid, G. Hoffman, D. Ingram, B. Jones, N. Patmore, H. Radcliffe, R. Sathiyarajah, M. Stock, C. Taylor, T. Vernon, H. Wanjie, and D. Zenghelis** (2006), *Stern Review: The Economics of Climate Change*, HM Treasury, London.
- [11] UNEP (2012). *Responsible Resource Management for a Sustainable World: Findings from the International Resource Panel*. Retrieved from <http://www.resourcepanel.org/reports/responsible-resource-management-sustainable-world>
- [12] BIO Intelligence Service, Institute of Social Ecology, & Sustainable Europe Research Institute (2012). *Assessment of resource efficiency indicators and targets*. Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/enveco/resource_efficiency/pdf/report.pdf
- [13] UN Environment (2011). *Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel*. Retrieved from http://www.gci.org.uk/Documents/Decoupling_Report_English.pdf
- [14] OECD (2017). *The macroeconomics of the circular economy transition: a critical review of modelling approaches environment directorate environment policy committee*. Retrieved from [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPRPW/WPIEEP\(2017\)1/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPRPW/WPIEEP(2017)1/FINAL&docLanguage=En)
- [15] UN Environment (2017). *Assessing global resource use: A systems approach to resource efficiency and pollution reduction United Nations Environment Programme*. Retrieved from http://www.resourcepanel.org/sites/default/files/documents/document/media/assessing_global_resource_use_full_report_final_web_281117.pdf
- [16] European Environment Agency (2016). *Circular economy in Europe: Developing the knowledge base*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. No 2/2016, 42 pp.
- [17] Het GroeneBrein. *Circular Economy*. Retrieved from <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/kenniskaart/circular-economy/>
- [18] Business Sweden (2017). *Circular economy in China: opportunities for companies*. Retrieved from https://www.business-sweden.se/contentassets/c5d6f8e5acc041aca5f7187920559930/circular-economy-in-china.-report-v.1.0_final.pdf
- [19] **Rizos, V., Tuokko, K., Behrens, A.** (2017). *The Circular Economy: A review of definitions, processes and impacts*. CEPS Research Report No 2017/09.

- [20] The circular economy: reconciling economic growth with the environment. Policy Paper, 2016. Institut Montaigne <http://www.institutmontaigne.org/ressources/pdfs/publications/policy-paper-circular-economy.pdf>
- [21] Ellen MacArthur Foundation (2013). Towards The Circular Economy. Vol. 2: Opportunities for the consumer goods sector. 115 pp.
- [22] **Berndes, G., Seemann, M.** (2016). Energy in a Circular Economy Retrieved from <https://www.chalmers.se/en/areas-of-advance/energy/profiles/ece/Pages/default.aspx>
- [23] **Feng, Z., Yan, N.** (2007). Putting a circular economy into practice in China. Sustain Sci, 2.
- [24] **Qi, J., Zhao, J., Li, W., Peng, X., Wu, B., Wang, H.** (2016) Development of Circular Economy in China. SSAP and Springer Science, Singapore.
- [25] **Katrakis, E.** (2016). EU policymakers must reinforce the circular economy package. Retrieved from https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/partner_article/euric/eu-policymakers-must-reinforce-circular-economy-package
- [26] European Commission (2017). Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The role of waste-to-energy in the circular economy. Retrieved from <http://ec.europa.eu/environment/waste/waste-to-energy.pdf>
- [27] European Commission (2010). Being wise with waste: the EU's approach to waste management. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 20 pp.
- [28] Power engineering international (2015). Best practices for managing power plant coal ash. Retrieved from <https://www.powerengineeringint.com/articles/print/volume-23/issue3/features/managing-coal-ash.html>
- [29] World Nuclear Association [Official website]. Retrieved from <http://www.world-nuclear.org>

**საავიაციო ტრანსპორტის მიერ მიწის გამოყენების საკითხები
უკრაინაში: არსებული მდგომარეობა და განვითარების სტრატეგია**

**THE LAND USE OF AVIATION TRANSPORT IN UKRAINE:
CONTEMPORARY STATUS AND DEVELOPMENT STRATEGY**

ირინა ნოვაკოვსკაია,

ე.მ.დ.კიევის ეროვნული

საავიაციო უნივერსიტეტის პროფესორი, უკრაინა

ლილია სკრიპნიკი,

პროექტის კვლევითი ჯგუფის წევრი, უკრაინა

IRYNANOVAKOVSKA,

Kyiv National Aviation University

Professor, Ukraine

LILIA SKRYPNYK

Research team member of project, Ukraine

ABSTRACT

Globalization of the modern world economy requires a new level of development of the world economy. Therefore, construction a strong national economy should take into account the economic changes taking place not only in Ukraine but also in the world. Particular attention in this regard should be given to the development of the aviation industry. Using the aviation transport service has many benefits. There are the possibility of reducing the route, the operation of the year round, the possibility of delivery of goods in hard-to-reach areas, fast and convenient passenger transportation. This type is beyond comparison to other modes of transport on the speed of passengers' delivery and cargo urgent long distances.

And along with seemingly positive achievements, aviation transport has been and remains a large-scale source of harmful factors in the environment, making it necessary to develop and implement a comprehensive program of ecological safety.

Feature of aviation transport land use is the concentration in a small area of land large number of objects and structures of different functions that ensure the operation of aviation transport and require appropriate planning areas of aerodromes and airports. Based on that airfield relating to strategic facilities and airport terminal is considered the object of investment, aviation transport division of land by ownership (state, municipal, private) and type of use (concession, lease, superficies, easement) is pretty complex and extremely important task of land management of the respective territories.

Restricting land-use aviation transport at airports, surrounding areas cover large areas of land. According to the definition of the Aviation Code (Article 69), within the territory of the for aerodrome territory, the placement of landfills, the construction of facilities that contribute to the massive accumulation of birds and may pose a threat to air traffic is prohibited.

Consequently, the rapid development of the aviation industry, on the one hand, contributes to the economic development of the national and world economy, and, on the other hand, the rapid growth of the role of aviation transport in people's lives could not but affect the natural environment: the atmosphere, surface water and soil. Therefore, the formation of aviation land-use and the ecological safety is an extremely topical subject of scientific research modern conditions. Their main task is to develop scientific bases and methodological guidelines of formation, operation and management of land potential aviation industry and land management guidelines of air transport facilities.

The National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 is defined the main directions of improving the quality of transport services involves approaching the level of supply and infrastructure to European standards, improve safety and reduce the negative impact on the environment.

Keywords: land use of aviation transport, ecologically safe land use, development strategy.

საშუალო

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესები მოითხოვენ მსოფლიო მეურნეობის დარგების განვითარების ახალ დონეს. სწორედ ამიტომ მყარი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მიზნით საჭიროა გათვალისწინებული იქნას ეკონომიკური ცვლილებები, რომლებიც ხდება არა მარტო უკრაინაში, არამედ მთელ მსოფლიოში. ამ საკითხში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს საავიაციო ტრანსპორტს. საავიაციო ტრანსპორტის უპირატესობებს წარმოადგენს გადაზიდვების მაქსიმალური სისწრაფე; მარშრუტის სიგრძის შემცირების შესაძლებლობა მისი სწორზოვანების გამო; ნებისმიერ სეზონში ფუნქციონირების შესაძლებლობა, ტვირთების მიწოდების შესაძლებლობა რთულად მისაღწევ რეგიონებში და ზესწრაფი და მოსახერხებელი.

ბელი სამეზავრო გადაზიდვები, სხვა სახის ტრანსპორტებთან შედარებით ის უკონკურენტოა შორ მანძილებზე მეზავრებისა და სასწრაფო ტვირთების გავზავნის სისწრაფის მხრივ.

მაგრამ, მიუხედავად ასეთი დადებითი მიღწეებისა ერთის მხრივ, საავიაციო ტრანსპორტი იყო და რჩება გარე სამყაროზე მავნე ფაქტორების ზემოქმედების მასშტაბურ წყაროდ, რასაც მივყავართ ავიასატრანსპორტო საქმიანობის ეკოლოგიური უსაფრთხოების კომპლექსური პროგრამის შემუშავებისა და რეალიზაციის აუცილებლობისაკენ.

ავიასატრანსპორტო მინათსარგებლობის თავისებურებას წარმოადგენს მინის შედარებით ნაკლებ ფართობზე მნიშვნელოვანი რაოდენობის ისეთი ობიექტებისა და სხვადასხვა ფუნქციონალური დანიშნულების ნაგებობების თავმოყრა, რომლებიც უზრუნველყოფენ საავიაციო ტრანსპორტის მუშაობას და მოითხოვენ აეროდრომის და აეროპორტის ტერიტორიების შესაბამის დაგეგმარებას. გამომდინარე იქიდან, აეროდრომი მიეკუთვნება სტრატეგიულ ობიექტს, ხოლო აეროპორტის ტერმინალი კი ითვლება ინვესტირების ობიექტად, საავიაციო ტრანსპორტის მინების განცალკევება საკუთრების ფორმის (სახელმწიფო, კომუნალური, კერძო) და სარგებლობის სახის მიხედვით (კონცესია, იჯარა, სერვიტუტი) საკმაოდ რთულია და მნიშვნელოვანია შესაბამისი ტერიტორიის მინათმონყობისთვის.

სავიაციო ტრანსპორტის მინათმონყობის შეზღუდვები აეროპორტის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოიცავს მინის მნიშვნელოვან ფართობებს. საჰაერო კოდექსის გათვალისწინებით (სტატია 69), აეროდრომის მიმდებარე ტერიტორიებზე ნაგავსაყრელების განთავსება, ნაგებობების მშენებლობა ან განვითარება, ხელს უწყობს ფრინველების მასობრივ თავმოყრას და შეიძლება საფრთხე შეუქმნან საჰაერო მოძრაობას.

ამგვარად, საავიაციო დარგის სწრაფი განვითარება, ერთის მხრივ, ხელს უწყობს ეროვნული და მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას, ხოლო მეორეს მხრივ საავიაციო ტრანსპორტის როლის სწრაფ ზრდას მოსახლეობის ცხოვრებაში, არ შეუძლია არ იმოქმედოს გარე სამყაროზე; ატმოსფეროზე, ზედაპირულ წყლებზე და ნიადაგზე. ამიტომ, თანამედროვე პირობებში, საავიაციო მინათმონყობისა და საავიაციო ტრანსპორტის მინების ეკოუსაფრთხო გამოყენება წარმოადგენს სამეცნიერო კვლევების უაღრესად აქტუალურ თემას. მის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს საავიაციო დარგის მინის პოტენციალის გამოყენების მეცნიერული საფუძვლებისა და მეთოდოლოგიური დებულებების შექმნა, ასევე ფუნქციონირებისა და რეგულირების უზრუნველყოფა საავიაციო ტრანსპორტის ობი-

ექტების მინათსარგებლობისათვის შემუშავებულ მეთოდურ რეკომენდაციებთან შესაბამისობაში.

საკვანძო სიტყვები: საავიაციო ტრანსპორტის მინათსარგებლობა, ეკოლოგიურად უსაფრთხო მინათსარგებლობა, განვითარების სტრატეგია.

INTRODUCTION

Our studies allow to assert that the concept of land-use aviation transport might be regarded as a complex socio-economic and environmental measures and ensuring the regulation of land relations in the aviation industry, rational use and protection of land granted for use and for aerodrome territory.

Among the small number of scientists who have the scientific capacity to develop and implement ways to improve processes and ecologically safe land transport infrastructure, it should be noted N. Bondarchuk [3], Y. Dorosha [13], K. Marintsevu [5], L. Novakovskogo [6], I. Novakovskaya [7,8,9,10], M. Stetsyuk [11], M. Janic [12]. Also we consider and research the scientific publication such authors as D.Babmindru, I. Bystryakov, A. Tretyak, A. Yurchenko, A. Martin, A. Miroshnichenko, William Becker.

Environmental issues aviation industry dedicated to the research of authors such as S. Boychenko [2], A. Zaporozhets [1], I Vysotsky and others.

This scientific potential, as a result of the research which has been carried out by the aforementioned scientists in the integrated assessment, has made it possible to construct the main problems and principles of the formation of efficient, environmentally safe and regulated land use of aviation transport.

METHODOLOGY

The system of Ukraine includes 72 airports and airfields operating at 20 airports, 6 of which are characterized by high levels of economic efficiency in terms of average traffic flow data for the year (Table. 1).

Over the past 11 years the volume of Ukrainian airlines passenger traffic increased by almost 6 times. Such indicators are the result of the expansion of the route network and increasing the flights intensity in both directions possessed of renewal of air strips. But despite all, the stable functioning of 6 airports for such area as of 603 thousand square kilometers, which Ukraine occupies, is unacceptable. After all, according to expert estimates, there should be a modernized, poly functional airport for every 200-300 km of country territory, which in the present condition is not observed in Ukraine [14].

Table 1

THE LIST OF THE BIGGEST UKRAINIAN AIRPORT AND THEIR SHORT CHARACTERISTIC

No in order	Airport name	The amount and the length of the runway	Height above sea level (altitude)	Average passenger traffic for the year (million)
1.	Boryspil International Airport	1. 18L/36R the runway – 4000×60 m 2. 18R/36L the runway – 3500×63 m	– 130 m	10 554 757
2.	International airport "Dnipro"	08/26 the runway – 2841×50 m	– 147 m	276 954
3.	Odessa International Airport	16/34 the runway – 2799×56 m	+ 52 m	1 228 120
4.	Kharkiv International airport	07/25 the runway – 2500 m 08/26 the runway – 1500 m	155 m	806 200
5.	Lviv Danylo Halytskyi International Airport	13/31 the runway – 3305 m	326 m	1080,0
6.	International airport "Kyiv"	08/26 the runway – 2310×15	1179 m	1,851,7004

Source: Author's Development

Consequently, the development and improvement of economically efficient, ecologically safe, regulated spatial planning of aviation transport land use should be based on three main aspects: economic, environmental and legal (Figure 1)

Consider the ecological principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

At this stage of technological progress aviation industry - is the realization of new developments and achievements in the practical aspects of the application.

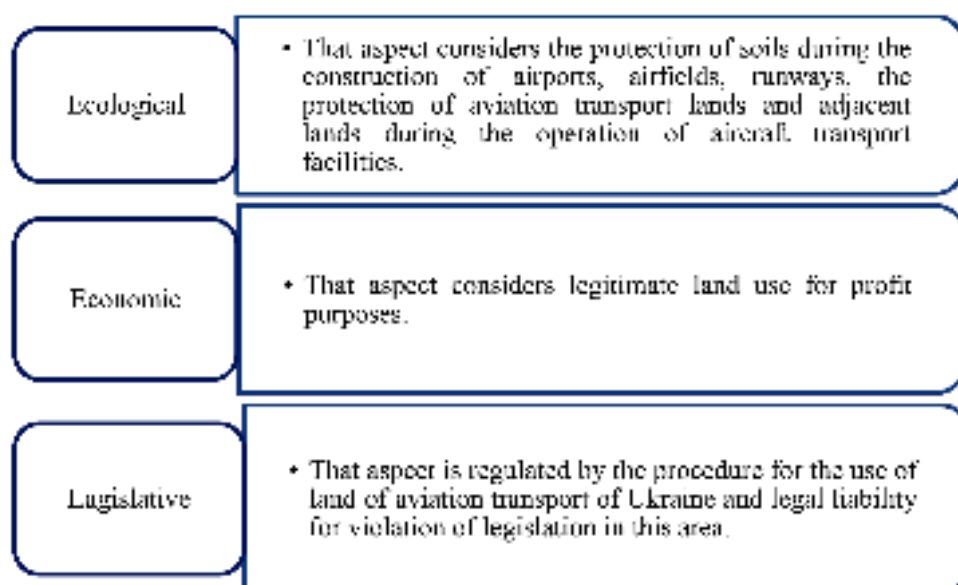

Figure 1. Basic aspects and fundamentals of efficient land use planning for aviation transport

Source: Author's Development

There are the development of new equipment, both on-board and on-board; creation of powerful engines; fleet renewal and new types of design. And along with seemingly positive achievements, aviation transport has been and remains a large-scale source of harmful factors in the environment, making it necessary to develop and implement a comprehensive program of ecological safety.

The legislation in the field of environmental protection and ecologically land establishes that transport's enterprises are obliged to rationally use granted the land

parcel. Also they must not infringe the other land users interests (including tenants) to prevent waterlogging, land degradation and pollution of industrial and other waste, untreated waste water, take measures to protect the soil from erosion, and also observe other requirements for the protection of land.

The main local problems arising from the operation of aviation transport are acoustic, electromagnetic, thermal pollution, and emissions, discharges of harmful chemicals in the areas of the location of the airport[2].

Table 2

**THE TYPE OF HARMFUL SUBSTANCE, WHICH ARE GENERATED
BECAUSE OF THE AIRCRAFT ENGINES' WORK AND THE EFFECTS OF THEIR IMPACT**

No in order	Type of harmful chemicals substances	The name of the climatic effect, as a consequence impact	Short characteristics
1.	Carbone dioxide CO ₂	Greenhouse effect	The increase in the level of CO ₂ in the Earth's atmosphere leads to an increase in the greenhouse effect, which can cause irreversible changes in the climate.
2.	Nitrous oxide NO _x , SO _x	The formation of ozone, which is called greenhouse gas	The increase in the level of CO ₂ in the Earth's atmosphere leads to an increase in the greenhouse effect, which can cause irreversible changes in the climate.
3.	Soot and water vapor	Contrails (condensed water paths)	The interconnection of these substances leads to the "contrails" during the flight of aircraft at high altitudes and at minus temperature. That concept means complex of the condensed water paths, or cirrus clouds. Of course, the research nature of this concept has not reached the unconditional, final conclusions yet. But the scientists believe that this effect is close to the concept of greenhouse effect, especially at night, when the temperature of air is lowered.

Source: Author's Development

The listed harmful substances (Table 2) fall into the atmosphere as a result of combustion of fuel by evaporation, leakage and emissions. About 70% of emissions from aircraft engines is carbon dioxide (CO₂), 30% is water vapor (H₂O) [4].

And still the greatest danger in this case are the changes in physical, chemical and biological characteristics of the ecosystem; violation of the course of natural biological processes; the formation of microbiological cleavage resistant even more toxic compounds that contain carcinogenic and mutagenic qualities.

There are spills, sewage and emissions, which are the main sources of soil pollution by hydrocarbons. The penetration of such harmful substances into the soil leads to an active change in the chemical composition and soil structure. It is impossible not to notice that in the first turn

such influence is reflected on the humus horizon, that is, with the increase the amount of hydrocarbons in it, the quality of the soil sharply deteriorates as a nutrient substrate for plants. Consequently, contamination of soil with hydrocarbons of oil and petroleum products leads to a sharp violation of soil microbiocenosis, and a long-term negative effect on soil animals, causing elimination in the intensive pollution zone.

The airport in frastructure compatibility with surrounding territories is critical to flight safety and reducing the risk of crashes. The location, size and configuration of the airport must be consistent with the models of residential, industrial and commercial development. Particular attention needs to installation altitude indicators for nearby developments according to approved national and international norms and standards [3]

Considering the physical and geographical conditions is extremely important for the normal functioning of both the airline and the surrounding areas, especially in the event that the airport is located within a large city. After all, if you do not adhere to such rules and regulations for the landing and operation of the land, there may be a problem with the operation of the airport in general, as it was the case at the Kai Tac Airport, which was located in the special administrative district of the People's Republic of China - Hong Kong. The location of the airport was unusual: it was in lowland, surrounded by mountains and water, and later - residential neighborhoods. In 1958, due to increased demand for air travel was built the new runway 13/31. That new runway was very dangerous and extreme.

In 1993, for example, the Boeing 747 aircraft landed unsuccessfully on a runway, and on the surface of the reservoir, causing significant financial losses by the airline.

Particular attention, when this issue is considered, in more frequent cases influence is given to birds, and in rare cases - wild animals.

Collisions between birds and airplanes are a great danger to aircraft. The most frequent and at the same time dangerous parts of the airplane are exposed to bird strikes:

- The front of the wing: the emergence of dents and holes.
- The forehead glazing of the aircraft: if the collision with the birds happen the forehead glazing of the aircraft is broken or collapsed, and its fragments cause injury to crew members, and in some cases, fatal consequences, uncontrolled airplane and catastrophe.
- The absorption of individual birds or entire flocks by the engine, leading to the destruction of the compressor blades or sharply reduce the flow of air in and as a result of engine failure, fire, failure[16].

Table 3

THE BASIC REQUIREMENTS OF NORMS OBSERVANCE AND RULES IN FORMATION OF AN ECOLOGICAL EFFICIENT COMPONENT RATIONAL LAND USE OF AVIATION TRANSPORT

№ in order	The name of the influence factor	Methods of overcoming the negative factor influence
1.	Harmful impact of aviation transport on the environment as a result of pollution by oil products and the formation of new hazardous chemical compounds	• Implementation of environmental management system at airline companies • Application of aviation alternative fuels • Ecologization of fuel warehouses and airports' lubricants • Providing compulsory environmental expertise of the airline
2.	Dangers to the activity of the airline, aircraft and passengers on the side of the adjacent infrastructure and features of wildlife in certain areas of land use	• Providing mandatory certification of aviation objects for compliance with regulatory requirements • Scientific substantiation of land use planning and forecasting, taking into account the physical and geographical conditions of a particular region. • Conducting an assessment of the bird collision risks with aircraft and the entry of wild animals into the aerodrome territory • Compliance and improvement of the concept of planning of joint airport land use the with infrastructure, vegetation and land use of the adjacent areas to the airport • Compliance, improvement of the rules for reducing the level of birds and wildlife around the airport

Source: Author's Development

Consider the economic principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

In terms of economic factors, effective land use system of aviation transport aims to obtain a certain amount of wealth with minimum capital and energy costs, also maximize the productivity of

natural resources and compliance with environmental safety of the environment.

Operation of the aviation industry is an extraordinary economic contribution to the level of other industries productivity, which is a powerful fixative for their growth.

This effect, in turn, improves the performance of the global economy.

Factors, which are influencing of the aviation operation industry to strengthen foreign economic relations:

- Promotes the strengthening of trade ties and connections;
- Helping the country for consolidate its position in the world market, increasing access to it and increasing globalization of production;
- Stimulation the concentration on a particular type of economic activity on which the state specializes and has the comparative advantages in commercial matters;
- Has a great influence on the increase of the tourist trips level;
- Raising the level of economic efficiency and shortens the delivery time for the so-called «supply chain»;
- The founder ways of investing, both within the country and abroad;
- An incentive to innovate through the promotion of effective network collaboration between companies located in different parts of the globe.

Formation and development of aviation transport land use, as a special industry, requires the study of the peculiarities of economic evaluation regarding the level of efficiency and rationality of the use of this subcategory of land.

Economic evaluation is a very important concept which aims to determine the most optimal for airline labor and capital, profits, damages, the efficient use of labor, material, and especially land resources as implicit territorial basis.

One of the first issue, which shows the economic efficiency of aviation transport land use is the result (profit).

To characterize the concept of «land economics of aviation transport», might use the following definition. Consequently this concept is considered in terms of profit, the use of labor, inputs and contributions to the overall local, regional, national, social and economic well-being, which must made in relation to the unit area of land, and is operated by airport. In this case, the specific economic indicators of aviation transport land use will have the following form (Figure 2).

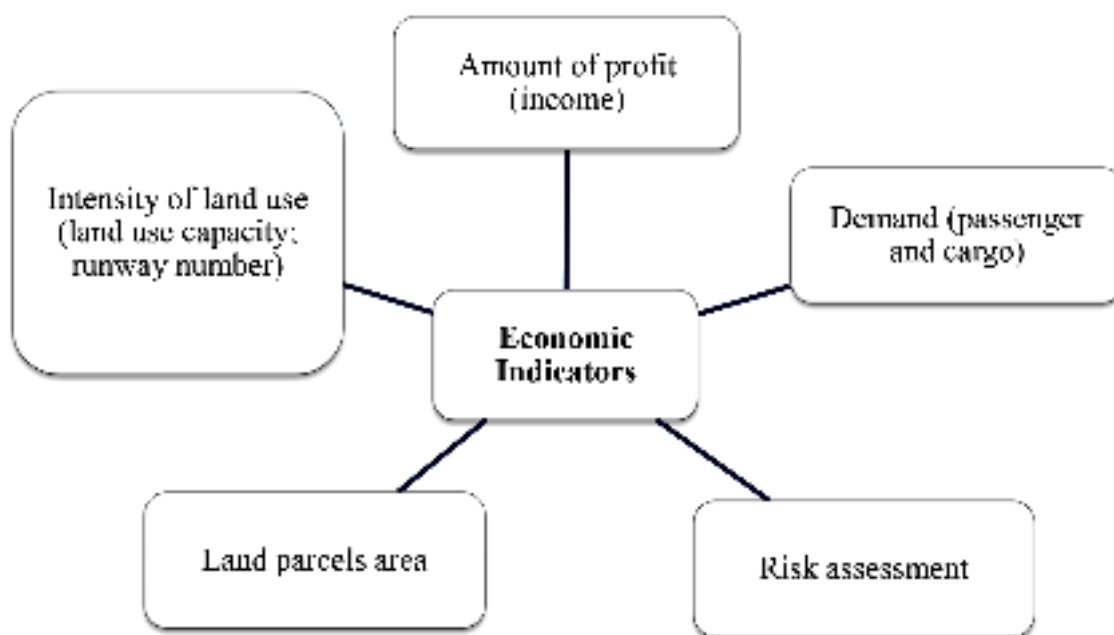

Figure2. Indicators that are key to the cost-effectiveness of aviation transport land-use

Source: Author's Development

The presented economic indicators (fig. 2) characterize the level of efficiency of land use, with compulsory taking into account two important indicators: the area of land and a specific period of time during which the land is exploited, and has a certain amount of profitability.

Consequently, according to the analysis of indicators, the economic efficiency of land use might be estimated using the following formula:

by using the following formula:

$$Eef_{LU} = PR(T) / A(T), \quad (1), \quad [12]$$

Where, Eef_{LU} – the economic efficiency of land use of aviation transport;

$PR(T)$ – the net profit, which is received at operation of the airport for a specific period of time (T) (€ or \$ US / year);

$A(T)$ —a certain amount of land plot area which is used for the needs of aviation transport for a specific period of time.

In any economic activity, it is advisable to consider the level of risks that may arise during the production. In the case of aviation transport, it is necessary to calculate the risks of fatal accidents on aviation enterprises, aircraft crashes, especially for such airport locations where there is a tendency for a high concentration of occupants near the runways. Therefore, insurance risks from accidents to large-scale aviation crashes ought to be calculated according to the following formula:

$$R_{FA} = r_{fac} * p_{fac/ap} * N * P / A_c \quad (2), \quad [12]$$

Where, r_{fac} – the speed of fatal accidents of an aircraft for a specific period of time;

$p_{fac/ap}$ – the indicator of the probability that a crash will occur in the immediate vicinity of the airport in a specific period of time;

N – the number of flights for a specific, estimated period of time;

P – this is the number of population which are living within the limits of a potential accident, an airplane crash around the airport for a certain period of time and occupying a specific area of the land plot;

A_c – this is the area of the land plot that suffered a fatal crash (hectares).

Consider the legislative principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

According to the current land legislative, each of the land categories determines the specific legal regime of using. An important concept that characterizes the legitimate regulation of the use of one or another land is the existence of restrictions on land use.

The essence of the «restriction» notion regarding the land use includes the following main aspects: purpose; mode of use; land servitude; environmental, construction norms and standards for the use and protection of land.

Table 4

RESTRICTIONS ON THE AVIATION TRANSPORT LAND IN ACCORDANCE WITH THE ASPECTS OF THE ESTABLISHED NORMATIVE-LEGAL ACTS

No. in order	Basic aspects of setting the limitation	The limitation, which are set up according to these aspects
1.	Purpose	Aviation transport lands are a subcategory lands of industry, transport, communication, energy, defense and other purposes. Theirs main purpose are the providing of the aviation transport system needs, including the placement of various special objects, structures and equipment.
2.	Mode of use: special construction norms and standards	Special mode of installation and land use in aerodrome territory
3.	Land servitude	Installation of special equipment for aviation needs
4.	Ecologically norms and standards for the land use and land protection (restrictions)	Protective zones

Source: Author's Development

Also one of the important aspects of the restriction notion is the allocation so-called zones of a special mode of use, among which are determined: sanitary, protective, protective zones and runway. This type of restrictions is characteristic of the legal regime for the use of all categories of land.

The legal regime of aviation land is somewhat different from the legal features of other land transport. First operation of the sublines in the interaction of both land and aviation transport. Consequently, the beginning of any activity on the ground, you need to organize a series of planning, designing

processes and prognosticating land of aviation transport.

In contrast to the land of rail, road and maritime transport, for which the harbor strips are diverted, for land of aviation transport is characterized by such objects that are called aerodrome territory and airways.

Features for aerodrome area should be considered in the context of internal and external zoning where the object acts as a control zone, recording quality and quantity of objects and obstacles. This area has clearly defined sizes and locations around the aerodrome over which aircraft manoeuvres during takeoff and landing.

DATA.

The data set is based on information according to provisions of "Ukraine's Aviation Transport Strategy for the period up to 2030"; sources of scientific and technical literature, in particular in the field of aviation ecology; scientific developments of domestic scientists; articles of foreign scientists on economically effective land use of aviation transport; own research and conclusions.

The current global development trend shows that among the 160 world countries, Ukraine's aviation transport system is 61st in terms of logistics efficiency index. This indicator is not the worst among such countries, but the development of the socio-economic sector requires much better and more effective indicators. That, experts say the reason is a small fraction of Ukrainian airlines in the global transport market. This situation does not match the potential, due to its geographical location, level of development, availability of domestic production of aircraft and opportunities for effective spatial land use planning air transport.

For the research stage, the period has been chosen in the term of 2017-2018 year. The decision regarding the mentioned years is based on such arguments. Civil aviation is an important element of change and integration in the modern development and establishment the economic relations system in Ukraine on the so-called «international space». That branch has the particular value for solving socio-economic, political-legal and environmental problems, and belongs to strategically important sectors of the Ukrainian economy. But today the existing potential is not enough. The aviation transport industry is influenced by the growing manifestations of the crisis. This peculiarity applies to virtually all the major components of the aviation industry, aviation, air transport, transport infrastructure. But first of all, it should be emphasized that it is necessary to consider a rather problematic issue regarding economically efficient, ecologically safe, regulated spatial planning of aviation transport land use [9].

EMPIRICAL RESULTS

The basic requirements of norms observance and rules in formation of an ecological efficient component rational land use of aviation transport, which have been considered by authors, are presented in Table 3. Consequently, certain criteria considered aviation transport land-use in the context of its impact on natural ecosystems and on the contrary, the impact of the environment on aviation analyze the basic requirements and compliance regulations in shaping the environmental component of the sphere.

It is necessary to draw attention to the fact that the formation of an environmental factors should be considered from two sides. The first side is the harmful impact of aviation transport on the natural environment. The other side is the dangers to the activity of the airline, aircraft, passengers and on the adjoined infrastructure and features of wildlife in certain areas of land use.

Consequently, the economic side of the formation of effective land-use planning for aviation transport should operate and develop in order to achieve the following objectives:

- Estimation of the cost effectiveness in the allocation of a free land plot for the operation of aviation transport facilities or the calculation of the expediency of extending the territories of the existing airport;
- An assessment of the expediency of expansion the existing airport's territory, for example, for the construction of a new runway;
- Measures for monitoring and comparing the results of land use at different airports, taking measures to avoid problems of incompatible adjacent infrastructure to the land use of a particular airport or vice versa;
- Calculation of the future or current prospect of using land plots, which are occupied by airports.

The most used in the world - the Global Reporting Initiative (GRI), about 80% of the world's public non-financial reports are compiled with their use. They include such important concepts as materiality - that is, the definition of which transactions to consider essential and mandatory for disclosure in the report, and also take into account the interests of not only shareholders, but also all interested parties. In the 20 years since the 90s, the company has earned the status of an expert in this field, which has raised the value of its recommendations to a high standard.

The overall scores of the respondent companies are shown in the Table 3 above. Nestle lacks 6 points it lost in ecological (environmental fines) and social (traumatism cases) to get to the maximum score of 100. The Ukrainian company Roshen was able to get some points in every category (most of them being in economical one), but it clearly lacks a complex approach towards the CSR practices.

Concluding the empirical findings of the respondent companies comparison we can confirm the key role of corporate social responsibility of companies, the peculiarities of which differ for developed market and emerging market countries.

The comparative assessment of corporate social responsibility of Nestlé and Roshen allowed to clarify the range of variational differences and peculiarities of their implementation in the system of criteria: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial.

Authors' have considered and structured kinds of restrictions on the aviation transport land in accordance with the aspects of the established normative-legal acts in Table 4.

In Ukraine, this is a problem regarding the delimitation and regulation of legitimate land use in the case of aerodrome territories. At first, the State Land Cadaster does not have information and digital data on the distribution of aerodrome territories. Secondly, because certain airports are located within large cities, the distance between the aerodrome territories does not coincide with national, international norms and rules. In addition, the land legislation of Ukraine clearly defines the provisions regarding the necessity of introducing land use restrictions as an object of the State Land Cadaster [10].

Ukraine is a member of the International Civil Aviation Organization. Compliance with all requirements of legal documents Convention concerning the organization of aviation, including an effective, legitimate forecasting and planning spatial development is imperative in maintaining the integrity of natural ecosystems, not only within the state, but also contributes to economic growth and development world aviation infrastructure. Moreover, from 2015, Annex 15 to the Convention on International Civil Aviation, states, airports, airports (airports) of which are constantly accepting flights of international airlines must have clear digital data on aerodrome territories to be included in the state registers, in case of Ukraine to the State Land Cadastre. The main objective of this requirement is flight safety, through the use of more accurate aeronautical information and monitoring of the environment.

CONCLUSION

The issues of planning and prognostication land use aviation transport are considered in positions of "Ukraine's aviation transport strategy for the period up to 2030". At the moment, one of the fundamental principles for the practical application of this strategy is the unconditional need for the use of land-resource potential, or spatial basis, which is reflected in special measures and methods of influence [15].

According to the analysis and research, which was carried out, the strategy for the development and implementation of efficient, rational, dynamic land use of aviation transport should be aimed at the following directions:

1. Adherence and improvement of economic, environmental and legal principles formation of effective land use planning for aviation transport, needs:

- Implementation of environmental management system at airline companies
- Application of aviation alternative fuels
- Ecologization of fuel warehouses and airports' lubricants
- Providing compulsory environmental expertise of the airline
- Estimation of the cost effectiveness in the allocation of a free land plot for the operation of aviation transport facilities or the calculation of the expediency of extending the territories of the exiting airport;
- Calculation of the future or current prospect of using land plots, which are occupied by airports;
- Consideration and observance of the legal regime for aviation transport land use;
- Adherence and all requirements fulfillment of the Convention normative legal documents of the International Civil Aviation Organization, regarding the aviation activities organization, in particular, effective, lawful forecasting and planning of spatial development, which is a prerequisite for preserving the integrity of natural ecosystems, not only within the limits of its state, but also contributing to the economic growth and development of world aviation infrastructure

2. The development of more specific methods state regulation of legal regime land use aviation transport, in particular non-target use or illegal land construction around the airports and also observance of restrictions of high-rise building within a radius of 50 km at the aerodrome territories

3. Providing of growing touristic and business potential of Ukrainian capital through the building up the International airport "Kiev" (Zhulyany) (in particular the extension and amplification of the runway for the reception without restrictions of aircraft A321/B737-900) or projection the new modern International airport in the Kiev district, also development of access roads and high-quality ground connections by different type of civic transport;

4. Conducting an inventory of airports (airfields) lands for the purpose of their preservation and use for «low-cost» traffic and / or general aviation;

5. Regulation of measures to implement an integrated approach to airport reconstruction taking into account the needs for high-speed land transport

links between airports and settlements, in particular, the development of modern transit infrastructure at Boryspil

International Airport, by reducing the share of net profit (income) deducted to the state budget.

REFERENCES

- [1] **Boichenko, S., Zaporozhets, O.** (2017), Transport ecology manual, Center for Educational Literature, Kyiv, 508 p.
- [2] **Boichenko, S. V., Radomskaya, M. M., Chernyak, L. M.,** (2014), Aviation Ecology, NAU, Kiev, 152p.
- [3] **Bondarchuk, N.** (2009), Concept and characteristics of land of aviation transport and their legal regime, Ph.D. Thesis, VM Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine, 181 p.
- [4] **Kulik, M. S., Aksenov, O. F., Yanovsky L. S.,** (2015), Aviation chemotology: fuel for aviation engines. Theoretical and engineering basics of application, NAU, Kiev, 560 p.
- [5] **Marintseva K.** (2014). Scientific fundamentals and methods of ensuring the effective functioning of air transport systems: monohrafiya. Kyiv: NAU.
- [6] **Novakovskii, L.** (2007), Socio-economic problems of modern land use, Harvest, Kyiv, 276 p.
- [7] **Novakovska I. O.** (2018). Land degradation of metropolises: assessment and problems of localization.– Balanced nature management, 3, 139-147.
- [8] **Novakovska I. O.** (2018). Optimization of land use system. Ekonomist.– Ekonomist, 3, 27-32.
- [9] **Novakovska, I.** (2016). Urban Land Management: Monograph. Kyiv: Agrarnaya Nauka. [in Ukrainian].
- [10] **Novakovska Iryna, Skrypny Liliia.** Ecological safety of land resources for integrated development of national aviation network in the context of European integration[collective monograph]/ Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola, ISMA University, Riga, Latvia, 2017. – Vol. 2, – p.50-59
- [11] **Stetsyuk, I.O., Skrypnyk, L.R.** (2018), Management priorities of land resources use in the context of the airports and infrastructure operation, Land system, cadastre and land monitoring, No. 2, pp. 33-41.
- [12] Analyzing, modeling, and assessing the performances of land use by airports. International Journal of Sustainable Transportation.[online] Available from:<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15568318.2015.1104566?needAccess=true>
- [13] Topical issues of land evaluation in the field of land surveyors [online] Available from.: <https://nubip.edu.ua/node/29069>
- [14] Airports of Ukraine. Assessment of the status and development proposals [online] Available from: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-78262445>
- [15] About the approval of the Ukrainian aviation transport strategy for the period up to 2030[online] Available from: <https://mtu.gov.ua/projects/166/>
- [16] Birds and humans [online] Available from.: http://pernatidruzi.org.ua/ptakhy_litaky.html

ახალი საპენსიო რეფორმის შუქ-ჩრდილები საქართველოში

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF NEW PENSION REFORM IN GEORGIA

ლამარა ჟოქიაური,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ეკონომიკური კვლევების ეროვნული ინსტიტუტის
წამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი, ბათუმი, საქართველო

LAMARA QOQIAURI,

Doctor of Economics, Professor. Leading
Scientist- Collaborator of the Institute
of Economic Researches, Batumi, Georgia

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია დაგროვებითი საპენსიო სისტემაზე გადასვლის წინაპირობები, მისი განხორციელების აუცილებლობა და შესაძლებლობები ჩვენს ქვეყანაში. გადმოცემულია საპენსიო უზრუნველყოფის მსოფლიოში მიღებული მნიშვნელოვანი მოდელები, კერძოდ: ტრადიციული-სოლიდარული ანუ სოციალური საპენსიო მოდელი; დაგროვებითი პრინციპზე დაყრდნობით ანუ ინდივიდუალური ხასიათის მოდელი. შრომაში ძირითადი აქცენტი გამახვილებულია დაგროვებითი საპენსიო სისტემის კონცეფციებზე; წარმოდგენილია საქართველოში მისი განხორციელების სქემა, მოდელირებული პენსიების ძირითადი დამკვეთები. შესწავლილი თეორიული და პრაქტიკული მასალის განზოგადების საფუძველზე აქვე წარმოდგენილია დადებითი და უარყოფითი მოსაზრებები მიმდინარე საპენსიო რეფორმის შესახებ, მოცემულია დაგროვების სოციალურ-ლიბერალური საპენსიო მოდელის დანერგვის ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: დაგროვებითი პენსია, პენსია, საპენსიო მოდელი, საპენსიო რეფორმა, ინფლაცია, სოციალური ფონი, კონსერვატიული მოდელი, შერეული მოდელი, დანაზოგი.

ABSTRACT

In the article it is discussed preconditions of moving to accumulating pension system, the necessity and possibilities of its fulfilling in Georgia. The article presents important models about providing pension adopted in the world; traditional – solidary or social-pension model; based on accumulating principle or model of individual character. In the article it is highlighted conception of accumulating pension system; its fulfilling scheme in Georgia, main allowances of modelled pensions. On the basis of generalization of studied theoretical and practical material the work shows positive and negative opinions about current pension reform. It is analyzed inculcation of social-liberal pension model.

Key words: accumulating pension, pension, pension model, pension reform, inflation, social background, conservative model, mixed model, savings.

1. შესავალი

ჩვენს ქვეყანაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საპენსიო რეფორმის განხორციელება დაიწყო. მისი უმთავრესი მიზანია პენსიონერების ღირსეული ფინანსური სიბერით უზრუნველყოფა და ეკონომიკური მხარდაჭერა საჭირო დროს ფინანსური ინვესტიციების განხორციელებით. ვინაიდან მისი მოქმედების შედეგებს ქვეყნის მოსახლეობა და ეკონომიკა ათწლეულების შემდეგ იგრძნობს, აღნიშნული საკითხის შესწავლა, მისი გატარების შუქ-ჩრდილების გაანალიზება მეტად აქტუალურია.

როგორც ცნობილია, რეფორმაში მონაწილეობა 40 წლამდე მოქალაქეებისათვის სავალდებულოა. აღნიშნული გარემოება ეკონომისტებში პოლემიკის საგანი გახდა, თუმცა ხაზგასასმელია, რომ მსგავსი კომპონენტი აღმოსავლეთ ევროპაში განხორციელებულ სხვა საპენსიო მოდელებშიც გვხვდება. ლიტვასა და პოლონეთში 30 წლამდე პირებისათვის არის დაზოგვა სავალდებულო, შედარებით მაღალია ბულგარეთში, სადაც ასაკობრივი ცენზი 42 წლია.

ძირითადი არგუმენტი, თუ რატომ უნდა იყოს დაზოგვა გარკვეულ ასაკამდე სავალდებულო, გამომდინარეობს მომავალზე ორიენტირებული მიდგომიდან, რომ ახალი თაობა მომავალში რაც შეიძლება ნაკლებად იყოს დამოკიდებული სოლიდარულ საპენსიო სისტემაზე და მათი საკუთარი პენსიის უზრუნველყოფა თავად შეძლონ.

არსებული საპენსიო სისტემის და დაგეგმილი რეფორმის ეფექტიანობის შესაფასებლად გავეცანით ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის საპენსიო სისტემებს, საპენსიო რეფორმის სქემას, რა შემთხვევაში და როგორი პრინციპით მიიღებენ მოქალაქეები დაზოგილ თანხებს; სტატიაში გა-

მახვილებულია ყურადღება საპენსიო რეფორმის მომზადების, გატარებისა და მოსალოდნელი შედეგების დადებით და უარყოფით მხარეებზე; სტატი-აზე მუშაობის პროცესში ფართოდ გამოვიყენეთ ქართული ეკონომიკური ლიტერატურის უახლესი მასალები დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის მომზადების, გატარების და შესაძლო შედეგების შესახებ.

1. ძირითადი ნაწილი

2.1 დაგროვებითი პენსია საქართველოში, ზოგადი მიმოხილვა

საქართველოში დაგროვებითი საპენსიო სისტემაზე გადასვლა ხორციელდება. ამაზე საუბარი ჯერ კიდევ რამდენიმე წლის წინ დაიწყო, თუმცა დღესდღეობით ის უკვე ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიულ დოკუმენტში - საქართველო 2020-ში არის ასახული. მნიშვნელოვანია, თითოეულ ჩვენგანს ნათლად ჰქონდეს გაცნობიერებული, რას გულისხმობს დაგეგმილი რეფორმა და მოგვითხროს თუ არა ის რეალურ კეთილდღეობასა და უზრუნველ სიბერეს. ამ თემაზე შესაძლოა მრავალი სტატია ან ბლოგი ვნახოთ, თუმცა მათი უმრავლესობა ვინრო პროფესიულ ჯგუფზეა გათვლილი და არა მოქალაქეთა დიდ ნაწილზე [სუბელიანი ა. 2018].

იმისთვის, რომ გავაანალიზოთ არსებული საპენსიო სისტემა და დაგეგმილი რეფორმის ეფექტიანობა, მნიშვნელოვანია ვიცნობდეთ იმ მოდელებს, რომელთა მიხედვითაც უზრუნველყოფილია პენსია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. თითოეულ ქვეყანას საპენსიო უზრუნველყოფის განსხვავებული სისტემა აქვს, თუმცა მათი უმრავლესობა შეგვიძლია სამ ძირითად კატეგორიაში გავაერთიანოთ. პირველი, ტრადიციული მოდელი ჩვენთვის ყველაზე მეტად ნაცნობია. მას სხვადასხვა წყაროში მოიხსენიებენ როგორც სოლიდარულ და ასევე, როგორც სოციალურ საპენსიო სისტემას. ეს მოდელი გულისხმობს შრომის ბაზარზე მყოფი მოსახლეობის მიერ გადახდილი გადასახადებიდან საპენსიო ხარჯების უზრუნველყოფას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ადამიანები, რომლებიც ვმუშაობთ და ვიბეგრებით, ავტომატურად ვარჩენთ ქვეყნის ასაკოვან მოსახლეობას. საქართველოში, შეზღუდული რესურსებიდან გამომდინარე, არსებული სისტემა მიმართულია მოხუცებულთათვის მხოლოდ მინიმალური სოციალური დახმარების აღმოჩენისკენ და ვერ უზრუნველყოფს მათ რეალურ კეთილდღეობას.

ტრადიციული საპენსიო მოდელის პრობლე-მურობაზე საუბარი 90-იან წლებში დაიწყო. ამ მხრივ პირველი სიღრმისეული ანალიზი 1994 წელს წარმოადგინა მსოფლიო ბანკმა პუბლიკაციაში Averting The Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth. ამავე ნაშრომში დაისვა საკითხი არსებული სისტემის რეფორმირების აუცილებლობასთან დაკავშირებით. მას შემდეგ არაერთმა ქვეყანამ განახორციელა საპენსიო რეფორმა. შესაბამისი ცვლილებები საქართველოშიც სწორედ მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციის საფუძველზე და მისი მხარდაჭერით იგეგმება.

დღეს არსებული, ტრადიციული მოდელის კრიტიკისთვის ადგილობრივ დონეზე გამოდგება ის არგუმენტიც, რომ თანაფარდობა შრომისუნარიან მოსახლეობასა და პენსიონერებს შორის დღით-იდღე იცვლება. ყოველწლიურად იზრდება პენსიონერების რაოდენობა და გაეროს პროგნოზების გათვალისწინებით, საქართველოში ეს რიცხვი 2030 წლისთვის დაახლოებით მილიონს მიაღწევს, 2050 წლისთვის კი მოსახლეობის მეოთხედს შეადგენს. ეს ნიშნავს, რომ რამდენიმე ათწლეულში არსებული მოდელით პენსიონერთა უზრუნველყოფა მხოლოდ საბიუჯეტო სახსრებით ყველაზე “გულუბნა” მთავრობასაც კი ძალიან გაუჭირდება.

გასათვალისწინებელია, რომ პენსიის ზრდა არათუ კეთილდღეობის ზრდისთვის, არამედ მისი შენარჩუნებისთვისაც კი აუცილებელია – მზარდი ინფლაციის (ფულის გაუფასურების) პარალელურად, საჭიროა მსყიდველუნარიანობის შენარჩუნებაზე ზრუნვა. მარტივად რომ ვთქვათ, წლებანდელი 100 ლარი საგრძნობლად ნაკლებია შარშანდელ 100 ლარზე, მომავალ წელს კი ამ თანხით, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო ნაკლები პროდუქტის შეძენას შევძლებთ. პენსიის ფაქტობრივი მატება ხშირად მის რეალურ მატებას და ზოგჯერ შენარჩუნებასაც კი არ ნიშნავს. თუკი საპენსიო უზრუნველყოფა არსებული მოდელით გაგრძელდება, პენსიონერების რაოდენობის ზრდასთან ერთად, რამდენიმე წლის შემდეგ პენსიის მატება, დიდი ალბათობით, შეუძლებელი გახდება. ცხოვრების შეცვლილ პირობებთან პენსიის ადეკვატურობა უზრუნველყოფილი ვერ იქნება, რაც პენსიონერთა კეთილდღეობის კიდევ უფრო შემცირებას გამოიწვევს. ასეთი სცენარის საშიშროება მით უფრო იზრდება შენელებული ეკონომიკური ზრდის ფონზე, რომელიც წელიწადში რამდენიმე პროცენტსაც ვეღარ აღწევს.

ამასთანავე, საპენსიო უზრუნველყოფის მხოლოდ სახელმწიფო სექტორის გადასანყვეტ

პრობლემად დატოვება სახელმწიფო ბიუჯეტისთვის მნიშვნელოვან ტვირთს ნიშნავს და ამ ვალდებულებების შეუსრულებლობის (ან გაუმართლებელი და საზიანო სახელმწიფო ვალების აღების) საფრთხეს შეიცავს.

საპენსიო უზრუნველყოფის არსებული სისტემის ალტერნატივაა **დაგროვებით პრინციპზე დამყარებული მოდელი**, რომელიც მოქალაქის მიერ პენსიის ინდივიდუალურ დაგროვებას გულისხმობს. წინა მოდელისგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში შრომისუნარიანი ადამიანი, რომელიც იბეგრება, აცნობიერებს, რომ მას წვლილი შეაქვს საკუთარი უზრუნველი სიბერის დაგეგმვაში. შესაბამისად, მას პენსია განესაზღვრება იმის მიხედვით, თუ ცხოვრების განმავლობაში რამდენი იმუშავა, რა რაოდენობის იყო მისი ანაზღაურება და ამ ანაზღაურების რა წილი შეჰქონდა საპენსიო ფონდში.

ერთი შეხედვით, ჩანს, რომ აღნიშნული მოდელი ბევრად უფრო სამართლიანია, რადგან ის ითვალისწინებს ინდივიდუალურ ფაქტორებს – წვლილს, რომელიც ადამიანმა შეიტანა საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. რაც მთავარია, ამ შემთხვევაში ადამიანის სიბერე ნაკლებად არის დამოკიდებული კონკრეტული მთავრობის ხედვასა და შეფასებაზე პენსიის ოდენობასთან დაკავშირებით. თუმცა სისტემის გარეთ რჩება ადამიანი, რომელიც ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებიდან გამომდინარე ვერ მოხვდა შრომით ბაზარზე და, შესაბამისად, მას არც პენსიის დაგროვების შესაძლებლობა მისცემია.

ბუნებრივია, რომ დაგროვებით მოდელზე გადასვლა მარტივად ვერ მოხერხდება და რომ გარდამავალ ეტაპზე მნიშვნელოვანია, მაქსიმალურად მოხდეს არსებული რისკების დაზღვევა. სწორედ ამის გათვალისწინებით, ოპტიმალურად შეიძლება მივიჩნიოთ **საპენსიო უზრუნველყოფის შერეული მოდელი**, რომელიც გულისხმობს პენსიის უზრუნველყოფას როგორც საბიუჯეტო სახსრებიდან, ასევე დაგროვებითი მექანიზმებით. როგორც ჩანს, საქართველოში დაგეგმილი საპენსიო რეფორმა სწორედ აღნიშნულ მოდელზე გადასვლას გულისხმობს. საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის, ოთარ ძიძიკაშვილის განმარტებით, ახალ მოდელზე გადასვლა, პენატანების ნაწილში, უნდა დაწყებულიყო 2017 წლიდან, რაც, თავის მხრივ, ახალი თაობის პენსიონერების პენსიაზე დაახლოებით 20 წლის შემდეგ აისახებოდა.

ახალი მოდელი გულისხმობს სისტემაში ჩართული დასაქმებული პირის მხრიდან სახელმწიფო

ბიუჯეტში კვლავ 20%-ის გადახდას, საიდანაც სახელმწიფო თავის თავზე იღებს ვალდებულებას, 2% მიმართოს პირის დაგროვებითი ანგარიშსკენ. ამის პარალელურად, მოქალაქე დამატებით 2%-ს რიცხავს საპენსიო ფონდში, დამსაქმებელი კი, თავის მხრივ, კიდევ 2%-ს. შესაბამისად, ვიღებთ მოდელს, სადაც ხელფასის 6% ტოლფასად დასაქმებულის, დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მხრიდან მიემართება დასაქმებულის დაგროვებითი ანგარიშსკენ, რომელსაც კერძო საფინანსო ინსტიტუტები მართავენ. სხვაგვარად შეიძლება ასეც ითქვას: დასაქმებულს ავტომატურად ჩამოეჭრება ხელფასის 22% (საშემოსავლო გადასახადი +2% საპენსიო შენატანი), თუმცა ეცოდინება, რომ აქედან 4% მის დაგროვებით ანგარიშზე აისახება, რასაც დამატებით დამსაქმებლის მიერ ჩარიცხული 2%-იც დაემატება.

ერთ-ერთი რისკ-ფაქტორია, რომ ამ სისტემაში ჩართვა დასაქმებულისთვის ნებაყოფლობითია და, ამავდროულად, დამსაქმებლის ფინანსური ინტერესებს ეწინააღმდეგება. როგორც მოდელი გვიჩვენებს, დამსაქმებლის ფინანსური დატვირთვა, ახალ საპენსიო მოდელში ჩართული თანამშრომლის შემთხვევაში, იზრდება მინიმუმ 2%-ით (4%-ით, თუ თანამშრომლის მიერ გადასარიცხი 2%-იც ირიბად მას აწევს, იწვევს რა დამატებით მოთხოვნას ხელფასის ზრდაზე). ბუნებრივია, რომ ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, დამსაქმებელი დაინტერესებული იქნება, შეენიშნაღმდეგოს მისი თანამშრომლის აღნიშნულ მოდელში ჩართვას. მექანიზმის პოზიტიური მხარეა ის, რომ თითოეულ დასაქმებულს შეუძლია თვალი ადევნოს თავის პორტფოლიოს. ეს ამ პროცესში მონაწილეობის დამატებით მოტივაციასაც ქმნის.

დაგროვებითი საპენსიო სისტემის კონცეფცია ითვალისწინებს ასევე გამონაკლის შემთხვევებს, როდესაც დაგროვებული თანხის გამოყენება შესაძლებელი იქნება საპენსიო ასაკის მიღწევამდე. ასეთ შემთხვევებს განეკუთვნება ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემები, ოჯახის წევრის გარდაცვალება და შვილის განათლების დაფინანსება. ეს სისტემის მეორე რისკ-ფაქტორადაც შეიძლება მივიჩნიოთ, რადგან არაერთ მოქალაქეს შესაძლებელია გაუჩნდეს სურვილი, არამიზნობრივად გამოიყენოს ეს მექანიზმი არაკანონიერი გარიგებებისა თუ დოკუმენტაციის გაყალბების საშუალებით. იმისთვის, რომ სისტემამ წარმატებით იფუნქციონიროს, მის ამოქმედებამდე ამ და სხვა რისკ-ფაქტორების სიღრმისეული გაანალიზება და პრევენციაა საჭირო.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, რეფორმა ითვალისწინებს არა პირდაპირ დაგროვებით, არამედ შერეულ მოდელზე გადასვლას, რასაც თავისი ლოგიკური ახსნა აქვს. დღესდღეობით შრომისუნარიანი მოსახლეობის მხოლოდ დაახლოებით 20% არის დასაქმებული ფორმალურ სექტორში, დანარჩენი კი ან უმუშევარია, ან თვითდასაქმებულია (რეპეტიტორი, ძიძა, სოფლის მეურნეობის სფერო და ა.შ.). აღურიცხავი შემოსავლების მქონენი დაგროვებით საპენსიო სისტემაში ვერ ჩაერთვებიან. აქედან გამომდინარე, გრძელვადიან პერსპექტივაშიც, სახელმწიფო პირდაპირი სუბსიდირების გარეშე ვერ შეძლებს პენსიონერთა სრული შემადგენლობის უზრუნველყოფას. ამდენად, იარსებებს ორი ტიპის პენსია: სოციალური და დაგროვებითი. სოციალური პენსია პირდაპირ დაიფარება საბიუჯეტო სახსრებით, დაფუძნებული იქნება საარსებო მინიმუმზე და მინიმალური საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად იქნება მიმართული. ხოლო დაგროვებითი პენსია შესაბამის ბენეფიციართა უფრო მაღალ კეთილდღეობას უზრუნველყოფს.

მთავრობის წარმომადგენლების თქმით, რეფორმის მნიშვნელოვანი სარგებელი იქნება, რომ ის ხელს შეუწყობს დანაზოგების მოცულობის ზრდას ქვეყანაში და შექმნის დამატებით წყაროს ინვესტირებისათვის, რაც ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე დადებითად აისახება. თუმცა, მოსახლეობის მხრიდან, ეს ფაქტორი შესაძლებელია ერთგვარ რისკადაც განიხილებოდეს, ვინაიდან ბუნდოვანია, თუ რა მექანიზმებით და ვინ უნდა მართოს ეს თანხები. შესაბამისად, ჩნდება შეკითხვა, თუ რამდენად დაზღვეული იქნება ეს რესურსი: მაგალითად, ხომ არ გამოიყენებენ მას სხვა მიზნებისთვის კრიზისულ ვითარებაში [სუბელიანი ა. 2018].

2.2. საპენსიო რეფორმის სქემა

საპენსიო სქემაში ავტომატურად ჩაერთვება ყველა მოქალაქე, ვინც ანაზღაურებას გაფორმებული კონტრაქტის შედეგად იღებს. სისტემა ნაწილობრივ სავალდებულო პრინციპით მოქმედებს. 40 წელზე უფროსებს არჩევანი ექნებათ, განეწიანდნენ თუ არა სისტემაში, 40 წლამდე პირებს კი, დაზოგვის ვალდებულება გაუჩნდებათ. საპენსიო სქემა ეხება დასაქმებულს, დამსაქმებელსა და სახელმწიფოს. წინასწარი პროექტის მიხედვით, მათი თანამონაწილეობა გამოისახება შემდეგი ფორმულით:

დასაქმებული ფონდში რიცხავს ყოველთვიური ხელფასის 2%-ს.

დამსაქმებელი ფონდში რიცხავს დასაქმებულის ხელფასის 2%-ს.

სახელმწიფო დასაქმებულის საშემოსავლო გადასახადიდან იღებს 2%-ს და მას საპენსიო ფონდში რიცხავს.

მივიღეთ ფორმულა $2\%+2\%+2\%$, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყოველთვიურად დასაქმებულის მთლიანი (და არა ის, რასაც ხელზე იღებს) ხელფასის 6% დაიზოგება.

სად წავა ეს ფული?

კანონის მიხედვით, რეფორმის ამოქმედებიდან პირველი ხუთი წლის განმავლობაში «საპენსიო აქტივების ინვესტირება განხორციელდება მხოლოდ ნაკლებადრისკიან საინვესტიციო პორტფელში» - ეს კი ნიშნავს, რომ მოსახლეობის ფულის უდიდესი ნაწილი განთავსდება მთავრობის მიერ გამოშვებულ ფასიან ქაღალდებში. ანუ მთავრობის შიდა ვალში. მეტიც, ხუთწლიანი პერიოდის გასვლის შემდეგაც, დაზოგილი თანხის ნახევრის სამთავრობო შიდა ვალში ჩადება იქნება შესაძლებელი. ფონდის დანარჩენი აქტივები კი, კერძო რესურსებში უნდა ჩაიდოს.

მთავრობის წარმომადგენელთა თქმით, სახელმწიფო დათმობაზე მიდის, როდესაც საპენსიო რეფორმის ერთ-ერთი კონტრიბუტორი ხდება და საშემოსავლო გადასახადიდან მიღებულ 2%-ს ცენტრალური ბიუჯეტის ნაცვლად მოქალაქეთა საპენსიო ფონდში მიმართავს. სინამდვილეში კი, ეს ასე არ არის, რადგანაც რეფორმიდან მთავრობა იმაზე დიდ ფინანსურ სარგებელს მიიღებს, ვიდრე ის 2%-ია, რასაც კონტრიბუციის სახით გასცემს. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ დაზოგილი თანხა ჩაიდება შიდა ვალში.

შიდა ვალი არის ის თანხა, რასაც მთავრობა სახაზინო ობლიგაციებისა და სახაზინო ვალდებულებების გამოშვებით საქართველოს ეკონომიკიდან სესხულობს. მთავრობა ამ ვალს 1, 2, 5 და 10-წლიანი ფასიანი ქაღალდების გამოშვებით იღებს. დღეისთვის აღნიშნულ ფასიან ქაღალდებს ძირითადად კომერციული ბანკები ყიდულობენ.

რეფორმის პროექტის მიხედვით კი, მთავრობას სახაზინო ობლიგაციებისა და სახაზინო ვალდებულებების გამოშვების გაზრდა შეეძლება, რადგანაც ამ ობლიგაციებს საპენსიო ფონდის სახით სტაბილური მყიდველი ეყოლება. ეს კი ნიშნავს, რომ საპენსიო რეფორმა ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების მნიშვნელოვანი წყარო გახდება.

რატომ არის შიდა ვალი პრობლემა?

მთავრობასა და კერძო ინსტიტუციებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესი განსხვავება არის ის, რომ სახელმწიფო მოგებაზე ორიენტირებული არაა. სახელმწიფოსთვის შემოსავლის მიღების რამდენიმე წყარო არსებობს, რომელთაგან უმთავრესი საგადასახადო შემოსავლებია. შემოსავლის მიღების სხვა წყაროებია საგარეო და შიდა ვალი.

ვალი არის ვალდებულება, რომელიც სახელმწიფომ მომავალში უნდა გადაიხადოს. კომერციული ორგანიზაციისგან განსხვავებით, რომელიც ვალის გასტუმრებისთვის საკუთარი პროდუქციის/სერვისის რეალიზაციით მიღებულ თანხას იყენებს, სახელმწიფოსთვის ვალის გასტუმრების მთავარი წყარო ისევე საგადასახადო შემოსავალია.

თუ მთავრობამ საპენსიო ფონდში აკუმულირებული თანხის მნიშვნელოვანი ნაწილი შიდა ვალად აიღო, მომავალში ამ ვალის გასტუმრებისთვის, მან შესაძლოა, გადასახადები გაზარდოს, რაშიც მას კონსტიტუციაც ვერ შეუშლის ხელს. კონსტიტუციის მუხლი, რომელიც რეფერენდუმის გარეშე გადასახადის ზრდას გამორიცხავს, ქართული ოცნების მიერ მიღებული საკონსტიტუციო ცვლილებებით მხოლოდ 12 წლის განმავლობაში შენარჩუნდება, 12 წლის გასვლის შემდეგ კი, მთავრობას გადასახადების გაზრდა შეეძლება.

ფონდის მოქმედების ჰიპოთეტური სქემა ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

2018 წელს 1 ლარის სახით საპენსიო შენატანი შეგროვდა;

2018 წელს 1 ლარი ასესხა ფონდმა მთავრობას;

2018 წელს მთავრობამ ხარჯვა გაზარდა ამ 1 ლარით;

2038 წელს მთავრობა ზრდის გადასახადებს 1 ლარით პლიუს 1 ლარზე დარიცხული საპროცენტო განაკვეთით, რათა ფონდს ვალი დაუბრუნოს;

2038 წელს 1 ლარს პლუს საპროცენტო განაკვეთი დაუბრუნდა საპენსიო ფონდს და აღნიშნული თანხა პენსიის სახით გაიცა;

ამ სქემის მიხედვით ფონდი ფიქციურია, რადგანაც მთავრობამ ვალის გასტუმრებისთვის გადასახადები გაზარდა, ეს კი ნიშნავს, რომ მისი ვალდებულება ისევე მოსახლეობას დააწვა ტვირთად.

იმისდა მიუხედავად, რომ მთავრობამ ფონდის მიმართ ვალი დააბრუნა, ეს მაინც შეიძლება მოსახლეობის ფულის მითვისებად ჩაითვალოს, რადგანაც სახელმწიფო შიდა ვალის სახით მიღებულ თანხას საკუთარი ნებასურვილის მიხედვით ხარჯავს სხვადასხვა პროექტზე, წლების შემდგომ

კი, ვალის გასტუმრებისთვის მას გადასახადების გაზრდა შეეძლება.

მთავრობის სესხების ზრდას სხვა პრობლემაც ახლავს თან. იმის გამო, რომ სასესხო რესურსი შეზღუდულია იმ პირობებში, როდესაც მთავრობა დიდი მოცულობით იღებს ვალს, ის ამ დროს კონკურენციაში შედის ჩვეულებრივ მომხმარებლებთან (ვალის აღების მსურველ ბიზნესებთან, ფიზიკურ პირებთან) რომელთაც სესხის აღება უნდათ. ამას «გამოდევის ეფექტი» ეწოდება. მის გამო, ქვეყანაში კრედიტის მოზიდვა რთულდება, სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები კი, იზრდება.

გადასახადების შესაძლო ზრდასთან ერთად არსებობს რისკი, რომ მთავრობამ საპენსიო ფონდში არსებული ფული კრიზისულ ვითარებაში მიითვისოს

2014 წელს პოლონეთის მთავრობამ მიითვისა საპენსიო ფონდებში განთავსებული \$39 მილიარდი დოლარი და ის სახელმწიფო ობლიგაციებში განათავსა. ამ ნაბიჯით ქვეყანა მოსალოდნელი ეკონომიკური კრიზისის თავიდან არიდებას ცდილობდა.

რა არის დამსაქმებლის 2% და რატომ აძვირებს რეფორმა ქვეყანაში სამუშაო ძალას?

საპენსიო რეფორმა ვალდებულებებს დამსაქმებლებსაც აკისრებს, მათ ფონდში დასაქმებულის ხელფასის 2%-ის მოცულობის შენატანები უნდა განახორციელონ, რაც კომპანიებისთვის დამატებით ხარჯს წარმოადგენს. დასაქმებულისგან განსხვავებით დამსაქმებლებს არჩევანი არ აქვთ, თუ დასაქმებული ფონდში მონაწილეობას დათანხმდა, მის დამსაქმებელს სხვა გზა არ რჩება, და ისიც ავტომატურად ერთვება სქემაში, ეს კი მათთვის ახალი გადასახადის დაწესებასთან საკმაოდ ახლოსაა. სქემაში ჩართვის შემდეგ კომპანიებს სამი არჩევანი აქვთ:

1. დასაქმებულის საპენსიო ფონდში ჩარიცხონ დასაქმებულის ხელფასის 2% ისე, რომ დასაქმებულის ხელფასის მოცულობა არ შემცირდეს. ამ შემთხვევაში, დამსაქმებლის ხარჯები იზრდება. მაგალითად, თუ ხელფასია 1000 ლარი, დასაქმებულის ხელფასი დარჩება 1000 ლარი და ამასთან ერთად, დამსაქმებელი კიდევ 20 ლარს ჩარიცხავს ფონდში. ჯამში დამსაქმებლისთვის დასაქმებულის ხარჯი გაიზრდება 20 ლარით.

2. დამსაქმებლებს შეუძლიათ, საპენსიო ფონდში ჩასარიცხი 2% მოაკლონ დასაქმებულის ხელფასს და ისე მიმართონ საპენსიო ფონდში. ამ შემთხვევაში დამსაქმებლის ხარჯები უცვლელია, მაგრამ დასაქმებულის ხელფასი 2%-ით მცირდება.

3. ნებისმიერი სახის თანაფარდობა ხელფასის 2%-ით შემცირებასა და დასაქმებულის შენახვის ხარჯების 2%-ით ზრდას შორის.

საპენსიო რეფორმის ეს ნაწილი ყველაზე მეტად ჰგავს ბიზნესისთვის ახალი გადასახადის დაწესებას, რადგანაც დასაქმებულთა ნაწილისგან (40-წელზე უფროსების) განსხვავებით, დამსაქმებლებს არანაირი არჩევანი არ აქვთ. თუ მათი დასაქმებული ფონდში განვერიანებას გადაწყვეტს, მათაც სავალდებულო პრინციპით უნდა განახორციელონ კონტრიბუციები.

არის თუ არა დამსაქმებლებისთვის სავალდებულო შენატანის დაწესება ახალი გადასახადის შემოღება?

მოქმედი კონსტიტუციის მიხედვით, ქვეყანაში ახალი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადის დაწესება, ან უკვე არსებული გადასახადების დონის ზრდას რეფერენდუმი ესაჭიროება. ეს კონსტიტუციითა და ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ ორგანული კანონით არის განსაზღვრული.

საპენსიო რეფორმით წარდგენილი პროექტი მოსახლეობისა და დამსაქმებლის პერსპექტივიდან გამომდინარე ცხადია ახალი გადასახადის დაწესება, თუმცა სამართლებრივად ამის დამტკიცება რთულია. საქართველოსა და საერთაშორისო კანონმდებლობის მიხედვით, გადასახადი შეიძლება ეწოდოს მხოლოდ იმ თანხას, რომელსაც მოქალაქეები და მენარმეები სახელმწიფოს წინაშე იხდიან და რომელიც საბიუჯეტო პროცესის მეშვეობით იხარჯება. საპენსიო შენატანი კი, იმის გამო, რომ ის ქვეყნის ბიუჯეტში არ ხვდება და ის მოქალაქეებს საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ უკან უბრუნდებათ, გადასახადის კლასიკურ კრიტერიუმს არ აკმაყოფილებს, თუმცა მას სავალდებულოობიდან გამომდინარე გადასახადისთვის დამახასიათებელი სახე აქვს.

რა შემთხვევაში და რა პრინციპით მიიღებენ მოქალაქეები დაზოგილ თანხებს

რეფორმის პროექტის მიხედვით, მოქალაქეები თანხებს საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ, საბაზისო პენსიასთან (დღეს 180 ლარი) ერთად მიიღებენ. თანხა მათ ერთიანად არ გადაეცემათ, ფონდი მოქალაქის საპენსიო ასაკის მიღწევისას შეადგენს სპეციალურ კალენდარს, რომლითაც პენსიას გასცემს. დაზოგილი თანხა გაიყოფა საპენსიო ასაკში ყოფნის საშუალო მოსალოდნელ წლებზე.

2016 წლის მდგომარეობით, მამაკაცის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 68 წელია, ქალისთვის კი 77 წელი, ეს კი ნიშნავს, რომ დღეისთვის მამაკაცის საპენსიო ანგარიშზე დაგროვილი

თანხა გაიყოფა 3 წელზე, ქალის კი, 12 წელზე. იმის გამო, რომ ქალები უფრო ადრე გადიან პენსიაზე და საშუალოდ უფრო მეტ ხანს არიან პენსიონრები, ვიდრე მამაკაცები, მათ მიერ მიღებული პენსიები საშუალოდ უფრო მცირე იქნება, ვიდრე მამაკაცების. იმის გამო, რომ დაზოგილი თანხა მოქალაქეებს საპენსიო ასაკის მიღწევისთანავე ერთიანად არ გადაეცემათ, ფონდი თანხის იმ ნაწილზე, რომელიც პენსიონერისთვის ჯერ არ გადაეცემა, საპროცენტო სარგებლის დარიცხვას აგრძელებს.

პროექტის მიხედვით, პირის გარდაცვალების შემთხვევაში, მის მიერ დაზოგილი თანხა მის მემკვიდრეს გადაეცემა.

მოქალაქეს დაზოგილი თანხის ნაადრევად მოთხოვნის უფლება ექნება თუ ის შშმ პირი გახდება.

პირს დაზოგილი თანხის ნაადრევად გამოტანის უფლება მიეცემა, თუ ის საქართველოს მოქალაქეობაზე უარს იტყვის, თუმცა, ამ შემთხვევაში თანხას $\frac{1}{3}$ აკლდება (ანუ სახელმწიფოს კონტრიბუციის $\frac{1}{3}$).

სავალდებულო შენატანის დაწესების ნეგატიური ეფექტი მოსახლეობის განკარგვად შესაძლებელია

რეფორმის მთავარი პრობლემა სახელმწიფოს მიმართ გრძელვადიან პერიოდში ნდობის ნაკლებობაა. მოსახლეობას ახსოვს გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების ფინანსური კრიზისი და ჰიპერინფლაცია, რომელმაც საქართველოს ეკონომიკა უფსკრულის პირას მიიყვანა. შესაბამისად, დღეს საქართველოში არაა სათანადოდ განჭვრეტადი გარემო ისეთი გრძელვადიანი ინვესტიციისთვის, როგორსაც საპენსიო რეფორმა ითვალისწინებს. მეტიც, თავად ეკონომიკის მინისტრიც კი ერიდება იმის თქმას, თუ საშუალოდ რა იქნება ის საპროცენტო სარგებელი, რასაც ფონდი დაზოგილ თანხებს დაარიცხავს.

შესაბამისად, განჭვრეტადი გარემოს არარსებობის პირობებში მოსახლეობის მიერ ფონდში გადარიცხული თანხა არის ხარჯი. ეს არის თანხა, რაც მოსახლეობის განკარგვად შემოსავლებს აკლდება. საქართველოში სოციალური ფონი საკმაოდ მძიმეა (მსოფლიო ბანკის შეფასებით, მოსახლეობის 69% ან უკიდურესად ან საშუალოდ ღარიბია) ეს კი ნიშნავს, რომ მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის, რომელსაც საკმაოდ დაბალი ანაზღაურება აქვს, 2%-ის გადახდის დავალდებულება მათივე სოციალურ მდგომარეობაზე კიდევ უფრო მძიმედ აისახება.

სავარაუდოდ, მთავარი მიზეზი, რის გამოც მთავრობამ სისტემაში სავალდებულოობის კომ-

პონენტი ჩადო, არის ის, რომ სავალდებულობის გარეშე მოსახლეობის საკმაოდ მცირე ნაწილი გად-
ანყვეტდა რეფორმაში ჩართვას. სავალდებულო-
ბის პრინციპით კი, მათ არჩევანი უბრალოდ არ
აქვთ.

რატომ აირჩია მთავრობამ, რომ 40 წლამდე პირებისთვის დაზოგვა სავალდებულო იყოს

მთავრობას აღნიშნულ საკითხზე განმარტება
ჯერ არ გაუკეთებია. საინტერესოა, რომ სავალ-
დებულობის მსგავსი კომპონენტი აღმოსავლეთ
ევროპაში განხორციელებულ სხვა საპენსიო მოდ-
ელებშიც გვხვდება. ლიტვასა და პოლონეთში 30
წლამდე პირებისთვის არის დაზოგვა სავალდებუ-
ლო, ბულგარეთში კი, ასაკობრივი ცენზი 42 წელია.
ძირითადი არგუმენტი, თუ რატომ უნდა იყოს და-
ზოგვა გარკვეულ ასაკამდე სავალდებულო, არის
ის, რომ ეს რეფორმა მიმართულია იქითკენ, რომ
ახალი სამუშაო თაობა მომავალში რაც შეიძლება
ნაკლებად იყოს დამოკიდებული სოლიდარულ/რე-
დისტრიბუციულ საპენსიო სისტემაზე და მათ სა-
კუთარი პენსიის უზრუნველყოფა თავად შეძლონ.

აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში მო-
ქმედი საპენსიო მოდელები ასე გამოიყურება:

ბულგარეთი - სავალდებულოა 42 წლამდე მო-
ქალაქეთათვის, დასაქმებულები ფონდში საკუ-
თარი ხელფასის 5%-ს რიცხავენ.

ხორვატია - სავალდებულოა 40 წლამდე მოქა-
ლაქეთათვის, დასაქმებულები ფონდში ხელფასის
5%-ს რიცხავენ.

ესტონეთი - სავალდებულოა ახალი თაობის
სამუშაო ძალისთვის, დასაქმებულები ფონდში
ხელფასის 6%-ს რიცხავენ.

უნგრეთი - სავალდებულოა ყველასთვის,
დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 6%-ს რიცხა-
ვენ.

ლატვია - სავალდებულოა 30 წლამდე, დასაქმე-
ბულები ფონდში ხელფასის 8%-ს რიცხავენ.

ლიტვა - სრულად ნებაყოფლობითია, დასაქმე-
ბულები ფონდში ხელფასის 6%-ს რიცხავენ.

პოლონეთი - სავალდებულოა 30 წლამდე ,
დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 7.3%-ს რიცხ-
ავენ.

რუმინეთი - სავალდებულოა 35 წლამდე,
დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 3%-ს რიცხა-
ვენ.

ინფლაცია და ეროვნული ვალუტის მიმართ გრძელვადიანი ნდობის არარსებობა

ის მაჩვენებელი, რასაც დაზოგილი თანხების
წლიურმა საპროცენტო სარგებელმა მინიმუმ უნდა
გადააჭარბოს, არის ინფლაცია. საქართველო გან-

ვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა, რის
გამოც ინფლაციის მაჩვენებელი განვითარებულ
ქვეყნებთან შედარებით მაღალია. საერთაშორი-
სო სავალუტო ფონდის პროგნოზით, 2020 წლამდე
საქართველოს საშუალო წლიური ინფლაცია 4%
იქნება, თუ რა იქნება ინფლაციის მაჩვენებელი
2020 წლის შემდეგ, ამის დღეს განსაზღვრა რთუ-
ლია.

იქიდან გამომდინარე, რომ მოსახლეობის და-
ზოგილი თანხა ბაზარზე ინვესტირდება იმის გა-
რანტიას, რომ ფონდს წაგება არ ექნება, სახელმ-
წიფო ვერ გასცემს. სავარაუდოდ, რამდენიმე ათ-
წლეულში საქართველო უფრო მეტად დაემსგავსე-
ბა ევროკავშირის საშუალოდ განვითარებულ
ეკონომიკას, რასაც ქვეყანაში ინფლაციის დასტა-
ბილურება უნდა მოყვეს, თუმცა იქამდე რა იქნება
ინფლაცია, ეს პრაქტიკულად არ არის განჭვრეტა-
დი.

ინფლაციასთან ერთად მნიშვნელოვან პრობ- ლემას ვალუტის გაუფასურებაც წარმოადგენს.

საქართველო ამჟამად სავალუტო კრიზისში იმ-
ყოფება. არსებული არასტაბილური ვითარების
გამო, მოსახლეობის დანაზოგების 3/4-ზე მეტი არა
ლარში, არამედ დოლარსა და ევროშია განთავსე-
ბული. მოსახლეობის ნდობა ლარის მიმართ დაბა-
ლია. ამას ეკონომიკური მიზეზიც აქვს, რადგანაც
ბოლო 20 წლის მანძილზე ქვეყანაში ორი სავალუ-
ტო კრიზისი მოხდა, ბოლო 25 წლის მანძილზე კი,
საქართველოში ჰიპერინფლაცია მოხდა. ლარის
შემოღებიდან დღემდე, საშუალო წლიური ინფლა-
ცია 6%-ია.

რეფორმაში ჩართვის უფლება თვითდასაქმე- ბულებსაც ექნებათ:

ამჟამად, საქსტატის მონაცემებით, საქარ-
თველოში დასაქმებულთა რაოდენობა 1.76 მილიო-
ნია, საიდანაც 1.015 მილიონი თვითდასაქმებუ-
ლია, 747 ათასი კი - დაქირავებით დასაქმებული.
თვითდასაქმებულებს შორის დაახლოებით 80%
სოფლად მცხოვრები შრომისუნარიანი მოსახლე-
ობაა, რომლებსაც სტატისტიკა დასაქმებულებად
მხოლოდ იმიტომ თვლის, რომ ისინი საკუთარ ნა-
კვეთებში მოსავლის მიზნის მიღებით მუშაობენ.
მათ შესაძლოა ნატურის (მოყვანილი პროდუქცი-
ის) გარდა არანაირი ფინანსური შემოსავალი არ
ჰქონდეთ, მაგრამ ისინი მაინც დასაქმებულებად
ითვლებიან.

რეფორმა პირველ რიგში ეხება მათ, ვინც ხელ-
ფასს კონტრაქტის საფუძველზე იღებს, თუმცა რე-
ფორმის მოდელი თვითდასაქმებულების სისტემა-
ში ჩართვის შესაძლებლობასაც უშვებს.

კანონპროექტის მიხედვით, თვითდასაქმებულთათვის სისტემაში ჩართვა სრულად ნებაყოფლობითია, თუმცა ჩართვის შემთხვევაში მათ ფონდში არა 2%-ის, არამედ 4%-ის გადახდის ვალდებულება უჩნდებათ.

ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, სხვადასხვა სექტორებში, ყოველთვიური ხელფასების განაწილება ასე გამოიყურება (საქსტატის მასალები):

სოფლის მეურნეობა - 578 ლარი
სამთოომომპოვებელი მრეწველობა - 1050 ლარი
განათლება - 483 ლარი
დამამუშავებელი მრეწველობა - 750 ლარი
მშენებლობა - 1180 ლარი
ვაჭრობა - 783 ლარი
სასტუმროები/რესტორნები - 563 ლარი
ტრანსპორტი კავშირგაბმულობა - 1189 ლარი
საფინანსო საქმიანობა - 1691 ლარი
სახელმწიფო მმართველობა - 1342 ლარი
ჯანდაცვა - 844 ლარი

რა თანხა დაიზოგება და რა პენსიას მიიღებენ მოქალაქეები:

«თუ მოქალაქეს ხელფასი 1000 ლარი აქვს, დაგროვებითი პენსიის პირობებში, 30 წლის შემდეგ მისი პენსია იქნება დაახლოებით 500 ლარს (დღევანდელი მსყიდველუნარიანობით იგულისხმება) პლუს საბაზისო პენსია», - ამბობს ეკონომიკის მინისტრის მოადგილე.

ის, თუ რა პენსიებს აიღებენ მოქალაქეები მომავალში, არაერთ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელთა წინასწარ განჭვრეტა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ეს ფაქტორებია ხელფასების ზრდის საშუალო ტემპი, ეკონომიკური ზრდის ტემპი, ფონდის მიერ დარიცხული საპროცენტო განაკვეთი, ინფლაციის მაჩვენებელი, საფინანსო სექტორის სიჯანსაღე, მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და ასე შემდეგ.

დასახელებული 500-ლარიანი პენსია 1000 ლარის ხელფასის პირობებშიც მრავალ დაშვებას ეფუძნება. პირობითად შესაძლებელია ისეთი ძირითადი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორიცაა ინფლაცია, ხელფასების ზრდის ტემპი და დარიცხული საპროცენტო განაკვეთი გავაკეთოთ პენსიების მოდელირება.

საპენსიო ფონდის თანხების ინვესტირება

ინდივიდუალურ საპენსიო ანგარიშებზე არსებული მონაწილეთა თანხები, ამონაგების მიღების მიზნით, ინვესტირდება ფინანსურ ინსტრუმენტებში.

დაგროვებითი საპენსიო სქემის ამოქმედებიდან პირველი 5 წლის განმავლობაში, მონაწილეთა თანხები განთავსდება მხოლოდ დაბალრისკიან საინვესტიციო პორტფელში, ხოლო 5 წლის შემდეგ, მონაწილეებს მიეცემათ საშუალება აირჩიონ დაბალრისკიანი, საშუალორისკიანი ან მაღალრისკიანი საინვესტიციო პორტფელი.

აღნიშნულ შემთხვევაში, დაბალრისკიანი საინვესტიციო პორტფელი მაღალი ალბათობით, საქართველოს მთავრობის მიერ გამოშვებული სახაზინო ობლიგაციები და სახაზინო ვალდებულებებია.

მოქალაქეებს შეეძლებათ გააკეთონ სამი ტიპის არჩევანი და მათი თანხები დაბანდეს 1) შედარებით დაბალრისკიან აქტივებში; 2) საშუალო რისკიანობის აქტივებში; 3) შედარებით მაღალრისკიან აქტივებში.

თითოეული ამ კატეგორიისთვის განსხვავებული იქნება იმ საფინანსო ინსტრუმენტების თანაფარდობა, რომლებშიც დაზოგილი თანხა უნდა ინვესტირდეს. დაბალრისკიან მიმართულებას შესაბამისად, უფრო დაბალი საპროცენტო სარგებელი ექნება, ვიდრე შედარებით რისკიან მიმართულებას.

წინასწარ უცნობია თუ რა იქნება საშუალოდ ის საპროცენტო სარგებელი, რომელსაც აღნიშნული სისტემა მოქალაქეთა დაზოგილ თანხას დაარიცხავს.

იმის მიუხედავად, რომ საპენსიო სისტემაში აკუმულირებული თანხების მკაცრი მონიტორინგი მოხდება და ისინი კარგად დათვლილი და დაგეგმილი პროცედურების შედეგად ინვესტირდებიან, სახელმწიფო არ იქნება გარანტორი, რომ თქვენ მიერ დაზოგილ თანხას დაიბრუნებთ დანაკარგის გარეშე. აღნიშნულს სახელმწიფოს მხრიდან ვალდებულების სახე არ ექნება. შესაბამისად, სისტემაში აკუმულირებული თანხები არ იქნება იმუნური საქართველოსა და მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესებისგან, იქნება ეს საბაზრო კრახები, მაღალი ინფლაცია თუ ეკონომიკური კრიზისები.

კანონი ითვალისწინებს ეროვნული ბანკის მიერ საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებულ დროებით მოქმედებას იმ შემთხვევაში, თუ დადგა საპენსიო აქტივების ინვესტირებასთან და მასთან დაკავშირებული საქმიანობის შედეგად მიღებული საპენსიო აქტივების 1%-ზე მეტი დანაკარგი, რომელიც არ არის გამოწვეული საბაზრო პირობების ცვლილებებით.

დაგროვებული საპენსიო თანხის გატანა

დაგროვებითი პენსიის მიღების უფლება მოქალაქეებს მხოლოდ საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ ექნებათ. შესაბამისად, ქალები მას 60 წლიდან, მამაკაცები კი 65 წლიდან მიიღებენ. თანხის გატანა პირადი განცხადების საფუძველზე მოხდება. თანხას მოქალაქეები საბაზისო პენსიასთან (დღეს 180 ლარი) ერთად მიიღებენ.

ფულის გატანის პრინციპი ასეთი იქნება - ინდივიდუალურ ანგარიშზე არსებული თანხა გაიყოფა იმ წლების რაოდენობაზე, რომელიც ტოლი იქნება აღნიშნული წლისთვის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაზე, მოქალაქის სქესის მიხედვით. დღეის მდგომარეობით, საქართველოში ქალის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 77.8 წელია, შესაბამისად, ქალებისთვის დაზოგილი თანხა გაიყოფა 17.8 წელზე, რაც პირობითად მათი პენსიაზე ყოფნის დროს წარმოადგენს. მამაკაცის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა კი 69.2 წელია, რაც ნიშნავს, რომ პირობითად კაცების მიერ დაზოგილი თანხა 4.2 წელზე გაიყოფა.

ამასთანავე, ნებისმიერ მონაწილეს უფლება აქვს გადაავადოს პენსიის მიღება მისი საჭიროებებიდან გამომდინარე ან, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, მოითხოვოს საპენსიო თანხის ერთიანად მიღება (შ.ტყეშელაშვილი).

მოდელირებული პენსიები:

პენსიების მოდელირება ეფუძნება რამდენიმე ძირითად დაშვებას:

1. ხელფასების ზრდის ტემპი

ხელფასების ზრდის ტემპები: საქსტატის მონაცემებით, ბოლო 10 წლის განმავლობაში საქართველოში ხელფასები საშუალოდ 8%-ით იზრდება, აღნიშნული ზრდა ყველა სექტორში შეიმჩნევა. მაღალი ალბათობით ხელფასების ზრდა მომავალშიც გაგრძელდება.

მოდელირებისთვის საჭიროა განისაზღვროს ხელფასების ზრდის გონივრული ტემპი, რაც მომდევნო წლების განმავლობაში ქვეყანაში იქნება. მაღალი ალბათობით შედარებით ახლო მომავალში ხელფასების ზრდის მსგავსი ტემპი შენარჩუნდება. მას შემდეგ, რაც საქართველო უფრო მეტად დაემსგავსება განვითარებულ ეკონომიკას, ხელფასების ზრდა გაგრძელდება, თუმცა სავარაუდოდ მას დღეს არსებული მაღალი ტემპები არ ექნება. ამიტომაც მოდელირებისას აღებულია ისეთი მაჩვენებლები, რომლებიც ეტაპობრივად მცირდება.

წარმოგიდგენთ მოდელირებულ ხელფასებს რამდენიმე სექტორის საშუალო ხელფასებ-

ის მიხედვით (შენიშვნა მოცემული თანხა ნომინალურია და ინფლაციით არ არის გასწორებული, ამიტომაც შესაძლოა ის იმაზე დიდად აღიქმებოდეს ვიდრე რეალურად არის).

2. ფონდის მიერ დარიცხული სარგებელი:

მსოფლიოში საპენსიო ფონდების მიერ დარიცხული საშუალო საპროცენტო სარგებელი, როგორც წესი, 3-4%-ის ფარგლებშია. იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველო განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა და საკრედიტო რესურსი განვითარებად ქვეყნებთან შედარებით უფრო ძვირი ღირს სავარაუდოდ, საქართველოს შემთხვევაში საპენსიო ფონდის წლიური სარგებელი გარკვეული ალბათობით 4%-ზე მაღალი შეიძლება იყოს. მოდელირებისას აღებულია 4.5%-იანი წლიური სარგებელი.

3. ინფლაცია:

ლარის შემოღებიდან დღემდე საქართველოში საშუალო წლიურმა ინფლაციამ 6% შეადგინა. იქიდან გამომდინარე, რომ საპენსიო რეფორმა განსაკუთრებით გრძელვადიან პერიოდს ეხება, თითქმის შეუძლებელია ამ პერიოდში ინფლაციის პროგნოზირება, თუმცა სავარაუდოდ რაც უფრო მეტად დაუახლოვდება საქართველოს ეკონომიკა დასავლურს, ქვეყანაში მით უფრო შემცირდება და დასტაბილურდება ინფლაციის მაჩვენებელი. მთავარი მაჩვენებელი, რასაც ინფლაციამ არ უნდა გადააჭარბოს, რათა დაზოგვას აზრი ჰქონდეს, არის ფონდის საპროცენტო სარგებელი, რაც ამ შემთხვევაში 4.5%-ია. სხვა შემთხვევაში, მომავალში დარიცხული თანხის ღირებულება იმაზე ნაკლები გამოვა, ვიდრე დღეს დაიზოგა.

მიღებული პენსიები 40 წლის განმავლობაში დაზოგვის შემთხვევაში: შესაბამისად, თუ ინფლაცია 4.5%-ზე მაღალი არ იქნება, საშუალო დასაქმებული 40 წლის მუშაობის შემდეგ, საბაზო პენსიასთან ერთად მიიღებს 213-ლარიან პენსიას, სოფლის მეურნეობის სექტორში დასაქმებული მიიღებს 133-ლარიან პენსიას, განათლების სექტორში დასაქმებული 114-ლარიან პენსიას. საფინანსო სექტორში დასაქმებული კი, 400-ლარიან პენსიას.

2.3. დადაპირთი და უარყოფითი მოსაზრებები საპენსიო რეფორმის შესახებ საპარტიოლოში

ჩაანაცვლებს ოდესმე მომავალში (ე.ი. 10, 20, 30 წელიწადში) დაგროვებითი საპენსიო მოდელი დღეს მოქმედ ე.წ. საბაზისო პენსიას (ასაკობრივი სოციალური შემწეობა), თუ ორივე სქემა ყოველთ-

ვის ძალაში დარჩება, როგორც ხანდაზმულობის ფინანსური უზრუნველყოფისათვის ორი ერთმანეთის პარალელური და ურთიერთშემავსებელი მექანიზმი?

გამოიწვევს თუ არა 1 იანვრიდან დაგეგმილი საპენსიო რეფორმა, დღევანდელი დემოგრაფიული სიტუაციის გათვალისწინებით, დამატებით სოციალურ ტვირთს სახელმწიფო ფინანსებისთვის და რამდენად გათვალისწინებულია დამცავი მექანიზმები, რომლებმაც მომავალში უნდა გამოიციხოს სახელმწიფოს მხრიდან სოციალური ხარჯების მოტივით ფინანსური ვალდებულების ზრდა და სახელმწიფო ფინანსების ჩათრევა მომავალ თაობათა გაღარიბების უფსკრულში?

ამ კითხვებზე მთავრობას სრულყოფილი პასუხები არ აქვს, ხოლო მათ გარეშე საპენსიო რეფორმის დაწყება არის ნაჩქარევი.

2018 წელს ვალებზე მომსახურებაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 550 მლნ ლარი უნდა დაიხარჯოს (2017: 503 მლნ; 2016: 473 მლნ; 2015: 364 მლნ; 2014: 305 მლნ; 2013: 309 მლნ).

იმისთვის, რომ ახალმა საპენსიო სისტემამ არ გამოიწვიოს სახელმწიფო ფინანსებში ვალდებულებების ზრდა, სოციალისტური და/ან ლიბერალური მოდელების ნაცვლად, ჩემი აზრით, უნდა ვიფიქროთ კონსერვატიულ მოდელზე.

დემოგრაფიული სიტუაცია

საქართველოს მოსახლეობა 2016 წლის მონაცემებით 3,7 მილიონს შეადგენს, რომელთა შორის 900 ათასამდე ბავშვია (18 წლამდე ადამიანები) და 700 ათასამდე პენსიონერი (>65 წელი - მამაკაცები; >60 წელი - ქალები), ხოლო სრულსაკოვან-შრომისუნარიან მოსახლეობად (ე.წ. აბორორცეს, 18-65) ითვლება 2 მილიონი ადამიანი. ამ 2 მილიონი ადამიანიდან, რომლებიც პოტენციურ

გადამხდელებად ითვლებიან, სახელმწიფო ბიუჯეტში რეალურად გადასახადის გადამხდელია 800 ათასი ადამიანი.

2015 წლიდან შეინიშნება მოსახლეობაში ბუნებრივი მატების მონაცემის კლება (2016: +5.798 ადამიანი; 2015: +10.128; 2014: +11.548; 2013: +9.325; 2012: +7.683; 2011: +8.196; 2010: +14.721), რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა დაბერებას განიცდის.

უკვე 2025 წლიდან პენსიონერების რაოდენობა გადააჭარბებს ბავშვების რაოდენობას, ჯამურად შრომისუნარიანი მოსახლეობის, და მათ შორის, გადასახადების პოტენციური გადამხდელების რაოდენობის ზრდა შეჩერდება, ხოლო 2030 წელს პენსიონერთა რაოდენობა 1 მილიონ ადამიანს მიალენვს.

ასეთი კრიტიკული დემოგრაფიული ვითარების ფონზე, სახელმწიფომ ნამდვილად არ უნდა დაიკრიფოს გულზე ხელი და მხოლოდ სტატისტიკის როლში შორიდან არ უნდა ადევნოს თვალი ისეთ პროცესებს, რომელთა ლოგიკური შედეგები შეიძლება იყოს ხანდაზმულთა შორის ისედაც არსებული სიღარიბის კიდევ უფრო გაღრმავება.

კიდევ ერთხელ დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის ვარიანტების შესახებ

შესაბამისად, უნდა აღინიშნოს, რომ აბსოლუტურად მიუღებელია და ვერასოდეს დავეთანხმებით ნეო-ლიბერალურ იდეოლოგიას, რომ „დაგროვებითი საპენსიო რეფორმა არ არის საჭირო“, რომ „ხანდაზმულები ახლაც და მომავალშიც თვითონ მიხედავენ საკუთარ თავს“, რომ „ბაზრის უხილავი ხელი გამოასწორებს ხანდაზმულობის სიღარიბეს“, - ასეთი მიდგომები არის უპასუხისმგებლო.

დაგროვებითი საპენსიო ფონდის შიდაფონდი	ინდივიდუალური შენატახი	დამსაქმებლის შენატახი	სახელმწიფოს შენატახი
სოციალური	0%	0%	6%
სოციალურ-ფიზიკრადული	2%	2%	2%
კონსერვატიული	3%	3%	0%
ნეო-ლიბერალური	6%	0%	0%

- არამხოლოდ გრძელვადიან პერსპექტივაში, საპენსიო რეფორმა აუცილებელია იმისთვის, რომ საზოგადოებაში უახლოეს პერიოდში გაჩნდეს დაგროვების კულტურა საკუთარ ხანდაზმულობაზე თავიდანვე ზრუნვის მოტივით.
- საპენსიო რეფორმა აუცილებელია იმისთვის, რომ ფინანსურ ბაზრებზე კომერციული ბანკების გვერდით (და არა წინააღმდეგ!) გაჩნდნენ სხვა ინსტიტუციონალური მოთამაშეებიც, რომელთა მიერ აკუმულირებული და მართვადი რესურსი ისევე მცირე და საშუალო ბიზნესის დაფინანსებას მოხმარდება და ზოგადად კაპიტალის ბაზრის განვითარებას შეუწყობს ხელს.
- საპენსიო რეფორმაში აუცილებელია კომპანიებისა და კორპორაციების ჩართულობა, რომლებმაც საგადასახადო რეფორმის ე.წ. „ესტონური მოდელით“ მნიშვნელოვანი შედეგები მიიღეს 2017 წლიდან. მათ რეალური ნაბიჯები უნდა გადადგან იმ ადამიანების წინაშე ხანდაზმულობით გამომწვეული სოციალური პასუხისმგებლობისთვის, ვინც წლების განმავლობაში მათი შემოსავლებისა და მოგების შექმნას ემსახურებიან.

მაგრამ, მაგრამ, მაგრამ... ერთი მხარეა, რომ უარი ვთქვათ ნეო-ლიბერალურ მიდგომაზე და სახელმწიფო იყოს დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის ინიციატორი, ხოლო - მეორე, თუ როგორ განახორციელებს სახელმწიფო აღნიშნულ რეფორმას, რომლის აუცილებლობა ეჭვგარეშეა.

რას გვთავაზობს მთავრობა?

საპენსიო სისტემის რეფორმა, რომლის ამოქმედება მთავრობას 2018 წლის მე-3 კვარტილიდან იყო განზრახული, მაგრამ მისი ამოქმედება დაიწყო 2019წ. 1 იანვარს, ეფუძნება დაგროვების სოციალურ-ლიბერალურ მოდელს (შედარებისთვის იხილეთ სქემა სურათზე), რომელიც თანაბრად ანაწილებს(ფორმულა: 2% ხ2% ხ2%) დაგროვებით სისტემაში შენატანების ვალდებულებას ბენეფიციარს (ე.ი. მომავალ ხანდაზმულს), კერძო სექტორს (ე.ი. მომავალი ხანდაზმულის დღევანდელ დამსაქმებელს) და სახელმწიფოს (ე.ი. გადასახადების გადამხდელს) შორის.

შემოთავაზებული მოდელის მიხედვით, ფორმალურად თითქმის განსხვავებული, თუმცა შინაარსობრივად იგივე დატვირთვა გააჩნია ე.წ. თვითდასაქმებულთა დაზღვევის ფორმულას (4% ხ 0% ხ 2%). აქაც სახელმწიფოა (ე.ი. გადასახადის გადამხდელი) მთავარი თანადაზღვევი, რაც იმას ნიშ-

ნავს, რომ სოციალურ-ლიბერალური სქემით ე.წ. თვითდასაქმებულების საპენსიო უზრუნველყოფა, რომლებიც მხოლოდ პოტენციურ გადასახადის გადამხდელებს წარმოადგენენ, მაგრამ რეალურად მხოლოდ მათი უმნიშვნელო ნაწილია გადასახადის გადამხდელი, ბიუჯეტის დამატებითი ტვირთი გახდება.

სოციალურ-ლიბერალური მოდელის მიხედვით სახელმწიფო გვევლინება ორჯერ თანადაზღვევად იმ 270 ათასამდე ადამიანისათვის (2% ხ 0% ხ 4%), რომლებიც ბიუჯეტის ხარჯზე სახელმწიფოს მიერ არიან ამჟამად ან იქნებიან მომავალში დასაქმებული, როდესაც მათ დაგროვების პროცესში მოუწევთ მონაწილეობის მიღება.

ე.ი. გამოდის, რომ თავისი ყველა ვარიანტით დაქირავებულებისთვის, თვითდასაქმებულებისათვის და სახელმწიფო მოხელეებისათვის სოციალურ-ლიბერალური ფორმულა, რომელსაც გვთავაზობს მთავრობა და რომლის ამოქმედება დაგეგმილია 1 ივლისიდან, არის ნაკლებად ლიბერალური და უფრო მეტად სოციალისტური, რადგან ის შეიცავს მნიშვნელოვან რისკებს იმისას, რომ საშუალოვადიან პერიოდში სახელმწიფოს ფინანსები კიდევ უფრო დაიტვირთება სოციალური ხარჯებით, შეაფერხებს ეკონომიკურ ზრდას და გახდის ბიუჯეტის შესრულებას უფრო მეტად დამოკიდებულს შიდა ვალების, მათ შორის დაუგეგმავი ვალების აღებაზე.

როგორც ცნობილია, ეკონომიკური პოლიტიკა წარმოადგენს არამხოლოდ კონკრეტული ინსტრუმენტების, არამედ მათთან ერთად ამ ინსტრუმენტებით მისაღწევი მიზნების ერთობლიობას, და, ჩემი აზრით, მთავრობის მიერ წარმოდგენილი მოდელის ყველაზე მთავარი არასრულყოფილობა მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ რეფორმის ავტორები გვთავაზობენ მხოლოდ ინსტრუმენტებისა და ფორმულების კრებულს, მაგრამ არ არის მკაფიოდ გამოკვეთილი, თუ მთავრობის მხრიდან რა მიზნის მიღწევას ემსახურება ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორც ამ სტატიის დასაწყისში დასმულ შეკითხვებშია გამოხატული.

აუცილებელია ისეთი საპენსიო რეფორმის გატარება, რომლის მიზნები იქნება:

1) ხანდაზმულობის სიღარიბისგან დაცვა - მეტიც, დროთა განმავლობაში ხანდაზმულთა ბაზაზე ძლიერი სამომხმარებლო საზოგადოების შექმნა და მათი მხრიდან ეკონომიკური ზრდის წახალისება. პენსიონერების რაოდენობის გაზრდით არამხოლოდ მედიკამენტებზე უნდა გაიზარდოს მოთხ-

ოენა, არამედ სამომხმარებლო პროდუქტებზე, ტურისტულ მომსახურებაზე და ა.შ.

2) სოციალურ სოლიდარობაში სახელმწიფოს როგორც მიმართულების განმსაზღვრელის როლი, ისე რომ ამ მიზნით სახელმწიფოს ახალი ვალეების აღება არ დასჭირდეს.

კონსერვატიზმი სახელმწიფო ფინანსებში ნიშნავს, რომ სახელმწიფო არის მცირე, მაგრამ მოქნილი. ე.ი. სოციალური სამართლიანობის ლოზუნგით სახელმწიფო ვალეებში არ უნდა ჩაიძიროს და ამით უფრო მეტი უსამართლობა არ უნდა წარმოიშვას თაობებს შორის, რადგან სოციალური ხარჯებისთვის აღებული ვალეები არ იქნება უკუგებადი, მაგრამ იქნება წაგებადი და მომავალი თაობების გადასახდელი.

საბერძნეთის მაგალითი

შესავალში დასმული კითხვები, რომლებიც ფუნდამენტური ხასიათისაა, მაგრამ არ არის ახალი გამოგონილი, არამედ ორივე შეკითხვის ფორმირება მოხდა მრავალი საერთაშორისო გამოცდილების მაგალითზე, როდესაც, მათ შორის აღმოსავლეთ ევროპაში, ბუნდოვანი მიზნებით დაიწყეს სწორედ სოციალისტური ან სოციალურ-ლიბერალური მოდელით საპენსიო სისტემის განვითარება, რამაც საქმე მიიყვანა იქამდე, რომ საპენსიო ფონდებში ათწლეულობით დაგროვებული თანხა საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსებას მოხმარდა (2010 - უნგრეთი, პოლონეთი, ლატვია), ხოლო ასაკობრივ სიღარიბეში ჩაითრია პოტენციური ბენეფიციარები, რომლებიც პენსიაში გასვლამდე დაგროვებით სქემაში საკუთარი შენატანებით მონაწილეობდნენ.

საპენსიო სისტემის სოციალურ-ლიბერალურმა მოდელმა ყველაზე დრამატული შედეგი განიცადა საბერძნეთში. ზუსტად მსგავსი მეთოდით საბერძნეთის მთავრობამ 1985 წელს შემოიღო დაგროვებითი სახელმწიფო-საპენსიო სისტემა, ე.ი. სახელმწიფოს, დამსაქმებლის და ინდივიდის თანაბარი მონაწილეობით. უკვე 1990-იანი წლების დასაწყისში საბერძნეთის ფინანსთა სამინისტრო იძულებული გახდა, თავისი შენატანის დასაფინანსებლად მიემართა ვალდებულებების ზრდისთვის.

2002 წელს, რომ არა ევროზონაში შესვლა, რითაც საბერძნეთის მთავრობამ ევროზონაზე საკრედიტო რესურსის მოზიდვაზე წვდომა მოიპოვა, მთავრობა იძულებული გახდებოდა, რომ დეფოლტი გამოეცხადებია წინა წლებში გაზრდილი ვალდებულებების გამო. ე.ი. საბერძნეთმა 2002 წელს ევროზონაში შესვლით გადაავადა

პრობლემა, მაგრამ ფუნდამენტურად ვერ აღმოფხვრა. 2008-2010 წლების ფინანსურ კრიზისს ველარ გაუძლო საბერძნეთის ქრონიკულმა დეფიციტმა, რომელიც 1985-2000 წლებში სოციალური ხარჯებით გამოწვეული ვალდებულებების ზრდას უკავშირდებოდა.

ქრონიკულმა დეფიციტმა გამოიწვია საკრედიტო რეიტინგის გაუარესება, რის გამოც საბერძნეთის მთავრობას გადაეკეტა გზა საერთაშორისო კაპიტალის ბაზარზე. ამის შემდეგ რომელი ინვესტორი შეიძენდა კიდევ საბერძნეთის ობლიგაციებს? შედეგად, საბერძნეთი გახდა საერთაშორისო კრედიტორების (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის ცენტრალური ბანკი, ევროკავშირი) მიერ დახმარების პროგრამაზე ქრონიკულად დამოკიდებული.

დღეს საბერძნეთის სახელმწიფო ფინანსები „აპარატზეა მიერთებული“, და „სტაბილურად მძიმე მდგომარეობაში“ მყოფი პაციენტის აპარატიდან არჩახსნა უმკაცრეს ფისკალურ დისციპლინაზეა დამოკიდებული, რამაც არამხოლოდ დღევანდელი, არამედ მომავალი პენსიონერების ზურგზე ათწლეულობით უნდა გადაიაროს. საბერძნეთში დღეს ასაკობრივი ხანდაზმულობის ხარჯები შეადგენს 1985-2010 წლებში დაგროვებული რესურსის მხოლოდ 60% მომავალ წლებში ამ მაჩვენებლის შემცირების პერსპექტივით, ხოლო რესურსის დაგროვება-გამრავლებაზე საუბარიც აღარ არის.

დაგროვებითი მოდელი არ ამართლებს, როგორც კი სქემაში სახელმწიფო მონაწილეობს - სახელმწიფო ვერ იქნება კარგი დამგროვებელი, ე.ი. არაკრიზისულ სიტუაციებში სახელმწიფო იქნება შენიღბული და უკონტროლო მფლანგველი, ხოლო საგანგებო სიტუაციებში სახელმწიფო გარდაიქმნება კეთილმოსურნე მაგრამ ჯიბეგამოფხეკილ ხაზინადარად, ისე რომ პასუხსაც ვერ მოსთხოვ.

2.4. ნახევრად სავალდებულო, დაბროვებითი საპენსიო სისტემის რეფორმის ანალიზი

საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების ერთ-ერთ ცენტრალურ მიზანს წარმოადგენს ინკლუზიური და ლიბერალური ტიპის ეკონომიკის ჩამოყალიბება, რომელიც იქნება მდგრადი მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების მიმართ. სწორედ აღნიშნული გარდაქმნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია არსებული საპენსიო სისტემის რეფორმა და მისი ჩანაცვლება დაგროვებითი საპენსიო სისტემით,

რაც, თავის მხრივ, ასახულია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში – „საქართველო 2020“.

ჯერ კიდევ 2014 წელს, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს დაქვემდებარებაში, ბატონი ოთარ ძიძიკაშვილის ხელმძღვანელობით, შეიქმნა საპენსიო რეფორმის სამსახური, რომლის მიზანი იყო, საქართველოს საპენსიო სისტემის რეფორმის კონცეფციის შემუშავება და დანერგვა. როგორც დაგეგმილი იყო, საპენსიო სისტემის ახალ მოდელზე საქართველოს 2017 წელს გადასვლა, ხოლო 2016 წელი მთლიანად დაეთმო საპარლამენტო განხილვებსა და შესაბამისი, საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბებას. გამოდის, რომ რეფორმის კონცეფციის შემუშავებასა და დანერგვას საქართველო სულ რაღაც 4 წელიწადში შეძლებდა, მაშინ, როცა სომხეთს 15 წელი დასჭირდა დაგროვებით საპენსიო სისტემაზე გადასასვლელად.

თავისი სოციალურ-ეკონომიკური მიზნებიდან გამომდინარე, საპენსიო სისტემის რეფორმის მიმართ მაღალია საზოგადოების ინტერესი, რაზეც მიმდინარე წლის მანძილზე განხორციელებული, სხვადასხვა ფორმატის დისკუსიები თუ სატელევიზიო განხილვები^[6] მოწმობს. ქვეყნის მასშტაბით, დარგობრივი კომპეტენციის მიხედვით მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციები ცდილობენ მოიცვან საზოგადოების მაქსიმალურად ფართო სპექტრი და უზრუნველყონ კერძო-საჯარო დიალოგის პრინციპის დაცვა რეფორმის მიმდინარეობის საწყის ეტაპზევე.

ბოლო წლებში, საქართველოში აქტიურად განხილვობდა საპენსიო სისტემის ცვლილების საჭიროება, რომელიც ნაკარნახევია ქვეყანაში არსებული დემოგრაფიული, ფინანსური და ეკონომიკური მდგომარეობით.

ბიზნეს სექტორთან საპენსიო სამსახურის უფროსის შეხვედრის შემდეგ, რომელიც 2015 წლის 11 დეკემბერს შედგა, ცნობილი გახდა რეფორმის კონცეფცია, რაც გულისხმობდა შემდეგს:

რეფორმის საწყის ეტაპზე, დაგროვებით საპენსიო სისტემაში ჩაერთვება ყველა დასაქმებული პირი (გამორიცხება თვითდასაქმებული პირები, რომელთა ხვედრითი წილი მთლიან სამუშაო ძალაში საკმაოდ მაღალია), რომელთაც ექნებათ 6 თვიანი პერიოდი იმისათვის, რათა უარი თქვან დაგროვებით საპენსიო სისტემაში მონაწილეობაზე. სხვა სიტყვებით, 6 თვიანი ვადა იქნება ის პერიოდი, რა დროშიც მონაწილეს ექნება სისტემიდან გამოსვლის შესაძლებლობა. აღნიშნულიდან

ირკვევა, რომ რეფორმა გულისხმობს ნახევრად სავალდებულო ტიპის (ჰიბრიდული) საპენსიო სისტემის შემოღებას დასაქმებულთათვის, თუმცა იგი სრულად სავალდებულოა დამსაქმებლისათვის.

რეფორმის მიხედვით, ახალი მოდელი გულისხმობს სისტემაში ჩართული დასაქმებული პირის მხრიდან სახელმწიფო ბიუჯეტში 22% -ის გადახდას, საიდანაც სახელმწიფო თავის თავზე იღებს ვალდებულებას 2% მიმართოს პირის დაგროვებითი საპენსიო ანგარიშისკენ. აღნიშნულის პარალელურად, დასაქმებული დამატებით 2%-ს რიცხავს საპენსიო ფონდში, დამსაქმებელი კი, თავის მხრივ, დამატებით 2%-ს. ხსენებულ 6%-ს ასევე ემატება წლიური საპროცენტო განაკვეთი, რომელსაც სისტემაში ჩართულ პირს წლიურად ურიცხავს საპენსიო ფონდი. აღნიშნულის თანახმად, სახეზეა მოდელი, სადაც ხელფასის 6% დასაქმებულის, დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მხრიდან ირიცხება დასაქმებულის დაგროვებით ანგარიშზე, რომელსაც კერძო საფინანსო კომპანიები მართავენ. აღნიშნულის გარდა, ასევე იარსებებს სახელმწიფო (სოციალური) პენსიაც, რომელიც პირდაპირ საბიუჯეტო სახსრებით დაიფარება, დაეფუძნება საარსებო მინიმუმს და უზრუნველყოფს მხოლოდ მინიმალური საჭიროებების დაკმაყოფილებას. რეფორმის მიხედვით, შესაძლებელი იქნება საპენსიო ანგარიშზე არსებული დანაზოგების გადაცემა მემკვიდრეობით, აგრეთვე, აკუმულირებული თანხების დროზე ადრე გატანა გარკვეულ შემთხვევებში (ჯერ-ჯერობით არ კონკრეტდება თუ რა შემთხვევებზეა საუბარი, მაღალი ალბათობით ეს შეეხება უბედურ შემთხვევას და ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესებასთან დაკავშირებულ საკითხებს). სისტემაში ჩართვის ასაკობრივი ცენზი მამაკაცებისათვის განისაზღვრა 50 წელი, ხოლო ქალებისათვის – 45 წელი.

არასამთავრობო სექტორის წარმომადგენელთა მოსაზრებები საპენსიო რეფორმის შესახებ

საპენსიო უზრუნველყოფის მთავრობის მიერ შემოთავაზებულმა მოდელმა მწვავე კრიტიკა დაიმსახურა როგორც არასამთავრობო სექტორის, აგრეთვე, პოლიტიკური ოპოზიციისა და ზოგადად, დარგის სპეციალისტთა მხრიდან.

ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრის მონიტორინგის პროგრამების მენეჯერი, ქალბატონი ირინა გურული თვლის, რომ არსებული საპენსიო განაკვეთი წარმოშობს ძალიან მაღალ საბიუჯეტო წნეხს საჯარო ფინანსების სექტორზე. მისი თქმით, საქართველოში პრობლემას ქმნის დემოგრაფიული მდგომარეობა, მცირე ზომის

ფორმალური ეკონომიკა, გადასახადების გადამხდელთა მწირი რაოდენობა, აგრეთვე, მთავრობის მიერ განხორციელებული სოციალური პოლიტიკა. აქედან გამომდინარე, ახალი საპენსიო მოდელის შემუშავების გარკვეული აუცილებლობა ნამდვილად დგას დღის წესრიგში, რასაც თან ახლავს მთელი რიგი გამოწვევები. სტატისტიკური მონაცემებით საქართველოში საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელთა რაოდენობა შეადგენს 600 000 პირს, რომელთაგან ნახევარი საჯარო სექტორშია დასაქმებული, ანუ ეს კატეგორია იქიდანვე იღებს ხელფასს, საიდანაც ეს გადასახადი შეაქვს, ხოლო დაახლოებით 300 000 კერძო სექტორშია დასაქმებული. ქვეყანაში ცოტაა გადასახადის გადამხდელი და იმის ალბათობა, რომ დაგროვებით საპენსიო ფონდში აკუმულირებული თანხები შექმნის ეკონომიკის განვითარებისათვის ხელშესახებ პერსპექტივას-არარეალისტურია. შემდეგი საკითხია აკუმულირებული თანხების ინვესტირების მექანიზმები. საქართველოს ტიპის ქვეყნები, როგორც წესი, იყენებენ დეპოზიტებისა და სახაზინო ობიგაციების მიმართულებას, რადგან ყველაზე დაბალ რისკიანია. ქალბატონი ი.გურულის თქმით, სერიოზული პრობლემაა ინვესტირების მიმართულებით, რადგან საქართველოში განვითარებული არ არის კაპიტალური ბაზარი, ეს ქმნის სერიოზულ წინააღობას აღნიშნული რეფორმისათვის. ასევე გასათვალისწინებელია არასტაბილური გარემო და გრძელვადიანი ხედვის დეფიციტი. ჩნდება მთელი რიგი კითხვები ინფლაციის დონესთან და შეგროვილი თანხების მსყიდველუნარიანობასთან დაკავშირებით წლების შემდეგ. სადაო საკითხია შემოთავაზებული რეფორმის სავალდებულო ხასიათი დამსაქმებლის მიმართ, რაც წარმოშობს ფინანსურ წნეხს კერძო ბიზნესზე, რომელიც გაზრდის არაფორმალური დასაქმების მაჩვენებლის დონეს.

დაგროვების ნებაყოფლობითი კომპონენტი ისედაც არსებობს საქართველოს რეალობაში, იგივე ბანკებისა და სადაზღვევი კომანიების მხრიდან, თუმცა რამდენად აქვს ქვეყნის მოსახლეობას დაგროვებისა და თვითდისციპლინის კულტურა ეს სხვა საკითხია, რაც, რა თქმა უნდა, პირდაპირ კავშირშია სტაბილურობის განცდასთან, განსაკუთრებით ეროვნული ვალუტის მიმართ.

დაგეგმილი რეფორმის მიმართ არსებობს სერიოზული საინფორმაციო დეფიციტი, რაც აუცილებლად შეუქმნის პრობლემებს კერძო სექტორის წარმომადგენლებს. მნიშვნელოვანი სამუშაოა ჩასატარებელი საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების მიმართულებით, რათა ბიზნესს ჰქონდეს

სტაბილურობის განცდა და თავიდან იქნას აცილებული შესდეგები, რაც სომხეთის მაგალითმა აჩვენა, როცა რეფორმის კრახი, მნიშვნელოვანწილად, სწორედ საინფორმაციო კამპანიის არარსებობამ გამოიწვია.

2017 წლის 10 დეკემბერს, კვლევითი ცენტრის ჩ-ის ორგანიზებით გაიმართა კვლევის – სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა – გამოწვევები და საერთაშორისო პრაქტიკა პრეზენტაცია, რომელზეც წარმოდგენილი იყო კვლევის ძირითადი მიგნებები, ხოლო დისკუსიის ფორმატში განხილულ იქნა საპენსიო რეფორმასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი ასპექტები. კვლევითი ცენტრის PMCG-ის კვლევების ხელმძღვანელი, ქალბატონი თ.ჯუღელი თვლის, რომ საქართველოში, დღეს არსებული სოციალურ-ეკონომიკური გარემო არ იძლევა საპენსიო სისტემის რეფორმირების წარმატების საფუძველს და ის მოლოდინი, რომელიც არსებობს კაპიტალის ბაზრის განვითარებასთან დაკავშირებით, გადაჭარბებულია. ზემოაღნიშნულ კვლევაზე დაყრდნობით, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს რეფორმის სავალდებულო ხასიათზე, ქალბატონი თ. ჯუღელი აცხადებს, რომ სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა ვერ უზრუნველყოფს „ღირსეულ პენსიას“, რადგან დაბალი შემოსავლების გამო მოსახლეობა ვერ შექმნის მაღალ საპენსიო დანაზოგებს. მისივე განცხადებით, სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილს მოიცავს (მხოლოდ საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელებს) და მომავალში ვერ შეამცირებს საბიუჯეტო წნეხს.

თ.ჯუღელი თვლის, რომ მნიშვნელოვანია არასამთავრობო სექტორის ჩართულობის უზრუნველყოფა და საზოგადოების/ბიზნეს სექტორის ინფორმირებულობის დონის ამაღლება ისეთი მნიშვნელოვანი რეფორმის განხორციელების ყველა ეტაპზე, როგორცაა საპენსიო სისტემა, რაც სამწუხაროდ არ ხორციელდება და კერძო-საჯარო დიალოგის ფორმატი, ფაქტობრივად, არაფექტურია. იგი აქვე აღნიშნავს, რომ გამომდინარე რეფორმის მასშტაბისა და მნიშვნელობისა, კვლევითი ცენტრი მომავალშიც გააგრძელებს აქტიურ მუშაობას საპენსიო სისტემის რეფორმის საკითხზე.

რეფორმის განხორციელებასთან დაკავშირებული ძირითადი გამოწვევები.

ნებისმიერი ტიპისა და მასშტაბის რეფორმა დგას გარკვეული რისკებისა და გამოწვევების წინაშე, რომელიც მოითხოვს რეფორმის კონცეფციის ღრმა ანალიზს, შესაძლო შედეგების გათვალ-

ისწინებას, საფრთხეების კომპლექსურ გააზრებასა და ამ საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად ეფექტური მექანიზმების შემუშავებას. საპენსიო სისტემის რეფორმა, თავისი არსით, ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური პროექტია, რომელსაც მაღალი სოციალური მნიშვნელობა აქვს, მოწყვლადია ქვეყნის ფინანსური შესაძლებლობების მიმართ და ხასიათდება მაღალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ინტერესით.

ქვემოთ მოცემულია ის ძირითადი გამოწვევები, რომელიც საქართველოში დაგეგმილ საპენსიო სისტემის რეფორმას ახლავს თან:

საქართველო ისევ ღარიბი ქვეყნების სიაშია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენს მოსახლეობას არ აქვს დოვლათის გადანაწილებისა და დაზოგვის პრობლემა იმდენად, რამდენადაც არ არსებობს გადასანაწილებელი/დასაზოგი დოვლათი. აქედან გამომდინარე, მოლოდინი, რომ დაგროვებითი საპენსიო სისტემის შემოღებით, პენსიაზე გასვლის შემდეგ, მიიღწევა მაღალი სოციალური კეთილდღეობა (საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის განცხადების თანახმად) არაადეკვატურია და არ ასახავს ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური/ფინანსური მდგომარეობის რეალურ სურათს; საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის განმარტებით, ახალი საპენსიო სისტემა იქნება ნებაყოფლობით ელემენტზე დაფუძნებული და კონკ-

რეტულ ადამიანს შეეძლება უარი თქვას სისტემაში მონაწილეობაზე. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ნებაყოფლობითი ელემენტი შეეხება დასაქმებულს, მაგრამ სისტემაში მონაწილეობა სრულად სავალდებულოა დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მიმართ, რაც ქმნის დამაბრკოლებელ გარემოებას ბიზნესისათვის, რადგან დამსაქმებელს უწევს დასაქმებულის ყოველთვიური სარგოს 2%-ის მიმართვა მისი დაგროვებითი ანგარიშისაკენ. ფინანსური წნეხის შესამსუბუქებლად შესაძლოა დამსაქმებელმა მიმართოს სხვადასხვა გზებს, შეუმციროს დასაქმებულს შრომის ანაზღაურება და ამის ხარჯზე მოახდინოს 2%-ის გადარიცხვა დაგროვებით ანგარიშზე, რასაც საბოლოო ჯამში, კვლავ დასაქმებულის უფლების შეზღუდვასთან მივყავართ;

„ღირსეული სიბერის“ უზრუნველსაყოფად საჭიროა მაღალი პენსიების განხორციელება ყოველთვიურად, რაც შეუძლებელია მიიღწეს დაგეგმილი, 6%-ანი კონტრიბუციით. აღნიშნული ნათლად ჩანს პირველ გრაფიკზე: სავალდებულო საპენსიო დანაზოგების ადეკვატურობა – სცენარის სიმულაცია.

საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის, ბატონი ოთარ ძიძიკაშვილის განცხადებით, დაგროვებითი საპენსიო სისტემის დანერგვას, პარალელურ რეჟიმში, მოყვება კაპიტალის ბაზრის

1 გრაფიკი: სავალდებულო საპენსიო დანაზოგების ადეკვატურობა – სცენარის სიმულაცია

დაშვებები	
საშუალო ხელფასი	900
შენატანი (ხელფასის %)	6%
რეალური საპროც. განაკ.	4%
ხელფასის რეალური ზრდა	5%
პენსიაზე ყოფნის წლები	15

საშუალო ხელფასი (ლარი)	
10 წლის შემდეგ	1,466
20 წლის შემდეგ	2,388
30 წლის შემდეგ	3,890
40 წლის შემდეგ	6,336

მაგალითად, თუ დასაქმებულის საწყისი ხელფასია 1000 ლარი, 20 წლიანი მუშაობის შემდეგ მას დაგროვდება 34,940 ლარი. ამ თანხით მას შეუძლია 15 წლის განმავლობაში პენსიის 262 ლარი (დღ. ფასებით) ყოველთვიურად, რაც 20 წლის შემდეგ საშუალო ხელფასის 11%-ია.

ქმნის (ლარი)		საწყისი ხელფასი (ლარი)					
		500	800	1000	1500	2000	2500
მუშაობის წლები	10	42	67	84	126	168	211
	20	131	210	262	393	524	655
	30	306	489	611	917	1,222	1,528
	40	634	1,015	1,269	1,903	2,537	3,172

დაგროვილი თანხა (ლარი)		საწყისი ხელფასი (ლარი)					
		500	800	1000	1500	2000	2500
მუშაობის წლები	10	5,619	8,990	11,238	16,857	22,476	28,095
	20	17,470	27,952	34,940	52,411	69,881	87,351
	30	40,769	65,230	81,538	122,307	163,076	203,845
	40	84,633	135,413	169,266	251,899	338,532	423,165

ჩანაცვლების კოეფიციენტი		საწყისი ხელფასი (ლარი)					
		500	800	1000	1500	2000	2500
მუშაობის წლები	10	3%	5%	6%	9%	11%	14%
	20	5%	9%	11%	16%	22%	27%
	30	8%	13%	16%	24%	31%	39%
	40	10%	16%	20%	30%	40%	50%

წყარო: „სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა – გამოწვევები და საერთაშორისო პრაქტიკა“. www.pmcg-i.com

განვითარება საქართველოში, რაც ვფიქრობ, არასარწმუნოა, რადგან დღეს არსებული მდგომარეობით, საქართველოში კაპიტალის ბაზარი ჩანასახობრივ მდგომარეობაშია და 2017 წლისათვის ის კვლავ არ იქნება მზად იმისათვის, რომ კერძო საპენსიო ანაბრებზე არსებული თანხები საპენსიო ფონდმა, სხვადასხვა ინსტრუმენტების გამოყენებით, განათავსოს კაპიტალის ბაზარზე;

რეფორმისათვის სერიოზულ გამოწვევას ქმნის საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების საკითხი სისტემური ცვლილებების შესახებ, რომელიც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არც თუ წარმატებით ხორციელდება, რადგან მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილი (დარგის სპეციალისტები) ფლობს ადეკვატურ ინფორმაციას რეფორმის თაობაზე. ვფიქრობ, სერიოზული გამოწვევის წინაშე დგას საპენსიო რეფორმის სამსახური, რომელმაც უნდა შეძლოს საზოგადოების სწორი ინფორმირებულობა რეფორმის აუცილებლობის, სარგებლისა და რისკების შესახებ.

საპენსიო სქემის განხორციელებაზე და ადმინისტრირებაზე პასუხისმგებელი სსიპ „საპენსიო სააგენტო“ იქნება. საპენსიო აქტივების ინვესტირებაზე პასუხისმგებელი საინვესტიციო საბჭო იქნება, რომლის გადანაწევტილებით საპენსიო აქტივები სხვადასხვა დონის რისკიანობის ფინანსურ აქტივებში (დეპოზიტები, ობლიგაციები, აქციები და ა.შ.) განთავსდება.

3. დასკვნები და რეკომენდაციები.

- საქართველოში მმართველი პარტიის 2016 წლის საარჩევნო პროგრამაში (გვ. 16) და 2018-2020 წლების სამთავრობო პროგრამაში (გვ. 19) წერია, რომ „ფართოდ დაინერგება რეგულირების გავლენის შეფასების (RIA) ინსტრუმენტი, რაც მოგვცემს საშუალებას, თითოეული გადანაწევტილების გავლენა ბიზნესზე იყოს წინასწარ გაანალიზებული“. რეგულირების გავლენის შეფასების გამოყენებას ითხოვს ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებაც (მუხლი 225). მიუხედავად ამისა, საპენსიო რეფორმასთან დაკავშირებული კანონპროექტი ისე შევიდა პარლამენტში, რომ რეგულირების გავლენის შეფასება არ ჩატარებულა. ეს იმ ფონზე, როდესაც რეფორმა გარკვეული რისკების მატარებელია. შესაბამისად, არ არის ნათელი, თუ რა სარგებელს მოუტანს ქვეყანას სავალდებულო დაგროვე-

ბით საპენსიო სისტემაზე გადასვლა და რატომ არის ის უალტერნატივო.

- ხელისუფლება ზოგადად ამბობს, რომ შემოთავაზებული საპენსიო სისტემა საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკას ეფუძნება, თუმცა მნიშვნელოვანია დაასახელოს ერთი კონკრეტული ქვეყანა მაინც, რომლის გამოცდილებასთანაც ყველაზე ახლოს იქნება საქართველოს საპენსიო მოდელი. ამ დროს, გასათვალისწინებელია, რომ ევროკავშირის ზოგიერთ ქვეყანაშიც კი სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა არცთუ ისე წარმატებული აღმოჩნდა (მაგალითად, უნგრეთი, პოლონეთი).
- დამსაქმებელთა დავალდებულება, სავალდებულო წესით საპენსიო ფონდში მიმართოს 40-წლამდე დასაქმებულების შრომის ანაზღაურების 2%, ფაქტობრივად გადასახადის ხასიათს ატარებს და ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, რომლის მიხედვითაც აქციზის გარდა ნებისმიერი ახალი გადასახადის შემოღება რეფერენდუმის ჩატარებას მოითხოვს.
- შემოთავაზებული ინიციატივა ვერ უზრუნველყოფს ე.წ. „ღირსეულ პენსიას“, რადგან სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობის მხოლოდ 25% არის დაქირავებით დასაქმებული, 34% თვითდასაქმებულია, ხოლო 41% უმუშევარია ან სამუშაო ძალაში არ შედის. გასათვალისწინებელია, ისიც, რომ დასაქმებულთა 58.4% 40 და მეტი ასაკის ადამიანებია, რომლებზეც საპენსიო სქემაში ჩართვის ვალდებულება არ ვრცელდება. შედეგად, გამოდის, რომ სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობის მხოლოდ 10.5%-ზე გავრცელდება.
- „ღირსეულ პენსიის“ აღების საშუალებას არ იძლევა არსებული დაბალი ხელფასები. დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი თვეში დაახლოებით 1000 ლარია. რაც ნიშნავს, რომ მომავალი 25 წლის განმავლობაში, თუ დაუშვებთ რეალური ხელფასის ყოველწლიურად 5%-ით ზრდას და რეალურ 5%-იან საინვესტიციო შემოსავალს, პენსიაზე გასვლის შემდეგ, დაგროვილი თანხიდან ყოველთვიური პენსია (15 წელზე) 210 ლარი იქნება. მთავრობის განცხადებით, დღევანდელი პენსია (180 ლარი) მინიმუმ დღევანდელი ღირებულებით შენარჩუნდება. გამოდის, რომ 25 წლის შემდეგ საშუალო პენსია იქნება

- 390 ლარი თვეში, რაც, საკმაოდ ოპტიმისტურ სცენარში, 25 წლის საშუალო ხელფასის 20%-იან, ხოლო ბოლო ხელფასის 12%-იან ჩანაცვლების დონეს უზრუნველყოფს. დღეს ჩანაცვლების საშუალო კოეფიციენტი 18%-ია. ასევე, დღეს რეალობაა, რომ დასაქმებულთა ნახევარზე მეტს ხელფასი თვეში 500 ლარი და ნაკლები აქვს. მათ, ზემოთ მოცემული დაშვებებით, 25 წლის შემდეგ პენსია თვეში 306 ლარი ექნებათ, რაც საშუალო ხელფასის 25.5%-იან, ხოლო ბოლო ხელფასის 15%-იან ჩანაცვლების დონეს უზრუნველყოფს. ამჟამად, ჩანაცვლების კოეფიციენტი არის 30%.
- შემოთავაზებული საპენსიო სისტემით, სახელმწიფო მოსახლეობაში სოციალურ უთანასწორობის ზრდას უწყობს ხელს. მომავალში სახელმწიფო დასაქმებულ და მაღალშემოსავლიან მოქალაქეებს თანხობრივად უფრო მეტ კონტრიბუციას გაუკეთებს პენსიაში, ვიდრე უმუშევრებს და დაბალშემოსავლიან მოსახლეობას. შესაბამისად, სხვა თანაბარ პირობებში, საპენსიო ასაკის მოსახლეობაში სოციალური უთანასწორობა გაიზრდება.
 - იზრდება საგადასახადო ტვირთი დასაქმებაზე (ფაქტობრივად, ხელფასიდან გადასახადი 20%-დან 23.2%-მდე იზრდება), რაც გააძვირებს სამუშაო ძალას და უარყოფითად იმოქმედებს დასაქმებაზე. შესაბამისად, ამ ნაწილში, ბიზნესს გარემო გაუარესდება.
 - შემოთავაზებულმა საპენსიო სისტემამ შეიძლება გამოიწვიოს არაფორმალური შრომითი გარიგებების დადება და ჩრდილოვანი ეკონომიკის წახალისება.
 - სახელმწიფო ბიუჯეტს ემატება მნიშვნელოვანი ტვირთი (1-2%-იანი კონტრიბუცია საპენსიო სქემაში). ეს იმ ფონზე, როდესაც ბიუჯეტში ნარჩუნდება დღევანდელი საპენსიო ხარჯები და რომლის 20-30 წლის განმავლობაში მხოლოდ დაბალი ტემპით ზრდა (მსყიდველობითი უნარით თვითური პენსიის 180 ლარზე შენარჩუნება), დღევანდელი სოციალური ფონის და პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით, რეალურად შეუძლებლად მიგვაჩნია. საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, დაგროვებითი საპენსიო სისტემით ფისკალური რისკების შემცირება სოციალური პენსიის ზრდის შენელებით ხდებოდა, რისი მზადყოფნის დეკლარირებაც მთავრობის მხ-

რიდან არ მომხდარა.

- სავალდებულო დაგროვებით საპენსიო სისტემაზე პოლიტიკურ ძალებს და საზოგადოებას შორის კონსენსუსი არ არის.
- პარლამენტმა შეაჩეროს კანონი, სანამ რეგულირების გავლენის შეფასების კვლევა არ ჩატარდება. კვლევა უნდა მოიცავდეს სხვადასხვა ალტერნატიულ სცენარებს, სადაც ნაჩვენებია იქნება, რა ნაკლოვანებები და უპირატესობები აქვს დღეს არსებულ და შემოთავაზებულ მოდელებს. შესწავლილი უნდა იყოს დაგროვებითი პენსიის სავალდებულო და არასავალდებულო მოდელების სხვადასხვა ვარიანტიც.
- რომ არ მოხდეს სამუშაო ძალის გაძვირება, უმუშევრობის წახალისება და დღეს არსებული განკარგვადი შემოსავლების შემცირება, საპენსიო შენატანის განხორციელება უნდა დაკომპენსირდეს საშემოსავლო გადასახადის შემცირებით. ამ შემთხვევაში კონსტიტუციის დარღვევის რისკიც მოიხსენება.
- დაგროვებით საპენსიო სქემაში მონაწილეობა უნდა იყოს ნებაყოფლობითი და სქემაში ჩართვის წახალისებისთვის, სახელმწიფოს შეუძლია შეიმუშაოს გარკვეული საგადასახადო შეღავათები (ეს შეღავათები უნდა გავრცელდეს კერძო საპენსიო სისტემაში ჩართვის შემთხვევებზეც). ნებაყოფლობითი დაგროვებითი პენსიის სამართლიანობას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ „საპენსიო სისტემის რეფორმის მიმართ მოსახლეობის დამოკიდებულების“ კვლევის ფარგლებში გამოკითხული მოსახლეობის 65% სწორედ ნებაყოფლობითი სქემის მომხრეა.
- საპენსიო რეფორმა არის ძალიან მნიშვნელოვანი რეფორმა. აქედან გამომდინარე, აუცილებელი იყო მეტი საჯარო დისკუსია დაინტერესებულ პირებთან, რომ რეფორმას ჰქონდეს ნდობა და იყოს მდგრადი გრძელვადიან პერიოდში.
- და ყველაზე მთავარი: ასეთი ისტორიული ხასიათის რეფორმის გატარებისათვის, ჩვენი მოსაზრებით, მიზანშეწონილი იყო ქვეყანაში ჩატარებული რეფერენდუმი, ვინაიდან ახალ საპენსიო რეფორმას სოციალური ფონის რადიკალურად შეცვლა შეუძლია და მისი გატარება დიდ წინდახედულობასა და სიფრთხილეს მოითხოვს

ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] ქოქიაური ლ. 2018. ფინანსები (სახელმძღვანელო 3 ტომად), ტ-3. გვ. 820.
- [2] <http://forbes.ge/news/638/dagrovebiTi-pensia-saqarTveloSi>
- [3] <http://www.tabula.ge/ge/story/126318-sapensio-reforma-sqema-romlitac-mtavrobas-tqveni-fulis-mitviseba-sheedzleba>
- [4] <http://eugeorgia.info/ka/articleblog/62/sapensio-reformis-dizaini-da-ideologia/>
- [5] <https://idfi.ge/ge/analysis-of-pension-system-reform>
- [6] <https://www.transparency.ge/ge/post/10-shenishvna-sapensio-repormaze>
- [7] http://www.bm.ge/ka/article/ra-weria-sapensio-reformis-shesaxeb-sakonstitucio-sarchelshi/28199?fbclid=IwAR0WiA-46noUbha5wz5mQgaC11HkC2j723WwtLC-zzQyPSJ_UaNdNyPuXFck
- [8] https://www.interpressnews.ge/ka/article/527800-sapensio-saagentos-direktoris-ganmartebit-sapensio-danazogebi-up-ro-metad-aris-daculi-vidre-sxva-aktivi-rogoricax-saxli-mankana-bankshi-puli/?fbclid=IwAR2DsX_S52dmH0bR_9Rs7ez-JWoWgaiHr9Nyd_uagRWxV_Y-9ryShkjdXoBU
- [9] <https://commerciant.ge/ge/post/vato-surguladze-sapensio-reformaze-fulis-shegroveba-ukve-daiwyo-magram-am-fulma-ro-gor-unda-imushavos-gegma-djer-dawerili-ar-aris?fbclid=IwAR315xDRgTRO-p0BeDR-O2P2ZBpsXtIPFQqVh9SJ4-j8jzd-D4zRqsZ5DPYo>
- [10] http://www.bm.ge/ka/article/sapensio-reforma-iwyeba---rogor-chamogechrebat-xelfasidan-savaldebulo-shesatani/28091/?fbclid=IwAR16gy-U0hb7vNyX_TTYIYsSjLLDdJpE95A2Hhbij50h8ehh7arDIC8lv8

შეშვების მატერიალური უზრუნველყოფის სახელმწიფო პოლიტიკა უკრაინაში და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში: შედარებითი ანალიზი და ტრანსფორმაციის მიმართულებები

STATE POLICY OF MATERIAL SUPPLY OF UNEMPLOYED IN UKRAINE AND EASTERN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS AND TRANSFORMATION DIRECTIONS

ილენა გრიშნოვა,

ე.მ.დ. წარმოების ეკონომიკის კათედრის პროფესორი,
ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსი-
ტეტი, კიევი, უკრაინა

ოლგა რისნი,

ლვოვის დასაქმების საქალაქო ცენტრის დირექტორი,
ლვოვი, უკრაინა

OLENA GRISHNOVA,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the
Department of Enterprise Economics,
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Ukraine.

OLEH RISNYI,

director, Lviv City Employment Center, Ukraine

ABSTRACT

Material security on an unemployment case is an important function of public service of employment and a necessary social guarantee in the modern world. Sufficient support of the citizen for temporary loss of labor income, respect for principles of social justice and maintaining motivation to new employment are indicators of its effective realization.

The purpose of article is assessment of a condition of material security on an unemployment case in Ukraine, its comparison with foreign practice, definition of the main ways of effective transformation of state policy of financing of expenses in the sphere of the help with unemployment. An object of a research is the material security on an unemployment case, an object of research - theoretical and practical aspects of transformation of this function of public service of employment in Ukraine in the course of integration into the international labor market.

The methods of a research are the comparative analysis (concerning activity of the employment services, the principles of payment of the help with unemployment in Ukraine and abroad, in particular, in Poland, Estonia, Latvia), the statistical analysis of data on structure of financing of expenses in the sphere of unemployment, expected calculation of the period of "payback" of the paid dole the paid insurance premiums in Ukraine.

Considering high efficiency of active expenses in the sphere of employment in comparison with passive, the research showed need of urgent changes in approaches to financing of this sphere, offered possible mechanisms of their realization: reduction maximum and increase in the minimum size of a dole, more reasonable repeated receiving the help, reduction of duration of payment of a grant, increase in base of assignments for calculation of a grant, strengthening of re-

sponsibility of citizens for the actions for job search and also measures for the economy detenization.

Keywords. *European integration, social policy, labor market, employment, unemployment, employment service, unemployment benefits.*

ანოტაცია

მატერიალური უზრუნველყოფა უმუშევრობის დროს - სახელმწიფოს დასაქმების სამსახურის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა და აუცილებელი სოციალური გარანტიაა თანამედროვე მსოფლიოში. მისი ეფექტური რეალიზაციის ინდიკატორი იქნება მოქალაქის საკმარისი მხარდაჭერა შრომითი შემოსავლების დროებით დაკარგვის პერიოდში, სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვა და ხელახლა შრომითი მოწყობისთვის მოტივაციის შენარჩუნება.

სტატიის მიზანს წარმოადგენს მატერიალური უზრუნველყოფის მდგომარეობის შეფასება უკრაინაში უმუშევრობის შემთხვევაში, მისი შედარება საზღვარგარეთულ პრაქტიკასთან, ხარჯების ფინანსირების სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტური ტრანსფორმაციის გზების გამოძებნა უმუშევრობის პერიოდში დასახმარებლად. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს მატერიალური უზრუნველყოფა უმუშევრობის შემთხვევაში, კვლევის საგანს - ამ ფუნქციის ტრანსფორმაციის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები უკრაინაში შრომის საერთაშორისო ბაზარზე ინტეგრაციის პროცესში.

კვლევის მეთოდებს წარმოადგენენ კომპარატიული ანალიზი (დასაქმების სამსახურების საქმიანობების შედარება, დახმარების ანაზღაურების პრინციპები უკრაინაში და საზღვარგარეთ, პოლონეთში,

ესტონეთში, ლატვიაში), უმუშევრობის სფეროში ხარჯების ფინანსირების სტრუქტურაში სტატისტიკური ანალიზი, უმუშევრობისთვის გადახდილი დახმარების „ამორების“ პერიოდის საპროგნოზო გაანგარიშება, რომლებიც გადახდილია უკრაინაში სადაზღვევო შენატანებით.

დასაქმების სფეროში აქტიური დანახარჯების დიდი ეფექტურობის გათვალისწინებით პასიურთან შედარებით კვლევება გვიჩვენა აუცილებელი ცვლილებების შეტანის აუცილებლობა აღნიშნული სფეროს დაფინანსების საქმეში, შემოთავაზებულია მათი რეალიზაციის მექანიზმები: უმუშევრობაზე გასაცემი მასივალური ზომის შემცირება და მინიმალური ზომის გაზრდა, განმეორებითი დახმარების უფრო დასაბუთებული გაცემა, დახმარების გაცემის ხანგრძლივობის შემცირება, მოქალაქეთა პასუხისმგებლობის გაძლიერება სამუშაოს მოძიებაში, ჩრდილოვანი ეკონომიკის გაქარწყლება.

საკვანძო სიტყვები: ევროინტეგრაცია, სოციალური პოლიტიკა, შრომის ბაზარი, დასაქმება, უმუშევრობა, დასაქმების სამსახური, უმუშევრობის დახმარება.

INTRODUCTION

A balanced policy of material security in the case of unemployment is not only a guarantee of effective spending of the Fund of State Social Insurance against Unemployment, but also a tool for motivating service clients to find work and overcome subjective moods in society. The formation of just payment of insurance indemnities in the presence of this right and the lack of decent work enables them to provide minimum social guarantees while at the same time inhibiting the restraining sentiment and also encourages the unemployed to seek employment, as demonstrated by the world's leading experience. Leading researchers from various fields of economic science and demography have repeatedly addressed the issues highlighted in the publication. Separately, the works of A. Kolot (A. Kolot) [4], E. Libanova (E. Libanova) [5], A. Cherkasov (A. Cherkasov) [6] and others, which influenced the formulation of problem issues and search solutions. However, given the complexity and dynamism of the processes of reforming the activities of social institutions and the imposition of social benefits, their significant impact on the development of the economy, employment motivation and overall welfare of the population, a variety of opinions on this issue in the press, among practitioners and in scientific circles, the question of balanced the

policy of material security in the case of unemployment requires further multifaceted and detailed study.

Setting objectives. According to our earlier research [1, 170], the labor market conditions in Ukraine are not only much worse than in the EU countries, but also change in a negative direction, unlike European countries. Especially perceptible progress takes place in the labor markets of Eastern European countries, despite the fact that European integration was difficult for them. The current dynamics of the indicators of the Ukrainian labor market is paradoxical and is characterized by contradictions that impede its effective European integration.

Among the reasons for these disappointing trends is the ineffective policy of material security in the case of unemployment, which has now turned into a provoker of social dependence and a determinant of job search at its loss.

The purpose of the paper is to assess the state of unemployment insurance in Ukraine, to compare it with foreign practice, to identify the main ways of effective transformation of the state policy of financing costs in the field of unemployment benefits.

Research results. International standards for unemployment insurance provide for protection from lack of income because of the inability to get the appropriate work for those able to work, ready to start work and are actually looking for work, as well as taking into account previous work experience for benefits, the right to other social benefits. Separately, it is expected to take into account such criteria as the age of the unemployed, their experience in the previous profession, the accumulated experience, the duration of unemployment, the situation in the labor market, the impact of employment on their personal and family circumstances, breaks in employment, including with respect to the prime (in assessing the suitability of employment and the right to payment), as well as the dependence of the size and length of receipt of unemployment benefit on the duration of insurance (work) experience, the amount of salary received and the corresponding deductions from it, the period of training, duration unemployment.

In Ukraine, the procedure for acquiring the status of the unemployed, as well as the appointment and payment of state unemployment benefits is regulated by the Law of Ukraine "On Compulsory State Social Insurance Against the Case of Unemployment" (hereinafter - the Law), the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated June 15, 2015, No. 613 "On Approval of the Procedure for Granting Unemployment Assistance, including a One-

time Payment for the Organization of the Entrepreneurship” (hereinafter - the Procedure).

By the decision of the Board of the Fund of state social insurance of Ukraine in case of unemployment from 15.12.2017 № 151 approved expenditures of the budget of the Fund of the state social insurance of Ukraine in case of unemployment (hereinafter - Fund) in 2018, where unemployment benefits allocated UAH 8 991 467,6 thousand, which is 75% of the planned expenditures of the Fund. And only 5.2% of spending is provided for active forms of employment promotion [2]. A similar situation developed in 2016, 2015

For comparison, we will evaluate the principles and practice of unemployment benefits in such countries as Ukraine, Estonia, and Poland that are similar to Ukraine.

The right to receive an unemployment insurance benefit in Estonia is obtained by people who are registered as unemployed, within 3 years prior to registration, those who have at least 12 months of unemployment insurance experience and had not quit their last job or service on their own initiative. In Ukraine to get compensated one day of work is enough and the reason of dismissal is not important.

When calculating the average wage in Estonia, 9 months of work experience are taken into account and the paid salary for the last three months is not taken into account, as well as payments from which unemployment insurance contributions are not paid (for example, reimbursement for reduction, travel, etc.). Such a decision deserves attention, because often before the known dismissal person receives generous initial aid, which significantly affects the amount of unemployment benefits.

In the first 100 days a refund is 50% of the average wage per calendar day, and then 40%. Insurance indemnity for unemployment has both maximum and minimum size. The maximum amount of compensation is 50% and 40% in accordance, due to the three times average salary of Estonia per calendar day. In 2017, the maximum amount of reimbursement in the first 100 days is EUR 43.47 per day, and starting from 101 days - EUR 34.78 per day (gross), which is 20% higher than the average salary in the first hundred days, and is equal in subsequent periods [7].

If the insurance record is less than 5 years old, compensation is awarded for 180 calendar days, from 5 to 10 years, - 270 calendar days, 10 years or more, - 360 calendar days. Thus, payments in Estonia should be considered more motivational in terms of job search compared to Ukrainian ones.

In Latvia, unemployment benefits can be obtained if there is a general insurance (work) experience of at least

one year, and the payment of compulsory insurance payments in case of unemployment for at least 12 months in the period of the last 16 months prior to the day of establishing the status of the unemployed was carried out.

Such assistance is calculated in proportion to the length of the insurance, taking into account the income from which payments were made in case of unemployment. Depending on the insurance (work) experience, the assistance is assigned: for a period of from 1 to 9 years - 50% of the average salary from which payments were made; from 10 to 19 years - 55% of the average salary; from 20 to 29 years - 60% of the average salary; 30 years or more - 65% of the average salary. This decision is considerably tighter compared to the domestic analogue, but also more rational, in our opinion.

The average benefit is calculated from the salary for 12 months. This period ends two calendar months before the month when the status of the unemployed is assigned. The calculation does not take into account the two months in which the person had the lowest or highest salary (from which payments were made). Duration of receiving benefits for all the unemployed is established for 9 months, regardless of insurance (work) experience.

If a person has become unemployed because of dismissal on his own or in connection with violations, the unemployment benefit is appointed from the date of application, but no earlier than two months after the status of the unemployed [8].

Differences between the principles and approaches for the appointment of unemployment benefits in Ukraine, Latvia and Estonia are clearly demonstrated in Table. 1. As we can see, almost all of the parameters show a greater dependence of assistance on the length of insurance experience and decrease its size over time in the Baltic countries.

In Poland, the basic unemployment benefit rate is 41.5% of the minimum wage and 19.2% of the average wage. In Ukraine, unemployment benefits vary from 544 UAH to 7364 UAH. (as of July 1, 2018) and is respectively 15% and 198% of the minimum wage, and 7% and 94% of the average wage [3]. This illustrative example demonstrates that in the first case, when minimal assistance is paid, no minimum social standards are provided, and in the second one - the motivating influence on the search of work disappears, which eventually leads to strengthening of the mistrust and the transfer of the personal financial problems to the state. Also relevant is the Polish experience regarding more rigorous approaches in reducing unemployment benefits in the event of a client's refusal to work or even to vocational training.

Table 1.

**PRINCIPLES OF THE APPOINTMENT OF UNEMPLOYMENT BENEFITS IN
UKRAINE, LATVIA AND ESTONIA**

	Ukraine	Latvia	Estonia up to 5 years old - 180 cal. days 5-10r work experience - 270kp 10% -360%
Duration of insurance refunds	360 days - for insured persons 720 days - for insured pre- retirement age	9 months	
Required period of insurance to calculate the allowance, taking into account the amount of wages	6 months	12 months	12 months
Minimum insurance period for assistance	1 day	12 months	12 months
Insurance premiums,% of average wage	up to 2 years of work experience - 50%; 2-6 years of experience - 55%; 6-10 years of service - 60%; more than 10r - 70%.	1-9 years - 50%; 10-19 - 55%; 20-29 - 60%; over 30 - 65%	50% regardless of length of service
Social benefits	90 days - 100%, the next 90 days - 80%, then 70%	3 months- 100%; the next 3 months- 75%; the following 3 months - 50%	100 days-100% Next - 80%
Maximum amount of insurance indemnity	4 subsistence minimum	No data	50% of the three times the average salary

Source: compiled by authors.

The ILO provides assistance in cases of full unemployment in the form of periodic payments at a rate that provides the recipient with partial and temporary compensation for lost income and at the same time does not reduce incentives for gaining employment or creating self-employment. In this case, the size of the assistance must guarantee the recipient an opportunity to fully provide all vital functions. As noted above, in Ukraine the minimum amount of assistance is very far from any standards, and the maximum one does not provide motivation for employment. Arguments in favor of such a high level of payment as the form of insurance compensation from paid pre-contributions, do not stand up to a thorough critique. Table 2 shows that in order to ensure maximum unemployment benefit, the insured should pay contributions from the appropriate salary level not 1 or 2 years, as today is sufficient, but 15-17 years in the case of receiving 270 calendar days, or 21-23 years - in the case of receiving assistance 365 days.

This disproportion is characteristic not only to the maximum amount of unemployment benefits, but also to the average payout. Table 3 shows that insured person who has an insurance record of less than 2 years and a salary of the last place of work of 10 thousand UAH will pay

during the year 1980 UAH to the Fund, and will receive 37.5 thousand UAH or 53.8 thousand UAH depending on the maximum duration of unemployment benefits. In order to secure the receipt of such an amount, it would be necessary to pay contributions from the same salary from 19 to 26 years, in accordance.

Thus, non-motivational unemployment benefits in excessive amounts do not adequately reflect the proportionality of past contributions, but they are also subsidized by other contributors.

In addition, according to the current legislation, a person will receive the right to a new unemployment allowance (in the case of an additional period of one day from a minimum of one year in the case of an insurance period of at least one day, after the expiration of such benefits, one year later), in the case of the availability of 26 weeks of additional seniority, - as a percentage of wages).

Thus, the clearly ineffective structure of the expenses of the Fund of compulsory state social insurance of Ukraine in case of unemployment is fixed, where over 75% of expenditures on social benefits (passive expenses) are spent annually in Ukraine, and only 5% are spent on active forms, the rest is almost 20%, for the maintenance of the service.

Table 2.

**CALCULATION OF THE RATIO OF MAXIMUM UNEMPLOYMENT
BENEFITS AND INSURANCE CONTRIBUTIONS IN UKRAINE**

Insurance experience	Salary per month, UAH	Total paid contributions to Fund for 1 month, UAH	Paid dues for the year, UAH	Accrued unemployment benefit (270 days), UAH	Accrued unemployment benefit (365 days), UAH
up to 2 years	21441	347.18	4166.16	66276	89595
2-6 years	19128	315.61	3787.32	66276	89595

Source: compiled by authors as of 01.11.2018.

Table 3.

**CALCULATION OF THE PERIOD OF "PAYBACK" OF PAID INSURANCE
CONTRIBUTIONS FOR UNEMPLOYMENT BENEFITS IN UKRAINE**

Insurance experience	up to 2 years old	2 - 6 years
Salary per month, UAH	10000	10000
Total paid contributions to Fund for 1 month, UAH	165	165
Paid dues for the year, UAH	1980	1980
Unemployment benefit (270 days), UAH	37498,5	41248,5
The period of "payback" of contributions, years	18,9	20,8
Unemployment benefit (365 days), UAH	47997,9	52798,5
The period of "payback" of contributions, years	24,2	26,7

Source: compiled by authors as of 01.11.2018.

Employment Centers in Ukraine, as well as Polish Employment Centers (taken for comparison Gdanski Urzad Pracy - Gdansk Employment Center), implement more or less similar tasks. In the table 4 below a comparative analysis of the budget allocations for financing similar services in Lviv and Gdansk in 2017 and 2018 is provided.

Having analyzed the estimated allocations for financing both employment centers, one can conclude that the majority of expenditures (87.36%) are paid for unemployment benefits at the Lviv, whereas in the Gdansk unemployment benefit is only 30.89%.

In turn, the share of expenditures aimed at financing active forms of support for the unemployed and employers, which promotes the motivation of the unemployed to gain employment, is many times higher in Poland (in 2017 in Lviv is 1.93%, the Gdansk - 40.75%, in 2018 Lviv - 2.13%, Gdansk - 54.55%)

Conclusions. From the above analysis we can note the negative features of the domestic system, expressed in a significant predominance of passive spending on the material provision of unemployed and maintenance, compared with the cost of active forms of employment support. The presented tendencies are caused not so much by the short-

comings in the activity of the employment service itself, but by the peculiarities of the national legislation and the general socio-economic state of the country (social payments, subsidies, illegal employment, etc.).

At the nearest time it is necessary to fundamentally change the approaches to the appointment of maternity benefits for the unemployed. It is necessary to increase the minimum amount of unemployment benefit, which will allow persons covered by social protection, to ensure sufficient level of vital activity, and at the same time reduce the maximum amount as a percentage of the minimum wage. The analysis in the work has shown that in order to provide the maximum amount of unemployment benefits, it is often enough to have one year of salary insurance, which would require over 20 years compensating for the corresponding charges for the payments made. Reducing the maximum aid payment to the minimum wage (subject to its decent level) will not be discriminatory, will serve more efficiently and fairly, will maintain motivational character in finding a job, where you can still earn more.

The next step is to reduce the cyclicity of receiving unemployment benefits and increase the length of the insurance base to calculate assistance.

Table 4.

**COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF ESTIMATED
EXPENDITURES OF EMPLOYMENT CENTERS OF LVIV AND GDANSK**

	2017 year		2018 year	
	Lviv, UAH	Gdansk, PLN	Lviv, UAH	Gdansk, PLN
Total cost per year - all	127925400,00	63685807,00	146319825,00	41411471,00
Of them:				
Unemployment benefit - all	111750400,00	15672700,00	127947400,00	According to need
% of total cost	87,36	30,89	87,44	
Benefits for the organization of unemployed entrepreneurship - total	768710,00	10541400,00	760100,00	9080000,00
% of total cost	0,60	16,55	0,52	21,93
Professional training, retraining and advanced training - all	122521,00	5143500,00	307000,00	3135573,00
% of total cost	0,10	8,08	0,21	7,57
Organization of public works - all	800051,00	757900,00	800000,00	1348400,00
% of total cost	0,63	1,19	0,55	3,01
Compensation of a single contribution to employers - total	761710,00	9509100,00	1250000,00	9126662,00
% of total cost	0,60	14,93	0,85	22,04

Source: compiled by the authors on the data of LMTSZ and GMUP.

One of the most important mechanisms for influencing the passive costs of the Fund should be the introduction of an effective, efficient and transparent mechanism for defining the term “acceptable work” in the current legislation, and the responsibility for refusing it.

Consequently, in Ukraine, the process of transformation of the system of material security in case of unemployment should take place to ensure its motivational

component. Material payments should not only provide minimum social standards for their recipients, but also motivate them to move to a category of employed population. It is also necessary to review approaches to the Fund's costs, in particular to increase their proportions for active employment programs in relation to passive payments, the possibility to determine the expediency and form of spending on active programs at the local level.

REFERENCES

- [1] Grishnova, O.A., Risny, O.P. (2017). Integration of the Ukrainian labor market with the European one: threats and prospects (an assessment on the example of the countries of Eastern Europe). Demography and the social economy, 3 (31), 162-173.
- [2] State employment service (2018). “On approval of the distribution of expenditures of the Fund of compulsory state social insurance against unemployment by the articles of the budget of the Fund in 2018”: Resolution of February 7, 2018, No. 54. Retrieved from: <https://dcz.gov.ua/sites/default/files/postanovano151.pdf> (Accessed 13.07.2018).
- [3] Kolot, A.M. (2017). Decent work: imperatives, Ukrainian realities, mechanisms of provision: monograph]. Kiev, KNEU.

- [4] **Libanova, E.M.** (2012). Social problems of modernization of the Ukrainian economy. Demography and the social economy, 1, 5-22. <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005>.
- [5] **Cherkasov, A.V.** (2016). Productive employment and social development of Ukraine: state and prospects. Methodology and methods of scientific achievements, 60–61.
- [6] **Tootukassa E.** (2013), Size and calculation of compensation. Retrieved from: <https://www.tootukassa.ee/ru/content/razmier-i-rastchiot-vozmieshtcheniia>
- [7] Valsts socialas apdrošināšanas agentūra (2018). Unemployment Benefit. Retrieved from: <https://www.vsaa.lv/en/services/for-employees/unemployment-benefit/>
- [8] Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie (2018). Ujednolicony tekst ustawy z dnia 20 kwietnia 2004r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy». Retrieved from: <http://wuprzeszow.praca.gov.pl/-/120524>

ახალი სამუშაო ადგილების პროგნოზირება უკრაინის ეკონომიკის სამრეწველო სექტორში

PREDICTION OF NEW WORK PLACES IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY

ნადეჟდა რეზნიკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის ხელმძღვანელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

ანატოლი ოსტაპჩუკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, აგრარული მეცნიერების ფაკულტეტის დეკანი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

NADIHA REZNIK,

Doctor of Economic Science, Professor
Head, department of stock exchange activity
and trade National University of Life and
Environmental Science

ANATOLIY OSTAPCHUK,

Candidate of Economic Sciences, Associate
Professor Dean of the Faculty of Agrarian
Management, National University of Life and
Environmental Science

ანოტაცია

ძველ და ახალ სამუშაო ადგილებზე შექმნილი პროდუქციის ზრდა მოითხოვს მოთხოვნის ზრდას მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის ან დაკავშირებული სანარმოების მოგებათა გამო. სანარმოო ინდუსტრიაში საინვესტიციო და საინოვაციო პროცესებზე დაფუძნებული ნარმოების განვითარება ქმნის ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის შესაძლებლობას, რაც დამოკიდებულია შესაბამის ინდიკატორთა დინამიკაზე. ინდიკატორები კი შეიძლება წარმოადგენდეს დამოკიდებულებებს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისა და ამ პროცესებზე გავლენის ფაქტორებს შორის. წარმოდგენილი სისტემა მათემატიკური მეთოდოლოგიის სახით ქმნის კონკრეტულ მოდელს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის პროცესისათვის. ამ მოდელში გამოყენებული ფორმულირება არის ერთდამოკიდებულების და ასახავს ახალი სამუშაო ადგილების ზრდის დამოკიდებულებას. ნარმოებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი და სათანადოდ შერჩეული ფაქტორები არის შრომის პროდუქტიულობა, ერთ დასაქმებულზე კაპიტალდაბანდება, კაპიტალური ინვესტიციები, დასაქმებულ ადამიანთა რაოდენობა და ა.შ. გადამამუშავებელი მრეწველობისათვის კი, შრომის პროდუქტიულობა, კაპიტალური ინვესტიციები, ხელფასები და სხვ. შემოთავაზებული მოდელის საპროგნოზო გათვლებმა აჩვენა ახალი სამუშაო ადგილების 115-120 პროცენტით მუდმივი ზრდის ტენდენცია.

ამგვარად, ინდუსტრიაში ახალი სამუშაო ადგილების რეპროდუცირების განვითარებისა და ამ

პროცესის პროგნოზირების მოდელის საფუძველზე საშუალო ვადიან პერიოდში ჩამოყალიბდა დადებითი ტენდენციის მაკროეკონომიკური პირობები.

საკვანძო სიტყვები: პროგნოზირება - დაგეგმვა, სამრეწველო სექტორი, სამუშაო ადგილები, შრომის პროდუქტიულობა.

ABSTRACT

Growth in output produced at “old” and “new” jobs requires an increase in demand for it due to rising household incomes or profits from subcontractors. The development of industry based on investment and innovation processes in the industry generates the process of creating new jobs, depending on the dynamics of the relevant indicator indicators, can be represented by a system of dependencies between the creation of new jobs and factors that influence this process. The system of certain factor dependencies in the form of mathematical equations is presented, forming a certain model of the process of creation of new jobs, depending on factor conditions. All the equations used in this model are of the same type and reflect the dependence of the pace of growth of new jobs. For industry, the most important and, accordingly, selected factors are labor productivity, capital 1 occupied, capital investment, factor inputs, wages of one full-time employee, number of employees in the industry. For the manufacturing industry: labor productivity, capital investment, capital investment, wages. Forecast calculations on the proposed model showed a tendency to continuous growth of new jobs in industry with a rate of 115-120 per cent per year

with a downward trend. Thus, based on the use of the developed model of reproduction of new jobs in industry and the constructed forecast of this process in the medium term, certain macroeconomic conditions for forming a promotion of a positive trend were formulated.

Keywords: *forecasting, industrial sector, factor dependencies, workplaces, labor productivity, capital assets.*

Рынок труда в промышленности является комплексным экономическим процессом, развивающимся под действием многих факторов, действующих в сторону увеличения количества новых рабочих мест (положительном) и в сторону уменьшения новых рабочих мест (условно «отрицательном» направлении). Принято считать положительной тенденцией повышения занятости, означает необходимость в росте числа рабочих мест в отрасли и уменьшение безработицы. Новые рабочие места создаются в результате капитальных инвестиций в проекты расширения производственных мощностей, модернизации, технического перевооружения производственных процессов.

Рост объемов продукции, создаваемой на «старых» и «новых» рабочих местах требует роста спроса на нее из-за роста доходов населения или прибылей предприятий-смежников. Чем выше темпы развития национальной экономики, тем больше спроса на промышленную продукцию.

Существует группа факторов, которые тормозят создание новых рабочих мест через различные формы интенсификации труда, когда один работник производит все больше продукции на своем рабочем месте и это замещает процесс создания дополнительных рабочих мест даже при потребности в росте объемов продукции предприятия. К этой же группе факторов следует отнести и инновационные процессы в промышленности. Которые обеспечивают большую конкурентоспособность и сбыт продукции предприятия через новую технологию производства и более конкурентную цену, по высокому качеству продукции, ввиду лучшей организации управления и высокую производительность труда.

Это важный тезис в оценке прогрессивности направления изменения самого показателя новых рабочих мест и направления влияния факторов, которые надо учитывать при анализе ситуации с рабочими местами в промышленности. Развитие промышленности на основе роста количества рабочих мест не является однозначно положительным

процессом и зависит от многих других параллельных социальных и научно-технических трендов экономики. Украинская промышленность сейчас проходит этап, когда нужны и интенсивный (при росте производительности труда) и экстенсивный (рост количества рабочих мест) развитие. Поэтому действие «негативной» группы факторов существенно меньше влияние факторов, генерирующих рост количества новых рабочих мест. В ближайшие 10 лет промышленность ожидаемо будет наверстывать утраченные объемы продукции во время кризисов 2009 и 2014-2015 гг. И выходить на показатели 2008 года. Это будет происходить более экстенсивным (за счет использования большего количества рабочих мощностей и рабочих мест), чем интенсивным развитием (за счет большей производительности труда и новых технологий). После 2023-2025 гг. Соотношение экстенсивного и интенсивного развития будет меняться в пользу медленного роста рабочих мест и большей отдачи уже действующих производственных мощностей.

Разделение факторов на эти две группы (положительного и отрицательного влияния на создание новых рабочих мест) важен перед началом построения модели зависимости количества созданных рабочих мест от системы факторов, которые влияют на работу промышленности и ее ресурсное обеспечение (труд, капитал, научно-технические разработки, качество менеджмента). Как было отмечено выше, на рынке труда в промышленности действует система государственного регулирования (стимулирования) отраслевого развития (промышленная политика), которая состоит из: обеспечение макроэкономической стабильности; стимулирование внутреннего спроса на промышленную продукцию украинских товаропроизводителей; стимулирование экспорта промышленных товаров, создание условий для внутренних и иностранных инвестиций в промышленность; подготовку кадров для промышленности на всех уровнях, развитие научно-промышленных кластеров и внедрение инноваций технологического уровня.

Развитие промышленности на основе инвестиционных и инновационных процессов в отрасли генерирует процесс создания новых рабочих мест в зависимости от динамики соответствующих показателей-индикаторов может быть представлен системой зависимостей между созданием новых рабочих мест и факторами, которые влияют на этот процесс. В таблице 1 приведены определенную

систематизацию таких факторов по соответствующим группам, которые объединены общим характером воздействия на промышленность и спрос на рабочую силу (количество новых рабочих мест). Выделена группа макроэкономических факторов или условий для развития промышленности, группу инвестиционных

факторов развития отрасли и группу факторов, действующих со стороны спроса на рабочие места. Каждому фактору соответствует определенный набор показателей-индикаторов, которые количественно показывают изменения в действии фактора.

Таблица 1

БАЗА ФАКТОРОВ (XI) ДЛЯ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ (YI)

	Группа факторов или условия	Факторы, которые влияют на создание рабочих мест	Показатели-индикаторы, которые измеряют изменения фактора
1	Макроэкономические условия работы отрасли	Финансовая стабильность на макроуровне Общэкономическая и политическая ситуация	Индекс потребительских цен Темп роста ВВП Темп роста реальной среднемесячной зарплаты
2	Рост спроса на промышленную продукцию	Темп роста объемов промышленной продукции Общая деловая активность в экономике Интенсификация использования рабочей силы Другие факторы экономики создают спрос на новые рабочие места	Темп роста объемов промышленной продукции Темп роста экспорта промышленной продукции Индекс цен производителей Темп роста производительности труда Темп роста капиталоемкости рабочего места
3	Инвестиционные процессы развития промышленности (со стороны предпринимателей)	Капитальные инвестиции в развитие промышленности, расширение действующих производств, создание новых производственных мощностей	Темп роста капитальных инвестиций Темп роста иностранных инвестиций Темп роста численности платных работников Темп роста основных средств в промышленности

Источник: собственные исследования авторов

Система определенных факторных зависимостей, представленная в форме математических уравнений, формирует определенную модель развития процесса создания новых рабочих мест в зависимости от факторных условий. Для данного объекта исследования (формирование новых рабочих мест) предлагается модель, которая имеет логико-структурное строение, приведенную на рис. 1

На первом этапе в модели формируется информационная база факторов, которая используется для определения зависимости количества новых рабочих мест в промышленности в зависимости от уровня показателей-факторов (в данном случае использованы данные за 2010-2016 гг.) Таблицы 2-3. После построения однофакторных и многофакторных уравнений происходит отбор наиболее влиятельных и

логических по своему действию показателей факторов по тесноте и логичности связи.

Все использованные в данной модели уравнение однотипны и отражают зависимость темпа роста новых рабочих мест от выделенных в таблице 1 факторов (фактически показателей-индикаторов). Зависимости анализировались в форме однофакторных и многофакторных линейных уравнений. Из построенных 19 однофакторных и многофакторных уравнений было отобрано 6 наиболее логических зависимостей для промышленности и 5 зависимостей для перерабатывающей промышленности. Комплекс таких уравнений (для промышленности - 6 уравнений, для перерабатывающей - 5) в результате позволяет определять изменение потребности в новых рабочих местах при том или ином уровне показателя-фактора. Для промышленно-

сти наиболее важными и соответственно отобранными факторами стали производительность труда, капиталовооруженность 1 занятого, капитальные инвестиции, коэффициент ввода основных средств, заработная пла-

та одного штатного работника, численность занятых в отрасли. Для перерабатывающей промышленности: производительность труда, капиталовооруженность, капитальные инвестиции, заработная плата.

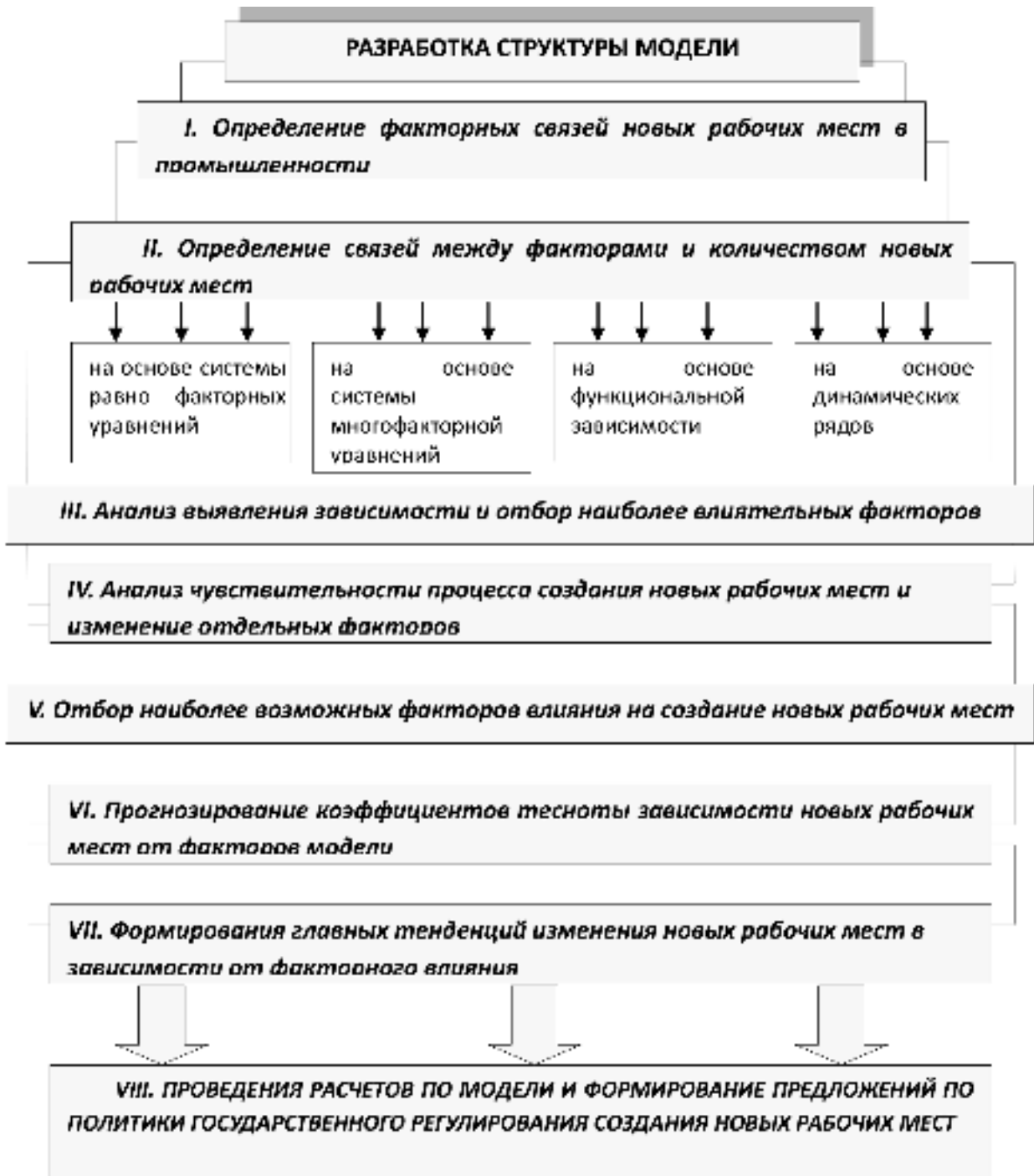

РИС. 1 ПОСТРОЕНИЯ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ ДИНАМИКИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Источник: собственные исследования авторов

Таблица 2

**ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЗА 2010-2016 ГГ.**

Показатели-индикаторы	Отчетный период						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Фактический объем промышленной продукции в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		111	100	98	103	99	108
Капитализация в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		92,44	107,09	93,16	142,88	247,25	112
Капитальных инвестиций в промышленность (в% к предыдущему периоду)	90,5	141,6	107,5	100,3	74,3	80,1	118,7
Прямые иностранные инвестиции в промышленность (в% к предыдущему периоду)		115,48	92,56	104,20	98,06	70,24	79,66
Штатные работники промышленности (в% к предыдущему периоду)		98,9	99,2	95,3	85,9	88,8	96,1
Промышленная продукция (в% к предыдущему периоду)		109	100	100	105	98	107
Заработная плата штатного работника в промышленности (в% к предыдущему периоду)	121	113,1	1211,1	105,7	120,1	133,2	121
Коэффициент интенсивности обновления основных средств, %	21	20	18	12	57	9	11
Удельный вес ВНОК в основных средствах, %	9,55	12,65	15,81	16,18	11,28	6,33	8,83
Коэффициент обновления основных средств, %	3	2	5	6	3	2	2
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		147,1	119,3	108,6	99,3	112,0	137,7

Источник: рассчитано по данным [1].

Технология использования разработанной модели для прогнозирования количества созданных новых рабочих мест в промышленности приведена на рис. 2 и состоит из этапов: формирование сценарных условий, прогнозирование изменений в спросе на промышленную продукцию, инвестиционных процессах, интенсификации использования рабочей силы и других затрат факторов экономии труда, с учетом внутренних и внешних факторов развития отрасли, проведении прогнозных расчетов, оценке их результатов на логичность и соответствие структурным трендам, построение обобщенного прогноза по нескольким полученным прогнозов по различным факторным зависимостям.

Для использования уравнений предложенной модели в режиме прогнозирования количества новых ра-

бочих мест по годам прогнозного периода необходимые данные прогноза изменения показателей-индикаторов факторов. В данном исследовании на этом этапе были максимально использованы данные государственного прогноза макропоказателей на 2019-2021 годы, содержащиеся в постановлении КМУ №906 от 1 декабря 2017 о принятии уточненного прогноза макропоказателей в бюджет 2018 и в проекте «Основных направлений бюджетной политики на 2019 -2021 гг.» [2; 3, 4]. При этом тенденции правительственного прогноза до 2021 года были распространены на 2022-2023 годы (до конца прогнозного периода, использованного в данном исследовании ожидаемого роста рабочих мест в промышленности). Все макро- и отраслевые показатели.

Таблица 3

**ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Показатели-индикаторы	Расчетный период						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Физический объем производительности труда в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		111	100	98	103	99	108
Капиталоинтенсивность в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		92,44	107,09	93,16	142,88	247,25	112
Капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	86,6	124,6	95,6	107,7	79	86,3	114,4
Прямые иностранные инвестиции в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		93,15	97,11	101,08	93,06	73,29	85,61
Штатные работники перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		98,8	98,2	95	88,2	88,6	96,6
Заработная плата 1 штатного работника в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	121,1	111,76	106,91	107,82	125,41	123,81	121,1
Основные средства в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		100,4	102,9	104,9	101,1	101,4	101,7
Капитальные инвестиции на 1 занятых в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		147,1	119,3	108,6	99,3	112,0	137,7

Источник: рассчитано по [1].

На основе прогноза факторов модели и уравнений модели были рассчитаны прогнозные объемы рабочих мест в промышленности, приведены в таблицах 6-7 каждый из этих «индивидуальных» прогнозов учитывает зависимость от отдельного фактора и отражает свою специфику зависимости от данного фактора. В конце таблицы (последняя строка) проведено обобщение индивидуальных прогнозов по отобранным уравнением модели в один по простой методике среднеарифметической

величины. То есть содержательная ценность каждого из приведенных в таблицах прогнозов была признана одинаково и рассчитана как среднеарифметическая в каждом прогнозном году. На этом этапе построения обобщенного прогноза может использоваться и более сложная методика расчета темпа роста новых рабочих мест как средневзвешенной величины при определении для каждого уравнения модели его важности и соответствующей удельного веса в общем прогнозе.

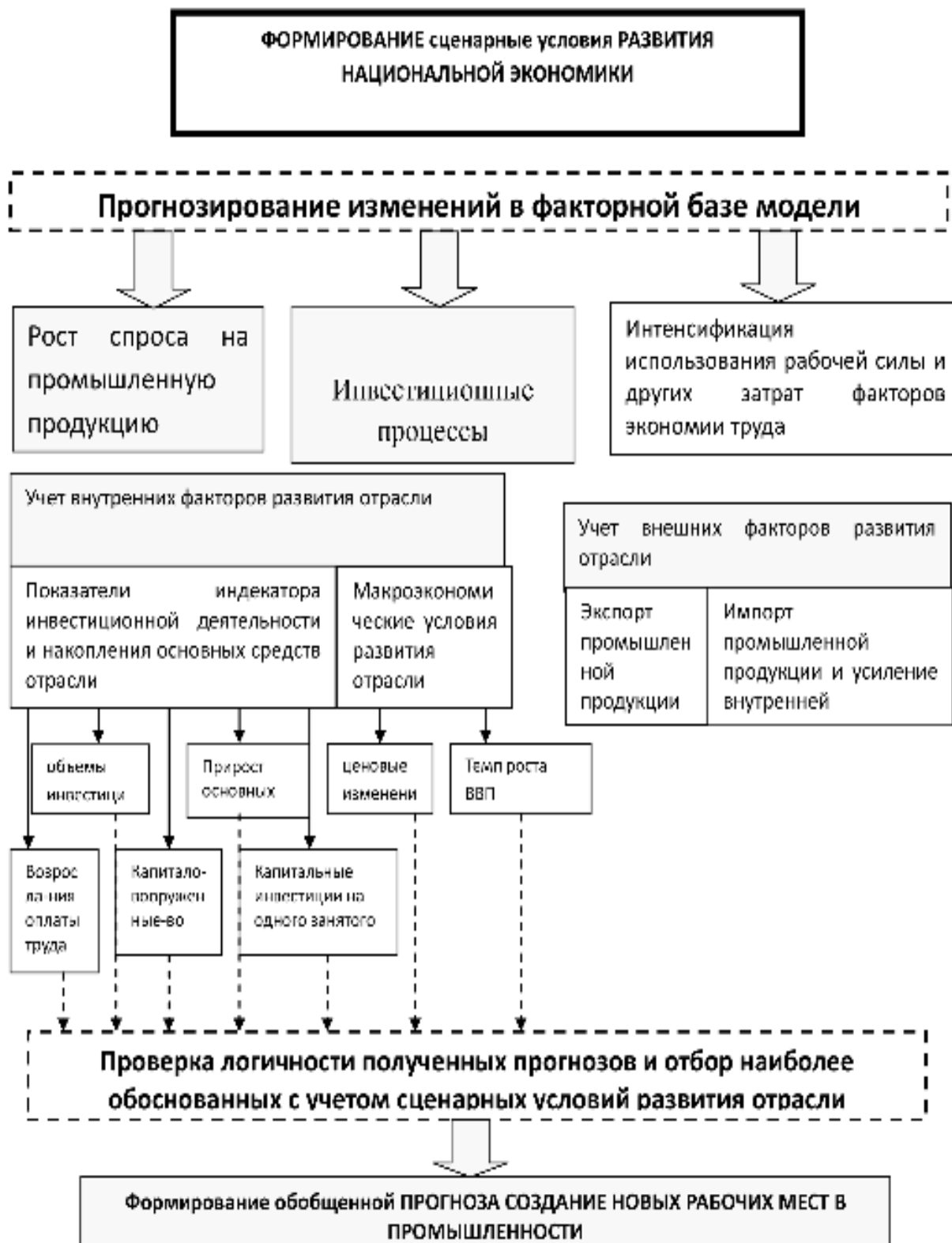

РИС. 2 ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СХЕМА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ.

Источник: собственные исследования авторов

Таблица 4

**ПРОГНОЗ ФАКТОРОВ ДЛЯ РАСЧЕТА ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ
ЗА 2019-2023 ГГ.**

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	отчет		ожд.		прогноз		
Производительность труда в промышленности (в% к предыдущему периоду в сопоставимых ценах)	101	104	104	104,9	104,6	104,4	104,3
капиталовооруженность (В% к предыдущему периоду)	103,0	102,2	101,5	100,7	100,5	100,3	100,0
Капитальные инвестиции в промышленности (% к предыдущему периоду)	104,0	104,1	104,6	105,1	105,6	106,2	106,5
Прямые иностранные инвестиции в промышленности (в% к предыдущему периоду)	101	102	103	104	104,5	105	105,6
Численность работников в промышленности (в% к предыдущему периоду)	99	100	101	102	102,6	103	103,4
Промышленная продукция (в% к предыдущему периоду)	100	104	105	106,6	107,2	107,6	108
Зарботная плата 1 штатного работника в промышленности (в% к предыдущему периоду)	109	109,7	110,1	110,5	111,2	112,1	113
Коэффициент интенсивности обновления основных средств,%	10	10,5	11	11,6	12,1	12,8	13,5
Удельный вес валового накопления основного капитала в основных средствах,%	9	9,3	9,6	9,9	10,0	10,2	10,5
Коэффициент ввода основных средств,%	3	4	4,7	4,9	5,1	5,2	5,3
Потребность предприятий в рабочих местах на замещение свободных рабочих мест, вакантных должностей, тыс. Человек	6	7	7,5	7,6	7,7	7,8	7,9
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	105,1	104	103,6	103	103	103,1	102,9

Источник: собственные расчеты авторов

Прогнозные расчеты по предложенной модели показали тенденцию к постоянному росту новых рабочих мест в промышленности с темпом 115-120 процентов в год при тенденции к снижению. Такой тренд можно объяснить усилением тенденции роста производительности труда и уменьшением потребности в новых рабочих местах при выходе промышленности на докризисные объемы продукции.

В ближайшие 3-5 лет (среднесрочная перспектива) в результате оживления деловой активности и объемов инвестирования в развитие экономики в целом и промышленности в том числе можно ожидать улучшения конъюнктуры рынка труда и его промышленного сегмента, постоянного роста объемов продукции и потребности в трудовых ресурсах .

Таблица 5

**ПРОГНОЗ ФАКТОРОВ ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА 2019-2023 ГГ.**

Показатели-индикаторы факторов влияния	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	отчет	оценка	прогноз				
Производительность труда в обрабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду в с сопоставимых ценах)	101,0	104	104	104,3	104,6	104,4	104,5
Капиталовооруженность в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	103	102,3	101,5	100,7	100,5	100,3	100
Капитальные инвестиции в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	104	104,3	104,5	105,0	105,5	106,0	106,5
Прямые иностранные инвестиции в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	101,1	102,1	103,0	104,1	104,5	105	105,5
Численность работников в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	99	100	101	102	102,5	103	103,5
Заработная плата 1 штатного работника в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	109	110	110	110,5	111	112	113
Основные средства в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	102	102,2	102,5	102,7	103	103,3	103,5
Капитальные вложения на 1 работника в перерабатывающей промышленности (% к предыдущему периоду)	105,1	104	103,6	103	103	103,1	102,9

Источник: собственные расчеты авторов

Развитие промышленности будет осуществляться при структурной перестройке с преобладанием отраслей с большей производительностью труда и меньшей трудоемкостью. Нужно развивать высокотехнологичные отрасли промышленности, с высоким уровнем интеллектуализации труда и продукции.

На рис. 3 показано общую прогнозную тенденцию

роста количества рабочих мест в промышленности, исходя из прогноза факторной базы, практически, формирует условия для развития рынка труда в промышленности со стороны предложения (создание новых рабочих мест). Прогнозируется прирост новых рабочих мест в промышленности (в том числе перерабатывающей) на 10-12 тыс. Ед. ежегодно в среднем за период.

Таблица 6

**ПРОГНОЗ ТЕМПОВ РОСТА (СПАДА)
СОЗДАНИЕ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА 2019-2023 ГГ.**

Показатели-факторы	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	ожида.	Прогноз по уравнениям модели				
однофакторные Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест от роста физического объема производительности труда в промышленности (в% к предыдущему периоду)	123,4	123,4	118,8	120,4	121,4	121,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капиталовооруженности в промышленности (в% к предыдущему периоду)	99,7	99,4	99,2	99,1	99,0	98,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капитальных инвестиций в промышленность (% к предыдущему периоду)	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
Учет зависимости новых рабочих мест от роста коэффициента ввода основных средств, %	126,0	126,0	126,0	126,0	126,0	126,0
Учет зависимости новых рабочих мест от роста потребности предприятий в работниках на замещение свободных рабочих мест, вакантных должностей, тыс. Человек	142,4	135,9	134,5	133,2	131,9	130,6
Учет зависимости новых рабочих мест от роста объемов промышленной продукции (в% к предыдущему периоду)	118,3	113,2	105,0	102,0	99,9	97,9
многофакторный Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - численности штатных работников в промышленности - капитальных инвестиций в промышленность - физического объема производительности труда в промышленности	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - заработной платы 1 штатного работника в промышленности - капитальных инвестиций в промышленность - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
обобщенный прогноз	121,4	119,7	117,7	117,1	116,5	116,0

Источник: рассчитано на основе разработанной модели

Таблица 7

**ПРОГНОЗ ТЕМПОВ РОСТА (СПАДА) СОЗДАНИЕ РАБОЧИХ МЕСТ В ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Показатели-факторы	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	основ.			Прогноз зависимости от отдельных факторов		
однафакторное Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест от роста физического объема производительности труда в перерабатывающей промышленности (2% к предыдущему периоду)	134,0	134,0	119,2	130,8	131,9	132,4
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капиталоемкости в перерабатывающей промышленности (4% к предыдущему периоду)	99,7	99,4	99,1	99,1	99,0	98,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности (3% к предыдущему периоду)	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
многофакторный Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - численности занятых работников в перерабатывающей промышленности - капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - заработной платы и штатного работника в перерабатывающей промышленности - капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
сбалансированный прогноз	116,8	116,4	114,9	114,7	114,2	114,0

Источник: рассчитана на основе разработанной модели.

Приведенный тренд изменения создание новых рабочих мест является условным (расчетным) и базируется на учете использованного в прогнозных расчетах выполнения сценарных условий прогноза (в данных расчетах это общеэкономическое рост ВВП на 4-5 процентов в год). При больших темпах роста национальной экономики (а в прогнозы правительства, которые содержатся в проекте «Основных направлений бюджетной политики на 2019-2021 гг.» Уже в 2021 году ожидается по базовому прогнозу темп

роста ВВП в 6-6,4 процента) рост новых рабочих мест в промышленности будет пропорционально больше.

Показатели-индикаторы создание новых рабочих мест, которые использованы в модели можно считать факторами развития рынка труда в промышленном сегменте. Рост уровня показателей-факторов задает рост количества рабочих мест.

Таким образом, на основе использования разработанной модели воспроизводства новых рабочих мест в промышленности и построенного прогноза

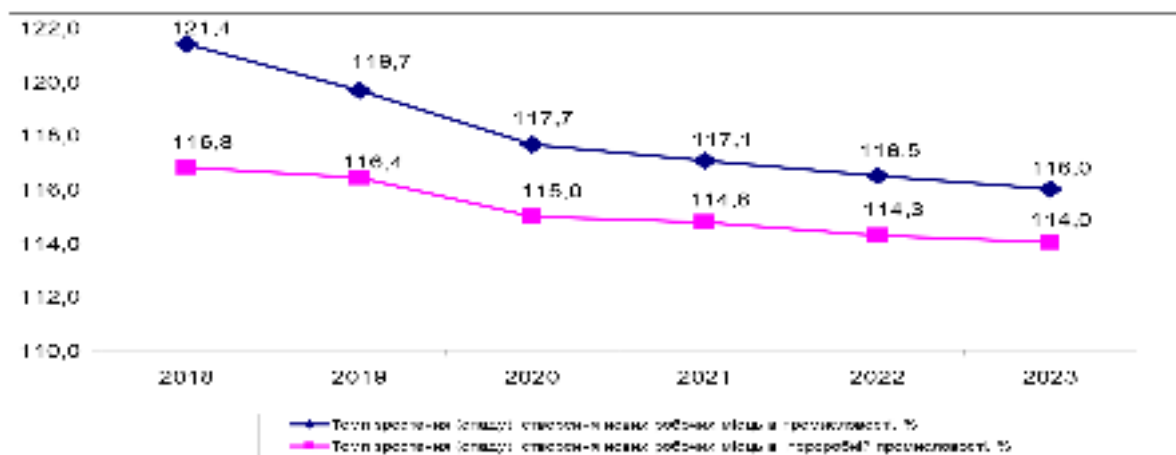

РИС. 3 ПРОГНОЗ ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ТЕЧЕНИЕ 2018-2023РР.

Источник: собственные исследования авторов

этого процесса в среднесрочной перспективе можно сформировать определенные макроэкономические условия формирования содействие положительной тенденции:

- внедрение мер государственной промышленной политики быстрого экономического роста с темпом в 2-3 процентных пунктов больше, чем рост ВВП в год;
- сохранение лидирующего места промышленности в национальной экономике (рост удельного веса промышленной продукции на 0,4-0,5 процентных пунктов в год).
- опережающий рост капитальных инвестиций в промышленности по отношению к темпу роста объемов промышленной продукции и на этой

основе повышение уровня капиталовооруженности труда на 0,2-0,3 процентных пункта ежегодно.

улучшение условий для инвестиционной деятельности и капиталобразование в секторе на основе роста источников финансирования, в первую очередь за счет собственных средств через стабильный спрос на промышленную продукцию национальных товаропроизводителей и рост рентабельности промышленной продукции, иностранных инвестиций в отрасль, доступность банковского кредитования.

обеспечение развития рынка труда в промышленности за подготовку и надлежащую растущую предложение квалифицированной рабочей силы в промышленности.

REFERENCES

- [1] Официальный сайт Государственной службы статистики Украины. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- [2] Основные направления бюджетной политики на 2018-2020 годы [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.kmu.gov.ua/news/250067274>.
- [3] Постановление Кабинета Министров Украины от 31.05.2017 № 411 «Об одобрении Прогноза экономического и социального развития Украины на 2018-2020 годы» (в редакции постановления Кабинета Министров Украины от 1 декабря 2017 № 906) [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-%D0%BF>.
- [4] Основные направления бюджетной политики на 2019-2021 годы. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-proektu-osnovnih-napryamiv-byudzhethnoyi-politiki-na-20192021-roki>.

სოციალიზაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები ინოვაციური განვითარების პირობებში

AND ECONOMIC ASPECTS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

ლიდია ზლოტნიკოვა

ბელორუსის ვაჭრობისა და ეკონომიკის
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ქ. გომელი, რესპუბლიკა ბელორუსი

LIDIYA ZLOTNIKOVA,

Doctor of Economics, Associated Professor
Belarusian trade and economic University,
Gomel, Republic of Belarus

ABSTRACT

The article attempts to draw the attention of representatives of the Humanities, the public and the state to the complexity, inconsistency and objective need for a deep and comprehensive study of the processes of human socialization. The appeal to the designated problem is caused by many reasons. First, the enthusiasm for innovative development has reached the highest level. The issue of the digital economy is increasingly on the agenda. Secondly, the growth of the value of the material and technical component occurs in the conditions of weakened scientific and empirical interest in the role and place of man in the designated processes. Thirdly, the process of socialization is never ever carried out automatically. Knowledge, attitude to work, principles and forms of communication every born person acquires from scratch. The processes of human formation as a person are successfully implemented only in the conditions of full-scale systemic relationship. The complexity and inconsistency of the processes of socialization is that each generation is constantly faced with the choice of already accumulated knowledge, their effective use and creation of new ones.

In natural science, this process is based on respect for the theoretical heritage. Humanitarian knowledge is largely ideologized and is under the pressure of state economic policy. This makes humanitarian science and practice vulnerable and economically dependent on personal preferences of heads of state ministries and departments. For this and many other reasons (which we will try to formulate in the article) the study of socio-economic aspects of socialization in the conditions of innovative development are not systematic, determined by the personal interest of scientists.

Key words social aspects, humanitarian knowledge, innovative development, human behavior.

შეჯამება

სტატია წარმოადგენს მკვლევარს მიაქცეოს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა წარმომადგენლების,

საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ყურადღება იმ სირთულეებს, წინააღმდეგობებსა და ობიექტურ აუცილებლობებს, რომლებიც უკავშირდება ადამიანის სოციალიზაციის პროცესის ღრმა და ყოველმხრივ შესწავლას. აღნიშნული პრობლემა განპირობებულია მრავალი მიზეზით. პირველ რიგში, გატაცებამ ინიციატორი განვითარებით მიაღწია უმაღლეს დონეს. დღის წესრიგში დგება საკითხი ციფრული ეკონომიკის შესახებ. მეორე რიგში, მატერიალურ-ტექნიკური კომპონენტების ფასეულობების ზრდა ხორციელდება აღნიშნულ პროცესებში ადამიანის როლისა და ადგილის მიმართ შესუსტებული სამეცნიერო და ემპირიული ინტერესის პირობებში. შესაბამისად სოციალიზაციის პროცესები არასდროს და არსად არ მიმდინარეობს ავტომატურად. ცოდნას, დამოკიდებულებას შრომისადმი, კომუნიკაციის ფორმებსა და პრინციპებს ყოველი დაბადებული ადამიანი იძენს ნულიდან. ადამიანის ჩამოყალიბების პროცესი წარმატებით რეალიზდება მხოლოდ მხოლოდ ფართომასშტაბიანი სისტემური ურთიერთობების დროს. სოციალიზაციის პროცესის სირთულე და წინააღმდეგობრიობა მდგომარეობს იმაში, რომ ყოველი თაობა მუდმივად დგას დაგროვილი ცოდნის არჩევის, მისი ეფექტური გამოყენების და ახალი ცოდნის შექმნის წინაშე.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში აღნიშნული პროცესი ეფუძნება თეორიული მემკიდრეობისადმი მორიდებულ მიდგომას. ჰუმანიტარული ცოდნა გარკვეულწილად იდეალიზირებულია და იმყოფება სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის წნეხის ქვეშ. აღნიშნული მოწყვლადის ქმნის ჰუმანიტარულ მეცნიერებასა და პრაქტიკას, ხდის ეკონომიკურად დამოკიდებულს სახელმწიფო სამინისტროებისა და უწყებების პირად კეთილ ნებაზე. აღნიშნული და სხვა მიზეზების გამო (რომლებიც ჩამოყალიბებულია სტატიაში), სოციალიზაციის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტების კვლევა ინოვაციური განვითარების პირობებში არ გამოირჩევა სისტემატურობით, გან-

ისა ზღვრება მეცნიერების კერძო ინტერესებიდან გამომდინარე.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ასპექტები, ჰუმანიტარული ცოდნა, ინოვაციური განვითარება, ადამიანის ქცევა.

Гуманитарное знание о человеке, несмотря на современное необъективное отношение, имеет более длительную историю. Многие основополагающие методологические принципы познания процессов становления человека, как человека не потеряли актуальности до настоящего времени независимо от их возраста. Корректность исследования проблем социализации обязывает нас обратить внимание на абсолютно бесспорный факт о том, что именно гуманитарное знание стало основой формирования и становления естествознания. И как бы многие современники не относились к древней философии, представленной Аристотелем, Платоном, Сократом, Декартом, Гегелем, Кантом и многими другими, пока, к сожалению, сложно назвать современных философов социологов, которые так чётко смогли бы сформулировать проблемы человека в современной цивилизации. На наш взгляд, бессмертными остаются слова Аристотеля о том, что началом подлинной жизни человека выступает состояние его души. В современной теоретической интерпретации понятие «душа» можно использовать в виде структуры и форм социализации человека. Под социализацией мы понимаем не набор информации и навыков в той или иной профессии, но а, прежде всего осознанную деятельность человека. Вряд ли можно назвать открытием существование прочной зависимости между обязанностями и условиями реализации. Гипотетически не существует принципиальных возражений. Противоречивость, неуправляемый, непредсказуемый динамизм усиливают ответственность за последствия принимаемых решений. Признание данного утверждения за фундаментальную ценность жизни человека способно радикальным образом изменить принципы и методы функционирования институтов социализации. К последним мы относим институты образования, воспитания, формирования и поддержания трудоспособного здоровья, а также морально-нравственных ценностей, господствующих в обществе.

Один из лауреатов Нобелевской премии по экономике (1998) Амартия Сен важнейшим предметом научных исследований считал исследования роли и места информации в достижении благосостояния че-

ловека. Источники её получения, навыки обработки и умелое использование в требуемых условиях по мнению учёного служат основой выбора структуры и уровня благосостояния. На первый взгляд, обращение к проблемам благосостояния и источников его формирования может оппонентам показаться неважным, не имеющим отношения к социальным процессам вообще и социализации в частности. Однако мы считаем совершенно необоснованным такое отношение к взаимосвязи навыков поиска, обработки и эффективного использования необходимой информации. Тем более, что в последние годы все чаще получает распространение механизм принятия решений на основе субъективного, проще говоря, эмоционального восприятия. Оно редко согласуется с морально-нравственными и этическими принципами жизни человека. В их основе лежит принцип продолжительной трудоспособной жизни человека. Примеров эмоционального, в контексте нашего небольшого исследования, принятия безнравственных решений во всех сферах жизнедеятельности можно привести огромное количество. Однако мы обратимся за помощью к наследию учёных XIX и XX вв. На первое место в теоретической значимости проблем социализации мы поставим теоретика утилитаризма Джона Стюарта Милля. Выбор этого учёного носит не случайный характер. Он в определённой степени продемонстрировал значительный интерес к роли теории утилитаризма в достижении благосостояния. Несмотря на то, что утилитаризм, утилитарное отношение приобрели некоторую негативную окраску, обратимся к его истокам и основополагающим принципам. В работе «Утилитаризм» написал следующее: «...немногие представители рода человеческого согласились бы, чтобы их превратили в животных, т.е. опустили бы до столь низкого уровня, - в обмен на обещание полностью удовлетворить потребности в животных наслаждениях, никакой человек с высоким интеллектом не согласился бы стать глупцом, квалифицированный специалист – невеждой, отзывчивый и высоко сознательный – самодовольным и низким, даже, если бы его убедили в том, что глупец, бездарь или мошенник намного больше доволен своей судьбой, чем они». [4, с.51]. Наивный мечтатель Джон Стюарт Милль не предполагал, что провозглашённая и настойчиво проводимая государством политика инновационной модернизации, а в настоящее время цифровизация экономики, осознанно или нет, но создаёт условия расчеловечивания. Основной целью новой индустриальной политики является именно товарное насыщение, расширение разнообразных услуг, наце-

ленных на удовлетворение физиологических потребностей.

Мыслительно оценочная деятельность человека уже несколько десятилетий заменяется суррогатом подлинных профессиональных знаний, человеческое поведение отождествляется с навыками безоговорочного подчинения и т.д. В отличие от Дж. С. Милля, Т. Веблена, Амария Сена и многих других учёных экономическая теория благосостояния воспринимается не просто упрощённо, а очень упрощённо, её суть отождествлена с расширением материального потребления. Роль человека сведена к функциям двух других факторов производства, т.е. капиталу и земле. Несмотря на то, что Т. Веблен, как один из представителей экономической школы маржиналиста в работе «Теория праздного класса» много времени и сил потратил на привлечение внимания не только учёных, но активной общественности к проблеме влияния социального положения человека на его производственное и общественное поведение. Именно он ввёл понятие «праздное потребление» и попытался обосновать пагубность его диверсификации в обществе. «Любое демонстративное потребление, ставшее обычаем, не остаётся без внимания ни в каких слоях общества, даже самых обнищавших. От последних предметов этой статьи потребления отказываются разве что под давлением жесточайшей нужды. Люди будут выносить крайнюю нищету и неудобства, прежде чем расстанутся с последней претензией на денежную благопристойность, с последней безделушкой». [2, с.38]. К сожалению, в настоящее время погоня за производством и реализацией новомодных, не всегда жизненно важных и объективно необходимых технических новинок, положено в основу инновационного развития. А обладание ими служит своеобразной оценкой социального статуса человека, определением его успешности. Принадлежность к праздному классу стала своеобразной визитной карточкой. Стремление к богатству любым путём – это не просто модный тренд современности, но и фундамент культивирования социальной несправедливости.

Многие могут отрицать, что современная экономическая, т.е. инновационная политика имеет длительную историю. В буквальном смысле слова появление многих технических новинок в конце ХУШ в. стимулировало не только появление классической экономической теории о статусе человека в форме «Номо есономісус», но и реализации экономической политики, на принципах безусловного человеческого стремления к обладанию материальным богатством, его не-

устанному сохранению и преумножению. В качестве важнейшей цели человека было принято считать такое стремление рациональным. История экономического развития показала, что поведение человека далеко от рациональности. Желание человека познать самого себя, окружающий мир далеки от примитивной коммерческой оценки. Сегодня, как и многие столетия тому назад остаются острейшими проблемы человеческого бытия. Кант их обозначил, как проблемы морально-этического содержания, разума и нравственности. По мнению учёного, с которым очень трудно спорить, разум человека несовершенен и ограничен в возможностях. Соответственно искусственное сдерживание определения уровня разумности влечёт за собой не только ограничение реальных возможностей человека по управлению жизни, сохранению цивилизации, но и создание новых рисков, неопределённостей и ограничением возможностей рационального поведения.

Характерной особенностью современной организации образования и наполнения его содержания, по нашему глубокому убеждению, выступает сдерживание рационального, т.е. разумного поведения человека. Невозможно даже хотя бы немного приблизиться к оценке подлинной роли человека в современном мире, не обратив внимания на кантовское толкование роли этики и эстетики. Кант рассматривал этическое и эстетическое как основу осознанного поведения и выбора, определял жизненную целесообразность в двух проявлениях. Внешняя целесообразность отождествлялась с предметом, который человек использует для достижения целей. Инновационное развитие, на наш взгляд, должно оцениваться именно, как предмет или система предметов и механизмов, используемых для достижения целей. Данная характеристика инновационного развития требует от человека, гуманитарной науки и цивилизации (как бы высокопарно это не звучало) ответа на вопрос о подлинных желаниях человека. Т.е. человек для инноваций, или инновации для человека. В первом случае человек, его трудоспособность характеризуются не только кратковременностью, дешевизной использования, но и сохранением власти чиновников. Общество, в котором большинство населения оценивается с позиций создания реальных материальных ценностей, вводит законы, закрепляющие господство бюрократии.

В настоящее гуманитарная наука не даёт ответа на вопрос о соотношении индивидуального и общественного. Инновационное развитие не только теоретически, но практически создаёт условия для повышения

уровня индивидуализации производства. Уже никто не удивляется использованию практики трудовой деятельности на условиях удалённого доступа. Современное содержание индивидуальной деятельности радикально отличается от предшествовавшей массовому оснащению производства техникой. В течение длительного времени человек-производитель осуществлял свою деятельность под непосредственным контролем потребителя. Авторитет поддерживался либо терялся в основном самим индивидуальным производителем. На этапе широкого использования институтов промышленной специализации, дифференциации и кооперации производства контроль осуществлялся трудовым коллективом. Инновационная индивидуализация производства не только отдаляет производителя от потребителя, но усиливает ответственность человека за результаты деятельности. Практически полная анонимность инновационного производства осуществляется в условиях сохранения действовавших несколько столетий институтов социального контроля. Практика расширения удалённой работы богата примерами безответственного отношения к профессиональной компоненте, прямого или латентного игнорирования моральных норм и принципов.

Социально-экономические условия, как свидетельствует история, характеризуется склонностью к господству стереотипов. Как отдельный человек, так и общество в целом, включая гуманитарную науку, часто даже не стремятся подвергать сомнению нормы, законы, приносившие определённый положительный результат несколько столетий и десятилетий тому назад. В середине XX в. великий американский экономист Джон Гэлбрейт предложил неограниченное до настоящего времени исследование «Новое индустриальное общество». Учёный, исследуя структуру и основные тенденции развития экономики, попытался сформулировать основные противоречия. По мнению учёного сложно оспаривать тот момент, что «фирмы контролируются рынком». [3, с.68] Но проблема в том, что для сохранения контрольной силы рынка, фирма должна отказаться от принципа «максимизации прибыли». Рынок в классическом определении никогда не существовал в экономической практике. Именно ничем неограниченное стремление производителя к максимизации прибыли превращает рынок в абстрактный институт производственно-экономических отношений. «Если же фирма соглашается на меньшее, чем максимум прибыли, то есть если она преследует какую-либо иную цель, помимо прибыли, то тем са-

мым она берет на себя социальную ответственность, что никоим образом не входит в её задачи». [3, с.69]

Социальная ответственность государства и бизнеса представляется нам ещё одной проблемой инновационного развития. Соответственно на первый план в условиях диверсификации удалённого доступа, как важнейшей формой проявления инновационного развития, встают вопросы методологии цены труда, заработной платы и материального стимулирования. Используемая в настоящее время система трёх факторов производства использует зависимость ценности трудовой деятельности от реализационной цены товара. Немаловажное значение при этом имеет редкость товара на рынке. Последняя предполагает высокий уровень суверенности производителя. Вряд ли кто-то сегодня сомневается в жёстких взаимосвязях и проникновениях производства товаров и услуг. Каждый может привести примеры из личного опыта потребителя или производителя. Все чем пользуется и что окружает человека – это эмпирическая демонстрация инновационного развития. Сохранение традиционных принципов и методов формирования заработной платы в значительной степени уже тормозит инновационное развитие.

Своеобразной экономической аксиомой служит утверждение о том, что основной движущей силой является выгода. О влиянии личной выгоды на выбор товара, его формы, технологии в XVIII в. сформулировал А. Смит. В работе «Исследование о природе и причинах богатства народов» много страниц посвятил описанию процедуры выбора производственной деятельности, используя яркие примеры экономических связей мясников, башмачников и т.д. [6] В XX в. проблеме личной выгоды более предметно исследовал Г. Беккер. В 1992 г. он был удостоен Нобелевской премии за изучение человеческого поведения. В работе «Экономический анализ и человеческое поведение», используя различные сферы жизнедеятельности человека, утверждал: «Общепризнано, что экономический подход предполагает максимизирующее поведение в более явной форме и в более широком диапазоне, чем другие подходы, так что речь может идти о максимизации функции полезности или богатства все равно кем - семьёй, фирмой, профсоюзом или правительственными учреждениями». [1, с.25]

Вопрос выгоды в условиях инновационного развития стоит не менее, а может ещё более остро, чем уже указанные. Какую выгоду получит непосредственный производитель? В чем её измерять? Использование микроэкономического анализа позволяет

говорить о том, что материальные издержки в условиях революционных преобразований производства могут уменьшиться на несколько порядков. А это влечёт за собой значительное сокращение макроэкономических показателей. Они в настоящее время определяют не только уровень развития экономики, благосостояния, но и оказывают решающее влияние на структуру общественного производства. Формируется латентное противоречие между материальным и нематериальным производством и потреблением. Приоритеты финансирования материального производства представляются нам самыми сложными стереотипами. Наглядный пример – остаточное финансирование социальных институтов, включая науку, образование, здравоохранение. Внутри последнего действует искажённая система ценностей. Теоретически важнейшим направлением здравоохранения должна быть профилактика. Само понятие «здравоохранение» говорит о высокой ценности «охраны здоровья». Однако господствует медицинская практика, т.е. устранение последствий различных нарушений в организме человека. Усиление коммерциализации общественно-производственных отношений лишает человека многих возможностей по поддержанию трудоспособного здоровья. В условиях постоянно усложняющегося производства, повышения персональной ответственности за принятие решений с учётом отдалённых последствий становится очевидно, что утилитарный экономический подход, основанный на принципах сиюминутной отдачи от вложенных средств, не учитывает огромное влияние человеческих качеств, прежде всего состояния психического, морально-нравственного и физического состояния человека. Мы намерено поставили на первое место состояние психического здоровья человека. По оценкам Всемирной организации здравоохранения проблемы психического здоровья человека нарастают с каждым годом. Исследования во многих странах мира показывают, что депрессия, как одна из форм психических расстройств становится самым распространённым недугом современности. По данным различных исследователей в настоящее время ею страдают около 20% населения. Опасность заключается в следующем. Во-первых, сложно диагностируется её начало. Во-вторых, в обществе до настоящего времени широко распространено негативное отношение к нарушениям психического здоровья. В-третьих, симптомы психического расстройства нередко отождествляются с морально нравственным состоянием. Проще говоря, основная

видимая характеристика – усталость, апатия, оцениваются как обычная лень. В тоже время депрессия – это серьёзное заболевание, которое резко снижает трудоспособность, а когда оно приобретает затяжной характер страдает окружение. Важнейшим проявлением депрессивного состояния принято считать в сфере мыслительной деятельности, прежде всего, трудности концентрации и сосредоточения внимания, принятия решений, замедленность мышления. По оценкам специалистов негативных проявлений намного больше, они отражают неустойчивость эмоционального состояния, негативное отношение к окружающим, немотивированная агрессия и т.д. Обращаем внимание на данные проявления по причине роста ответственности человека за выполнение профессиональных обязанностей, ограниченные возможности получения своевременной профессиональной консультации и необходимость в сжатые сроки принимать ответственное решение.

В контексте обозначенных тенденций инновационного развития низкие скорости при принятии решений сопровождаются серьёзными негативными последствиями для общества в целом. Влияние человека на результативность производственной деятельности приобрело определение «человеческий фактор». К сожалению, эмпирическая компонента причин техногенных аварий и катастроф, ограничивается установлением персональной экономической или уголовной ответственности. При этом не выясняется подлинная причина некачественного выполнения профессиональных обязанностей. В работе «Человеческие качества» почти полвека тому назад Аурелио Печчеи писал: «...все так загипнотизированы текущими экономическими проблемами, что никто и не предпринимает никаких попыток тщательно проанализировать в чем же структурные и философские причины этих сложностей». [5, с.273]. Продолжим цитирование первого президента Римского клуба, «...сейчас настал тот момент, когда возможные решения, пусть даже они выходят далеко за пределы обсуждаемого нового международного экономического порядка ...являясь первым и трудным, сложным и неизбежным шагом вперёд, все-таки тоже не что иное, как всего лишь мера, направленная на сокращение существующего ныне разрыва. ...Будем надеяться, что мы окажемся в состоянии исправить некоторые диспропорции нынешней экономической системы и временно отведём от общества угрозу полнейшего развала...пока к сожалению нет таких решений, которые обеспе-

чили бы человечеству возможность справиться с ужасающим взрывом тех проблем, с которыми оно не может управиться уже сейчас». [5, с.275]

Основным девизом работы Римского клуба на многие годы стало «Нет больше экономических, технических или социальных проблем, существующих раздельно, независимо друг от друга, которые можно было бы обсуждать в пределах одной специальной терминологии и решать неспеша, по отдельности, одну за другой. «В нашем искусственно созданном мире буквально все достигло небывалых размеров и масштабов: динамика скорости, энергия, сложность ... они теперь одновременно и психологические, и социальные, и экономические, и технические, и вдобавок ещё политические, более того, тесно переплетаясь и взаимодействуя, они пускают корни и дают ростки в смежных и отдалённых областях». [5, с.250] Совершенно ясно, что сохранение человека как вида, его культуры в условиях стимулирования инновационного развития материально-технических факторов, потребуются не только огромные материальные и финансовые ресурсы, но и преодоление стереотипного восприятия и оценки окружающего мира.

Прибыльность вложения капитала приобретает новое содержание, требующее концептуального переосмысления. Неповоротливость государства в сфере определения научно гуманитарных приоритетов систематически проявляются в снижении общей и профессиональной культуры человека. Суть проблем инновационного развития сложно сводить только к финансированию приоритетных технико-технологических направлений, определению источников и расчётов экономической эффективности. Необходимо, наконец признать, что любые технико-технологические новшества закономерно сопровождаются усилением материального, социального и экономического расслоения, бедности, имеющей совершенно другое содержание, чем в XIX и нач. XX вв. Голод, недоедание, широкое распространение безработицы, инфляция, энергетический и экологический кризисы, несмотря на постоянный рост материального богатства стали своеобразной Constanta. Техничко-экономическая целесообразность любого производственного или государственного проекта (примерами последних можно назвать коммерциализацию функционирования институтов социальной сферы), как правило игнорируют подлинно человеческие ценности. Проекты базируются на непоколебимости абстрактного принципа «рациональное поведение

человека». В 2017г. Нобелевский комитет официально признал важность нерациональности человеческих поступков. Ричард Талер, получивший Нобелевскую премию за последовательное и системное исследование экономической деятельности, в монографии «Новая поведенческая экономика» написал: «Экономисты оказываются в затруднительном положении, когда делают узко специфическое предположение, которое может оказаться верным только в том случае, если все акторы являются экономически подкованными. ...Если предположить, что все будут действовать правильно, как только получают нужную информацию, тогда нет другого варианта, кроме как посоветовать сделать результаты исследования открытыми» [7, с.8] Данное утверждение учёного раскрывает суть отношений общества и государства к социальным институтам. В условиях отсутствия полномасштабных исследований состояния гуманитарной компоненты, её влияния на успех реализации инновационных программ, усиливается личная ответственность за социализацию жизнедеятельности. Финансовые пузыри, спекулятивные операции на рынках ценных бумаг и энергетических ресурсов завоевали статус высокой целесообразности. Сложно поменять мнение людей о пагубности иррациональной ценности последних. Использование более точной информации о сути человеческого поведения становится жизненно необходимым для управления общественным развитием.

Пытливость, любознательность всегда были основным действенным механизмом развития цивилизации. Длительное время в истории существования жизни человек направлял усилия на познание самого себя. Стремление проникнуть и познать сокровенные тайны человеческого бытия постепенно уступили место материальному окружению, материальный интерес, приобретя научное обоснование, оставил загадки человеческого бытия неразгаданными. В настоящее время человек очень много знает о структуре различных материальных объектов, умеет управлять ими, летает в космос, опускается на большие глубины океана и т.д. Но при этом не имеет ответов на простые жизненные вопросы. Например, почему не всегда способен отвечать за собственные действия, почему по-разному устраивают свою жизнь и т.д. Насажение так называемой либеральной концепции жизнедеятельности сопровождается процессами демонстрации животного начала. Парадокс или противоречия благополучной жизни проявляется в практически полном отсутствии различий между

человеком и остальным животным миром. Средства массовой информации переполнены изображениями отдельных частей человека, пропагандой использования тела для роста материального благополучия. Необходимость радикальных изменений в материальных условиях и телесный вещиизм, его абсолютизация, на наш взгляд, — это ещё одна группа глубинных социально-экономических противоречий. Пытливость ума уступает по ценности придуманным физическим формам.

В заключении хотелось обратить внимание на существование принципиальных различий между прежними переходами от одной материальной структуры общества к другой. Сегодня большинство публикаций по проблеме предлагает прогнозы развития, отталкиваясь от имеющейся. Однако, реальность такова, что цивилизация вступает в новый, ранее неизвестный мир. И этот мир гипотетически возвеличивает человека в условиях снижения значимости процессов социализации.

REFERENCES

- [1] **Беккер Г.** Человеческое поведение. Экономический подход. — М.: ГУ ВШЭ, 2003. — 672 с.
- [2] **Веблен Т.** Теория праздного класса. — М.: Прогресс, 1984. — 368 с.
- [3] **Гэлбрейт Дж.** Новое индустриальное общество. — М.: АСТ, 2004. - 608 с.
- [4] **Милль Ст. Дж.** Утилитаризм — Ростов-на-Дону, 2013. — 240 с.
- [5] **Печчеи А.** Человеческие качества. — М.: Прогресс, 1980. — 302 с.
- [6] **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов. — Электронный ресурс.- <http://e-libra.ru/read/179321-.html>. — Книга в интернете
- [7] **Талер Р.** Новая поведенческая экономика — М.: ЭКСМО, 2017. — 290 с.

ტურისტული მომსახურების ბაზრის განვითარების სოციალური განზომილებები უკრაინაში

SOCIAL MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF MARKET OF TOURISM SERVICES IN UKRAINE

გალინა ბოჰატირევა,

საერთაშორისო ეკონომიკის და ტურიზმის კათედრა,
მიხეილ ტუგან - ბარანოვსკის სახელობის
დონეცკის ეკონომიკისა და ვაჭრობის ეროვნული
უნივერსიტეტი, კრივოი როგი, უკრაინა

ვალენტინა ბარაბანოვა,

მარკეტინგის, სახელმწიფო მართვის კათედრა,
მიხეილ ტუგან - ბარანოვსკის სახელობის
დონეცკის ეკონომიკისა და ვაჭრობის
ეროვნული უნივერსიტეტი,
კრივოი როგი, უკრაინა

GALINA BOHATYRYOVA,

Department of International Economics and
Tourism, Donetsk National University of
Economics and Trade named after Mykhayilo
Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine,

VALENTINA BARABANOVA,

Department of Marketing, Management and
Public Administration,
Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-
Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine

ABSTRACT

Today the tourist sphere affects not only the development of the economy, but also the social aspects of the life of each person. Social dimensions of the development of the tourism services market in Ukraine require the definition of social priorities and the justification of the possibilities of meeting the recreational needs of the individual by means of a non-standard tourist product. Accelerating the processes of informatization, communication, virtualization of many needs of the population contribute to the development of the tourism industry in Ukraine. An important factor in the activation of flows of Ukrainian tourists was the introduction of a no-go visa with the EU countries, which affected the processes of creating of the information society. The received information of the study confirm the belief that the use of service potential will help any country to succeed and high rates of economic growth. These are the priorities of tourism development, compliance with environmental standards, prevention of the destruction of tourist and recreational heritage in all of its forms and species have become the main brand of the EU countries by 2020.

Among the strategic priorities for the development of the tourist services market in Ukraine, a rational attitude towards the cultural heritage of the regions, the potential of industrial cities with a unique system of mining and industrial landscapes and engineering and technogenic formations is determined. Today, the tourist services sector of Ukraine needs effective state regulation of the industry, ensuring its social orientation and social performance. This involves studying and implementing industrial attractions, effective use of

anthropogenic and technological landscapes, technological artifacts as objects of social tourism. The non-standard tourist product of a large industrial center, namely eco-tourism, has been investigated by us, which confirms the necessity of social measurements of the tourist services market in Ukraine.

Key words: tourism, tourism industry, modern information society, tourist services, market of tourist services, social tourism, ecological tourism, social impact of tourism.

ანოტაცია

ტურისტული ფირმა დღეისათვის მოქმედებს არა მარტო ეკონომიკაზე, არამედ ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრების სოციალურ ასპექტებზეც. უკრაინაში ტურისტული მომსახურების ბაზრის სოციალური განზომილება მოითხოვს სოციალური პრიორიტეტების განსაზღვრას და არასტანდარტული ტურისტული პროდუქტის საშუალებით პიროვნების რეკრეაციული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობების დასაბუთებას. ინფორმატიზაციის პროცესებისა და საკომუნიკაციო კავშირების დაჩქარება, ასევე მოსახლეობის მრავალი მოთხოვნილების ვირტუალურიზაცია ხელს უწყობს ტურიზმის განვითარებას უკრაინაში. უკრაინელი ტურისტების ნაკადების აქტივიზაციის მნიშვნელოვანი ფაქტორია ევროკავშირის ქვეყნებთან უვიზო რეჟიმის შემოღება, რამაც გავლენა მოახდინა საინფორმაციო საზოგადოების ფორმირების პროცესზე. სწორედ ტურიზმის განვითარების პრიორიტეტები, ეკოლოგიური სტანდარტების დაცვა, ტურისტულ-რეკრეაციული

მემკვიდრეობის განადგურების დაუშვებლობა გახდა მთლიანობაში ევროსაბჭოს ქვეყნების ბრენდი ტურიზმის ფორმებითა და სახეების ვიხედვით 2020 წლამდე.

უკრაინაში ტურისტული მამსახურების ბაზრის განვითარების სტრატეგიულ პრიორიტეტებს შორის განსაზღვრულია რაციონალური დამოკიდებულება რეგიონების კულტურული მემკვიდრეობისადმი, სამთო-სამრეწველო ლანდშაფტების უნიკალური სისტემის მქონე ინდუსტრიული ქალაქების პოტენციალისადმი და ინჟინერულ-ტექნოგენური წარმონაქმნების მიმართ. დღეისათვის უკრაინის ტურისტული მომსახურების სექტორი მოითხოვს დარგის ეფექტურ რეგულირებას, მის უზრუნველყოფას სოციალური ორიენტაციით და სოციალური შედეგიანობით. აღნიშნული ითვალისწინებს სანარმოო ღირსშესანიშნოების შესწავლასა და ცხოვრებაში დანერგვას, ანთროპოგენური და ტექნოგენური ლანდშაფტების, ასევე საევე ტექნოლოგიური არტეფაქტების ეფექტურ გამოყენებას სოციალური ტურიზმის ობიექტებად. ჩვენს მიერ გამოკვლეული დიდი სამრეწველო ცენტრის არასტანდარტული ტურისტული პროდუქტი, ანუ ეკოსამრეწველო ტურიზმი, ამტკიცებს უკრაინის ტურისტული მომსახურების ბაზარზე სოციალური განზომილებების აუცილებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმი, ტურისტული ინდუსტრია, თანამედროვე საინფორმაციო საზოგადოება, ტურისტული მომსახურება, სოციალური ტურიზმი, ეკოლოგიური ტურიზმი, ტურიზმის სოციალური შედეგი.

RELEVANCE OF RESEARCH

A characteristic feature of the modern tourism industry is the desire for social changes in the market of tourist services, the search for effective technologies and approaches to their implementation. Social processes in the modern information society, the functioning of the tourism sector in a social dimension require identification of their impacts on the social aspects of life and economic development. Issues of social impact of tourism and social responsibility of tourism activities need to be studied, developed and improved.

Analysis of recent research and publications. The problems of tourism development were reflected in the writings of foreign researchers, among which: V. Azar, R. Arjezki, J. Bowen, R. Braymer, N. Leiper, J. Maykenz, F. Pirs, J. Suorbruk, J. R. Walker, A. Freytag and others. The diverse aspects of the formation and development of recreation and tourism, in particular, as types of activity,

areas of market relations, factors and the most important preconditions of human development, are devoted to the thorough scientific developments of such famous economists as G. Andreeva, L. Bogush, Z. Gerasimchuk, O. Gidbut, O. Grishnova, O. Gladun, G. Dmitrenko, T. Zayats, E. Kotlyarov, V. Lyubitseva, O. Makarova, V. Novikov, O. Okhrimenko, O. Poznyak, D. Stcchenko, I. Tverdokhlebov, T. Tkachenko, N. Fomenko, O. Tsymlal, L. Chernyuk and others.

Researchers such as N. Antonyuk, O. Beydyk, T. Boot, O. Hannich, L. Dyadechko, V. Kifiak, F. Mazur, M. Mal-ska, O. Shaptala paid attention to studying the state, problems of development and social aspects of tourism. .

The purpose and tasks of the study. The purpose of our research is to determine the social priorities of the tourism services market in Ukraine, to substantiate the possibilities of meeting the recreational needs of the individual by means of a non-standard tourist product in the conditions of a modern industrial city.

The information base of our study consists of the laws of Ukraine, official data of the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, which carries out state regulation in the field of recreation and tourism, reports of national and international organizations, other analytical materials and information available on the Internet, scientific works of domestic and foreign scientists, materials of periodicals.

In order to aim and to accomplish the tasks, general scientific and special research methods were used, in particular: system-structural analysis - to reveal the essence and structure of the sphere of social tourism; **analysis and synthesis** - to identify problems and perspective directions for increasing the social effectiveness of tourism; modeling - to detect the relationship between the development of separate segments of the recreational tourist spheres; comparison - to identify and compare the main social parameters of the tourism services market in Ukraine; theoretical generalization - for the formulation of conclusions.

Presentation of the main material. Ukraine has all the preconditions for becoming one of the best recreational tourist countries in the world. Recent scientific studies indicate that the dynamics of the development of the services sector, and in particular tourism, is ahead of the world economy in the twentieth century. the dynamics of the development of the real sector of the national economy. More and more countries are aware of the socio-economic impact of tourism development.

It is about currency revenues to the budget, the creation of new jobs, the development of small and medium-sized businesses, the development of infrastructure

facilities. According to S.O. Bila, in the global economy, the positive dynamics of the development of the services market and the growth of demand for services are observed due to many reasons: «raising the living standard of the population; growth of labor productivity in the field of material production, etc.» [1, p.19].

Today, tourism is recognized as one of the largest industries in the world, with 313 million jobs created, reaching 9.9% of employment in 2017. According to an annual analysis of global economic impacts [10-12] covering 185 countries and 25 regions of the world, the tourism industry sector accounts for 10.4% of world GDP. The travel and tourism industry already supports one in every ten jobs on the planet, including the last ten years - one of the five jobs created in the world. The above data shows the direct relationship between the intensity of development of the market of services in the country and its economic development (it is about accelerating the processes

of informatization, communication channels, increasing demand for financial, insurance, banking services, etc.). According to communication channels, increased demand for financial, insurance, banking services, etc.). According to the Administration of the State Border Guard Service in 2017, Ukraine was visited by 14.4 million foreign tourists, which is 6% more than in 2016.

In 2017, the leading countries for the number of foreign citizens who arrived in Ukraine are: Moldova, Belarus, Russia, Poland, Hungary, Romania, Slovakia, Turkey, Israel and Germany. Compared to 2016, the flow of foreign tourists from Belarus (by 49.5%), Turkey (by 33.3%), Germany (by 22.5%) and Israel (by 20.2%) increased significantly. At the same time, according to official statistics, the number of tourists arrived in Ukraine from Hungary (by 16.6%), Slovakia (by 10.8%), Poland (by 4.2%) and Russia (by 1.4%), Table 1.

TABLE 1.

TOP 10 COUNTRIES WHICH CITIZENS WENT IN UKRAINE DURING 2016-2017 YEARS

Name of the country	2016 pik		2017 pik		2017/2016, %
	Persons	Share, %	Persons	Share, %	
Moldova	4 474 151	32.88	4 548 192	31.51	1.6
Belarus	1 827 751	13.43	2 732 990	18.95	49.5
Russia	1 542 631	11.34	1 521 038	10.55	- 1.4
Poland	1 195 089	8.78	1 141 391	7.91	- 4.2
Hungary	1 271 173	9.34	1 059 838	7.35	- 16.6
Romania	775 823	5.70	792 870	5.50	2.2
Slovakia	410 732	3.02	366 327	2.54	- 10.8
Turkey	206 706	1.52	275 506	1.91	33.3
Israel	217 160	1.60	261 119	1.81	20.2
Germany	171 455	1.26	210 056	1.46	22.5

Source: compiled by authors according to [10-13]

In 2017, 26.4 million Ukrainian citizens left abroad, which is 7.2% more than in 2016.

The introduction of visa-free travel with the EU countries affected the increase in 2017 of the flow of Ukrainians to the European Union countries, in particular, to Germany (by 24.7%), Romania (21.9%) and Hungary (7.8%). In addition, the growth of the flow of travel Ukrainian tourists is observed in Egypt (by 75.5%) and Turkey (27.3%). At the same time, there was a slight decrease in the number of Ukrainian tourists visiting Slovakia (by 3.5%) and Poland (by 1.2%), Table 2.

It is the development of the service sector that actively promotes self-employment and the growth of its welfare as a leading international investment and promotes countries to develop an «open information» and innova-

tive society. Therefore, even a country that does not have sufficient traditional material resources (oil, natural gas, natural resources), using the potential of the development of services can succeed: high rates of economic growth, improve the balance of payments and enter the developed countries of the world. Significant potential in this area belongs to tourist and recreational services.

According to expert estimates, for one UAN, invested in the development of recreation and tourism, in favorable conditions you should expect up to 8-10 additional involved hryvnias invested to related areas and industries (serving tourism and recreation) [2].

Priorities for the development of tourism and recreation in the context of observance of the standards of environmentally sustainable development become the main

TABLE 2.

TOP OF THE 10 COUNTRIES WHERE THE CITIZENS OF UKRAINE MOVED OUT DURING 2016 – 2017

Name of the country	2016 pix		2017 pix		2017/2016.%
	Persons	Share, %	Persons	Share, %	
Poland	10 111 086	40,9	9 990 978	37,8	- 1,2
Russia	3 859 820	15,6	4 376 423	16,5	13,4
Hungary	2 893 370	11,7	3 118 758	11,3	7,8
Moldova	1 655 775	6,7	1 680 353	6,4	1,5
Belarus	1 114 457	4,5	1 186 466	4,5	6,5
Turkey	930 657	3,7	1 185 051	4,5	27,3
Romania	857 728	3,5	1 045 474	3,9	21,9
Slovakia	886 120	3,6	854 657	3,2	- 3,5
Egypt	417 949	1,7	733 597	2,8	75,5
Germany	275 987	1,1	344 150	1,3	24,7

Source: compiled by authors according to [10-13]

trend of the EU countries by 2020. This is stated in the European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas. In the EU countries, a set of requirements for the development of tourism has been formed, including: Awareness (public, consumers) as for principles of functioning of «protected territories» as an inheritance of humanity that should be preserved for future generations; observance of environmental standards taking into account interests, safety and environmental requirements; protection and improvement of the natural and cultural heritage of local territories, prevention of the destruction of the unique tourist and recreational heritage on the ground due to the threat of anthropogenic loading [13].

All EU countries pay particular attention to supporting the development of environmentally-friendly tourism on the ground; protection of natural resources available at the local level; reducing the pressure of anthropogenic load from tourism activities, which may worsen the quality of

the landscape, water and air, increase the use of energy and water, and create the risks of environmental pollution.

As to the development of the market for tourism and recreation services in Ukraine (up to 2020), a number of strategic priorities [13] have been identified, the practical implementation of which will have a positive impact on the growth of the competitiveness of tourism and recreation services both on the domestic and on the world market. Strategic priorities for the development of the tourism services market in Ukraine should be recognized: a cost-effective and rational attitude to cultural heritage sites at the local level for tourism and recreational activities; development and approval of the State target program for the development of tourism and resorts of Ukraine for the period up to 2022; development of green tourism in the countryside; creation of qualitative and diversified tourist product on the basis of rational use of available at the local level tourist and recreational resources.

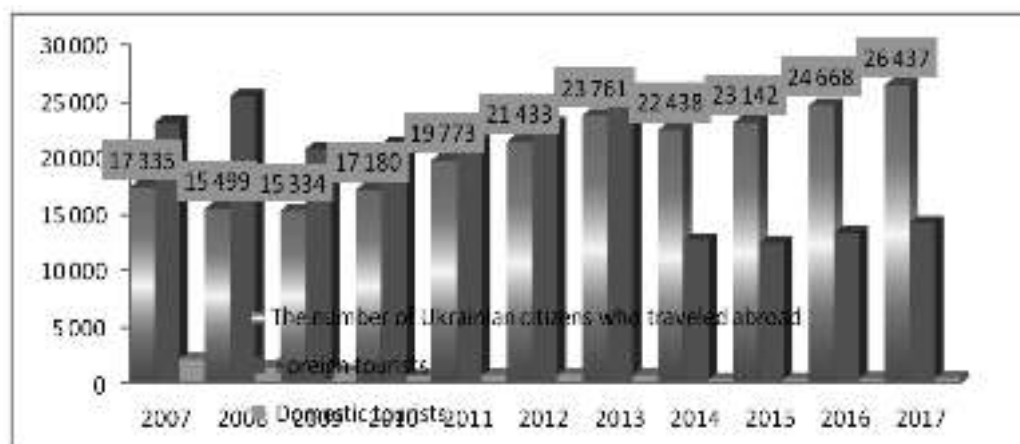

FIGURE 1. CHART OF TOURIST FLOWS IN UKRAINE IN 2007 – 2017

Source: compiled by authors according to [2, 10-13]

As our study showed, the growth of outbound tourism in Ukraine in 2018 compared with the last summer period is 30%.

The most popular regions by the number of visits during the summer season of 2017 were: Odessa region - 1 303 400 people; Kherson region - 1,004,600 people; Zaporizhya region - 791 300 persons; Lviv region - 721,900 people; Ivano-Frankivsk region - 528,600 people; Mykolaiv region - 491 100 people. In the first months of 2017, the most popular regions of Ukraine visited by internal tourists were Kiev and the Kiev region - 5,684,300 people; Lviv region - 2,505,500 people; Odesa region - 2 335 400 people. Taking into account the statistics on the fact that 77% of Ukrainians never left the country, the potential of the tourist services market in Ukraine is far from being exhausted and has great potential.

There are various points of experts regarding the development of the domestic tourism market. Many experts believe that the service in the Ukrainian tourism industry is gradually improving; infrastructure improves, small and medium businesses are activated. At the same time, the current state of infrastructure and the quality of the functioning of the domestic recreation and tourism sector shows its lack of efficiency; Ukrainian tourist cities do not often adhere to international standards for the provision of tourism services; the sector of tourist services requires the shadowing and effective state regulation of the tourist industry. An important task for the development of the national economy is to ensure its social orientation, the role played by recreational and tourist activities.

As our research showed today, there is an imbalance

of tourist flows of international and domestic tourism. We fully agree with the scientists who argue that the reorientation of the structure of the national economy to the priority of production of goods for the production of services is important for the effective development of the tourism industry. According to the World Economic Forum, Ukraine is currently using only one third of the available tourist and recreational potential. One of the ways of activating this industry is to increase the social impact of the tourism sector, which we followed on the example of the Dnipropetrovsk region, in particular, the city of Kryvyi Rih.

According to indicators of the development of the regional tourist services market, the structure of households' cash expenditures for 2017 amounted to 134.94 UAH for recreation and culture per month (2.4% to consumer spending, 2.1% to cash expenditures); for education - 74.82 UAH. (1.3% and 1.2% respectively); visits to restaurants and hotels - 235.68 UAH. (4.1% and 3.7%); eating out of the house - 128.72 hryvnias (2.3% and 2.0%). The purchase of tickets for recreation facilities and other institutions amounted to 32.04 UAH. (0.6% and 0.5%) of the value of consumer monetary expenditures is 5710.10 UAH. per month (100.0% and 90.4%). On average, per month for one household in Dnipropetrovsk region for 2017, non-cash benefits for the payment of goods and health care services, tourist services, vouchers for recreation facilities amounted to 10.66 UAH [15]. In recent years, household incomes have been growing quite slowly in Ukraine, and food expenditure has remained extremely high, which has kept back the development of other leisure expenses, table 3.

TABLE 3.
STRUCTURE OF COMPLEMENTARY MONTHLY EXPENDITURE OF HOUSEHOLDS,% [15]

	January-September	
	2016	2017
Consumer Costs	93	93
food	81.2	48.4
Health care	4.3	4
transport	3.7	3.6
communication	3.3	3.4
Rest and culture	1.4	1.6
education	1.1	1.1
restaurants and hotels	3.3	3.5
Distribution of consumer spending		
Groceries	50.2	51.4
Non-food goods	33.5	35.5
services	15.3	16.1

The given data testify to necessity of activization of social changes on the market of tourist services, granting of a tourist sphere of social measurements.

At the present stage of tourism development, the concept of social tourism is based on three basic principles: providing recreation and improvement of every member of society by attracting low income people into the tourism environment; subsidizing of tourist trips of poor citizens; participation of state and public structures in the development of tourism. Particular attention deserves the development of ecological routes, the inclusion of the natural world in the value orientation of the individual, which will promote the introduction of ethical norms of communication and attitude towards nature in the social life. We are talking about the peculiarities of the functioning of industrial attractions within the industrial cities, which today are able to satisfy the cognitive and recreational needs of the population. There is a world-wide experience of familiarizing with the peculiarities of the country's productive heritage, in particular in Germany.

This is about the well-known «Route of Production Heritage», which was introduced in the Ruhr district in 1999, during which tourists can visit 19 settlements that present the regional history of coal and steel production.

Ukraine has a great potential as anthropogenic landscapes (they occupy 92-94% of its territory), as well as a large number of technological landscapes, technological artifacts, and industrial landscapes that can be effectively used as objects of social tourism.

It is substantiated that social performance of tourism and recreation can be disclosed through a wide range of social effects, which in general include: development of the personality of a person (cognitive, aesthetic, creative, holistic, behavioral, educational, socio-cultural, social and communicative, sports); restoration of the health of the population (recreation and recreation, usually defined as reproductive or reproductive); Improving the social aspects of economic development (increasing employment, income, economy and GDP).

In 2013, the municipal program for the development of industrial tourism in Kryvyi Rih was adopted, which is aimed at implementing a strategic plan for the development of a modern industrial city. The industrial heritage of Kryvorizhya is a system of unique mountain-industrial landscapes of European significance, unique engineering and technogenic formations that have significant potential for creating a new tourism product and have a tourist attraction.

TABLE 4.

INDUSTRIAL HERITAGE OF KRYVYI RIH

The area of Kryvyi Rih is 425 km² Mining landscapes make up 48.8% of the territory The industrial heritage includes more than 800 production facilities, old railways, hydrotechnical structures, etc.	45 mining iron ore mines
	41 quarries
	89 waste
	26 tailed zones in the fields of underground mines
	15 sludge and ore combines
	34 spellstone objects: 12 open trenches of mines, 3 trenches, 11 tents, 2 underground workings, etc
	6 energy companies
	5 metallurgical enterprises
	28 machine-building plants
	5 chemical plants
	14 construction companies
	9 woodworking enterprises

Source: compiled by authors according to [3]

It is important to optimally use the tourist and recreational load on preserving tourist resources, obtaining the socio-economic effect without disturbing the ecological balance of the environment. It is about both working industrial objects and the remnants of the industrial heritage. The presence of a non-standard tourist product allows you to form creative excursions with unique objects: underground, transport, museums of the history of industrial enterprises, social and cultural attractions associated with the industrial past of the region. For example, in the city there are industrial excursions «Northern shining of Kryvyi Rih», «Kryvyi Rih – miner», «Descent into the operating mine», etc.; review excursions «Night Kryvyi Rih from the height of the Petrovsky dump», «Kryvyi Rih is city of ore and metal»; event excursions «Festival» The Night of Industrial Culture»; historical excursions «Streets of the old city», «Old Hdantsivsky mine», «To the old Red reservoir mines» and others.

As practice shows, tourism activity in large industrial centers suffers from excessive formalization, and therefore focuses on the production of relevant services as a commodity of mass culture. With the growth of the needs of tourists in quality services, it is necessary to take into account the environmental components and to introduce the instrumental values of industrial tourism as a socio-cultural practice.

A traditionally industrial city, Kryvyi Rih is no exception. It was considered an area of increased risk to human life and health. Recall that in accordance with the theory of reflexive modernization of W. Beck, every person, regardless of her status and age, lives in a society at risk. At the same time, it is precisely the extremity of industrial zones that prompts people to travel to such places. We consider it expedient to use the term «ecotourism», which includes

specific variants, types and methods of development of the natural environment. Motivation of ecological tourism is not only contemplation of natural habitats, including industrial ones, but the desire to diagnose their condition, to carry out the necessary socio-cultural activities for their preservation and reproduction. Thus, the social dimension of the development of tourist services in the development of industrial tourism will be realized through: accessibility of excursions and other tourist services; psychophysical relaxation; satisfaction of cognitive needs; cultural and educational actions; participation in creating a positive image of the industrial region; acquaintance with the extraordinary, surprising results of the influence of technological development of industrial production on the geospatial landscape composition. It is ecotourism that can satisfy the demand for excursions for certain social groups of the population, influence the rationally-savvy attitude and use of natural resources.

Conclusions The study of social dimensions of the tourist services market in Ukraine has proven the efficiency of tourism as a factor in the socio-economic development of the industrial region. In conditions of reducing the cost of recreation, ecotourism as a non-standard tourist product becomes topical, gives the potential of the industrial city a tourist attraction, stimulates creative proposals for familiarization with the unique objects of industrial destinations. The form of excursions with developed ecological routes is a socially responsible form of tourism, which can not only satisfy the cognitive and recreational needs of the individual, but also form a rational and resourceful use of natural resources. It is an effective means of preventing the devastating effects of human production and transformation activities.

REFERENCES

- [1] **Bila, S.O.** (2016) Stratehični priorytety rozvytku turystyčnych posluh v Ukraïni ta perspektyvy pidvyščennja їх konkurentospromožnosti na svitovomu rynku [Strategic priorities of tourism services development in Ukraine and prospects for increasing their competitiveness in the world market]. *Strategiya rozvytku Ukrayiny*, 1, 17 – 23 [in Ukrainian].
- [2] Vsesvitnâ asociaciâ z pitan dozvillâ i vidpočinku [World Leisure and Recreation Association – WLRA] Retrieved from <http://www.worldleisure.org> [in Ukrainian].
- [3] **Šramko, Â.V.** (2013) Ėndustrialnij turizm: realij ta perspektivi: Materiali Ė Mižnarodnogo naukovopraktyčnogo forumu [Industrial Tourism: Realities and Prospects: Materials of the International Scientific and Practical Forum]. Krivij Rih: Vidavnytvo R.A. Kozlova, [in Ukrainian].
- [4] ĖNFORMACIJNO-ANALITIČNĖ MATERIALI do parlamentskih sluhan na temu: «Rozvitok turističnoj indusriji âk instrument ekonomičnogo rozvitku ta investicijnoj privablivosti Ukraïni» [INFORMATIONAL AND ANALYTICAL MATERIALS to parliamentary hearings on the theme: «Development of the tourism industry as an instrument of economic

- development and investment attractiveness of Ukraine». www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya Retrieved from http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/127696.html [in Ukrainian]
- [5] **Jonas, G.** (2001) Princip відповідальності: U posukah etiki dlâ tehnologičnoï civilizacii [Principle of Responsibility: In Search of Ethics for Technological Civilization] Kyiv: Libra [in Ukrainian].
- [6] **Kotenko I.S. & Kalenûk T.M.** Pidhodi do viznačennâ socialnoï rezultativnosti sferi rekreacii ta turizmu [Approaches to the definition of social performance in the field of recreation and tourism] Bulletin of Odessa National University-Visnik Odeskogo nacionalnogo universitet. 1, 113-118. [in Ukrainian].
- [7] **Lobanova A.S.** (2017) Ekopromislovij turizm âk sociodiâlnisna praktika: eksplikaciâ ponâtâ [Eco-tourism as socio-practical practice: explication of the concept]. Social technologies: actual problems of theory and practice- Socialni tehnologii: aktualni problemi teorii ta praktiki. 76, 94 – 105 [in Ukrainian].
- [8] **Lotiš O.Â.** (2017) Strategični pîdhodi do rozvitku rinku tur poslug v Ukraïni [Strategic approaches to the development of the market of tour services in Ukraine]. Scientific Herald of the International Humanitarian University- Naukovij visnik Mižnarodnogo гуманітарного університету, 134 – 138. [in Ukrainian].
- [9] **Sorokina G.O.** (2013) Ekologičnij turizm: navč. posib. [Ecological Tourism: Teach. honey] Lugansk: Vid-vo «LNU im. Tarasa Ševčenko» [in Ukrainian].
- [10] The official website of the World Tourism Organization. UNWTO. (h.d.) www.unwto.org Retrieved from: <http://www.unwto.org/ru>
- [11] Oficijnij sajт Vsesvitnoï radi z podorožej i turizmu [World Travel and Tourism Council WTTC]. (h.d.) www.wttc.org Retrieved from: <http://www.wttc.org>
- [12] UNWTO Tourism Highlights, 2015. (h.d) www.eunwto.org/doi/pdf Retrieved from: <http://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899> (accessed 20 September 2018)
- [13] Eurostat http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistic Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics (accessed 20 September 2018)
- [14] Tre Економіц Імпаџт оф Травел & Тourіsm 2018. Еуропеан Уніон [The Economic Impact of Travel & Tourism 2018. European Union]. (h.d.) www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports. Retrieved from: <https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports/#undefined> (accessed 20 September 2018)
- [15] Statystychnyy EKSPRES-VYPUSK za 2017r. [Statistical EXPRESS-DISCOUNT for 2017]. (h.d.) ukrstat.gov.ua. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 September 2018)

კერძო უნივერსიტეტებში დასაქმებულ სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის
სტატისტიკური ანალიზი და პირითაღი ჰიპოთეზები სქესობრივ ჯგუფში

STATISTICAL ANALYSIS OF STUDENTS' TIME MANAGEMENT AND
PRIVATE HYPOTHESES IN PRIVATE UNIVERSITIES

დაა ფირცხალაიშვილი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი, თბილისი, საქართველო
დავით დუგლაძე,
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
თბილისი, საქართველო

DEA PIRTSKHALAISHVILI,

PhD Student of TSU, Tbilisi, Georgia

DAVIT DUGLADZE,

PhD Student of GTU,

Tbilisi, Georgia

ანოტაცია

დროის მენეჯმენტი აქტუალური საკითხია ადამიანის ცხოვრებაში. ის განსაზღვრავს, თუ რამდენად ეხერხებათ ადამიანები სწორად გაგანაწილოთ ჩვენი დრო, დავსახოთ სწორი პრიორიტეტები და თავი ავა-რიდოთ დროის ფუჭ დანაკარგებს. დროის არასწორი მენეჯმენტის გამო, ადამიანთა უმრავლესობას აქვს დროის უკმარისობის პრობლემა. კვლევის მიზანია დაინახოთ რა ინვესტირების დანაკარგებს, მივაგნოთ პრობლემის სათავეს და შევძლოთ მისი აღმოფხვრა.

ჩვენი კვლევა მოიცავს კერძო უნივერსიტეტებში სტუდენტებს. მასში მონაწილეობა მიიღო 520 რესპოდენტმა, კვლევა ეყრდნობა ანკეტურ გამოკითხვას. უნივერსიტეტების სტუდენტთა კითხვარი რესპოდენტთა მიერ შეივსო ხელით, მონაცემთა შეტანა მოხდა Excel-ში, შემდეგ კი მათი იმპორტი SPSS-ში. მონაცემთა სტატისტიკური დამუშავება და ანალიზი რეალიზებული იქნა SPSS სტატისტიკური პროგრამის გამოყენებით.

კვლევის ანალიზი ჩატარდა სამ ძირითად ეტაპად: 1. მონაცემთა ორგანიზაცია, 2. მონაცემთა მომზადება (სიზუსტის შემოწმება, კითხვარის მიხედვით ცვლადების კოდირება, მონაცემთა ბაზის შექმნა და მონაცემთა კომპიუტერში შეტანა) 3. მონაცემთა ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: დროის მართვა, სტუდენტები, თავისუფალი დრო, დროის დაგეგმვა, კერძო უნივერსიტეტი

ABSTRACT

Time Management is an actual issue in human life. It determines how we manage to distribute our time correctly, set the right priorities and avoid time-consuming losses. The article discusses 3 hypotheses in gender perspective in terms of time management.

H1: Gender affects the planned daily working hours . (Q3)

H2: Gender influences on planning working day, work week, working month and working year. (Q12, Q13, Q14, Q15)

H3: Gender affects the level of compensation

Keywords : Time Management, hypotheses, gender, planning working day

შესავალი

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკის პირობებში დროის სწორი გამოყენების გარეშე შეუძლებელია ეფექტიანად საქმის გაძღოლა, რასაც ყოველთვის ენიჭებოდა დიდი მნიშვნელობა (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia, 2014) სტუდენტთა აქტივობა და საქმიანობის სწორად დაგეგმვა და წარმართვა შეუძლებელია დროის სწორი ორგანიზაციის გარეშე (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia, 2014). ასევე დროის მენეჯმენტის პრობლემა გავლენას ახდენს ახალგაზრდა შრომითი რესურსების განვითარებასა და პროფესიულ წინსვლაზე. (Kharadze & Gulua, 2018) დროის მენეჯმენტს მიეძღვნა მრავალი ნაშრომი, რომელთა ძირითადი ნაწილი ჩატარებულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებულ ადამიანისეული პოტენციალის მართვის ლაბორატორიაში და გამოქვეყნებულია როგორც უცხოურ, ასევე ადგილობრივ ჟურნალებში. (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit, 2017); (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2017); (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2016). კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტთა პრეზენტაციის ზოგადი ანალიზის შესახებ უკვე არსებობს პუბლიკაცია (kharadze & Dugladze, 2018),

ამჯერად შევჩერდებით კვლევის შედეგად მიღებულ იმ ძირითად ჰიპოთეზებზე, რომლებიც ეხება გენდერულ საკითხებს.

ჩამოვყალიბეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ჰიპოთეზა:

H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე. (Q3)

H₂: სქესი გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15)

H₃: სქესი გავლენას ახდენს ანაზაურების დონეზე

მნიშვნელოვანია დავადგინოთ თუ რა თავისებურებით გამოირჩევიან სქესობრივ ჭრილში კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტები დროის მენეჯმენტის თვალსაზრისით, ასევე არის თუ არა თვალსაზრისით სხვაობა დასაქმებულ კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტთა ანაზაურებაში სქესის მიხედვით.

კვლევის მეთოდოლოგია

მონაცემთა სტატისტიკური დამუშავება და ანალიზი მოხდა SPSS სტატისტიკური პროგრამის გამოყენებით. კვლევის ანალიზი ჩატარდა სამ ძირითად ეტაპად: 1. მონაცემთა ორგანიზაცია, 2. მონაცემთა მომზადება (სიზუსტის შემოწმება, კითხვარის მიხედვით ცვლადების კოდირება, მონაცემთა ბაზის შექმნა და მონაცემთა კომპიუტერში შეტანა) 3. მონაცემთა ანალიზი. მოვახდინეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ჰიპოთეზის ჩამოყალიბება.

კვლევის ანალიზი

როგორც სიხშირეთა განაწილების ცხრილიდან ჩანს, კვლევაში მონაწილეობა მიიღეს უმეტესად ბაკალავრებმა - 386 (რესპოდენტთა 74%), მაგისტრანტების რაოდენობამ კი შეადგინა 134 (26%). მათ შორის მდებარეობით სქესის წარმომადგენლები იყვნენ - 305 (59%), ხოლო მამრობითი - 215 (41%). (იხ. ცხრილი 1 და ცხრილი 2)

ცხრილი 1 სქესის (Q1 ცვლადი) მიხედვით		სიხშირე პროცენტი	ვალიდური პროცენტი	დაფარულობითი პროცენტი
კატეგორიები	მდედრობითი	305 59%	59%	59%
	მამრობითი	215 41%	41%	100%
	სულ	520 100	100	

ცხრილი 2 სწავლის საფეხურის (Q2 ცვლადი) მიხედვით		სიხშირე	პროცენტი	ვალიდური პროცენტი	დაფარულობითი პროცენტი
კატეგორიები	ბაკალავრი	386	74%	74%	74%
	მაგისტრანტი	134	26%	26%	100%
	სულ	520	100%	100%	

სამომხმარებლო ცხრილების (Custom Table) სტატისტიკური პროცედურის გამოყენებით და მასში ხი-კვადრატ ტესტის ჩართვით, მივიღეთ სწავლის საფეხურის მიხედვით რესპოდენტთა სქესის განაწილების ცხრილი (ცხრილი 2) და სქესისა და სწავლის საფეხურს შორის კავშირის სანდოობის ცხრილი (ცხრილი 2-1)

სის განაწილების ცხრილი (ცხრილი 2) და სქესისა და სწავლის საფეხურს შორის კავშირის სანდოობის ცხრილი (ცხრილი 2-1)

სწავლის საფეხურის მიხედვით რესპოდენტთა სქესის განაწილება (ცხრილი 2)			Q1 სქესი		
Q2 სწავლის საფეხური	ბაკალავრი	სიხშირე	მდედრობითი	მამრობითი	სულ
		N %	207 53.6%	179 46.4%	386 100%
	მაგისტრანტი	სიხშირე	98 73.1%	36 26.0%	134 100%
		N %	73.1%	26.0%	100%
	სულ	სიხშირე	305 58.7%	215 41.3%	520 100%
		N %	58.7%	41.3%	100%

როგორც მეორე ცხრილიდან ჩანს, კვლევაში მონაწილეობდა 386 ბაკალავრი - მათ შორის მდედრობითი სქესის 207 რესპონდენტი (ბაკალავრთა 54%) და მამრობითი სქესის 179 რესპონდენტი (ბაკალავრთა 46%) ,ხოლო,მაგისტრთა შორის მონაწილეობდა მდედრობითი სქესის 98 რესპონდენტი (მაგისტრთა 73%) და მამრობითი სქესის 36 რესპონდენტი (მაგისტრთა 27%)

სამომხმარებლო ცხრილში ხი-კვადრატ ტესტის ჩართის შედეგად მიღებული მონაცემები (პირსონ-ის ხი-კვადრატ ტესტის ცხრილი) გვიჩვენებს, რომ სქესსა და სწავლოს საფეხურს შორის არსებობს სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი 0,01 დონეზე, რადგან სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონე P არ აღემატება 0,001-ს.

ცხრილი 2.1 პირსონის ხი-კვადრატ ტესტი (Pearson Chi-Square Test)		
		Q1 სქესი
Q2 სწავლების საფეხური	Chi-square	15.608
	df	1
	Sig.	.000*

კორელაციური ანალიზით სქესსა და სწავლის საფეხურს შორის დგინდება სუსტი უარყოფითი კავშირი, კორელაციის კოეფიციენტი (კორელ-

აციის ცხრილი) ტოლია -0,173-ის. ე.ი ვაჟებისა და გოგონების შორის აღინიშნება განსხვავება სწავლის საფეხურის მიხედვით. (იხ. ცხრილი 3)

ცხრილი 3 კორელაცია (Correlations)			
		Q1 სქესი	Q2 სწავლების საფეხური
Q1 სქესი	Pearson Correlation	1	-.173**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	520	520
Q2 სწავლების საფეხური	Pearson Correlation	-.173**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	520	520

H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე

მოცემული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ვისარგებლეთ კროსტაბულაციური ანალიზითა და კრუსკალ-ვალის ტესტებით, გრაფიკულად წარ-

მოდგენისათვის გამოვიყენეთ გრაფიკის ამგები. ხოლო დამოკიდებულების სიძლიერის წარმოსაჩენად - კორელაცია.

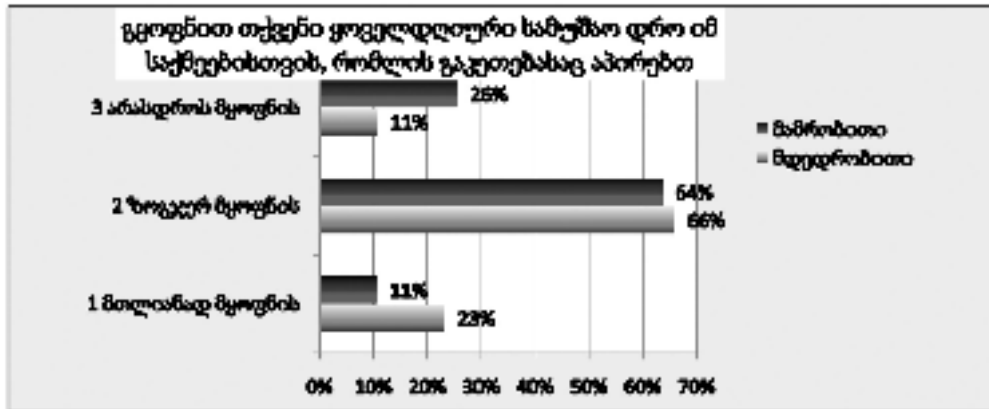
კროსტაბულაციური ანალიზით მიღებული ცხრილი 4 გვიჩვენებს Q3 ცვლადის სიხშირეთა განაწილებას სქესის მიხედვით. (იხ. ცხრილი 4)

ცხრილი 4				Q1		სულ
				მდედრობითი	მამრობითი	
Q3 /Q1 კროსტაბულაცია						
Q3 გყოფნიით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებთ	მოდიანად მყოფნის	სიხშირე	71	23	94	
		%	23%	11%		
	ზოგჯერ მყოფნის	სიხშირე	201	137	338	
		%	66%	64%		
	არასოდეს მყოფნის	სიხშირე	33	55	88	
		%	11%	26%		
სულ		სიხშირე	305	215	520	

როგორც მე-4 ცხრილიდან ჩანს, დაგეგმილი საქმეებისთვის მთლიანად ყოფნით დრო გოგონების 23%-ს და ვაჟების - 11%-ს. სქესის ორივე კატეგორიაში, ვაჟებშიც და გოგონებშიც კითხვაზე: „ყოფნით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებ-

ბთ“, ყველაზე მეტი სიხშირით გამოირჩევა მეორე კატეგორია „ზოგჯერ მყოფნის“ - გოგონების 66% და ვაჟების 64%. მაშინ, როდესაც ვაჟების 26%-ს და გოგონების 11%-ს არასდროს არ კმარათ დრო.

გრაფიკული წარმოდგენა (მონაცემები პროცენტებში)

ცხრილი 5 გვიჩვენებს კავშირის არსებობას განსახილველ ცვლადებს შორის, რაც მიიღწევა კროსტაბულაციის სტატისტიკურ პროცედურაში

შესაბამისი სტატისტიკური პარამეტრების ჩართვით. (იხ. ცხრილი 5)

ცხრილი 5	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
ხი_კვადრატ ტესტი			
Pearson Chi-Square	27.372 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	27.800	2	.000
Linear-by-Linear Association	26.896	1	.000
N of Valid Cases	520		

მე-5 ცხრილში პირსონის კოეფიციენტი- Pearson Chi-square = 27.372-ს, თავისუფლების ხარისხი df=2, ხოლო სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონე P არ აღემატება 0.001-ს. ამგვარად, ამ ცვლადებს შორის აღინიშნება მაქსიმალურად მჭიდ-

დრო სტატისტიკური კავშირი.

კორელაციური ანალიზის გამოყენებით ამ ცვლადებს შორის დადგინდა სუსტი დადებითი კორელაცია. კორელაციის კოეფიციენტი ტოლია 0,228-ის (ცხრილი 6).

ცხრილი 6	კორელაცია		
		Q1 სქესი	
ყოფნით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებთ	Pearson Correlation	1	.228**
	Sig. (2-sided) Q1		.000
	N	520	520

ამრიგად, კროსტაბულაციური და კორელაციური ანალიზით დამტკიცდა ჰიპოთეზა H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი ყოველდღიური საქმეებისთვის გამოყოფილ სამუშაო დროზე. მათ შორის აღინიშნება სუსტი დადებითი კორელაცია.

H₂: სქესი გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15)

როგორც დისპერსიული ანალიზის შედეგად მიღებული მე-7 ცხრილიდან ჩანს, სქესი გავლენას

ახდენს ოთხივე ცვლადზე, ამასთან ყველაზე დიდ გავლენას ახდენს სამუშაო თვის დაგეგმვაზე ($F=28.773$, სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით $0,01$), შემდეგ სამუშაო დღის დაგეგმვაზე ($F=18.613$, სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით $0,01$), ასევე სამუშაო კვირის დაგეგმვაზე ($F=13.163$, სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით $0,01$), ყველაზე ნაკლებ გავლენას ახდენს სამუშაო წლის

დაგეგმვაზე სტატისტიკური მნიშვნელოვანების $0,05$ დონით.

ამდენად, აღმოჩნდა, რომ მამრობითი სქესისა და მდედრობითი სქესის წარმომადგენელ რესპონდენტთა მიერ დაგეგმილი სამუშაო დღე, სამუშაო კვირა, სამუშაო თვე თუ სამუშაო წელი არსებითად განსხვავდებიან. (იხ. ცხრილი 7)

ცხრილი 7			Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared
Q12 გეგმავთ თქვენს სამუშაო დღეს?	სქესი		4.866	1	4.866	18.613	.000	.035
	კდომილე		134.688	516	.261			
Q13 გეგმავთ სამუშაო კვირას?	სქესი		3.398	1	3.398	13.163	.000	.025
	კდომილე		133.203	516	.258			
Q14 გეგმავთ სამუშაო თვეს?	სქესი		9.645	1	9.645	28.773	.000	.053
	კდომილე		172.971	516	.335			
Q15 გეგმავთ სამუშაო წელს?	სქესი		.816	1	.816	3.775	.049	.007
	კდომილე		111.541	516	.216			

დამტკიცდა ჰიპოთეზა H 2: სქესი (Q1) გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე (Q12, Q13, Q14, Q15 ცვლადებზე)

H_3: სქესი გავლენას ახდენს ანაზაურების დონეზე

მოცემული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ვისარგებლეთ კროსტაბულაციური ანალიზითა. მიღე-

ბული მონაცემები გვიჩვენებს რომ მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს 100-200 ლარამდე აქვს 6 ქალს, 201-300- 33 ქალს და 501 > 223 ქალს. ხოლო, მამაკაცთა შემთხვევაში 100-200 ლარამდე აქვს 1 კაცს, 201-300- 5 კაცს და 501 > 185 კაცს. მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ დაბალი ხელფასი მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს შორის უფრო მეტია. (იხ. ცხრილი 8)

ცხრილი 8 Q1 სქესი * Q28 როგორია თქვენი ანაზღაურება (ლარებში)? Crosstabulation		Q28 როგორია თქვენი ანაზღაურება (ლარებში)?					
		<100	100 - 200	201 - 300	401 - 500	501 >	Total
Q1 სქესი	მდედრობითი	0	6	33	43	223	305
	მამრობითი	1	1	5	23	185	215
Total		1	7	38	66	408	520

დასკვნები და რეკომენდაციები

დამტკიცებული სამი ჰიპოთეზიდან H—1: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის

გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე. (Q3); H_2: სქესი გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის

დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15); H_3: სქესი გავლენას ახდენს ანაზაურების დონეზე. გვიჩვენა, რომ ქალები უკეთ ახერხებენ მათ ხელთ არსებული დროითი რესურსის სწორად გამოყენებას და როგორც გრძელვადიან ასევე მოკლევადიან პერიოდის დაგეგმვაზე სქესმა იქონია გავლენა. მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ დაბალი ხელფასის მაჩვენებელი ქალებში უფრო მაღალია, რაც გვაფიქრებინებს დისკრიმინაციის არსებობაზე ან მათ მიერ დაკავე-

ბული პოზიციის დაბალ დონეზე. პიროვნული განვითარების თავისებურებები გენდერულ ჭრილში საქართველოში არის განსხვავებულია (Kharadze & Gulua, 2018)

მნიშვნელოვანია დამსაქმებელმა გაითვალისწინოს ქალთა შრომის ორგანიზაციის მხრივ მაღალი დონე და ხელი შეუწყოს მათ კარიერულ ზრდას. (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2018) იმგვარად რომ არ მოხდეს დისკრიმინაცია.

REFERENCES

- [1] **Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia.** (2014). Globalization and research of success factors of Georgian business leaders. *Modern issues of Medicine and Maagement*, 145-151.
- [2] **Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia.** (2014). Characteristics of development of leadership in the environment of global economy. *Modern issues of Medicine and Maagement*, 141-144.
- [3] **Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia;.** (2018). Employed Students' Development Challenges in Georgia. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, p. 188-208.
- [4] **Kharadze, N., & Dugladze, D.** (2018). TIME MANAGEMENT OF PRIVATE UNIVERSITY STUDENTS. *INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT*, 126-137.
- [5] **Kharadze, N., & Gulua, E.** (2018). Personal Development Peculiarities on Gender Perspective in Georgia. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, p. 111-123.
- [6] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2016). Self Management Peculiarities of Master's Students in Georgia. *CHALLENGES OF GLOBALIZATION IN ECONOMICS AND BUSINESS* (gv. 613-616). Tbilisi: Universal.
- [7] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2017). Time Management Peculiarities of Shota Rustaveli State University MA Students. *Innovative Economics and Management*, 20-25.
- [8] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit.** (2017). Free-Time Management among Master's Degree Students of Georgia. *ICSS XXIII*, (gv. 24-33). Vienna.

შრომითი მიგრაციის ზრდა უკრაინაში და მისი შედეგები

GROWTH OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND ITS EFFECTS

ელენა სკორუკი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ასოცირებული პროფესორი, ადმინისტრაციული
მენეჯმენტის და ენერგიის ალტერნატიული
წყაროების კათედრა ვინიცის ეროვნული
აგრარული უნივერსიტეტი,
ვინცი, უკრაინა

ELENA SKORUK,

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of
Administrative Management
and Alternative Energy Sources
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

ABSTRACT

The paper examines a range of the cause-and-effect relations of the issues of employment of Ukraine's population. The data on migratory processes of the employable population in Ukraine is presented. The structure of labor migrants, their gender and industry characteristics, age groups, education level and motivational factors of labour emigration are determined. The leading countries, to which Ukrainian migrants give preference, are established. The dynamics of remittances, their objectives and structure of income and their positive effect on the welfare of migrant families are analyzed. The directions of the use of remittances of migrants are described, which has indicated their use for starting their own business, purchasing goods, solving housing problems, financing education, etc. The negative consequences for Ukraine in the area of sustainable development due to the strengthening of migration processes are outlined.

Key words: labor resources, employment, international labor migration, labor force, sustainable development.

საშუალო

სტატიაში განხილულია უკრაინის მოსახლეობის შრომითი დასაქმების მზარდი პრობლემები. მოყვანილია მონაცემები უკრაინაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაციული პროცესების შესახებ. განსაზღვრულია შრომითი მიგრანტების სტრუქტურა, მათი დარგობრივი მახასიათებლები. ასაკობრივი ჯგუფები, განათლების დონე და საზღვარგარეთ სამუშაოდ გამგზავრების სამოტივაციო ფაქტორები. განსაზღვრულია ქვეყანა - ლიდერები, რომლებსაც უკრაინელი მიგრანტები ანიჭებენ უპირატესობას. განხილულია ევროპის ქვეყნებში სტუდენტების სასწავლებლად გასვლის მიზეზები. გაანალიზებულია ემიგრანტების საზღვარგარეთ გამომუშავების შესაძლებლობები და იძლევიან თუ არა ისინი შესაბამის

სტარტს უკრაინის ტერიტორიაზე ბიზნესის განვითარებისათვის. გამოვლენილია უკრაინისათვის ნეგატიური შედეგები მიგრაციული პროცესების მდგრადი განვითარების ჩრდილში.

საკვანძო სიტყვები: შრომითი რესურსები, შრომითი მოწყობა, საერთაშორისო შრომითი მიგრაცია, სამუშაო ძალა, მდგრადი განვითარება.

INTRODUCTION.

Free excess of Ukraine to the European vector of development is accompanied both by a large number of politic a land economic transformations and by certain socio-economic problems caused by the demographic crisis, one of which is labour emigration to other countries. This problem is rather urgent as the growth of migration processes has become more dynamic in recent years, which has negative effects on the sustainable development of the state, causes deformation of qualitative parameters of the labor market, lack of attraction of human resources to the economy of the country and, consequently, a decrease in the rate of its economic security. Such processes derive from the spectrum of domestic and foreign economic factors caused by the economic crisis, hryvnia devaluation, armed conflict in the East of the country, etc.

In the current conditions of dynamic transformations of the world economy, the priority of the state policy of the developed countries is the transition to sustainable development, which is interpreted in "The Strategy of Sustainable Development of Ukraine 2030" [1] as a process of the state development based on harmonization of social, economic and ecological components in order to meet the needs of modern and future generations through the process of changing the value orientations of people. Freedom, equality, solidarity, tolerance, respect for nature, shared responsibility are the recognized international

fundamental values of sustainable development. National goals of sustainable development are based on the political, economic, social, ecological, moral and cultural values inherent in the Ukrainian society. They target the strategy towards the care for the common welfare and protection of the national interests of Ukraine.

METHODOLOGY.

The strategic view of Ukraine's sustainable development is based on the support of the national interests and fulfillment of the international obligations. Such development implies:

- overcoming of imbalances in the economic, social and environmental spheres;
- transformation of the economic activity, transition to the principles of the "green economy";
- formation of a peaceful, secure, socially consolidated society with the adequate governance and inclusive institutions;
- support of the partner cooperation between public authorities, local authorities, business, science, education and civil organizations;
- high level of science, education and public health;
- maintenance of the environment in a proper condition that will ensure the quality of life and well-being of the present and future generations;
- decentralization and implementation of the regional policy, which involves a harmonious combination of the national and regional interests;

- preservation of national cultural values and traditions;
- full employment of the population [1].

If the business climate is not improved and economic growth is not increased in Ukraine, soon it will result in the inability to supply pensioners with foodstuff.

RESULTS AND DISCUSSION.

According to statistics, every seventh Ukrainian is working abroad today, which is more than 7 million citizens of the active working age. According to sociologists' estimates, on average about 50 people leave Ukraine forever every day. And in recent years, Ukrainian emigrants have become younger, since it is the young people who actively leave the territory of Ukraine. In particular, according to official statistics, the majority of migrant labour from Ukraine are people aged 20-34 [2].

In addition, young Ukrainians go to study abroad, where they often remain to work. Thus, according to statistics, now there are about 17 thousand Ukrainian students in Poland. In total, nearly 50-55 thousand Ukrainians study in the European universities [4].

Difficult economic situation in the country has reasoned the growth of labor migration among young people since the 90's. Today, the generation of the children, whose parents have migrated, has grown, hence, many of them have emigrated to their parents. Consequently, the entire families are emigrating.

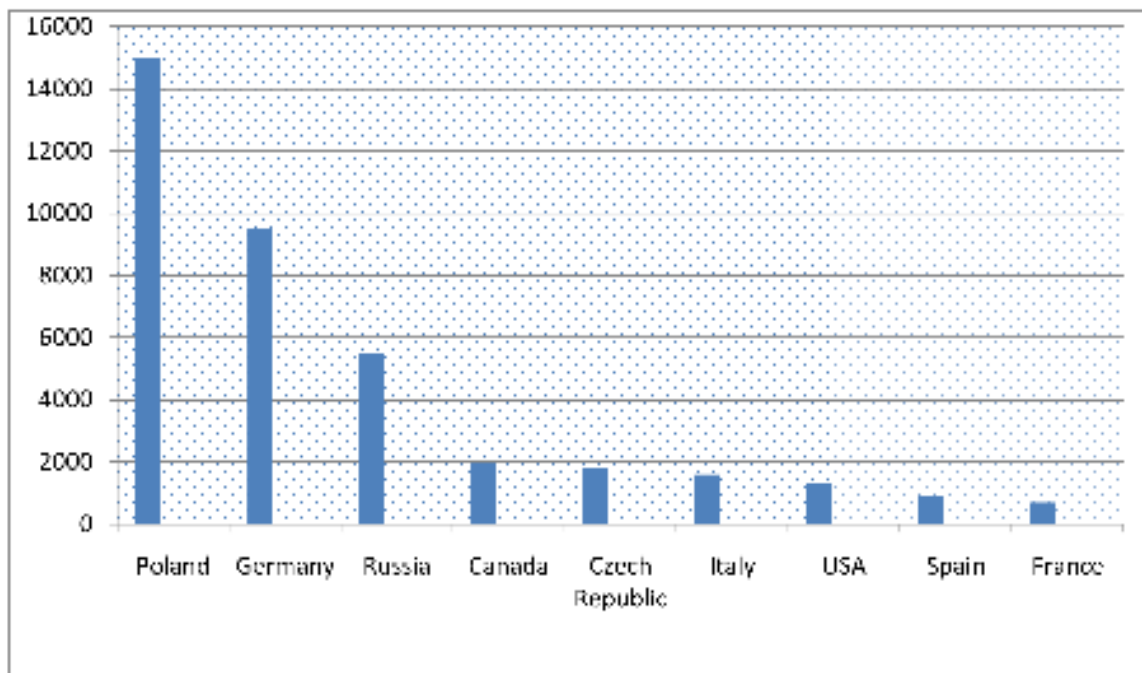

Fig.1. Countries where Ukrainian youth study [2].

Migration processes are also influenced by the demographic problems of the neighboring European countries. They are keen to have our talented youth move to their countries. According to Figure 1, Poland ranks first and the number of students from Ukraine in it exceeds 15 thousand, then there goes Germany with more than 9 thousand, Russia with 5 thousand, Canada and the Czech Republic with 2 thousand people.

As it can be observed, there are no changes for the better in Ukraine. Therefore, the youth will continue to leave in the future. The question is why there is such a

great outflow of workers if Ukraine seems to provide jobs. It is explained by much lower wage than abroad, the lack of good jobs, and the opportunities of career growth and development.

Representatives of the working professions such as miners, builders, drivers, people who work in agriculture emigrate mainly to the CIS countries; while highly qualified specialists (scientists, programmers, translators), sailors, young people who have higher education and expect to find jobs in the service sector emigrate to the far abroad.

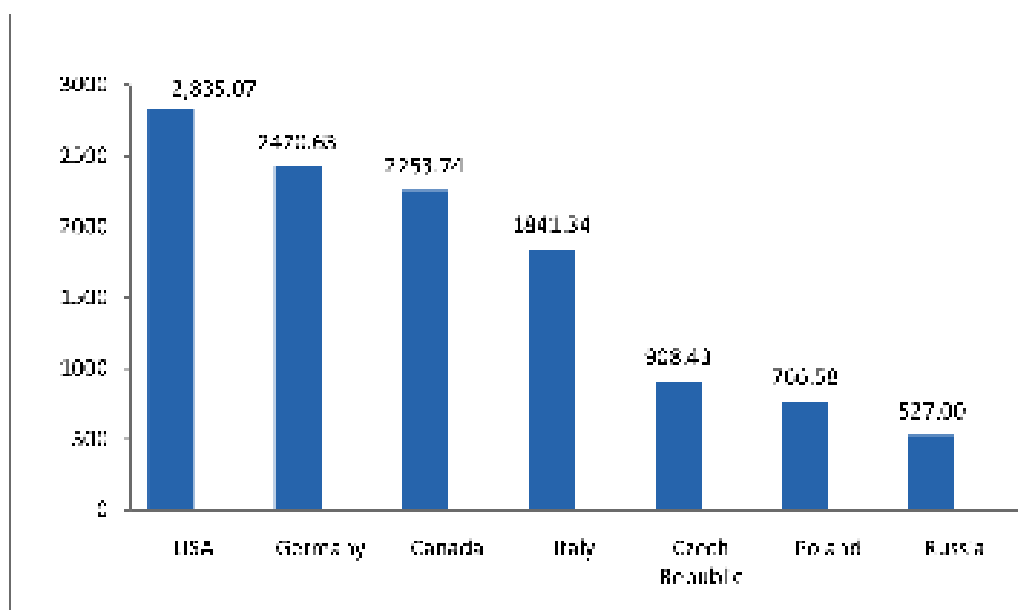

Fig. 2. Average wage, USD

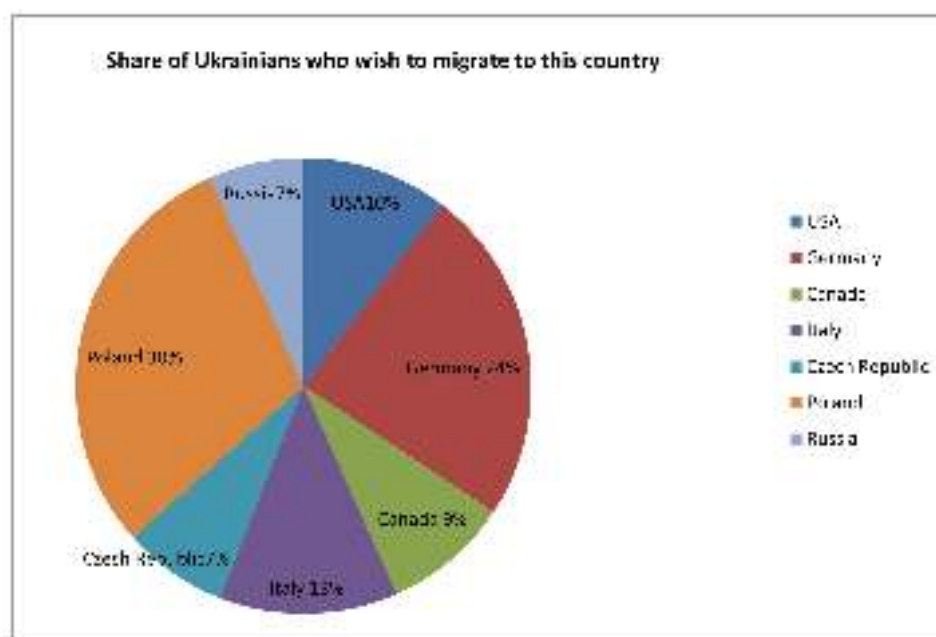

Fig. 3. Average wages in the countries where Ukrainian emigrants are employed [2], [3].

Inter-state labor emigration has many positive features: it helps the families of migrants to survive in the difficult period of the market economy development. According to official statistics, the level of unemployment in the labor market is decreasing, while in fact it is growing.

Many people migrate because of inability to find work in Ukraine, since they were only partially employed or unemployed for a certain time before making a decision to migrate. This means that the “outflow of minds” and loss of qualification are the factors that push young people out of Ukraine, mainly because of incompliance of the educational system to the market demand for labor.

Unfortunately, nowadays qualified labor with higher education like doctors, teachers and scientists is depreciated, while in the European countries these specialties are well-paid and have great prospects. The country, which does not take care of the health and education of the population, has no future.

Thus, the current level of education is decreasing at a high rate, since it is also affected by corruption.

Therefore, young people go abroad to study. It would be great if they return to Ukraine and work for the benefit of our state when they have got good European education and work experience. But we understand that these are just our dreams and hopes. Our country experiences a huge outflow of educated, progressive and active youth. Today,

Ukraine has already got a shortage of qualified personnel, specialists in the field of IT technologies, doctors. In other words, our labor migration is of intellectual nature. After all, such professions as doctors and teachers in Ukraine have lost social prestige. In its turn, it has a great negative effect on the economy. In fact, on the one hand, young people die in the war, and on the other hand they run away from the country. At the same time, more than half of them are not going to return. Accordingly, when the population decreases, then the economy, namely GDP, does not grow. Lack of economically active population results in the fact that production and technologies are not developed and new jobs are not provided. In the world, young people develop innovations and new approaches.

If the youth leaves the country, such a country becomes unattractive to investors.

Empirical results As a result, under such conditions, the nation is aging and there is even no sense to talk about its reproduction. Moreover, the coefficient of reproduction is 1.1, while the nation regeneration requires the coefficient of at least 2.4. Today, there are 12.2 million pensioners living in Ukraine and only 10 million are of the active working age who regularly pay a single social tax, i.e. the pensioners exceed the number of employed people by 2.2 million people. So, there arises a question where to get money for further pension payments.

Table 1

MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC SECURITY OF THE POPULATION OF UKRAINE

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Consumer price index	109.1	104.6	99.8	100.5	124.9	143.3	112.4	113.7
Nominal GDP per capita, USD - Ukraine	2,974.0	3,570.8	3,856.8	4,030.3	3,014.6	2,115.4	2,185.9	2,459.0
- Poland	12,602	13,887	13,158	13,777	14,337	12,559	12,361	13,429
Minimum wage, UAH	922.0	1,004.0	1,134.0	1,218.0	1,218.0	1,378.0	1,600.0	3,200.0
Minimum wage fee, USD	115.3	126.4	141.9	152.4	152.4	85.3	62.6	118.2
Average wage in Ukraine, UAH	1,955.0	2,338.0	2,799.0	3,044.0	3,189.0	3,633.0	4,585.0	6,209.0
Average wage in Ukraine, USD	244.4	294.5	350.3	381.0	399.1	225.0	179.4	229.3
Average wage in Ukraine, % of GDP	8%	8%	9%	9%	13%	11%	8%	9%
External debt per capita, USD	2,553.0	2,762.4	2,963.3	3,123.5	2,884.5	2,771.3	2,660.0	2,714.0

According to the results of the study presented in Table 1, in Ukraine the indicators of economic support remain below the average figures of countries belonging to a group of a high level of human development and lower than the average figures in the countries in Europe and Central Asia. In Ukraine, about 60% of population lives below the poverty line, which is defined as the actual living wage. Inflation rates are high.

While in 2013 consumer prices increased only by half a percent, in 2015 they increased by 43.3%. At the same time, in 2014 the average monthly real wage was 94% of the rate of 2013, and in 2015 it was 80% of the rate of the previous year.

Although nominal average wages increased and amounted to 3,480 UAH in 2014, in 2015 it was 4,195 UAH, as a result of the rapid inflation of the national currency it sharply decreased in dollar terms and was 399 USD in 2014 and 229.3USD in 2017. However, there is a considerable heterogeneity and a large gap between the average and the minimum wages of Ukrainians, since the latter is more than twice as low and equaled 118.2 USD in 2017 and it equals 133.7 USD in 2018.

In Poland the minimum wage is 2,000 PLN, while in Ukraine since January 1, 2018 it has amounted to 3,723 UAH, or about 480 PLN. This means that an employee from Ukraine is ready, even having the qualifications, to perform technical work to get a minimum wage in Poland, which raises the problem of an outflow of minds. Due to high-skilled labour migration, the development of scientific and technological progress is hampered in Ukraine. Emigration of specialists in technical specialties leads to a decrease in the efficiency of the production process, so that the results of scientific and technical developments cease to be implemented. The main reasons why scientists are forced to leave scientific institutions include a very low salary, a sharp decline in the prestige of scientific work in the society, deterioration of conditions for adequate scientific activity or inability to fulfill themselves as scientists. The number of specialists who carry out research works in Ukraine has decreased by half during the last ten years, while the remaining 30% of scientists are actually conducting researchers ordered by foreign clients.

Migration of young people abroad is a very negative phenomenon in Ukraine. It can only be positive if these people start to return home from abroad. But for this pur-

pose, young people must be provided with proper social conditions in Ukraine. But, unfortunately, the state policy in no way aims to involve young people into the public life, start social programs and create conditions for their implementation. State is much more loyal with the pensioners who have privileges, get subsidies, pensions, while the youth is getting nothing. At present, in the state structures, all the key positions are held by the same working pensioners, while the university graduates cannot find jobs in their profession and they are forced to go abroad after graduation.

CONCLUSION.

Thus, the negative effects of intensification of labor migration in Ukraine, which cause violation of the requirements of The Concept of Sustainable Development of the state economy, are as follows:

1. Due to labor migration from Ukraine, there is a marked weakening of the national economy, as a competitive part of the population migrates abroad, which is a major factor in the socio-economic development of society.

2. Activation of migration processes leads to the destruction of families of migrant workers, if the period of staying abroad of one of its members reaches several years. Another negative phenomenon that leads to labor migration is the so-called "social" orphanhood of children, when the latter have to grow alone having their parents alive. Today, more than 200 thousand children of labour migrants are deprived of parental care. A survey conducted in February 2009 shows that 54.55% of those polled migrants left their children in Ukraine when going abroad for a work: among them 32.05% were 1-3-year old children; 20.51% were 7-12-year old children; 21.79% were 13-15-year old children. As a result, the first generation of migrants' children, who has been deprived of parental care, has grown in Ukraine.

3. Lack of skilled young professionals can be a problem for attracting investments into the country's economy.

4. The outflow of youth abroad reduces marriage indicators, undermines family relations, and leads to the destruction of Ukrainian young families.

Therefore, under the current rate of labor migration, the Government's adoption of the Concept of Human Resources Management aimed to regulate the employment process and ensure appropriate wages should be of top priority.

REFERENCES

- [1] The Strategy of Sustainable Development of Ukraine 2030 [Online]. Retrieved from: www.ua.undp.org
- [2] Labor Migration: Where Ukrainians go abroad and what they earn abroad [Online]. Retrieved from: <http://zmiya.com.ua>
- [3] Migration in Ukraine: Facts and Figures. International Organization for Migration. Representation in Ukraine [Online]. Retrieved from:

უკრაინაში ნარჩენების მართვის კონცეპტუალური საფუძვლები

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE

ირინა კოლოდიჩუკი,

ე.მ.კ., უფრ. მეცნ. თანამშრომელი,
უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის
მ. ი. დოლიშნევის სახელობის
რეგიონული კვლევების ინსტიტუტი, ლვოვი, უკრაინა

IRINA KOLODIICHUK,

PhD in Economics, senior researcher of regional
environmental policy and environmental
management department, SI "Institute of
Regional Research named after M. I. Dolishnyi
of the NAS of Ukraine», Lviv

ABSTRACT

The purpose of the article is to offer the author's vision of the waste management concept in Ukraine with the formulation of the basic principles of the efficient waste utilization system construction as the production resources. Insufficient capacity for the waste management, in view of the legislative, national and international constraints, which will only intensify over some time, will impede the economic development. The problems solution of these disproportions is solved in the context of territorial development, since the transportation of waste is slowed down by the economic component (there are significant transport costs) and the social component (there is a lack of the community acceptance of other territorial and administrative entities for the import of waste from the external, from the point of view of administrative-territorial boundaries, sources of their formations). The author's concept-phrase "territorially balanced waste management system" is suggested. The basic principles of the territorially-balanced waste management systems formation are determined.

Key words: management system, waste management, waste, principles, territorially balanced system, waste accumulation, utilization, disproportions, waste recycling.

ანოტაცია

სტატიაში ხაზგასმულია ნარჩენების მართვის კომპლექსური მიდგომის აუცილებლობა. ეს გვაუბლებს ნარჩენების მართვის გეგმის შემუშავებასა და რეალიზაციას, პრინციპის „დამჭუჭყიანებელი იხდის“ დაცვას, შესაბამისი ნორმატიულ - საკანონმდებლო ბაზის განვითარებას და ა.შ. ითითებულია უკრაინაში ნარჩენებთან მიმართებაში მიდგომის არსებული სისტემის მიუღებლობა. სტატიის მიზანია შემოთავაზებული იქნას უკრაინაში ნარჩენების გადამუშავების კონცეფციის ავტორისეული ხედვა, ნარჩენების გამოყენების ეფექტური სისტემის ძირითადი პრინციპების ფორმულირების საფუძვე-

ელზე. ნარჩენების უტილიზაციის არასაკმარისი სიმძლავრეები, აფერხებენ ეკონომიკურ განვითარებას. აღნიშნული დისპროპორციების გადაწყდება ტერიტორიული განვითარების კონტექსტში. შემოთავაზებულია ავტორისეული ცნება „ნარჩენების მართვის ტერიტორიულ-დაბალანსებული სისტემა“. განსაზღვრულია ნარჩენების მართვის ტერიტორიულ-დაბალანსებული სისტემის ფორმირების ძირითადი პრინციპები.

საკვანძო სიტყვები: მართვის სისტემა, ნარჩენები, პრინციპები, ნარჩენების დავროვება, უტილიზაცია, დისპროპორცია.

ВВЕДЕНИЕ

Современный этап, характеризующийся безудержным, всеобъемлющим ростом объемов образования отходов и сложностью в обеспечении необходимых утилизационных мощностей, заставил очередной раз кардинально пересмотреть отношение к генерированию отходов производства и потребления. Новый подход заключается в обеспечении комплексного управления отходами, обязывает разработать и реализовать соответствующие планы, основанные на иерархии управления отходами, реализации принципа «загрязнитель платит», требованиях возмещения расходов на удаление отходов их владельцем, предыдущим владельцем или лицом, которое производит товар, используя отходы как вторичное сырье (Рамочная Директива отходов 2008/98 / ЕС [1]). В развитых европейских странах уже немало сделано в этом направлении, а главное - налажен и постоянно совершенствуется новый способ общественного бытия в сфере обращения с отходами, в Украине же прослеживается своеобразный «вакуум» по практической реализации задекларированных в отечественном законодательстве положений, которые отражают, в частности, и современные взгляды на эти процессы.

Проблематика обращения с отходами всегда была в центре внимания отечественных исследователей, среди которых: Берлинг Г. С. [2], Горобец А. В. [3], Игнатенко А. П. [4], Самойлик Н. С. [5], Хижнякова Н. А. [6], Сиволап А.В. [7], Руденко А. В. [8], Довга Т. Н. [9], Пылыпив Н. И. [10], Мищенко В. С. [11] и др. Однако в Украине до сих пор остается открытым вопрос - как превратить отходы из проблемы на ресурс, а, следовательно, вернуть их в цикл производства.

Цель статьи - предложить авторское видение концепции обращения с отходами в Украине с формулировкой основных принципов построения эффективной системы использования отходов в качестве ресурсов производства.

Формирование и развитие теоретико-методологического и методического обеспечения системы управления отходами в Украине находится в активной фазе своего становления. Решение проблем обеспечения безопасного уровня окружающей среды и жизнедеятельности тесно коррелирует с процессами реформирования административно-территориального устройства страны. Логично, что современная система управления вносит коррективы в традиционную систему обращения с отходами, активизирует процессы переработки (обработки) отходов, модифицирует представление о принципах, границы полномочий и ответственности субъектов управления отходами.

Неотъемлемым продуктом социально-экономического развития являются отходы промышленного и бытового происхождения, объемы образования которых прямопропорциональны масштабам экономического развития и численности домохозяйств в пределах территориально-административных образований. Будучи продуктом экономического роста, отходы выступают также и его сдерживающим фактором, поскольку отсутствие действенной системы управления отходами вызывает дисбалансы между производством и утилизацией побочных продуктов производства и отходов. Система обращения с отходами в Украине ориентирована исключительно на решение вопросов природоохранного характера, что явно ограничивает ее возможности в направлении минимизации потоков отходов. Статистические данные свидетельствуют, что концентрация промышленных отходов в специально отведенных местах или объектах оценена в 13,27 млрд т. Около 94 % бытовых отходов размещено на полигонах и свалках, которых по состоянию на 2016 год в Украине насчитывалось 5470 единиц, из них 305 (5,6 %) перегружены, а 1646 единиц (30 %) не соответствуют нормам экологической безопасности.

Наряду с этим, ежегодно образуется более 27 тыс. несанкционированных свалок [12]. Ежегодное увеличение отходов на одного человека составляет 4-6%, что в 3 раза превышает скорость роста населения. Площадь под полигонами и несанкционированными свалками превышает площадь объектов природно-заповедного фонда.

Экономический рост Украины, несомненно, обострит проблему обращения с отходами, поскольку их количество будет прямопропорционально расти. Мощность системы, согласно принципу лимитирующего фактора, определяется параметрами самого слабого ее элемента. Недостаточные мощности по утилизации отходов, учитывая законодательные национальные и международные ограничения, которые со временем будут только усиливаться, способствуют сдерживанию экономического развития. Поэтому решение проблемы несоответствия экономического потенциала и утилизационных мощностей в Украине носит системный характер и требует территориально-сбалансированного подхода к развитию генераторов отходов и утилизационных мощностей территорий. Рассмотрение этой проблемы через призму территориального развития вызвано необходимостью экономически эффективного обращения с отходами без лишних логистических затрат на их перемещение. При этом возможным вариантом является создание утилизационных мощностей, которые консолидируют отходы от территориально приближенных источников их образования.

С другой стороны, утилизационные мощности без надлежащей загрузки сырьем ухудшат показатели экономической эффективности и снижат окупаемость инвестиционных ресурсов. Поэтому дилемма между пропорциональным социально-экономическим развитием и обеспечением утилизации его продуктов является комплексной проблемой, касающейся как многогранных экономических вопросов, так и социального и экологического развития территорий.

Рассмотрение утилизации отходов через призму их повторного использования в качестве сырья, создаст условия для повышения эффективности основного производства и будет способствовать решению экологических проблем территориального развития. Создание инвестиционно привлекательных условий для строительства высокотехнологичных мощностей для переработки отходов является одним из условий решения этой проблемы. Таким образом, основой социально-экономического развития является сбалансированность между параметрическими характеристиками

генераторов отходов и потенциалом утилизационных мощностей в пределах отдельных территорий

Прямпропорциональная зависимость между динамикой социально-экономического развития и накоплением отходов требует адекватных систем управления. Дисбалансы в генерации и утилизации отходов при недостаточных утилизационных мощностях приведут к их накоплению с соответствующими негативными последствиями (особенно экологическими), а при лишнем утилизационных мощностях без надлежащего сырьевого обеспечения - негативные экономические последствия. Очевидно, что сегодня в Украине говорить об избыточных утилизационных мощностях неуместно. Однако опыт отдельных европейских стран свидетельствует о негативных экономических последствиях недогрузки утилизационных мощностей, что заставляет, например, шведские мусороперерабатывающие предприятия импортировать отходы из других европейских стран. На сегодня в Швеции приоритетом выступает не утилизация мусора, а его переработка и страна перерабатывает 99 % своих отходов и ежегодно импортирует около 700 тыс. т мусора из других стран.

Любое теоретическое исследование требует уточнения понятийного аппарата, то есть терминов и понятий, обозначающих его. Решение проблем выше указанных диспропорций реализуется в контексте территориального развития, поскольку перемещение отходов тормозится экономической составляющей (имеют место значительные транспортные расходы) и социальной составляющей (существует невосприятие общин других территориально-административных образований завоза отходов от внешних, с точки зрения административно-территориальных границ, источников их образования). Итак, по мнению автора, территориально-сбалансированные системы управления отходами - это меры воздействия управляющего звена очерченной системы на управляемую для обеспечения пропорциональности между генерацией и утилизацией отходов в пределах территориально-административных образований. Под территориально-сбалансированной системой понимается совокупность элементов территориально-административного образования, связанных между собой функциональными, информационными, финансовыми связями, и характеризующаяся структурной и организационной целостностью обеспечивают пропорциональное развитие за счет согласованных параметров взаимодействия между собой.

Методологической основой исследования выступают концептуальные подходы и механизм обеспече-

ния территориально-сбалансированного обращения с отходами. Это основное и исходное положение предусматривает поиск подходящего методологического инструментария, охватывает систему научных принципов, форм и способов исследовательской деятельности. Современная методология как учение о правилах мышления в создании теории науки имеет четырехуровневую структуру. Различают фундаментальные (философские), общенаучные принципы, составляющие собственно методологию, конкретнонаучные принципы, которые имеют место в основе отраслевой теории, и систему конкретных методов и техник, применяемых для решения специальных исследовательских задач [13]. Методология научного исследования анализирует методы и средства познания, которые используют ученые как на эмпирической, так и на теоретической стадии научного исследования.

Итак, для выражения теоретических предпосылок внедрения рециркуляционных инноваций необходимо выявить основные принципы формирования территориально-сбалансированных систем управления отходами и первый основополагающий принцип - это принцип научности, который требует использования результатов фундаментальных и прикладных исследований в научном обосновании законодательных инициатив и реализации заданных функций в сфере обращения с отходами. Создание научного продукта требует соответствующих объемов финансирования, и в конечном итоге этот продукт должен иметь четкую форму и содержание на уровне эмпирических моделей.

Не менее важным в сравнении с предыдущим является принцип системности, который предусматривает пространственно-временное рассмотрение всех составляющих элементов генерирования и восстановления отходов во взаимосвязи и взаимозависимости. Системный подход является основополагающим принципом, который прямо или косвенно должен быть в основе формулировки всех составляющих принципов и концептуальных положений экологической доктрины территориально-сбалансированного развития.

Принцип экологизации социально-экономической среды предусматривает создание институциональных условий для формирования экологической культуры как в системе генерирования, так и в процессе утилизации отходов. Пропаганда экологически безопасных технологий производства продукции, внедрение эффективных схем обращения с отходами, создание законодательного поля для административного воздействия и сервисного обеспечения всех участников социально-э-

кономических отношений – все это меры указанного принципа.

Принцип устойчивого развития предполагает учет потребностей будущих поколений и сохранение благоприятных условий среды их обитания. Для обеспечения устойчивого развития ключевым является принцип формирования экологического сознания людей, базируется как на собственном поведении, так и пропаганде «экологической культуры» среди окружающих. Процесс формирования сознания - это длительное комплексное воздействие на человека учебно-воспитательными, культурными, пропагандистскими и другими мерами, которые определяют определенную модель поведения в будущем. Экологически сознательный человек как в профессиональной, так и личной жизни своими действиями будет обеспечивать устойчивое развитие человечества, а экологизация жизни сделает ее комфортней.

Соответственно, следующим является принцип социальной ответственности производителя. Латентность технологии и стремление максимизировать прибыль в современных производственных системах часто является побудительным мотивом для использования вредных компонентов и материалов в производстве продукции. Модель поведения производителя определяется также степенью административного воздействия на нарушение нормативов по содержанию веществ и технических регламентов. Очевидно, что лояльность штрафных санкций контролирующих органов Украины мотивирует производителя к нарушению экологического законодательства, поскольку экономические выгоды на порядок превышают суммы штрафов. Поэтому наряду с формированием экологического сознания производителя значительная роль в формировании его социальной ответственности принадлежит государственным институтам.

Принцип реализации целевой функции системы предусматривает получение экономических выгод от обращения с отходами, позиционирует их как сырье для рециркуляционных процессов в производственных системах, а также социальных эффектов - от повышения экологической безопасности жизнедеятельности. Все этапы генерирования и утилизации отходов должны осуществляться на основе проектных решений с четко определенной конечной целью. Проявление синергетики эффекта имеет место в повышении экономической эффективности за счет использования более дешевого сырья, а также в уменьшении загрязнения окружающей среды, что способствует усилению социального эффекта.

Одним из важнейших принципов системы управления отходами является порядок оценки экологических последствий через призму причинно-следственных связей. Принцип причинно-следственной оценки экологических последствий предполагает использование метода прогнозирования экологической ситуации в результате реализации различных экономических сценариев.

Процессным аспектом в реализации политики обращения с отходами является определение источников финансирования, поэтому справедливым подходом будет принцип «загрязнитель платит». Ответственность генератора отходов за экологические последствия реализации своих функций должна иметь денежное выражение и на основе экономических стимулов и штрафных санкций можно влиять на качественные и количественные параметры образования отходов.

Технологические схемы обращения с отходами должны быть построены на принципе разумной достаточности относительно глубины их утилизации. Обеспечение нейтрального воздействия на окружающую среду является завершающим этапом в системе утилизации отходов и дальнейшие операции с ними нецелесообразны с экономической точки зрения. Поэтому накопления экологически безопасных отходов в санкционированных местах допускаются с позиций экономической нецелесообразности их дальнейшей утилизации, но вопрос безопасности при этом является доминирующим.

Существующие технологии обращения с отходами предусматривают альтернативность их переработки. Это могут быть технологии сжигания для получения тепловой энергии, технологии производства строительных материалов, технологии извлечения отдельных компонентов из массива отходов и тому подобное. Поэтому принцип многовариантности должен основываться на технико-экономических обоснованиях и не отрицать, а наоборот дополнять альтернативные направления использования отходов, используя при этом инновационные достижения научно-технического прогресса.

Технико-экономическое обоснование проектов утилизации отходов будет определять следующий основополагающий принцип - принцип приближенности мест утилизации отходов к источникам их образования. Территориально-сбалансированное развитие предполагает максимальную пространственную локализацию системы «генерация - утилизация отходов», что объясняется экономическими и социальными

аспектами. Економічна складова включає важливі, зокрема, транспортні витрати, які зростають прямо пропорційно віддаленості місць формування від місць переробки відходів. Крім цього слід також додати екологічні ризики в процесі перевезення або проміжної перевалки відходів на шляху до кінцевих пунктів їх доставки. Не менш важливою складовою в визначенні принципу близькості є соціальні питання, викликані категоричною неохотою громад інших адміністративно-територіальних формувань заводу відходів від зовнішніх, з точки зору адміністративно-територіальних меж, джерел їх формування. При цьому соціальний аспект цього принципу актуалізується в умовах реалізації адміністративно-територіальної реформи в Україні, наслідком якої повинна бути децентралізація і

розширення повноважень громад в прийнятті управлінських рішень.

К зазначеним принципам можна також віднести принципи гармонізації утилізаційних потужностей, логістических потоків, принципи окупності, відповідальності і т.д. [14].

Таким чином, визначаючи основні принципи формування територіально-сбалансованих систем управління відходами, ми виражаємо свої переконання, що лежать в основі визначеної сукупності фактів, які в подальшому трансформуються в відповідну конкретнонаукову методологію. В характеристиці галузевих систем принципи відображають ті суттєві складові, які відповідають за правильне, на наш погляд, функціонування системи, без якої вона не виконувала б свого цільового призначення.

REFERENCES

- [1] Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/>
- [2] Берлінг Р. З. Проблеми функціонування системи управління відходами в Україні і шляхи її вдосконалення. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2006. – № 552. – С. 344–349.
- [3] Горобець О. В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні [Електронний ресурс]. Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1.
- [4] Ігнатенко О. П. Інвестиційне значення побутових відходів у сфері благоустрою населених пунктів. Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – Київ : ДКС Центр, 2014. – № 11. – С. 139–143.
- [5] Самойлік М. С. Економічна модель розвитку сфери поводження з твердими відходами регіону з урахуванням екологічних факторів. Вісник Полтавської державної аграрної академії. – 2014. – № 1. – С. 82–87.
- [6] Хижнякова Н. О. Обґрунтування проектів комплексного перероблення побутових відходів. Вісник Національного Ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. – 2003.- № 472.– С. 522–526.
- [7] Сиволап А. В. Регулювання потоку ТБО. Економіка і управління. – 2005.- № 4-5. – С.99–104.
- [8] Руденко О. В. Відходи гірничо-збагачувального виробництва: особливості при визнанні їх об'єктом обліку. Європейський вектор економічного розвитку. – 2011. – № 1 (10). – С. 202–207.
- [9] Довга Т. М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». – 2012. – № 10.
- [10] Пилипів Н. І. Економічна сутність та класифікація відходів для відображення їх в обліку на деревообробних підприємствах. Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 201–205.
- [11] Міщенко В. С. Удосконалення системи класифікації відходів і засади українського LIST OF WASTES. Екологія і промисловість. – 2011. – № 2. – С. 107–111.
- [12] Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.-rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
- [13] Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. – [3-є вид., стер.]. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.
- [14] Колодійчук І. А. Зasadничі принципи формування системи управління відходами. Регіональна економіка. – 2017. – № 2(84). – С. 80–88.

სტატიის „სახება“ და „იმიჯი“ შესაბამისობა - შედარებითი ასპექტი

CONCEPTS «WAY» AND «IMAGE»: CONVENIENT AND COMPARATIVE ASPECT

ალინა ვოლიკი,

ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის
ეროვნული უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
ჟურნალისტიკის ინსტიტუტი,
კიევი, უკრაინა

ALINA VOLYK

Ph.D. student
Institute of Journalism
Kyiv National Taras Shevchenko University
Kyiv, Ukraine

ABSTRACT

The article presents a research on the comparative analysis of the concepts of “vision” and “image”, the general and distinctive features of these concepts are identified on the basis of previous scientific research. It is proved that despite a great number of common between the “vision” and “image”, it is impossible to identify them fully. “Vision” is related to “image”, which contributes to the disclosure of its essence as a social phenomenon, but “vision” is a journalistic category, it is the object of research of a much wider spectrum of sciences than image, and image is a technology of advertising and public relations. That is, the image is a tool of PR-workers and PR-technologists, while the vision is of journalists and publicists. It is concluded that the image is a specially formed category, which is based on the existing form. The vision can change with the image, can be improved and directed in the required direction, but its priority is a constant characteristic and one of the main differences.

Keywords: vision, image, publicistic vision, positive image, PR-tool.

სამოტივაცია

სტატიაში წარმოდგენილია კვლევა შედარებითი ანალიზის საფუძველზე ცნებების „სახება“ და „იმიჯი“. ადრე განხორციელებული კვლევების საფუძველზე განსაზღვრულია აღნიშნული ცნებების საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები. დასაბუთებულია, რომ მიუხედავად ბევრი საერთოსი „სახებასა“ და „იმიჯს“ შორის, მათი სრულად გაიგივება შეუძლებელია. „სახება“ წარმოადგენს ნათესაურ ცნებას „იმიჯთან“ მიმართებაში, რომელიც ხსნის მის, როგორც სოციალური მოვლენის, არსს. ამავე დროს, ცნება „სახება“ - პუბლიცისტური კატეგორიაა, ის წარმოადგენს მეცნიერების უფრო ფართე სპექტრის კვლევის ობიექტს, ვიდრე „იმიჯი“, ხოლო „იმიჯი“ წარმოადგენს რეკლამისა და პიარის ობიექტს. ანუ „იმიჯი“ არის პიარმოქმნისა და პიარტექნოლოგიების

ინსტრუმენტი, მაშინ როცა „სახება“ ჟურნალისტებისა და პუბლიცისტების ინსტრუმენტია. გაკეთებულია დასკვნა, რომ იმიჯი სპეციალურად ფორმირებული კატეგორიაა, რომელიც ეფუძნება არსებულ სახეს. „სახება“ შეიძლება იცვლებოდეს „იმიჯთან“ ერთად, უმჯობესდებოდეს და მიემართებოდეს საჭირო მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: „სახება“, „იმიჯი“, პუბლიცისტური სახება, პოზიტიური იმიჯი, პიარ ინსტრუმენტი

INTRODUCTION

The modern state of development of society is characterized by enhanced informatization of all spheres of its existence. The quantity and quality of communications are continuously growing, a significant number of people are attracted to the communication process, the relationship between individual communications becomes close, the effect of communications increases, the network of which has reached global scales. The growth of communications opens up new opportunities that free people from certain restrictions, social control systems and coercion, create new principles of personal representation. In these processes, the key role is played by the media, which play the role of active distributors of socially important information, that is, social communicators.

An important feature of the media and publicistic image is the formation of subjective opinion and influence on the reader. Despite this, today the process of scientific research on the concept of “vision” is unfairly suspended. To our mind, this is due to the intensification of the development of electronic and digital media, the numerical superiority of informational genres of journalism over analytical and, moreover, artistic and journalistic, tendency to reduce the size of journalistic texts and the news media in general. The concept of “image” comes to the fore. Speaking about it, the image of a public person, a

politician or a company comes to mind for the first, also as mentioning famous people whom we often read about or watch on TV. The vision, on the contrary, is associated with an abstract concept, which is impossible to see, hear, or feel. Although the vision and image are interrelated and cannot be completely separated, there are substantial differences that should be taken into account. It is necessary to clarify the division between these concepts, necessary to determine the essence of their definitions and to analyze common and distinctive features.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS. Starting from ancient times, the whole galaxy of thinkers and scientists in philosophy (Parmenides, Xenophon, Plato, Aristotle, Sextus Empiric, Aurelius Augustine, I. Kant, V. von Humboldt, B. Russell, etc.) dealt with the problem of imagery, in literary criticism (M Bakhtin, P. Paliyevsky, V. Kozhinov, V. Zhirmunsky, B. Tomashevsky, I. Volkov, M. Khrapchenko, A. Losev, A. Galich, M. Kotsyubinsky, G. Welles, A. Warren, etc.) , in linguistics (A. Potebnya, M. Bakhtin, V. Vinogradov, S. Mezenin, V. Maslova, A. Morokhovsky, etc.). The active study of the concept of “vision” precisely as a publicistic category began in the sixties of the twentieth century. Obviously, the term artistic vision could not be applied in the research of non-artistic material, and the notion of a publicistic vision was introduced into scientific circulation. The specificity of the formation in publicism in different degrees and at different times was investigated by I. Arkhipov, I. Eventov, J. Elsberg, V. Zdoroviega, Z. Nester, M. Stuflyayeva, who found out the general and excellent in artistic and journalistic reflection of reality. Researchers emphasize the signs and functions of artistic and publicistic visions , analyze the function and place of the author in the process of the formation of these visions , consider documentalism and subjectivity as their main features.

The research of the concept of “image” in the post-Soviet space began in the mid-seventies of the twentieth century, when discussions on the concept “vision” were already actively conducted. Among the scientists involved in image formation we can name such scientists as V. Bebik, I. Slisarenko, Y. Palekh, V. Koroliok, G. Pocheptsov. The highlighting of various aspects of theoretical and practical issues in modern conditions is carried out in the publications of O. Gritsenko, A. Kovalchuk, A. Moskalenko, V. Shepel, O. Nekrasova. The issues of forming a positive image of the organization are reflected in the researches of L. Brown, E. Kiyantsa, the image of a person - in the works of A. Pelykh, T. Kizilova.

PURPOSE OF THE RESEARCH. To identify and analyze the common and distinctive features of the con-

cepts of “vision” and “image” on the basis of available scientific studies and researches.

The main research material. Ukrainian word “vision” corresponds the ancient Greek “eidos” (species), German “bild”, French “image”, English “image, picture”, Polish “obraz” [1, p. 115]. The term “vision” in a wide sense means a reflection of the external world in a person’s mind or a specific sensual idea of something [2, p. 178]. In the narrow sense, the concept of “vision” is identified with an artistic vision, highlighting it as a separate element of a work of art or as a given means (symbol) displaying the content of a work of art [3, p. 93]. According to the Ukrainian language dictionaries , the vision— is a specifically sensual form of reflecting reality specifically for literature and art [4, p. 560]. The literary critic A. Galich in his work Theory of Literature calls the vision a specific form of reflection of reality in art. The scientist clearly distinguishes the artistic vision from those “forms of the representation , which are used, on the one hand, in science, on the other - in the everyday-practical sphere of human activity”. That is, the vision, according to A. Galich, is an artistic and literary category, “a specific form of being of an artistic work as a whole and all its constituent elements in particular” [5, p. 134].

The main criteria of the vision are the emotional sensuality and imagination of the subject of influence. V. Zdoroviega calls the vision, reproduced in the presentation, emotionally colored, subject-specific (that is, sensually visual) basic unit of the presentation of reality [6, p. 17-20]. The scientist believes that the image is the subject’s reaction to a specific event, which is caused by the presentation and emotional sensuality of the individual. The researcher of visual communication A. Berger calls the product of imagination the vision. “Imagination refers to mental processes, and the vision (in our understanding) is achievable and material” [7, p. 71].

The modern journalist researcher V. Gridchin writes about the imaginary origin with an emphasis on the character and objectivity of the vision, calling it information that is created in the imagination by decoding signs and symbols. V. Gridchina notes that images are not only the subject of human imagination, but also the need of each person, because images are capable to unite a large number of people into a single organism (group, audience, public, etc.). A vision is an abstract concept that cannot be seen, heard or felt. The researcher notes that all abstract concepts (the names themselves) in the language have an objective origin (from a certain real object) [8, p. 277-284]. The opinion about objectivity and at the same time subjectivity, which is based on the individuality and im-

agination of a person, is also confirmed by V. Glazychev. The scientist notes that the vision is “something subjective, ideal, that does not exist without a connection with its material basis - the object of reflection” [9].

So, scientists speak of simultaneous objectivity (objectivity) and the subjectivity of the vision: “The vision is objective in its source and subjective in the form of its existence” [10, p. 396]. Indeed, the appearance of a vision can be stimulated by any reality of the environment, it exists without regard to a human being, that is, objectively, and a vision is formed in the mind of man, which determines his subjective character. The subjectivity of the vision will obviously depend on such factors as the background knowledge of the person, his social status (age, level of education, culture, profession), tastes, conditions under which the vision is created, and so on. The character of the vision is also attributed to social norms adopted in society, formed by value orientations, ideology, and fashion. The subjectivity of the vision lies in the choice of precisely that source and object, which can potentially become a vision [11, p. 44].

However, apart from social indicators and value orientations, the moment of reflection of the object's direct influence on the human sense organs is also important for the vision formation. That is, in the process of formation, not only imagination plays an important role, but also the moment of impact on the subject. This is the main difference between the concepts of “vision” and “image”, because “image” can exist relatively independently of the situation of the object's perception.

Since the vision is viewed through the prism of various sciences, each of which has formed its own approaches to the study of the formation of imaginary, there is a definite identification and interchangeability of the concepts “vision” and “image”.

In general, researchers agree that the image is an artificial imitation or representation of the external form of an object, especially a person. The image is purposefully shaped in the mass consciousness through advertising or propaganda. Being translated from the English language, the concept of “image” means “image” and “appearance.” If we take into account the Latin origin, the word “imago” translates more widely - as “image”, “picture”, “imitation”, “reflection”. Therefore, the image is an indicator of the external characteristics of the individual, institution, organization, public institutions and the like. Despite the fact that the opinions of researchers on the interpretation of the concepts of “vision” and “image” differ, the majority of scientists call image an integral part of the vision.

So, I. Alekhina confirms that image is a certain vision that a person represents to the world, a kind of self-presentation for others. According to the researcher, the main components of the image are reputation and the achievement of their own goals [12, p. 185]. Y. Bidzilya gives a definition of the image even more generalized: image - “purposefully formed through communication (media, advertising technologies, other ways of communication) the vision of someone (for example, politics) or something (company, enterprise, product” [13 p. 42]. T. Bilyk adds that this “synthetic, integrative image that takes shape in the minds of people in relation to a particular person, organization or other social object contains a significant amount of emotionally colored information about the object of perception and encourages certain social behavior” [14 ,16]. About the “image” as “the vision is written in the Academic dictionary of the Ukrainian language. An image in a dictionary is a public opinion, a concept about someone or something, a reputation, a vision, as well as a vision of a person (including its appearance and behavior) aimed at shaping public opinion or understanding about it [4, p. 295]. “The vision of the company, goods and services that ensures its position in the market” - calls the image S. Morozov [15, p. 221].

The tendency of the formation of the concept of “image” through the prism of “vision” traces not only in imageology, but also in other sciences.

In psychology, image is a kind of vision formed in the mass consciousness, which has the character of a stereotype and a strong emotional coloring [16, p. 49]. The components of the image are interpersonal relationships, the performed roles, the individual characteristics of the carrier (external and internal), the subjective perception of the recipients [17].

In sociology, image refers to the vision of those social objects, phenomena, processes, institutions, individuals who are in individual and social consciousness and determine the appropriate attitude towards them. Image is a means of perception and knowledge of social reality, so it helps to navigate in the world of social relations, to improve the behavior and interaction of the subjects of social interaction. Sociology as a science studies the combined image of social groups and social institutions. When analyzing the image, the sociocultural factors of its functioning come to the fore. In the form of the object of research, the image of a family, politicians, creative intelligentsy, entrepreneurs, a modern state, a city is distinguished. Often the image phenomenon is considered in the paradigm of sociology of management, and the image of an organization becomes a means of influencing social behavior [18].

Considering the definition of “image” through the prism of “vision”, we can conclude that the common features for these concepts are strong emotional coloring, direct dependence on the consciousness and imagination of the subject of influence, social indicators and socio-cultural factors (form consciousness, imagination, human behavior). The process of forming a “vision” and “image” is not an instantaneous response to an impact and is not a snapshot of reality — it is a complex, dynamic process unfolding in time and a process in which the reflection becomes more and more adequate to the subject of reflection. Despite the duration of the process, it is active and can be considered as a special kind of activity.

According to the researcher A. Blazhnova, the image is the vision of the need created by artistic means [19, p. 67]. The author refers to the philosophical and artistic commencement of the concept “vision”, since for a long time the vision was considered to be just a gnoseological and artistic category. Despite the priority of the appearance of the vision and its fundamental position in the structure of the image, the image also has an artistic nature. In addition, methods are a tool in building any image.

Despite the abundance of the common between “vision” and “image”, it is impossible to fully identify them. “Vision” is a relative concept in relation to “image”, which contributes to the disclosure of its essence as a social phenomenon. For this reason, the researchers, first defining the image as a vision, began to talk about “image perception” [20, p. 96]. But the image is the result of the perception of the vision: as a vision, it does not belong to the object of perception, but is formed in the consciousness of the subjects of perception.

It should be noted that in addition to the definitions of “image” through the prism of “vision”, in the scientific literature there is an interpretation of “image” as a result of identification with the concepts of “stereotype” and “reputation”. That is often repeated is called “stereotype”, “it has become commonplace, generally accepted and adhered to, which is imitated in its activities” [4, p. 689]. In our opinion, “image” and “stereotype” are not identical concepts, because stereotype is often formed spontaneously and has functions different from image, stereotype summarizes phenomena, simplifying or hypertrophying them, and image “fixes first of all their differences between themselves, contrasts them each other” [14, p. 12-19.]. In addition, the image is more flexible and mobile than the stereotype, since the latter is a “formula of the phenomenon that remains unchanged for a long time” [21, p. 64-67].

“Reputation” is considered as “a general opinion that has developed about an individual person, group, group of people” [15, p. 498], as “public opinion about someone, anything” [4, p. 512]. T. Bilyk notes that the term “reputation” necessarily carries the acquired assessment, analysis of advantages and disadvantages, while image is “the expressive side of the image, it can be evaluated, but assessment is not a mandatory element” [14, p. 13]. In our opinion, the “image” and “reputation” have generally different grounds. Take for example the company as an object. The image of the company is the impression that it makes on customers, what associations it evokes. Reputation - a set of thoughts about the advantages and disadvantages of the company, usually forms in its internal circles and among business partners. That is, image is a vision created for the public, and reputation is born among professionals.

Having considered the definitions of the concept “image”, we conclude that image is a specially formed category based on the existing form. The vision can change with the image, be improved and directed in the required direction, but its priority is a constant characteristic and the main difference.

Researcher I. Kabardinskaya cites the so-called “passport” of the image, which reveals its characteristic features:

The fundamental property of the image is its expediency. In the image there is nothing successful or unsuccessful in itself. In the image it is successful that it expediently ensures the progress towards the goal.

Image projectivity: economic feasibility; the ability to plan, organize, manage, control - that is the compliance of image to the criteria of practical management; image reliability - shows whether it will fulfill its purpose with an acceptable risk; social and cultural feasibility of the image - if it does not contradict the deep traditions of the society; image recognition - whether the message is associated with a specific organization in the public mind.

3. Reflecting the needs of the public in the image. Does the image express the common explicit and hidden needs of the target audience in a single artistic creation, artistic image?

4. Credibility to image. Does it possess sincerity, so appealing to the public, that it can speculate any details, or the image of the directive itself speaks for itself and its ability to manipulation becomes apparent [22] ?

So, it can be noted that the image is a purposefully created vision-stereotype that has values that are relevant to the object of impact. Image performs two important functions. First of all, it has significance, that is, it serves as a symbolic designation of an organization or a person;

for the second, the image accumulates social energy and is able to motivate to certain actions. And the main task of the image is to form a positive attitude towards someone or something. If a positive attitude is formed, its result is trust, which hence high marks and a confident choice. Such is the psychological chain that is generated by a positive attitude. In addition, a positive image, as a rule, contributes to the enhancement of social prestige, and, accordingly, authority and influence. A positive image is an important factor in a high rating, which is very important in an intense diversity of public information activities.

The formation of a positive attitude to the subject or phenomenon is the main purpose of the image. Rarely enough, in order to achieve the goals, it is necessary to form precisely the negative attitude of the subject of influence to a specific object. This is another difference between “vision” and “image”: a formed vision can be both positive and negative, and the image - mostly positive. This is due to the fact that the image is a technology of advertising and public relations, and the main function of such specialized agencies is the formation of exactly the positive attitude of potential customers to the customer's brand. In the vision, this is a more journalistic category, it is the object of study of a much wider spectrum of sciences than image. In most cases, the image is not a targeted advertising technology, and the process of its creation depends mostly on the social orientations of the subjects of influence and socio-cultural factors in general. That is, the image is a tool of PR-workers and PR-technologists, and the vision is a tool of journalists and publicists.

So, having considered various approaches to the interpretation of the “vision” and “image” and having de-

termined their functions and attributes, we identified the common and the different between these concepts. Common features are:

1. Substance
2. Emotional coloring (based on the emotional component)
3. Dependence on the imagination of the subject of influence
4. Dynamic and active of development
5. Artistic means as a tool for the formation of these concepts
6. The main goal - the impact on the subject.

Distinctive features are:

1. Vision- primary, image - the result of image perception
2. Image - an artificially created category, an vision- the result of a long process and the influence of socio-cultural factors.
3. The purpose of the image, as a rule, is a positive attitude to the object, the vision can be both negative and positive
4. The vision is a publicistic category, the image is advertising, that is, the image is a tool of PR workers and PR technologists, while the image is of journalists and publicists.

That is, there is more in common between these concepts than differences. In our opinion, the main difference is the sphere of using “vision” and image ”and mechanisms of their formation, because image is an artificially created category, and vision is the result of a long process and the influence of natural factors.

REFERENCE

- [1]. **Kovaliv, Yu.** (2007). *Literaturoznavcha entsyklopediia: u dvokh tomakh* [Encyclopedia of Literature: in two volumes]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- [2]. **Mykhailenko, V.** (2013). *Teoriia tvoru y tekstu* [Theory of work and text]. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].
- [3]. **Borev, Yu.** (1975). *Estetika* [Aesthetics]. Moscow: Politizdat [in Russian].
- [4]. *Slovyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh* [Dictionary of the Ukrainian language: in eleven volumes] (1974). I. K. Bilodid (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- [5]. **Halych, O.** (2008). *Teoriia literatury* [Theory of literature]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- [6]. **Zdoroveha, V.** (2013). *Pryroda i spetsyfika obrazu v zhurnalistytsi* [The nature and specificity of the image in journalism]. Visnyk Lvivskoho universytetu: Seriya zhurnalistyka, 26, 17-20 [in Ukrainian].
- [7]. **Berger, A.** (2005). *Videt – znachit verit. Vvedeniye v zritelnyu kommunikasiyu* [Seeing is believing. Introduction to visual communication]. Moscow: Viliams [in Russian].
- [8]. **Hrydychyna, V.** (2008). *Pryroda obrazu* [Nature of the image]. Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo: Seriya Filologiya. Sotsialnaya komunikatsiya, 21 (60), 277-284 [in Ukrainian].
- [9]. **Glazychyev, V. Sem shagov k gorodu budushchogo** [Seven steps to the city of the future]. Retrieved from http://www.glazychyev.ru/habitations&cities/2006_7_shag.htm [in Russian].

- [10]. **Kondakov, N.** (1975). Logicheskiy slovar-spravochnik: 2-e izdaniye [Logical Reference Dictionary: 2nd Edition]. Moscow: Nauka [in Russian].
- [11]. **Braha, I.** (2002). Movna reprezentatsiia obrazu derzhavy u presi Ukrainy (kinets 1970-kh - pochatok 2000-kh rokiv) [Language representation of the image of the state in the Ukrainian press (late 1970s-early 2000s)]. Dys. kand. filol. Nauk. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet [in Ukrainian].
- [12]. **Alokhina, I.** (2001). Imidzh i etyket dilovoi liudyny [Image and etiquette of business man]. Moscow: Sprava [in Ukrainian].
- [13]. **Tiahunova, N.** (2013). Metodychni zasady formuvannia imidzhu vyshchykh navchalnykh zakladiv [Methodical principles of formation of the image of higher educational establishments]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 42, 432–435 [in Ukrainian].
- [14]. **Bilyk, T.** (2011). Kontseptualnyi prostir poniattia «imidzh» u psykholohichnii literaturi [Conceptual space of the concept of «image» in psychological literature]. Psykholohichni perspektyvy, Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, In-t sots. ta polit. psykholohii APN Ukrainy, Lutsk, 17, 12–19 [in Ukrainian].
- [15]. **Morozov, S.** (2000). Slovnnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
- [16]. Psikhologicheskii slovar [Psychological dictionary]. (1996). V. P. Zinchenko. B. G. Meshcheryakova (Ed.). Moscow: Nauka [in Russian].
- [17]. **Spicheva D.** Fenomen imidzha v sovremennykh nauchnykh issledovaniyakh [The phenomenon of image in modern scientific research]. Retrieved from <http://pr.tsu.ru/articles/139/> [in Russian].
- [18]. **Atamanska, K.** Teoretychni aspekty poniattia imidzhu v naukovykh doslidzhenniakh [Theoretical aspects of the concept of image in scientific research]. Retrieved from [file:///E:/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%A3/pspo_2012_37\(2\)__7.pdf](file:///E:/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%A3/pspo_2012_37(2)__7.pdf) [in Russian].
- [19]. **Blazhnov, E.** (1994). Public Relations. Priglaseniye v mir tsivilizovannykh rynochnykh i obshchestvennykh otnosheniy [Public Relations. Invitation to the world of civilized market and public relations]. Moscow: Nauka [in Russian].
- [20]. **Utlík, E.** (2009). Psikhologiya upravleniya: normativnyy podkhod [Management Psychology: Regulatory Approach]. Moscow: GUU [in Russian].
- [21]. **Bove, K.** (1995). Imidzh i firmennyy stil [Image and corporate identity]. Sovremennaya reklama, 5, 64-67 [in Russian].
- [22]. Kabardinskaya, I. Imidzh v sisteme marketinga [Image in the marketing system]. Retrieved from <http://www.aup.ru/articles/marketing/9.htm> [in Russian].

**ურთიერთობათა მარკეტინგის სასტუმროების ღამოკიდებულება,
ბათუმის მასპინძლობის ბაზრის მაგალითზე**

**ATTITUDE OF HOTELS TO RELATIONSHIP MARKETING IN THE
CASE OF BATUMI HOSPITALITY MARKET**

ეკატერინე ბახტაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა
რუსთაველის სახელწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი, ბათუმი, საქართველო

EKATERINE BAKHTADZE

PhD in Economics, Associated Professor
Batumi Shota Rustaveli State University,
Batumi, Georgia

ანოტაცია

ურთიერთობათა მარკეტინგი მარკეტინგის თან-
ამედროვე ფორმაა, რომელიც იზიდავს, ინარჩუნებს
მომხმარებლებს და ზრდის მათ კმაყოფილებას. ისტო-
რიულად ტურიზმსა და მასპინძლობაში მარკეტინგები
არ იშუალებდნენ ძალისხმევას ახალი მომხმარებლების
მოზიდვაზე, თუმცა ბოლო ათწლეულებია ისინი მიე-
იძნენ იმ დასკვნამდე, რომ ინდივიდუალური ურთი-
ერთობები არსებულ და ყოფილ მომხმარებლებთან
ბევრად უფრო ეკონომიურია და მომგებიანი. მთავარი
შედეგი არის მომხმარებლის დარწმუნება იმაში, რომ
ის არის ორგანიზაციისთვის განსაკუთრებული.

ინოვაციების და ახალი ტექნოლოგიების დან-
ერგვასთან ერთად, იზრდება ურთიერთობათა მარ-
კეტინგის როლი და იქმნება ე.წ. ლოიალურობის
პროგრამები. მომხმარებლებთან ურთიერთობების
დამყარების მიზნით კომპანიამ გარკვეული ეტაპები
უნდა გაიაროს. მსოფლიო პრაქტიკაში მასპინძლობის
ინდუსტრიაში კომპანიები იყენებენ მომხმარებელთა
დაკავების სტრატეგიებს, ურთიერთობათა მარკეტ-
ინგის მხარდასაჭერად.

სტატიის მიზანია ბათუმის ტურისტული ბაზრის
მაგალითზე ურთიერთობათა მარკეტინგისადმი სას-
ტუმროების დამოკიდებულების შესწავლა. ბათუმში
სხვადასხვა ტიპის სასტუმროებია წარმოდგენილი.
დიდია საერთაშორისო ქსელური სასტუმროების,
კერძოდ შერატონის, ჰილტონის და რედისონის როლი
ბათუმის, როგორც ტურისტული დანიშნულების
ადგილის ცნობადობის ამაღლებაში. ზემოაღნიშნუ-
ლი ბრენდები ჩვეულებრივ იყენებენ ლოიალურობის
პროგრამებს მათი მომხმარებლების შენარჩუნების
და კმაყოფილების მიზნით. კვლევამ მოიცვა ადგილო-
ბრივი ეროვნული ბრენდული სასტუმროები, რათა
გამოვეყლინა მათი ურთიერთობათა მარკეტინგის
სტრატეგიები და ლოიალურობის პროგრამების ინ-
სტრუმენტები.

საკვანძო სიტყვები: ურთიერთობათა მარკეტინ-
გი, ლოიალურობის პროგრამა, სასტუმროები, მომხ-
მარებელთა დაკავების სტრატეგია, ბათუმის მასპინ-
ძლობის ბაზარი

ABSTRACT

*Relationship marketing is a form of marketing that at-
tracts customers, retains them and enhances their satisfaction.
Historically, tourism and hospitality marketers have put more
emphasis on attracting new customers, but in the last few dec-
ades, the idea of nurturing the individual relationship with
current and past customers has received greater attention.
Most marketers now accept that it is less expensive to attract
repeat customers than to create new ones and this is basic con-
cept behind relationship marketing. The key outcome of all
relationship marketing efforts is to make individual custom-
ers feel unique and to make them believe that the organization
has singled them out for special attention.*

*Improvement in technology and innovation in loyalty
programs have made it much easier to deliver on the prom-
ise of greater probability form reduce customer attraction. In
order to build relationships with customers there are a num-
ber of steps that companies need to follow. In world practise
hospitality companies use retention strategies to encourage
relationship marketing.*

*The purpose of the article is to analyse the attitude of ho-
tels to relationship marketing in the case of Batumi hospi-
tality market. Different types of hotels represent in Batumi
hospitality market. International hotel chains, such as the
Sheraton, the Hilton, and the Radisson could make Batumi
city popular and attractive destination among international
tourists. These international brands generally use loyalty pro-
grams to retain and satisfy their customers. The research work
involved Georgian hotel brands to find out and analyse their
relationship marketing strategies and loyalty program tools.*

Key words: Relationship marketing, loyalty programs, hotels, consumer retention strategy, Batumi hospitality market

შესავალი

წარმატებული სასტუმროს ორგანიზაციული სტრუქტურა აგებული უნდა იყოს ურთიერთობათა მარკეტინგის პრინციპებზე და ეფუძნებოდეს პირამიდას, რომლის სათავეში დგანან მომხმარებლები, მათ ქვევით დაქირავებული პერსონალი და ბოლოს ხელმძღვანელობა. ყოველივე ეს პერსონალს საშუალებას აძლევს ადვილად შევიდეს ინტერაქციაში მომხმარებელთან, მარტივად მიიღოს მისთვის სასურველი გადაწყვეტილება და შეინარჩუნოს მომხმარებლის კმაყოფილება. წარმატებული სასტუმრო სტრატეგიულად და კრეატიულად უნდა მოქმედებდეს, მას უნდა ამოძრავებდეს მიზნები, რითაც შეძლებს მომხმარებლების დაინტერესებას, სტიმულირებას და მათი მოლოდინების გამართლებას. მომხმარებლის კმაყოფილებაზე და მოლოდინებზე მოქმედ არა ხელშესახებ ფაქტორთა შორისაა: მომხმარებლის შეცნობა, რეგისტრაციის დროს პერსონალის სისწრაფე, მიწოდებული მომსახურების ხარისხისა და ფასის თანაფარდობა, პერსონალის ქცევა, წინა ხაზზე მომუშავე პერსონალის ენთუზიაზმი და პროფესიონალიზმი, თბილი დახვედრა და თავაზიანობა.

განთავსება ტურიზმის სექტორის მნიშვნელოვანი ნაწილია. აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ინფორმაციით ბათუმში - 276 განთავსების საშუალებაა, რომელშიც მოიაზრება როგორც დაბალ ბიუჯეტის, ასევე ძვირადღირებული განთავსების საშუალებები. ბათუმის ცნობადობის გაზრდაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა საერთაშორისო ქსელურმა სასტუმროებმა - შერატონმა, რედისონმა და ჰილტონმა.

დღესდღეობით აჭარაში ადგილი აქვს როგორც შიდა ისე უცხოელი ტურისტების ზრდის ტენდენციას. 2016 წლის სტატისტიკით აჭარას სტუმრობდა 872 ათასი ტურისტი, მათი 44% სასტუმროებსა და სასტუმროს ტიპის დაწესებულებებში იყო განთავსებული. მომსახურების სფეროს მთავარ პრობლემას ფასისა და ხარისხის ურთიერთ თავსებადობა წარმოადგენს, რომლის დაძლევაში მომხმარებლებთან ურთიერთობის მარკეტინგის როლი გადამწყვეტია. აჭარის ტურისტულ მიზნობრივ ბაზრებს შორისაა თურქეთი, რუსეთი, უკრაინა, ისრაელი, აზერბაიჯანი, ირანი, სომხეთი და პოლონეთი.

ლიტერატურის მიმოხილვა

მომსახურების მარკეტინგი გასული საუკუნის 80-იან წლებში მარკეტინგის ყველაზე მზარდი სფერო გახდა (Berry and Parasuraman, 1993). გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში ჩატარებული კვლევების მიზანს წარმოადგენდა ნათლად დაენახათ ფიზიკური საქონლისა და მომსახურების განმასხვავებელი თვისებები, რამაც უზრუნველყო ის, რომ მომსახურების სექტორს, მათ შორის სასტუმრო ინდუსტრიას აქვს საკუთარი მარკეტინგი. (Booms and Bitner 1981, Berry 1983, Reicheld and Saaser 1990). სასტუმრო ინდუსტრიაში ეფექტური მომსახურების მარკეტინგი მოითხოვს მაღალი ხარისხის მომსახურების მიწოდებას, რაც უნდა ეფუძნებოდეს გრძელვადიან, ორმხრივ მომგებიან ურთიერთობებს, რაც მიიღწევა მომხმარებლებთან ახლო ინტერაქციით.

გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან მარკეტინგმა განვლო განვითარების სხვადასხვა საფეხური: სამომხმარებლო მარკეტინგი (1950) → ინდუსტრიული მარკეტინგი (1960) → სოციალური მარკეტინგი (1970) → მომსახურების მარკეტინგი (1980) → ურთიერთობათა მარკეტინგი (1990) → მომხმარებლებთან ურთიერთობის მარკეტინგი (CRM – 2000)

უახლოეს წარსულში მარკეტინგის მენეჯერები მომხმარებელთან ურთიერთობას ე.წ. ჩვეულებრივი, ტრანზაქციული მარკეტინგის საფუძველზე ამყარებდნენ. ეს იყო ფაქტიურად „ერთჯერადი ტრანზაქცია“ მომხმარებელთან. ტრანზაქციული მარკეტინგი, თავის მხრივ მოიცავს მომხმარებლების საჭიროებების იდენტიფიცირებას, დაკმაყოფილებას, თუმცა ის არ ითვალისწინებს მათთან გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარებას.

თანამედროვე ბიზნესი დღესდღეობით მწვავე, აგრესიული კონკურენციის წინაშე აღმოჩნდა, რამაც განაპირობა მომხმარებლებთან გრძელვადიანი ურთიერთობების შენარჩუნების აუცილებლობა.

ურთიერთობათა მარკეტინგის განსახორციელებლად მნიშვნელოვანია მომხმარებელთა შენარჩუნების სტრატეგიების განსაზღვრა ოთხ დონეზე, რაც ითვალისწინებს მათთან ფინანსური, სოციალური, სამომხმარებლო და სტრუქტურული კავშირების დამყარებას.

ფინანსური კავშირის დროს კომპანია მუდმივ კლიენტებს სთავაზობს დაბალ და სტაბილურ ფასებს, ასევე გამოიყენებს ე.წ. bundling (დაბალი და მაღალ ფასიანი მომსახურების ერთ კომპლექტად შეთავაზება), cross selling (ურთიერთ დაკავ-

შირებული მომსახურების და პროდუქტის შეთავაზების სტიმულირება) და up-selling (მაღალ ფასიანი მომსახურების შეთავაზება, მისი სარგებლიანობის და უნიკალურობის დარწმუნების გზით) მეთოდებს. მეორე დონეზე მარკეტინგები ცდილობენ გრძელვადიანი ურთიერთობა შეინარჩუნონ სოციალური და პიროვნებათა შორის კავშირებით. მომსახურების მიწოდებისას გათვალისწინებულია ინდივიდუალური საჭიროებები და ყურადღება ექცევა მომხმარებლებზე ზრუნვას. ტურიზმში განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია მომხმარებლების ურთიერთქმედების ფაქტორი. Fairmont Resorts & Hotels-მა შექმნა ინტერნეტ პროგრამა „Everyone's an Original“ (ყველა ორიგინალურია), რათა განემტკიცებინა პიროვნებათა შორის კავშირები და ბრენდისადმი მომხმარებლების ლოიალურობა. სტუმრებისთვის პროგრამის პლატფორმას წარმოადგენს სოციალური მედია, კერძოდ Facebook და Twitter. ფორუმი ითვალისწინებს კონკურსებს და განსაკუთრებულ საპრომოუშენო პროგრამებს და სტუმრებს უზიძგებთ გაერთიანდნენ Fairmont President's Club-ში, რომელიც წარმოადგენს სპეციალურად შექმნილ პროგრამას ინდივიდუალური სამოგზაურო შეთავაზებებით, ეფექტებით და ინტერსებით. კლუბის წევრები სასტუმროში რეგისტრაციას გადიან ცალკე მაგიდასთან და მათ სთავაზობენ უფასო ინტერნეტს და ადგილობრივ სატელეფონო ზარებს, სტუმრები ასევე ფასდაკლებებით სარგებლობენ ფიტნეს დარბაზის, გოლფის მოედნის და სპას გამოყენების დროს.

მესამე დონეზე ფინანსურ და სოციალურ კავშირებს ემატება სამომხმარებლო კავშირები. ეს მიდგომა მოითხოვს მომხმარებლის ინდივიდუალური საჭიროებებისა და თვისებების კარგ ცოდნას. ამასთან მომხმარებელს უნდა შეეუქმნათ მოლოდინის განცდა. მაგალითად The Ritz-Carlton-ს აქვს სტუმრის კომპიუტერული ისტორიის პროფილი, რომელიც ათასობით სტუმრის განმეორებითი ვიზიტების შედეგად შეიქმნა. სასტუმროს თანამშრომლებმა უკვე იციან რა მოსწონს სტუმარს და რა არა.

მეოთხე დონეზე მნიშვნელოვანია მოხდეს სტრუქტურირებული მიდგომის გამოყენება კომპანიასა და მომხმარებელს შორის ფინანსური, სოციალური და სამომხმარებლო კავშირების დამყარების დროს. ასეთი კავშირების პროდუქტიულობის გასაზრდელად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების გამოყენება. ბევრ სასტუმროში დაჯავშვნის და ლოიალურობის პროგრამები ერთად იმართება.

ლოიალურობის პროგრამის შემუშავება მოიცავს რიგ ეტაპებს (ბერმანი 2006):

- პროგრამის მიზნების განსაზღვრა;
- ბიუჯეტის შემუშავება, რომელიც მოიცავს სანაწიის საპრომოუშენო ხარჯებს, მიმდინარე საპრომოუშენო ხარჯებს, IT პროგრამას და მისი მომსახურების ხარჯებს, მონაცემთა ბაზის შექმნას და მისი შენახვის ხარჯს, ლოიალური მომხმარებლის დაჯილდოვებისთვის საჭირო პირდაპირ ხარჯებს. ზოგი კომპანია ამცირებს სანაწიის ხარჯებს სანეკროს შემოღებით.
- ლოიალურობის პროგრამის შექმნა. კომპანიამ უნდა გადანაწილოს მისი ხელმისაწვდომობის საკითხი, კერძოდ ის ყველა მომხმარებელს შესთავაზოს თუ განსაკუთრებულ საბაზრო სეგმენტს. სანეკროს საფასური შეიძლება გამოყენებული იქნეს ნაკლებად ლოიალური მომხმარებლის დასაფრთხილებად.
- იქმნება მომხმარებლის დაჯილდოვების სტრუქტურა და ეტაპები. ლოიალურობის პროგრამის სტრუქტურა Hilton Hhonor-ში იყოფა 4 დონედ: Blue, Silver VIP, Gold VIP და Diamond VIP, რომლის მთავარ კრიტერიუმს 12 თვის მანძილზე სასტუმროში დარჩენათა რაოდენობა წარმოადგენს.
- მეხუთე ეტაპზე განიხილება სხვა კომპანიებთან თანამშრომლობა.
- მეექვსე ეტაპზე ხდება ლოიალურობის პროგრამის ორგანიზაციული საკითხების მოგვარება, რაც მოითხოვს საჭირო ადამიანურ რესურსს.
- მეშვიდე ეტაპზე პროგრამის განსახორციელებლად ხდება მონაცემთა ბაზის ჩაშვება.
- მერვე ეტაპზე ხდება მონაცემთა ბაზის მართვა და მონაცემების სრულყოფა. ინფორმაცია კომპანიას საშუალებას უნდა აძლევდეს განახორციელოს მარკეტინგული და საპრომოუშენო აქტივობები და მოახდინოს მომხმარებელთა სეგმენტაცია. სასტუმროებისთვის ეს მარტივია, რადგან მომხმარებელთა იდენტიფიცირება მათი ვიზიტისთანავე ხდება.
- მეცხრე ეტაპზე ხდება პროგრამის წარმატების ან წარუმატებლობის შეფასება
- მეათე ეტაპზე ხდება შესწორებების შეტანა, თუ ლოიალურობის პროგრამა არ იძლევა დასახული მიზნების მიღწევის საშუალებას.

კვლევის მიზანი და შედეგები

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა მომხმარებლებთან ურთიერთობათა მარკეტინგისადმი ადგილობრივი, ბრენდული სასტუმროების დამოკიდებულების შესწავლა. ამასთან გვინდოდა გაგვეგოთუ რა პროგრამებს იყენებენ ისინი და რა განსაკუთრებულ მომსახურებას სთავაზობენ მუდმივ მომხმარებლებს. გამოვიკითხეთ ბათუმის როგორც საერთაშორისო ქსელური სასტუმროების ისე ადგილობრივი ეროვნული ბრენდული სასტუმროების წარმომადგენლები. ისეთი ლოიალურობის პროგრამები, როგორიცაა HHonors (ჰილტონი), Starwood Preferred Guest (შერატონი) და Radisson Rewards (რედისონი) აპრობირებულია მთელ მსოფლიოში და ბათუმის საერთაშორისო ბრენდულ სასტუმროებში სტუმრების ხშირი ვიზიტების მასტიმულირებელი ფაქტორი ხდება.

ზემოაღნიშნულ სასტუმროებთან მომსახურების ხარისხით, ფასით, ინტერიერთა და ექსტერიერთა ახლოს დგანან ისეთი ადგილობრივი ბრენდები როგორიცაა ადმირალი, კოლიზეუმი, პიატა ინნი და ოაზისი, მათ ჭრილში ასევე შეგვიძლია განვიხილოთ თურქული სასტუმრო ბრენდი - დივანი. სტუმართა რეგისტრაციისას სასტუმროები იყენებენ ისეთ პროგრამებს, როგორიცაა Fidelio და FINA, ეს უკანასკნელი ქართულ პროგრამას წარმოადგენს. ორივე პროგრამა რეგისტრაციის გარდა ლოიალურობის პროგრამების შემუშავების შესაძლებლობებს იძლევა, თუმცა ქართულ რეალობაში ისინი ნაკლებად არიან მიმზღვენი საფინანსო სისტემასთან. შედეგად სასტუმროებს არა აქვთ საჭირო საბიუჯეტო რესურსი ლოიალურობის პროგრამის შესაქმნელად. ისინი მარტივად ქმნიან მუდმივი მომხმარებლების სიას, რისი საფუძველიცაა სტუმართა ვიზიტების რაოდენობა, ძირითადად ეს კრიტერიუმი 5-დან 7 ვიზიტამდე მერყეობს. შედეგად ლოიალურ მომხმარებლებს უკეთებენ 15%-30%-იან ფასდაკლებას, ასევე სთავაზობენ ნომრის ე.წ. up-grade-ს (უკეთესი ნომრის შეთავაზება იგივე ფასად), უგზავნიან სიახლეებს ელექტრონული ფოსტით სხვადასხვა შეთავაზებების შესახებ. სასტუმროები აღიარებენ, რომ მათი შემოსავალი დიდადაა დამოკიდებული ლოიალურ მომხმარებლებზე და როგორც გამოკითხვამ აჩვენა მათ შენარჩუნებაში ფინანსური სტიმულატორების გარდა დიდ როლს ასრულებს პიროვნული ინტერაქცია, მეგობრული გარემო, თბილი დამოკიდებულება და მათზე ზრუნვა. მცირე ზომის სასტუმროებში

ადვილია სტუმართა მახასიათებლების შესწავლა და მათი გულის მოგება.

მომხმარებლის კმაყოფილება არ არის მასთან გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარების გარანტი, მას თან უნდა ახლდეს ნდობა, ორმხრივი ვალდებულება და მომხმარებლის მოლოდინის გამართლება. ყოველივე ამას თან სდევს მომხმარებლის მხრიდან დადებითი რეკომენდაციები და შთაბეჭდილებები, რომელსაც ის უზიარებს თავის ახლობლებს და დღეს უკვე ინტერნეტის საშუალებით ამას იგებს ყველა პოტენციური მომხმარებელი.

მომხმარებლის მხრიდან ნდობა ასოცირდება სასტუმროს მომსახურების ხარისხის მუდმივობასთან, პერსონალის კომპეტენტურობასთან, პატიოსნებასთან, პასუხისმგებლობასთან, და მზრუნველობასთან. ბერი (Berry 1983) მიიჩნევს, რომ „ნდობა ლოიალურობის საფუძველია“. მყიდველსა და გამყიდველს შორის ურთიერთობათა შესწავლისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცვლადს წარმოადგენს ასევე ორმხრივი ვალდებულება (Wilson 1985), რომელიც ბერის და პარასურამანის აზრით (Berry and Parasuraman, 1991) სასტუმრო ინდუსტრიაში გასათვალისწინებელი კონცეფციაა და გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარების, განვითარების და შენარჩუნების აუცილებელი პირობაა. ნდობასა და ორმხრივ ვალდებულებას ემატება ისეთ ცვლადები, როგორიცაა დაპირება და კომუნიკაცია,

დასკვნა

ამრიგად, მასპინძლობასა და ტურიზმში ლოიალურობის პროგრამები სასტუმროების საქმიანობის განუყოფელი ნაწილი ხდება. 90-იან წლებში რეიჩელდის და საასერის (Reicheld & Saaser) კვლევებმა აჩვენა, რომ მომხმარებლის ლოიალურობის 5%-იან ზრდას მივყავართ მოგების 25-85%-იან ზრდამდე. თუმცა როგორც ვხედავთ მათდამი ქართული კომპანიების დამოკიდებულება არ გამოირჩევა სტრატეგიული და კრეატიული მიდგომით. ბათუმის ეროვნულ, ბრენდულ სასტუმროებში წინა ხაზზე მომუშავე პერსონალს კარგად ესმის ლოიალური პროგრამების არსი და მნიშვნელობა, მაგრამ სასტუმროების მართვის არასწორი პრინციპები და მეთოდები ჯერ კიდევ აფერხებს ურთიერთობათა მარკეტინგის ყველა ინსტრუმენტის დანერგვას პრაქტიკაში. ფასის სტრატეგიების შემუშავებაზე მეტად დღესდღეობით მნიშვნელოვანი უნდა გახდეს მომხმარებლების ლოიალურობის ამაღლების სტრატეგიების შემუშავება.

ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] **Simon Hudson, Louse Hudson. Simon and Louse Hudson.** Customer Service for Hospitality and Tourism. 2013.
- [2] **Berry and Parasuraman,** 1993. Marketing Service: Competing Through Uality. The Free Press. New York.
- [3] **Booms, B.H. & Bitner, M.J.** 1981, “Marketing Strategies and Organization Structures for Service Firms” in Marketing of Services, eds. J.H. Donnelly & W.R. George, American Marketing Association, Chicago
- [4] **Reichheld, F.F.** 1993, “Loyalty-Based Management”, Harvard Business Review, vol. 71 no. 2
- [5] **Reichheld, F.F. & Sasser Jr, W.E.** 1990, “Zero Defections: Quality Comes to Services”, Harvard Business Review, vol. 68, no. 5.
- [6] **Berman, B.** (2006). Developing an Effective Customer Loyalty Program. California Review Management. 49 (1)
- [7] www.spg.com
- [8] <http://hiltonhonors3.hilton.com/en/index.html>
- [9] <https://www.radisson.com/section/gpp.home/gpp.sidemenus>